

ದೊಳಿವೆಗೊಳಿವೆತುಲು

Dasopanishatulu Part - 3

Author :

Gowri Viswanatha Sastry

జగద్గురు ఆదిశంకరాచార్యులు భాష్యం వ్రాసిన

ద్వితీయోపనిషత్తులు

10. బృహదారణ్యకాపినిషత్

199 పేజీలు...

వాల్మీకి - 3

వెల : రూ. 70/-

భావం

గౌరీ విశ్వనాథ శాస్త్రి

10. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు

తృతీయాధ్యాయః - ప్రథమం బ్రహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ఓమ్. ఉషా వా అశ్వస్య మేధ్యస్య శిరః, సూర్యచ్ఛక్తు ర్వాతః ప్రాణోవ్యాత్త
మగ్ని ర్వైశ్వానర స్సంవత్సర ఆత్మాశ్వస్య మేధ్యస్య ద్యౌః పృథమంతరిక్ష ముదరం పృథివీ
పాజస్యమ్, దిశః పార్శ్వే అవాంతరదిశః పర్శవ ఋతవోఽ_జ్ఞాని మాసా శ్చార్ధ మాసాశ్చ
పర్వాణ్యహోరాత్రాణి ప్రతిష్ఠా నక్షత్రాణ్యస్తీని నభోమాంసాని ఊవధ్యగ్ం సికతాః సిన్ధనో
గుదా యకృచ్ఛక్తోమానశ్చ సర్వతా ఓషధయశ్చ నవస్పతయశ్చ లో మాని ఉద్య న్సూర్యార్ధో
నిమ్లోచన్ జఘనార్ధో య ద్విజృంభలే తద్విద్యోతతే యద్విధూనుతే తత్ స్తనయతి
యన్తే హతి త ద్వర్షతి వాగేవాస్య వాక్ (1)

ప్రజాపతి చెబుతున్నాడు - అశ్వమేధయాగంలో ఉపయోగించే యాగాశ్వం శిరస్సు బ్రహ్మముహూర్తం. దాని నేత్రాలు సూర్యుడు. ప్రాణం వాయువు. దానినోరు వైశ్వానరాగ్ని, శరీరం సంవత్సరం. దాని వీపు ద్యులోకం. ఉదరం ఆకాశం. దాని పాదస్థానం భూమి. పార్శ్వాలు దిక్కులు. దాని పక్కటెముకలు ఈశాన్యాది విదిక్కులు. అవయవాలు ఆరు ఋతువులు. దాని సంధులు మాసాలు. పక్షాలు పాదాలు. అహోరాత్రులు దానికి ఎముకలు. దాని ప్రతిష్ఠ నక్షత్రాలు. దాని మాంసం ఆకాశంలోని మేఘాలు. దాని కడుపులోవున్న ఆహారం ఇసుక. నదులు దాని నాడులు. దాని గుండెకి దక్షిణంగా ఉత్తరంగా వుండే మాంసపిండాలు పర్వతాలు. దాని వెంట్రుకలు ఓషధులు. అశ్వం పూర్వభాగం మధ్యాహ్నం దాకా ప్రకాశించే సూర్యుడైతే, ఉత్తర భాగం సాయంత్రం దాకా ప్రకాశించే సూర్యుడు. ఆ అశ్వం తన అంగాలని విస్తరింపచేయటమే విద్యుత్తులు. అది దాని అంగాలని కదిలిస్తే ఆకంపనాలే ఉరుములు. ఆ అశ్వం విడిచిన మూత్రం వర్షం. అదిచేసే శబ్దమే వాక్కు.

తృతీయాధ్యాయః - ద్వితీయం బ్రహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అహర్వా అశ్వం పురస్తాంతృహిమాన్వజాయత తస్య పూర్వే సముద్రే
యోనీరాత్రి రేనం పశ్చాంతృహిమాన్వజాయత తస్యాపరే సముద్రే యోనిరేతౌ వా అశ్వం
మహిమా నావభితస్సంబభూవతుః హయో భూత్వా దేవానవహ ద్వాజీ గన్ధర్వానర్వా
సు రానశ్వో మనుష్యాన్ సముద్ర ఏవాస్యబన్ధుః సముద్రో యోనిః (2)

ఈ పవిత్రమైన యాగాశ్వానికి ముందు వెనుక మహిమ అనే పేరుతో స్వర్ణపాత్ర, రజతపాత్రలుంటాయి. వీటిలో స్వర్ణపాత్ర పుట్టింది తూర్పుసముద్రంలో. ఈ పాత్రనే పగలుగా భావించాలి. రజత పాత్ర పుట్టింది పశ్చిమ సముద్రంలో. ఈ పాత్రనే రాత్రిగా భావించాలి. ఆ యాగాశ్వం 'హయం' అనే పేరుతో దేవతల్ని, 'వాజ' అనే పేరుతో గంధర్వుల్ని, అశ్వం అనే పేరుతో మానవుల్ని భరించింది (మోసింది) ఈ అశ్వానికి జన్మస్థానం సముద్రమే.

తృతీయాధ్యాయః - తృతీయం బ్రహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఓమ్. నైవేహ కించనాగ్ర ఆసీ నృత్యువై వేదమావృత మాసీత్, అశనాయ
యాశనాయా హి మృత్యుస్తన్మనోకురు తాత్త్వనీస్యామితి, సోఽర్చన్న చర తస్యార్చిత
ఆపోజాయన్తార్చితే వై మే క మభూదితి తదేవార్క స్యార్కత్వం । కగ్ంహవా అస్మై భవతి
య ఏవ మేత దర్కస్యార్కత్వం వేద (1)

మనస్సు మొదలైనవి పుట్టటానికి ముందు ఈ విశాల విశ్వంలో పేరుతో, రూపంతో ప్రత్యేకంగా ఏవీలేవు. ఆ విశ్వమంతా ఆకలి అనే రూపంతో వున్న మృత్యుదేవతచేత ఆవరించబడి వుండేది. ఇక్కడ ఆకలే మృత్యువుగా చెప్పబడింది. ఆ హిరణ్యగర్భుడు తనకు ఒక మనస్సుకావాలని భావించి ఒక మనస్సుని సృష్టించాడు. తరువాత అర్చన చేయటం మొదలుపెట్టాడు. ఆ అర్చనలకి అవసరమైన రసస్వరూపంతో జలం పుట్టింది. అదిచూసి ప్రజాపతి అర్చన చేస్తుండగా ఈ జలం పుట్టింది కాబట్టి ఇదే “అర్కానికి అర్కత్వం” అని భావించాడు. అశ్వమేధయాగంలో ఉపయోగించే అగ్నిని ‘అర్కం’ అంటారు. ఈ అర్కం అనే పేరు, అర్చనలోని అర్ (చన) పూజచేయటం వల్ల, ‘క’ అంటే జలంతో సంబంధం వుండటం వల్ల అర్ + క ‘అర్క’ అనే పదం ఏర్పడింది. ఈ విధంగా అర్కాన్ని గురించి తెలుసుకున్నవాడు సమృద్ధిగా జలాన్ని - సుఖాన్ని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ ఆపోవా అర్కస్తద్వదపాగ్ం శర ఆసీ త్తత్సమహన్యత, సా పృథివ్య
భవ త్తస్యామ శ్రామ్యత్ తస్య శ్రాన్తస్య త ప్తస్య తేజోరసో నిరవర్తతాగ్నిః (2)

ఇక్కడ నీరే అగ్ని అని చెప్పబడింది. ఆ నీటిలో సారంగా వున్న నురుగులాంటి స్థూలభాగం గట్టిగా ఘనీభవించి అదే భూమిగా ఏర్పడింది. ఈ భూమి ఆవిర్భవించే

నాటికి ప్రజాపతి బాగా అలసిపోయాడు. అలా అలసిన ఆయన శరీరం నుంచి, తేజస్సే సారంగా వున్న అగ్ని ఆవిర్భవించింది.

**మం.శ్లో॥ స త్రేధాత్మానం వ్యకురుతాదిత్యం తృతీయం వాయుం తృతీయగ్ం
స ఏష ప్రాణః త్రేధా విహితః తస్య ప్రాచీదిక్కిరోఽ సౌ చాసౌ చేర్షా అథాస్య ప్రతీచీదిక్కుచ్ఛ
మసౌ చాసౌ చ సక్ల్యే దక్షిణా చోదీచీ చ పార్శ్వే ద్యౌః పృష్ఠమ న్తరిక్ష ముదరమియముర
స్స ఏషోఽ ప్సు ప్రతిష్ఠితో యత్ర క్వచైతి తదేవ ప్రతితిష్ఠ త్యేవం విద్వాన్ (3)**

ఆప్రజాపతి తన శరీరం నుంచి పుట్టిన అగ్నితోబాటు, వాయువుని, సూర్యుడిని కూడా గ్రహించి తనను తాను మూడు రూపాలుగా విభాగించుకున్నాడు. ఈ మూడు పరస్పరం ఒకదానికి ఒకటి పూరకాలవుతాయి. అగ్ని రూపంలో వుండే మొదటి ప్రజాపతికి-తూర్పుదిశ శిరస్సు, ఈశాన్యం ఆగ్నేయంలాంటి విదిశలు ఆయనకి భుజాలు. పడమర దిక్కు ఆయనకి పుచ్ఛం. తొడలు వాయవ్య నైఋతి విదిశలు. పార్శ్వాలు-ఉత్తరదక్షిణ దిక్కులు. ఆయన పృష్ఠం (వెనుకభాగం) ద్యులోకం. ఉదరం అంతరిక్షం. ఈ భూమి ఆయనకి హృదయం. ఈవిధంగా అగ్ని రూపంలో వుండే మొదటి ప్రజాపతి నీటిలో వుంటాడు. ఇలా అగ్ని నీటిలో వుంటాడని తెలుసుకున్నవాడికి ఎక్కడికి వెళ్ళినా జయం లభిస్తుంది. అగ్ని ఉపాసనా ఫలితం కలుగుతుంది.

**మం.శ్లో॥సోఽ కామయత ద్వితీయో మ ఆత్మాజాయే తేతి స మనసౌ వాచం
మిథునగ్ం సమభవత్ అశనాయామృత్యుస్తద్వద్రేత ఆసీత్స సంవత్సరోఽ భవత్, స హ
పురాతతస్సంవత్సర ఆస త మేతావంతం కాల మబిభః, యావాన్ సంవత్సర స్తమేతావతః
కాలస్య పరాస్తదస్యజిత, తం జాత మభివ్యాదదాత్ స భాణకరోత్తై వ వాగభవత్ (4)**

ఆ ప్రజాపతి (హిరణ్యగర్భుడు) తనకు రెండో శరీరం కావాలని కోరుకున్నాడు. వెంటనే తన మనస్సులో మూడువేదాలు గురించి ఆలోచించాడు. అలా ఆలోచించగా ఆయనకి వీర్యస్కలనం జరిగింది. ఆ వీర్యమే సంవత్సరంగా రూపుదిద్దుకుంది. అంతకు ముందు సంవత్సరం అనేదే లేదు. అలా సంవత్సరం అనేకాలాన్ని సృష్టించిన ప్రజాపతి, గర్భంతో వున్న ప్రజాపతిని ఒక సంవత్సరం పాటు తన గర్భంలో వుంచాడు. సంవత్సరం పూర్తయిన తరువాత తన గర్భంలోని ప్రజాపతిని తిరిగి సృష్టించాడు. గర్భం నుంచి ఆవిర్భవించిన ప్రజాపతి

ఒక బాలుడి మొదటిసారి శరీరాన్ని ధరించాడు. ఆ బాలుణ్ణి మింగటానికి మృత్యురూపుడైన ప్రజాపతి ఒక్కసారిగా నోరుతెరిచాడు. అప్పుడా బాలుడు స్వాభావికంగా అవిద్యతో (అజ్ఞానంతో) కూడుకొనివున్నందువల్ల 'భాణ' అని శబ్దం చేసాడు. ఆ శబ్దమే వాక్కుగా పరిణమించింది.

మం.శ్లో॥ స ఐక్షత యది వా ఇమమభిమగ్ం స్యే కనీయోన్నం కలిష్య ఇతి స తయా వాచా తేనాత్మ నేదగ్ం సర్వమసృజత యదిదంకిశ్చార్థో యజుగ్ంషి సామాని ఛన్దాగ్ంసి యజ్ఞాన్ ప్రజాః పశూన్ సయద్య దేవాసృజత తత్తదత్తుమద్రియత సర్వంవా అత్తీతి తదదితే రదితిత్వగ్ం సర్వస్త్వై తస్యాత్తా భవతి సర్వమస్యాన్నం భవతి య ఏవ మేత దదితే రదితిత్వం వేద(5)

మృత్యురూపుడైన ఆ ప్రజాపతి తనులోంచి ఉద్భవించిన ఆ బాలుడి అరుపువిని ఒకసారి తనలో తాను ఇలా ఆలోచించాడు. “నేనీ బాలుణ్ణి మింగితే, నాకు కొంచెం ఆహారమే లభిస్తుంది కదా! అని అనుకుని అతన్ని తినటం విరమించుకున్నాడు. వెంటనే ఆ బాలుడి నోటి నుంచి వచ్చిన అపూర్వమైన వాక్కుతో, మనసుని కలిపి ఆ రెండిటి ద్వారా ఋగ్వేదమంత్రాలు, యజుర్వేద మంత్రాలు, సామవేద మంత్రాలు, గాయత్ర్యాది ఛందస్సులు, యజ్ఞాలు, పశు వులు, మానవులు. ఇలా అన్నిటినీ సృష్టించాడు. తాను ఈవిధంగా ఏ ఏ వస్తువుల్ని సృష్టించాడో వాటన్నిటినీ తిందామనుకున్నాడు. ఇలా అనుకోవటం వల్లనే ఆయనకి 'అదితి' అనే పేరు వచ్చింది. ఈ సకల జగత్తూ ఆ ప్రజాపతికి అన్నంగా మారింది. ఈ విధంగా వున్న ప్రజాపతి 'అదితి' తత్వాన్ని తెలుసుకున్నవాడు. తాను కూడా అన్నిటినీ తినగలిగేవాడవుతాడు. అంటే ఈ సమస్తం అతడికి అన్నంగా మారుతుంది. (అదితి అంటే అన్నిటినీ తినేవాడని అర్థం)

మం.శ్లో॥ సోఽ కామయత భూయసా యజ్ఞేన భూయో యజేయేతి, సోఽ శ్రామ్యత్స్ తపోఽ తప్యత తస్య శ్రాంతస్య తప్తస్య యశోవీర్య ముదక్రామత్, ప్రాణా వై యశోవీర్యం తత్ ప్రాణేషాత్కాన్తేషు శరీరగ్ం శ్వయితు మద్రియత తస్య శరీర ఏవ మన ఆసీత్ (6)

ప్రజాపతి ఒకనాడు గొప్పగా అశ్వమేధయాగం చేయాలని సంకల్పించాడు. ఆ సంకల్పం నెరవేరటం కోసం దీర్ఘంగా తపస్సుచేశాడు. దానివల్ల ఆయనకి

ఎంతో అలసట కలిగింది. తత్ఫలితంగా కీర్తి, బలం, అనేవి ఆయన శరీరం నుంచి తొలగిపోయాయి. ఆయనకున్న కీర్తి బలం ఏమిటంటే? చక్షురాది ఇంద్రియాలు, ప్రాణం అనే రెండూ ఎప్పుడైతే ఈ రెండూ ప్రజాపతి శరీరం నుంచి బైటికి వెళ్ళిపోయాయో వెంటనే ఆయన శరీరం భారీగా ఉబ్బిపోసాగింది. అయితే మనస్సుమాత్రం ఆయన శరీరంలోనే వుంది.

మం.శ్లో॥ సోఽ కామయత మేధ్యం మ ఇదగ్ం స్యాదాత్త్ న్స్వనేనస్యామితి, తతోఽ శ్వ స్సమభవ ద్యదశ్వత్తన్యేధ్యమభూదితి త దేవాశ్వమేద స్యాశ్వమేధత్వం, ఏష హ వా అశ్వమేధం వేద య ఏనమేవం వేద, తమనవరుద్వైవా మన్యత, తగ్ం సంవత్సరస్య పరస్తాదాత్త్న ఆలభత, పశూన్ దేవతాభ్యః ప్రత్యాహత్, త స్మాత్సర్వ దైవత్వం ప్రోక్షితం ప్రాజాపత్యమాలభన్తే, ఏషహ వా అశ్వమేధో యఏష తపతి తస్య సంవత్సర ఆత్మా అయ మగ్నిరర్కస్తస్యే మే లోకా ఆత్మానస్తావే తావర్కాశ్వమేధౌ సో పున రేకైవ దేవతా భవతి మృత్యురేవ అప పునర్మృత్యుంజయతి నైనం మృత్యురాప్నోతి మృత్యురస్యాత్మా భవతి ఏతాసాం దేవతానామేకో భవతి(7)

ఆ స్థితిలో ప్రజాపతి ఇలా భావించాడు. “నా శరీరం యజ్ఞం చేయటానికి యోగ్యమైనదిగా వుండాలి. కీర్తి బలం లేకఉబ్బి పోయిన ఈ శరీరం నుంచే నేను కొత్త శరీరాన్ని ధరించాలి”. అని అనుకుని ఆ శరీరంలోకి తాను ప్రవేశించి అశ్వంగా జన్మించాడు. అలా జన్మించిన అశ్వం యజ్ఞం చేయటానికి యోగ్యంగా వుంది. అందుకే ఆ యజ్ఞానికి ‘అశ్వమేధయాగం’ అనే పేరు వచ్చింది. ఎవరైతే ఈ విషయాన్ని గ్రహిస్తాడో, వాడు సంపూర్ణంగా, అశ్వమేధయాగం గురించి తెలుసుకున్న వాడౌతాడు. అలా తన నుంచి ఆవిర్భవించిన అశ్వాన్ని వినియోగించే యాగాన్ని చేయాలని భావించిన ప్రజాపతి, ఒక సంవత్సరం తరువాత ఆ అశ్వాన్ని తన కోసం బలిఇచ్చాడు. ఆ తరువాత అగ్ని ఇంద్రాది దేవతల కోసం వివిధ రకాల గ్రామ, అరణ్యాలలో సంచరించే పశువుల్ని పంపించాడు. అందువల్లే యాజ్ఞికులు నేడు కూడా ప్రజాపతి సంబంధమైన పశువుని మంత్రాలతో పవిత్రం చేసి, దాన్ని ఇతర దేవతల కోసం బలిస్తారు. లోకాల్ని ప్రకాశింపచేస్తూ కంటికి కనపడే సూర్యుడే అశ్వమేధం. ఆయన శరీరం సంవత్సరం (కాలం) ఈ భూమి మీదవున్న అగ్ని ‘అర్కం’. ఈ మూడులోకాలూ ఆయనకి (సూర్యుడికి) శరీరాలు.

అందుకే అగ్ని - అర్కంకాగా, సూర్యుడు అశ్వమేధంగా మారాడు. ఇలా వీరిద్దరూ కలిసి ఆ ప్రజాపతి అవుతున్నారు. ఈవిధంగా అశ్వమేధాన్ని సాక్షాత్తు ఆ ప్రజాపతి స్వరూపంగా గ్రహించిన వాడికి, పునర్జన్మ వుండదు. అలాంటి వాడికి మృత్యువు అనేది ఆత్మగా అవుతుంది. దేవతలలో తానూ ఒకడౌతాడు.

తృతీయాధ్యాయః - తృతీయం బ్రహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ద్వయా హ ప్రాజాపత్యాః దేవాశ్చాసురశ్చ తతః కానీయసా ఏవ దేవాః జ్యాయసా అసురాః త ఏషు లోకేష్వస్పర్ధంత తే హ దేవ ఉచుర్వాంతాసు రాన్యజ్ఞ ఉద్ధీధేనాత్యయా

అసురులు, దేవతలు అనే ఇద్దరూ ప్రజాపతికి కుమారులే. అయితే వారిలో దేవతలు తక్కువ సంఖ్యలో వుండగా, అసురులు అధిక సంఖ్యలో వున్నారు. వారి వారి స్వభావాల్ని అనుసరించే దేవతలు, అసురులు అని వారికి పేర్లు వచ్చాయి. దేవతలు, అసురులు ఇద్దరూ ప్రజాపతి శరీరంలోనే వున్నారు. వారిద్దరూ లోకాల ఆధిపత్యం కోసం పరస్పరం కలహించుకున్నారు. అయితే దేవతలు ఉద్ధీధగానాన్ని చేసి (ఉపాసించి) అసురుల్ని మించిపోవాలని భావించారు.

మం.శ్లో॥ తే హ వాచమూచు స్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యో వాగు దగాయత్ యో వాచి భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయత్ యత్యల్యాణం వదతి తదాత్మనే తే విదురవేన వైన ఉద్గాత్రా త్యేష్యస్తీతి తనుభి ద్రుత్య పాప్సనా విధ్వన్ స యస్స పాప్సా యదే వేద మప్రితిరూపం వదతి స ఏవ స పాప్సా (2)

ఉద్ధీధాన్ని శ్రద్ధగా ఉపాసించాలని భావించిన దేవతలు 'వాక్' ఇంద్రియంతో "ఓ వాగింద్రియమా! నీవు మా కోసం 'ఉద్గాత' చేసేపని చేసిపెట్టు" అని కోరారు. (జ్యోతిష్టోమయాగంలో 'ఉద్గాత' అనేవాడు పన్నెండు మంత్రాలు చదవాలి) 'ఉద్గాత' పని చేయటానికి వాగింద్రియం అంగీకరించింది. వెంటనే ఉద్గాత చదవాల్సిన మంత్రాల్ని చదివింది. ఆ విషయం గ్రహించిన అసురులు ఎంతో కోపంతో ఈర్ష్యతో 'వాక్కు' దగ్గరకి వెళ్ళి దాన్ని 'పాపం' తో దండించారు. అలా అసురుల చేత దండించబడ్డ వాక్కు పాపభూయిష్టమైంది. దాని ఫలితంగానే మానవుల నోటి నుంచే వచ్చే శబ్దాలలో అపశబ్దాలు, అసత్యాలు చోటు చేసుకున్నాయి.

మం.శ్లో॥ అత హ ప్రాణమూచు స్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యః ప్రాణ ఉదగాయద్యః ప్రాణే భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయత్ యత్కల్యాణం జిఘ్రతి తదాత్మనే తే విదురనేన వై న ఉద్గాత్రా త్యేష్యస్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్సనావిధ్యన్ స యస్స పాప్సా యదే వేద మప్రతిరూపం జిఘ్రతి స ఏవ స పాప్సా (3)

తరువాత దేవతలంతా కలిసి ప్రాణం (ఘ్రాణేంద్రియం) దగ్గరకి వెళ్ళి తమకోసం ఉదానాన్ని చేయమని ప్రార్థించాయి. ప్రాణం వారు కోరినట్టే చేసింది. యథాప్రకారం ఈ విషయం తెలుసుకున్న అసురులు పాపంతో ప్రాణాన్ని దండించారు. దాని ఫలితంగానే ఘ్రాణేంద్రియం (ముక్కు) సుగంధంతో పాటు దుర్గంధాన్ని కూడా వాసన చూడాల్సి వస్తోంది.

మం.శ్లో॥ అథ హ చక్షురూచు స్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యః శ్చక్షురుదగాయత్ యశ్చక్షుషి భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణం పశ్యతి తదాత్మనే తే విదు రనేన వై న ఉద్గాత్రా త్యేష్యస్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్సనా విధ్యన్ స యస్స పాప్సా యదేవేద మప్రతిరూపం పశ్యతి స ఏవ స పాప్సా (4)

దేవతలంతా తిరిగి చక్షురింద్రియం (కన్ను దగ్గరకి వెళ్ళి తమకోసం ఉద్గానం చేయమని కోరారు వారు చెప్పినట్టే చక్షువు ఉద్గాతగానాన్ని చేసింది) అసురులు వెంటనే వచ్చి చక్షురింద్రియాన్ని పాపంతో దండించారు. దాని ఫలితంగా, మంచి దృశ్యాలతో పాటు, చెడ్డ దృశ్యాలని కూడా కళ్ళు చూడాల్సివస్తోంది.

మం.శ్లో॥ అథ హ శ్రోత్రమూచు స్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యః శ్రోత్ర ముదగాయత్ యఃశ్రోత్రే భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణగ్ం శృణోతి తదాత్మనే తే విదు రనేన వై న ఉద్గా త్రాత్యేష్యస్తీతి తమభిద్రుత్య పాప్సనా విధ్యన్ స యస్స పాప్సాయ దేవేద మ ప్రతిరూపగ్ం శృణోతి స ఏవ స పాప్సా (5)

శ్రోత్రేంద్రియం (చెవి) దగ్గరకి వెళ్ళి దేవతలంతా తమ శ్రేయస్సు కోసం ఉద్గానం చేయమని వేడుకున్నారు. వారు కోరిన విధంగానే శ్రోత్రిందయం ఉద్గానం చేసింది. అది తెలుసుకున్న అసురులు పాపం అనే ఆయుధంతో శ్రోత్రేంద్రియాన్ని దండించారు. దాని ఫలితంగా సుశబ్దాలతోపాటు, అపశబ్దాల్ని కూడా అది వినాల్సి వస్తోంది.

మం.శ్లో॥ అథ హ మన ఊచున్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్యో మన ఉదగాయత్ యో మనసి భోగస్తం దేవేభ్య ఆగాయద్యత్కల్యాణగ్ం సజ్కల్పయతి తదాత్మనే తే విదు రనేన వై స ఉద్గా త్రాత్యేష్యస్తీతి తమభి ద్రుత్య పాష్టనావిధ్యన్ స యస్య పాష్టా యదే వేద మప్రతిరూపగ్ం సజ్కల్పయతి స ఏవ స పాష్టైవము ఖల్వేతా దేవతాః పాష్టభిరపస్యజన్మేవమేనాః పాష్టనావిధ్యన్ (6)

తరువాత మనస్సుదగ్గరకి వెళ్ళి తమ సంరక్షణ కోసం ఉద్గానాన్ని చేయమని కోరారు దేవతలు. సరేనని అంగీకరించిన మనసు ఉద్గానంచేసింది. విషయం తెలుసుకున్న అసురులు యధావిధిగా పాపం అనే ఆయుధాన్ని తెచ్చి దానితో మనస్సుని దండించారు. దానివల్ల మనసు మంచి సంకల్పాలనే కాదు, చెడ్డ ఆలోచనల్ని కూడా చేస్తోంది. ఈవిధంగా మిగిలిన అన్ని ఇంద్రియాలనీ దేవతలు ప్రార్థించగా, అవన్నీ వారికోసం ఉద్గీఢగానాన్ని చేసి అసురుల చేత పాపం అనే ఆయుధంతో కొట్టబడ్డాయి. (ఈ ఉద్గాతృగానంలో మూడు మంత్రాలు యజమాని కోసం మిగిలిన తొమ్మిది మంత్రాలు తనకోసం అని గ్రహించాలి. వీటిలో యజమాని కోసం గానం చేసిన మూడు మంత్రాలని 'పవమానం' అంటారు)

మం.శ్లో॥ అథ హేమమాసన్యం ప్రాణమూచు స్త్వం న ఉద్గాయేతి తథేతి తేభ్య ఏషప్రాణ ఉదగాయత్తే విదు రనేన వై న ఉద్గా త్రాత్యేష్య స్తీతి తమభిద్రుత్య పాష్టనావిధ్యన్ స యథాశ్శాన మృత్వా లోష్ట్యేవిధ్యగ్ం సేతైవగ్ం హైవ విధ్యగ్ం సమానా విష్వశ్చో వినేశు స్తతో దేవా అభవన్ పరాసురాః భవత్యాత్మనా పరాస్య ద్విషన్ పాష్టా భ్రాతృవ్యో భవతే య ఏవం వేద (7)

అలా అసురులందరూ తమ కోసం ఉద్గానాన్ని చేసిన ఇంద్రియాలని పాపంతో దండించటంతో ఏమీ పాలుపోని దేవతలు నోరు అనే గుహలో వున్న ప్రాణాన్ని తమకోసం 'ఉద్గానం' చేయమని కోరారు. ప్రాణం అందుకంగీకరించి వారు కోరినట్టే ఉద్గానం చేసింది. దీనివల్ల దేవతలు తమని ఓడిస్తారని గ్రహించని అసురులు యధావిధిగా ముఖ్య ప్రాణాన్ని తమ పాపం అనే ఆయుధంతో కొట్టాలని ప్రయత్నించారు. అయితే పెద్ద కొండరాయిని ఢీ కొట్టిన మట్టిబెడ్డ చూర్ణమైనట్టుగా అసురులు కూడా ముఖ్య ప్రాణాన్ని ఢీకొని తాము నాశనమైపోయారు. ఇక ఆనాటి నుంచి దేవతలు ఎలాంటి బాధలూ పొందకుండా

సుఖంగా కాలం గడిపారు. అసురులు పరాభవించబడ్డారు. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్నవాడు ప్రజాపతి స్వరూపాన్ని పొందుతాడు. అతన్ని ద్వేషించేవారంతా పరాజయం పాలవుతారు.

**మం.శ్లో॥ తే హోచుః క్వను సోఽ భూద్యో న ఇత్థమను క్రేత్యయ
మాస్యేఽ న్తరితి సోఽ యాస్య ఆఙ్గిరసోఽఙ్గానాగ్ం హి రసః (8)**

ప్రజాపతి శరీరంలో వున్న ఇంద్రియాలు తమలో తాము మనకి ఈవిధంగా దేవత్వాన్ని కల్పించిన ముఖ్యప్రాణం ఈ శరీరంలో ఎక్కడ వుండి వుంటుంది? అని అనుకుని చివరికి ఆ ప్రాణం ఆయన నోటిలో ఉందని గ్రహించారు. ప్రాణం ఆస్యం (నోటిలో)లో ఉంటుంది. కాబట్టే దానికి 'ఆయాస్యం' (ఎవరినీ ఆశ్రయించనది) అని, అలాగే ఈ ముఖ్య ప్రాణం అనేది శరీరంలోని అన్ని అంగాలకూ ఇంద్రియాలకూ సారభూతమైన 'రసం' లాంటిది కాబట్టి 'అంగిరసం' అని ప్రసిద్ధి చెందింది.

**మం.శ్లో॥ సావా ఏషా దేవతా దూర్ణామ దూరగ్ం హ్యస్యా మృత్యుర్దూ
రగ్ం హ వా అస్మాన్మృత్యుర్భవతి య ఏవం వేద (9)**

ఈ ముఖ్య ప్రాణం అనే దేవతని 'దూర్' అంటారు. ఎందుకంటే ఈ ప్రాణ దేవతకి మృత్యువనేది ఎంతో దూరంలో వుంటుంది. ఈ సత్యాన్ని తెలుసుకున్నవాడికి కూడా మృత్యువు దూరంగా వుంటుంది.

**మం.శ్లో॥ సా వా ఏషా దేవ తైతాసాం దేవతా నాం పాప్తానం మృత్యు
మపహత్య యత్రాసాం దిశా మంత్రస్తద్గమయాఞ్చకార తదాసాం పాప్తనో విన్యదధాత్తస్త్వా
న్న జనమి యాన్మాన్తమి యాన్నే త్వాప్తానం మృత్యు మన్వవాయానీతి (10)**

ఈ ప్రధాన 'ప్రాణం' అనే దేవత, వాగాది ఇంద్రియ దేవతల (వారికి విషయాల సంస్కరణ వల్ల పుట్టిన) పాపాన్ని అనగా పాప రూపంలోని మృత్యువుని పోగొట్టి, వారిని దిగంతాలకి తీసుకువెళ్ళింది. అలాగే వారి పాపాన్ని (మృత్యువు) కూడా జనం లేని చోటకి తీసుకువెళ్ళి వదిలేసింది. అందువల్ల ప్రాణాన్ని ఉపాసించేవాడి దగ్గరకి మృత్యువు చేరదు.

**మం.శ్లో॥ సా వా ఏషాదేవతై తాసాం దేవతానాం పాప్తానం
మృత్యు మపహత్యాత్తైనా మృత్యుమత్యవహత్ (11)**

ఆవిధంగా ప్రధాన ప్రాణ దేవత, వాగాది ఇంద్రియాలకి సంక్రమించిన పాపరూప మృత్యువుని తొలగించి తిరిగి వారికి దైవత్వాన్ని కలుగుచేసింది.

మం.శ్లో॥ స వై వాచమేవ ప్రథమామత్యవహత్యా యదా మృత్యుమత్య ముచ్యత సోఽగ్నిర భవతోఽయమగ్నిః పరేణ మృత్యు మతిక్రాంతో దీప్యతే (12)

ప్రధాన ప్రాణ దేవత ఉద్గీఢగానంలో ప్రధానమైన 'వాక్కు'ని మృత్యువు కన్నా గొప్పదానిగా చేసింది. అలా 'వాక్కు' అనేది మృత్యువుకన్నా గొప్పగామారి 'అగ్ని' అయ్యింది. ఆ అగ్ని మృత్యువు లేకుండా స్వయంగా ప్రకాశించింది.

మం.శ్లో॥ అథ ప్రాణమత్యవహత్య యదా మృత్యుమత్యముచ్యత స వాయు రభవతోఽయం వాయుః పరేణ మృత్యుమతి క్రాంతః పవతే (13)

ప్రాణదేవత తరువాత వ్రూణేంద్రియాన్ని (ముక్కు) కూడా మృత్యువుకన్నా గొప్పదానిగా చేసింది. దానివల్ల వ్రూణేంద్రియం వాయురూపాన్ని పొందింది. అది మృత్యువుకి అందకుండా పోయి చక్కగా వీస్తోంది.

మం.శ్లో॥ అథ చక్షురత్యవహత్యద్యదా మృత్యుమత్య ముచ్యత స ఆదిత్యో భవతోఽసావాదిత్యః పరేణమృత్యుమతిక్రాంతస్తపతి (14)

తరువాత ప్రాణదేవత చక్షురింద్రియాన్ని (కన్ను) మృత్యువునించి తప్పించింది. అలా చక్షురింద్రియం మృత్యువునించి తప్పించుకుని సూర్యుడుగా మారింది. మృత్యువునించి తప్పించుకున్న ఆ సూర్యుడు దానికి అందకుండా తపిస్తున్నాడు.

మం.శ్లో॥ అథ శ్రోత్రమత్యవహత్యద్యదా మృత్యుమత్యముచ్యత తా దిశో భవగ్ం స్తా ఇమా దిశః పరేణ మృత్యు మతిక్రాంతాః (15)

తరువాత ప్రాణ దేవత మృత్యువుబారినుంచి శ్రోత్రేంద్రియాన్ని (చెవి) తప్పించింది. అలా తప్పించుకున్న శ్రోత్రేంద్రియం దిక్కులుగా మారి, మృత్యువుకి అందకుండా ప్రకాశిస్తోంది.

మం.శ్లో॥ అథ మనోత్యవహత్యద్యదామృత్యుమత్యముచ్యత స చన్ద్ర మా అభ్యవతోఽసౌ చంద్రః పరేణ మృత్యుమతిక్రాంతో భాత్యేవగ్ం హ వా ఏనమేషాదేవతా మృత్యుమతివహతి య ఏవం వేద (16)

ప్రాణదేవత తరువాత మనస్సుని మృత్యువుకి అందకుండా చేసింది. మృత్యువునుంచి తప్పించుకున్న మనసు చంద్రుడి రూపంతో ప్రకాశిస్తోంది. ఈ విధంగా తెలుసుకుని ప్రాణం గురించి ఉపాసన చేసే వాడిని (ఇక్కడ వాక్కుకి - అగ్ని, ప్రాణానికి - వాయువు, చక్షువుకి - సూర్యుడు, శ్రోత్రానికి - దిక్కులు, మనస్సుకి - చంద్రుడు అధిదేవతలుగా వుంటారు)

**మం.శ్లో॥ అథాత్మనే॑ న్నాద్య మాగాయద్యద్ధి కిఞ్శాన్మ మద్యతే॑
నేనైవ తదద్యత ఇహ ప్రతితిష్ఠతి**

(17)

తరువాత ప్రాణ దేవత తనకి ఆహారంగా కాబోయే భక్ష్యాన్ని గురించి గానం చేసింది. ఆహారం గురించి గానం చేసింది. ఎందుకంటే ఏ ఆహారాన్నైనా ప్రాణం ద్వారానే తినాలి. అన్నంలోనే ప్రాణం నిలిచి వుంది. అనగా ప్రాణానికి నివాసస్థానం అన్నమే.

**మం.శ్లో॥ తేదేవా అబ్రువన్నే తావద్వా ఇదగ్ం సర్వం యదన్నం తదాత్మన
ఆగాసీరను నో॑ స్మిన్నన్న ఆభజస్వేతి తేవా మా॑ భి సంవిశ తేతి తథేతి తగ్ం సమంతం
పరిణ్య విశన్తు తస్మాద్యదనేనాన్నమత్తి తేనై తాఃతృప్యన్త్యేవగ్ం హవా ఏనగ్ం స్వా
అభిసంవిశన్తి భర్తా స్వానాగ్ం శ్రేష్ఠః పుర ఏతా భవత్యన్నాదో॑ భిపతి ర్య ఏవం వేద
య ఉ హైవం విదగ్ం స్వేషు ప్రతిప్రతి ర్భుభూషతి నహైవాలం భార్యేభ్యో భవత్యథ య
ఏవైత మను భవతి యో వైత మనుభార్యాన్ బుభూషతి సహైవాలం భార్యేభ్యో భవతి(18)**

ఆవిధంగా అన్నకోసం గానం చేస్తున్న ప్రాణంతో వాగింద్రియాది దేవతలు ఇలా అన్నారు “ఓ ప్రాణ దేవతా! నీవు అన్నం కోసం గొప్పగా గానంచేసి ఆ అన్నాన్ని నీ అధీనంలో వుంచుకున్నావు. నీలాగానే మమ్మల్ని కూడా ఈ అన్నానికి భాగస్వాములుగా చేర్చుకో” అని అడిగారు. అప్పుడు ప్రాణ దేవత “వాగింద్రియాది దేవతలారా! మీకు అన్నం కావాలంటే అందరూ అన్నివైపుల నుంచీ నాలో ప్రవేశించండి” అంది వెంటనే అన్ని ఇంద్రియాలు ప్రాణంలోకి ప్రవేశించాయి. అందుకే ప్రాణం ద్వారా మనం అన్నాన్ని తినేడప్పుడు వాగాది ఇంద్రియాలన్నీ తృప్తి పడుతున్నాయి. ఈవిధంగా ప్రాణాన్ని గురించి తెలుసుకున్నవాడు. తాను కూడా తనకు సంబంధించిన వారిని భరిస్తూ (పోషిస్తూ) వారిని సంతృప్తిపరచాలి. అలా చేసినవాడు అందరికన్నా గొప్పవాడు, తన వారినందర్నీ రక్షించే నాయకుడౌతాడు.

మం.శ్లో॥ సోఽ యాస్య అఙ్గిరసోఽఙ్గానాగ్ం హి రసః ప్రాణో వా అఙ్గానాగ్ం రసః ప్రాణో హి వా అఙ్గానాగ్ం రస స్తస్మాద్యస్తాత్కస్తాచ్ఛాఙ్గాత్ ప్రాణ ఉత్కామతి త దేవ తచ్ఛుష్యత్యేష హి వా అఙ్గానాగ్ం రసః (19)

ఈ శరీరంలోవున్న ప్రాణం, ఆయాస్యం, అంగిరసం అనగా అంగాలన్నిటికీ రసభూతమైనది. అందుకే ప్రాణానికి అంగిరసం అనే పేరు రూఢమయ్యింది. ఏ అవయవం నుంచి ప్రాణం బైటికి పోతుందో ఆ అవయవం ఎండి పోతుంది. కనుక ఈప్రాణం అన్ని అవయవాలలో వ్యాపించివుందని తెలుసుకోవాలి.

**మం.శ్లో॥ ఏష ఉ ఏవ బృహస్పతి ర్వాగ్నై బృహతీ తస్యా
ఏష పతి స్తస్మాదు బృహస్పతిః (20)**

ఈ ప్రాణం అనేది బృహస్పతి స్వరూపమైన ఋగ్వేద ఋక్కులకీ మంత్రాలకీ ఆధారమైనది. వాక్కే బృహస్పతి. ఆ వాక్కుకి అధిపతిప్రాణం కాబట్టి. బృహస్పతి అంటే ప్రాణమే.

**మం.శ్లో॥ ఏష ఉ ఏవ బ్రహ్మణస్పతి ర్వాగ్నై బ్రహ్మతస్యా
ఏష పతి స్తస్మా దు బ్రహ్మణస్పతిః (21)**

ఈ ప్రాణం యజుర్వేద యజస్సులకి కూడా అధిపతి. వాక్కే బ్రహ్మలేక యజస్సు. ఆ యజస్సుకి పతికాబట్టి ప్రాణం అంటే యజస్సు.

**మం.శ్లో॥ ఏష ఉ ఏవ సామ వాగ్నై సామ ఏష సా చామశ్చేతి తత్సామ్నస్సామత్వమ్,
యద్వైవ సమఃఘ్న షిణా సమో మశకేన సమో నాగేన సమ ఏభిస్త్రి భి ర్లోకై స్సమోఽ
నేన సర్వేణ తస్మాద్వైవ సామాఽ శ్నుతే సామ్న స్సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం జయతి య
ఏవ మే తత్సామ వేద (22)**

ఈ ప్రాణం 'సామ' స్వరూపం. ఈ సామఅనే పదంలో సా అంటే వాక్కు. అమ అంటే ప్రాణం ఈ రెండూ కలిసి 'సామం' అయ్యింది. చెదపురుగు, దోమ, ఏనుగు, త్రిలోకాలు, ఈ ప్రపంచం అంతా సామమే. ఇక్కడ అల్పమైన దాని నుంచి అధికమైన వాటిదాకా అన్నీ సామస్వరూపాలే. ఈవిధంగా 'సామం' గురించి తెలుసుకున్నవాడు. సామంతో సాయుజ్యాన్ని, సాలోక్యాన్ని పొందుతాడు. ఇక్కడ ఋక్కు, యజస్సు, సామం ఈ మూడూ వాక్కేనని గ్రహించాలి).

మం.శ్లో॥ ఏష ఉ వా ఉద్గీధః ప్రాణో వా ఉత్పాణేన హీదగ్ం
సర్వముత్త బ్ధం వాగేవ గీథోచ్చ గీథా చేతి స ఉద్గీధః (23)

వాక్, ప్రాణం ఈ రెండూ కలిసిందే ఉద్గీధం. ఇక్కడ 'ప్రాణము ఉత్, వాక్ అంటే గీథము. ఇలా ఉత్, గీథము కలిసి ఉద్గీధం అయ్యింది. ఉద్గీధం అనేది సామంలో ఒక భాగం. ఉద్గీధం అంటే ఒక స్వరం.

మం.శ్లో॥ తద్ధాపి బ్రహ్మదత్తశ్చైకితానేయో రాజానం భక్తయన్న వాచాయం
త్యస్య రాజా మూర్ధానం విపాతయాతాద్యబితో యాస్యా జ్ఞిరసో న్యేనోదగాయ
బితి వాచా చ హ్యేవ సప్రాణేన చోదగాయ బితి (24)

ఇక్కడ ఒక కథచెప్పబడింది. ఒకనాడు చికితానుడి కుమారుడు బ్రహ్మదత్తుడు అనేవాడు సోమరసాన్ని త్రాగుతూ, “ఈ ఆయాస్య, ఆంగిరస, వాక్కులతో కూడిన ప్రాణం సాయంతో ఉద్గానం చేసివుండకపోతే ఈ సోమదేవత నాతల తెగగొట్టుగాక! అని శపథం చేసి చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ తన్యహైతస్య సామ్నో యః స్వం వేద భవతి హాస్య స్వం తస్య వై
స్వర ఏవ స్వం తస్మా దా ర్విజ్యం కరిష్యన్వాచి స్వరమిచ్ఛేత తయా వాచా స్వరసమ్పన్న
యార్విజ్యం కుర్యాత్తస్మాద్యజ్ఞే స్వరవంతం బిద్యక్షంతవ ఏవ అథో యస్య స్వం భవతి భవతి
హాస్య స్వం య ఏవ మేత త్సామ్నః స్వం వేద(25)

ప్రాణ స్వరూపమైన సామానికి సంబంధించిన సంపద గురించి తెలుసుకున్నవాడు. అధికధన సంపన్నుడౌతాడు. ఉద్గాత కంఠస్వరంలో వుండే మాధుర్యాన్నే ధనం అంటారు. అందుకే ఋత్విక్కు తన కంఠస్వరంలో మాధుర్యాన్ని పెంపొందించుకోవాలి. ఇలా మంచి స్వర సంపదతో యజ్ఞంలో గానం చేసేవాడిని లోకంలో నిజంగా సంపదలు వున్నవాడిని గౌరవించినట్లు ప్రజలు అతన్నీ గౌరవిస్తారు. ఈవిధంగా సామానికి మధురస్వరమే నిజమైన సంపద అన్న విషయాన్ని తెలుసుకున్న వాడికి మంచి స్వరం, మాధుర్యంతో కూడి లభిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ తస్య హైతస్య సామ్నో యస్సువర్ణం వేద భవతి హాస్య సువర్ణం తస్య
వై స్వర ఏవ సువర్ణం భవతి హాస్య సువర్ణం య ఏవమేత త్సామ్నః సువర్ణం వేద (26)

సామానికి చక్కని స్వరమే బంగారం లాంటిది. ఎవరైతే ఈ సామానికి సంబంధించిన బంగారం గురించి తెలుసుకుంటారో వారు బంగారాన్ని (మంచి స్వరాన్ని) పొందుతారు. అలాగే నిజమైన బంగారం కూడా అతడికి లభిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ తస్య హైతస్య సామ్నాయః ప్రతిష్ఠాం వేద ప్రతి హ తిష్ఠతి తస్య వై వాగేవ ప్రతిష్ఠా వాచి హి ఖల్వేష ఏత త్వాణః ప్రతిష్ఠితో గీయతే॥ న్న ఇత్యుహైక ఆహుః (27)

ఎవరు సామానికి వున్న ప్రతిష్ఠని (ఆధారాన్ని) గురించి తెలుసుకుంటాడో వాడు ప్రతిష్ఠని పొందుతాడు. ఇక్కడ సామానికి ప్రతిష్ఠగా వుండేది వాక్కు. ఆవాక్కులో ప్రతిష్ఠితిమై వుంటేనే సామం అనేది పాడబడుతోంది. కొందరు “ఈ ప్రాణం అనేది అన్నంలో ప్రతిష్ఠించబడి గానం చేయబడుతోంది” అని అంటారు. (ఇక్కడ సామానికి (ప్రాణానికి) వాక్కులేక అన్నం ప్రతిష్ఠ అని గ్రహించాలి.

మం.శ్లో॥ అథాతః పవమానానామేవాభ్యారోహః స వై ఖలు ప్రస్తోతా సామ ప్రస్తోతి స యత్ర ప్రస్తుయా తదేతాని జపేత్, అసతో మా సద్గమయ తమసో మా జ్యోతిర్గమయ మృత్యోర్మా॥ మృతం గమయేతి స యదా హా సతో మా సద్గమయేతి మృత్యుర్మా అసత్సద్గమయేతి మృత్యోర్మా మృతం గమయామృతం మా కుర్విత్యేవైతదాహ తమసో మా జ్యోతిర్గమయేతి మృత్యుర్మై తమో జ్యోతిరమృతం మృత్యోర్మా మృతం గమయామృతం మా కుర్విత్యేవై తదాహ మృత్యోర్మా మృతం గమయేతి నాత్ర తిరోహితమివాస్తి, అథ యానీతరాణి స్తోత్రాణి తేష్వాత్మనే॥ న్నాధ్యమాగాయేత్త స్మాదు తేషు వరం వృణీత యం కామం కామయేత తగ్ం స ఏష ఏవం విదుద్గాతాత్మనే వా యజమానాయ వాయం కామం కామయతే తమాగాయతి తద్ధైత ల్లోకజిదేవ న హైవాలోక్యతాయా ఆశా॥ స్తి య ఏవ మేతత్సామ వేద (28)

ఇక్కడ ‘పవమానం’ అనే మంత్రాలు ఏవిధంగా జపించాలో చెప్పబడుతున్నాయి. అలాగే ప్రాణం గురించి తెలుసుకున్న వాడు దాన్ని ఎలా ఉపాసించాలో ఆజపాన్ని ఎలా చేయాలో కూడా చెప్పబడుతోంది. ఋత్విక్కు ముందుగా 1. “అసతోమా సద్గమయ” 2. “తమసోమా జ్యోతిర్గమయ” 3. “మృత్యోర్మా అమృతంగమయ” అనే మూడు యజస్సుల్ని (యజుర్వేద మంత్రాలు) పఠించాలి. వీటి అర్థమేమిటంటే నన్ను అసత్తు నుంచి(చెడు)

సత్తు(మంచి) వైపుకి తీసుకుపో, చీకటి నుంచి వెలుగువైపుకి తీసుకుపో, మృత్యువు నుంచి అమృతత్వం వైపు తీసుకువెళ్ళు అని. తరువాత ఆ ఋత్విక్కు మిగిలిన మంత్రాలని తాను భుజించటానికి అవసరమైన అన్నాన్ని పొందటం కోసం పరించాలి. అలా ఆ ఋత్విక్కు మంత్రాల్ని గానం చేసేడప్పుడు (పరించేడప్పుడు) ఆ యాగాన్ని చేయించే యజమాని తనకు కావలసిన వరాల్ని కోరుకోవాలి. అప్పుడా ఋత్విక్కు (ఉద్గాత) తనకోసం, తన యజమాని కోసం మంత్రాల్ని పరించాలి. ఇలా గనుక ప్రాణం గురించి తెలుసుకుని ఉపాసించేవాడు తనకి పుణ్యలోకాలకి వెళ్ళాలన్న ఆశలేకపోయినప్పటికీ, పుణ్యలోకాలకి చేరుకుంటాడు. అతడికి బ్రహ్మలోక ప్రాప్తి కలుగుతుంది.

తృతీయాధ్యాయః - చతుర్థం బ్రహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ఓమ్. ఆత్మై వేదమగ్ర ఆసీత్ పురుషవిధః సోఽ ను వీక్ష్వ నాన్యదాత్మనోఽ పశ్యత్ సోఽ హమస్తీత్యగ్రే వ్యాహర త్తతోఽ హన్నా మాభవత్ తస్మాదప్యేతర్వామ న్రితోఽ హమయమి త్యేవగ్ర ఉక్త్వాఽ ధాన్యన్నామ ప్రబ్రూతో యదస్య భవతి స యత్సూర్యోఽ స్మాత్సర్వస్మాత్సర్వాన్ పాప్సున ఔషత్తస్మాత్సురుషః ఓషతి హ వై స తం యోఽ స్మాత్సూర్యో బుభూషతి య ఏవం వేద (1)

సృష్టికి ముందు విరాట్ పురుషుడి ఆత్మ స్వరూపం మాత్రమే వుండేది. ఒకనాడు ఆవిరాట్పురుషుడు పురుషుల లక్షణాలతో వున్న నేను ఎవరు? ఎలాంటి లక్షణాలు కలవాడిని? అని ఆలోచించాడు. అయితే ఆయన తన ఆత్మ స్వరూపాన్ని మాత్రమే చూడగలిగాడు కానీ వేరే ఈ రూపం ఆయనకి కనిపించలేదు. అప్పుడు వేదవిజ్ఞానం వల్ల కలిగిన సంస్కారంతో ఆ ప్రజాపతి (విరాట్పురుషుడు) 'నేనున్నాను' అని అనుకున్నాడు. అలా ఆయన అనుకోవటం వల్ల 'అహం' అనే పేరు ఏర్పడింది. అందుకే ఎవరైనా ఎవరు నీవు అని ప్రశ్నిస్తే ముందుగా నేను అని ప్రారంభించి మిగిలిన సమాచారం బదులుగా చెబుతారు. ఎందుకంటే నేను అనే పదమే ముందు పుట్టింది కాబట్టి. సృష్టిపూర్వం వున్న ఆ ప్రజాపతి సమస్తపాపాల్ని దహించేశాడు. అందుకే ఆయన పురుషుడయ్యాడు. ఎవరుఈ విషయాన్ని తెలుసుకుంటారో వారు మహాజ్ఞానులుగా ప్రసిద్ధిపొందుతారు. చివరికి తామే ప్రజాపతి అవుతారు.

మం.శ్లో॥ సోఽ బిభే త్తస్మా దేకాకీ బిభేతి సహాయమీక్షాఞ్చక్రేయన్త దన్య
న్మాస్తి కస్మాన్మ బిభేమీతి తత ఏవాస్య భయం వీయాయ
కస్మాద్భ్యభేష్యత్ ద్వితీయాద్వై భయం భవతి (2)

ఒకనాడు ఆ ప్రజాపతికి తాను ఒంటరిగా వున్నందుకు భయం కలిగింది. తరువాత వయన ఇలా ఆలోచించాడు “అవును నేనెందుకు భయపడాలి? నేను తప్ప ఇంకెవరూ లేరు కదా! ఎవరికి భయపడాలి? అని అనుకోగానే ఆయనకున్న భయం తొలగిపోయింది. అసలు రెండోది వుండటం వల్లే భయం వుడుతుంది.

మం.శ్లో॥ స వై నైవరేమే తస్మాదేకాకీ న రమతే స ద్వితీయమైచ్ఛత్,
స హైతావానాన యథా స్త్రీపుమాగ్ంసౌ సంపరిష్యక్తౌ స ఇమ మే వాత్మానం
ద్వేధాపాతయత్తతః పతిశ్చ పత్నీ చాభవతాం తస్మాదిదమర్థబృగలమివ స్వ ఇతి హ స్యాహ
యాజ్ఞవల్క్య స్తస్మాద య మాకాశః స్త్రియా పూర్యత ఏవ తాగ్ం సమభవత్తో మనుష్యా
అజాయన్త (3)

అయితే ప్రజాపతికి ఒంటరిగా వుండటం సంతృప్తి కరంగా అనిపించలేదు. ఒంటరిగా వుండేవాడు ఏ ఆనందాన్ని పొందలేదు. ఇది గ్రహించిన ప్రజాపతి స్త్రీ పురుషులు ఇద్దరూ ఆలింగనం చేసుకున్నట్టుగా సంకల్పించాడు. వెంటనే అదేభంగిమలో ఆయన రూపాన్ని ధరించాడు. అంటే ఆయన తన శరీరాన్ని తానే రెండు రూపాలుగా విభాగించుకున్నాడు. వాటి పేర్లు సతి - పతి. ఇలా ప్రజాపతి తానే సతిగా పతిగా మారాడు. అందుకే ఒంటరిగా వున్నవాడు చీల్చిన వెదురుబద్దలో ఒక బద్దలాంటివాడని యాజ్ఞవల్క్య మహర్షి అంటాడు. కాబట్టి పురుషుడిలోవున్న అర్థభాగం స్త్రీతో పరిపూర్ణమవుతుంది. వీరిద్దరి కలయిక వల్ల మనుషులు జన్మిస్తున్నారు.

మం.శ్లో॥ సో హేయ మీక్షాఞ్చక్రే కథంను మాత్మన ఏవ జనయిత్వా సమ్భవతి
హన్త తిరోఽ సానీతి సా గౌరభవదృషభ ఇతరస్మాగ్ం సమేవా భవత్తో గావోఽ
జాయన్త బడ బేత రాభవ దశ్య వృష ఇతరో గర్దభీతరా గర్దభ ఇతరస్మాగ్ం సమేవా భవ
త్తత ఏక శఫమజాయతా ౨ జేతరాభవ ద్భస్త ఇతరోఽ విరితరామేష ఇతరస్మాగ్ం
సమేవాభవత్తోఽ జావయో ౨ జాయ నైవ మేవ యదిదం కించ మిథునమా పిపేలి
కాభ్యస్తత్సర్వ మస్యజత (4)

ఆ సమయంలో శతరూప అనే స్త్రీ తనలో తాను ఇలా ఆలోచించింది. “నేను ప్రజాపతినుంచి జన్మించాను కదా! ఇప్పుడాయన నన్ను సంభోగించాలని ఆశపడుతున్నాడు. నేనిక్కడ నుంచి తప్పుకోవటం మంచిది”. అని భావించి వెంటనే ఒక ఆవుగా మారిపోయింది. అది గమనించిన పురుషుడు తానుకూడా పెద్ద వృషభం(ఎద్దు) లా మారి గోవు రూపంలో వున్న శతరూపతో సంభోగించాడు. తద్వారా ఆవులు, ఎద్దులు జన్మించాయి. తరువాత శతరూపగాడిదరూపాన్ని ధరించింది. ప్రజాపతి కూడా మగగాడిదగా జన్మించి ఆమెతో సంభోగం చేసాడు. తద్వారా ఒకే గిట్టవున్న జంతువులు పుట్టాయి. శతరూపమేక రూపాన్ని ధరించగా ప్రజాపతి మేకపోతు రూపాన్ని ధరించాడు. ఆమె గొట్టెగా మారగా, తాను పొట్టేలుగా మారాడు. ఇలా వారిద్దరి సంభోగం వల్ల గొట్టెలు పొట్టేళ్ళు జన్మించాయి. అంతేకాదు వారిద్దరి వల్ల స్త్రీ, పురుష రూపాల్లో చీమ నుంచి మొదలుపెట్టి సకల జీవులూ సృష్టించబడ్డాయి.

మం.శ్లో॥ సాఽ వే దహం వావసృష్టిరస్త్వహగ్ం హేదగ్ం సర్వమసృక్ష్మీతి తతః సృష్టిరభవత్ సృష్ట్యాగ్ం హస్తైతస్యాం భవతి య ఏవం వేద (5)

తన సంకల్పం ప్రకారం సృష్టి కార్యక్రమాన్ని నిర్వహించిన ప్రజాపతి “తనలో తాను సగర్వంగా” ఈ సృష్టినంతా నేనే సృష్టించాను. ఈ సృష్టిమొత్తం నాదే అని భావించాడు. అందుకే ప్రజాపతికి సృష్టికర్త అనే పేరు వచ్చింది. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్న వాడు ప్రజాపతిలాగా తానుకూడా సృష్టిచేయగల సామర్థ్యాన్ని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ అథేత్యభ్యమన్థత్ ముఖాచ్ఛ యోనేర్హస్తాభ్యాం చాగ్ని మసృజత తస్మాదేతదుభయ మలోమక మన్తరతోఽ లోమకా హి యోనిర న్తరతః తద్యది దమాహురముం యజాముంయజేత్సేకైకం దేవ మేత స్త్వివ సా విసృష్టి రేష ఉ హ్యేవ సర్వే దేవాః అత యత్కించేదమార్థం త ద్రేతసోఽ సృజత తదు సోమ ఏతావద్వా ఇదగ్ం సర్వమన్నం చైవాన్నాదశ్చ సోమ ఏవాన్న మగ్నిరన్నాదః సైషా బ్రహ్మణోఽ తిసృష్టిః యచ్ఛేయసో దేవా నసృజతాథ యన్తర్వస్సన్నమృతా నసృజత తస్మా దతిసృష్టి రతి సృష్ట్యాగ్ం హస్తై తస్యాం భవతి య ఏవం వేద (6)

సృష్టిరచన చేసిన తరువాత ప్రజాపతి తన నోటితో ఊదుతూ రెండు చేతులతో, బాగా రాపిడి చేసి (మంథనం) అగ్నిని సృష్టించాడు. యోని అనేది పుట్టుకకి కారణమైన ప్రదేశం. వాక్కి యోని నోరు లాంటిది. అగ్నికి కూడా యోని నోరులాంటిదే. అందుకే అరచేతుల్లో, నోటిలో, యోనిలో రోమాలు పుట్టవు. ఇలా అగ్ని మంథన కార్యక్రమంలో ఉపయోగపడిన నోరు, అరచేతుల్ని 'దాహకాగ్నులు' అంటారు. యజ్ఞం చేసే ఋత్విక్కులు అగ్ని, ఇంద్రుడు తదితర దేవతల్ని వేరువేరుగా భావిస్తూ అగ్నికి యజ్ఞం చేయి, ఇంద్రుడికి యజ్ఞం చేయి అని అంటున్నారు. ఎందుకంటే దేవతలందరూ ప్రజాపతి చేత సృష్టించబడినవారే కాబట్టి. అందుకే ప్రజాపతిని సకల దేవతా స్వరూపుడంటారు. తరువాత ప్రజాపతి పల్చగా వుండే వీర్యాన్ని సృష్టించాడు. ఆ వీర్యమే సోమరసం. ఈ ప్రపంచం అంతా దీని ద్వారానే ఆవిర్భవించింది. ఇక్కడ వీర్యమే అనగా సోమరసమే అన్నం, అగ్ని అన్నాదం. ఈవిధంగా ప్రజాపతి తనకు మించిన దేవతల్ని సృష్టించాడు. అంతేకాదు తాను మరణ ధర్మం కలిగినవాడైనప్పటికీ, మరణం లేని దేవతల్ని సృష్టించాడు. అందుకే దానిని 'అతిసృష్టి' అంటారు. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకుని ఆ ప్రజాపతికి, తనకి, ఎలాంటి భేదం లేదని భావిస్తూ ఉపాసన చేసేవాడు. తానుకూడా ప్రజాపతిలాగా జగత్తుని సృష్టించగలిగే సామర్థ్యాన్ని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ తద్ధేదం తర్హ్వవ్యాకృతమాసీత్ త న్నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియాతాసౌ నామాయ మిదగ్ం రూపం ఇతి తదిదమప్యేతర్హి నామరూపాభ్యామేవ వ్యాక్రియతే॥ సౌవా మాయమిదగ్ం రూపం ఇతి స ఏష ఇహ ప్రవిష్టః॥ ఆనఖా గ్రేభ్యో యథా క్షురః క్షుర ధానే॥ వహితః స్యాద్విశ్వంభరో వా విశ్వంభరకులాయే తన్న పశ్యన్తుకృతోహి స ప్రాణన్నే వ ప్రాణో నామ భవతి॥ వదన్వాకృశ్యగ్ం శ్లక్షుః శృణ్వన్ శ్రోత్రం మన్వానో మనస్తాన్యస్తైతాని కర్తనామాన్యేవ॥ స యోత ఏకైకముపాస్తే న స వేదాకృతోహ్యేషో॥ త ఏకైకేన భవత్యాత్మేత్యేవోపాసీతాత్ర హ్యేతే సర్వ ఏకం భవన్తి॥ తదేతత్పదనీయమస్య సర్వస్య యదయమాత్మానేన హ్యేతత్సర్వం వేద॥ యథా హ వై పదేనానువిన్దేదేవం కీర్తిం శ్లోకం విన్దతే య ఏవం వేద (7)

ఈ ప్రపంచం ఇలా ఆవిర్భవించటానికి ముందు అవ్యక్తంగా (అంటే ఎలాంటి ఆకారాలు ఏవీ కనిపించకుండా) వుండేది. తరువాత ఆ అవ్యక్త జగత్తే క్రమంగా వ్యక్త జగత్తుగా మారింది. అనగా నామరూపాలతో లేని ప్రపంచం,

నామ రూపాలతో కూడిన ప్రపంచంగా మారిందని అర్థం. అందుకే ఇప్పుడు, సృష్టి జరుగుతున్నప్పుడు ఆయా జీవుల, జంతువుల పుట్టుకని నామ రూపాలతో గుర్తిస్తున్నాం. ఇలా వివిధరూపాలుగా వ్యక్తమైన విరాట్పురుషుడు, ఒరలో కత్తిదాగివున్నట్టుగా, అగ్ని కట్టెల్లో దాగివున్నట్టుగా ఉన్నాడు. అందుకే మానవులు ఆయన్ని చూడలేకపోతున్నారు. నిజానికి ఆయన అసంపూర్ణుడు. ఎలాగంటే ఆ పురుషుడు ప్రాణానికి కారణమైనందువల్ల ప్రాణంగా, నోటికి కారణమైనందువల్ల వాక్కుగా, చూపుకి కారణమైనందువల్ల కన్నుగా, వినటానికి కారణమైనందువల్ల చెవిగా, ఆలోచనకి కారణమైనందువల్ల మనసుగా అవుతున్నాడు. ఈ చెప్పిన వాటినన్నిటినీ విడివిడిగా ఉపాసిస్తే ఆ పురుషుణ్ణి (పరమాత్మని) ఎవరూ తెలుసుకోలేరు. ఎందుకంటే ఇవన్నీ ఆయనచేసే పనివల్ల ఏర్పడ్డపేర్లు మాత్రమే. కనుక మానవుడు, అన్ని రూపాలూ కలిసిన ఆత్మనే ఉపాసించాలి. తనని తానే ఆత్మ స్వరూపంగా భావించి ఉపాసించాలి. ఇలా ఉపాసించటం వల్లనే అనగా ఆత్మ తత్వాన్ని తెలుసుకున్నందువల్లనే అతడు సమస్త జగత్తునీ తెలుసుకోగలుగుతాడు. ఆవుల పాదాల గుర్తుల్ని బట్టి ఆ ఆవులు ఎక్కడికి వెళ్ళాయో తెలుసుకోగలిగినట్టు, ఆత్మని ఇంద్రియాలనే గుర్తులద్వారా తెలుసుకోగలిగినవాడు ఎంతో కీర్తి ప్రతిష్ఠల్ని, జ్ఞానాన్ని, మోక్షాన్ని పొందగలుగుతాడు.

మం.శ్లో॥ తదేత త్వేయః పుత్రాత్వేయో విత్తాత్వేయోఽన్యస్యాత్సర్వస్యాదన్తరతరం యదయమాత్మా స యోఽన్యమాత్మానః ప్రియం బ్రువాణం బ్రూయాత్ ప్రియగ్ం రోత్స్వతీతీశ్వరో హ తథై వ స్యాదాత్మానమేవ ప్రియముపాసీత స య ఆత్మానమేవ ప్రియ ముపాస్తే న హాస్య ప్రియం ప్రమాయుకం భవతి (8)

ఈ ఆత్మ పుత్రుడికన్నా, ధనం కన్నా ఎంతో ప్రియమైనది. అంతేకాదు ఏవైతే గొప్ప గొప్ప పదార్థాలు వున్నాయో వాటన్నిటికన్నా కూడా ఆత్మే ప్రియమైనది. ఆత్మ అనేది మనకి అన్నిటికన్నా దగ్గరలో వుంటుంది. లోకంలో మరేదీ ఆత్మకన్నా మనకి దగ్గర వుండదు. ఈవిధంగా ఆత్మ స్వరూపాన్ని తెలుసుకున్నవాడు, ఆత్మకానిదాన్ని (అనాత్మని) ప్రేమగా చూసేవాడితో “అయ్యా! మీరు ప్రేమగా చేసేవన్నీ ఆత్మకానివి అవన్నీ నశించిపోతాయి” అని అంటే అది నిజమే అవుతుంది. ఈ మాట అనటానికి ఆత్మతత్త్వం తెలుసుకున్నవాడే సమర్థుడు.

అసలు అనాత్మ పదార్థాలైన, ధనం భోగాలు వంటివాటికి అస్తిత్వమే లేదు. మన అజ్ఞానం వల్ల అవిశాశ్వతంగా వుంటాయని భ్రమిస్తాము. కనుక అనాత్మ పదార్థాలని విడిచిపెట్టి ఆత్మని మాత్రమే సత్యమైనది శాశ్వతమైనది అని గ్రహించి ఉపాసించేవాడు అమరుడౌతాడు. అతడికి ఆత్మకాని పదార్థాలన్నీ అప్రియాలౌతాయి.

మం.శ్లో॥ తదాహు ర్యద్ధహ్నా విద్యయా సర్వం భవిష్యన్తే మనుష్యా మన్యన్తే కిము తద్ధహ్నా వై (వే) ద్యస్మా త్త త్సర్వ మభవ దితి (9)

బ్రహ్మతత్వాన్ని తెలుసుకోవాలనుకునే మానవులు “తాము బ్రహ్మవిద్య ద్వారా సర్వ స్వరూపులమవుతాము” అని అనుకుంటారు. వారలా అనుకోవటానికి ఆధారం ఏమిటి? పూర్వం ఎవరైనా పరబ్రహ్మను గురించి తెలుసుకున్నారా? అసలు ఆ పరబ్రహ్మ ఏది తెలుసుకున్నాడు? ఏది తెలుసుకోవటం వల్ల ఆయన సర్వస్వరూపుడైనాడు? అనే ప్రశ్నలు ఉదయించాయి.

మం.శ్లో॥ బ్రహ్మ వా ఇద మగ్ర అసీత్త దాత్తానమేవావై(వే) త్ అహం బ్రహ్మసీతి తస్మాత్తత్సర్వ మభవత్ తద్యో యో దేవానాం ప్రత్యబుధ్యత స ఏవ తదభవత్తథా ఋషీణాం తథా మనుష్యాణాం తద్ధైతత్వశ్చన్మషి ర్వామ దేవః ప్రతిపేదేహం మనురభవగ్ం సూర్యశ్చేతి తదిదమప్యేతర్హియ ఏవం వేదాహం బ్రహ్మసీతి స ఇదగ్ం సర్వం భవతి తస్య హ న దేవాశ్చ నాభూత్వా ఈశతే ఆత్మా హ్యేషాగ్ం స భవతి అథ యో న్యాం దేవతాముపాసే న్యో సావన్యో హమసీతి న సవేద యథా పశు రేవగ్ం స దేవానాం యథా హ వై బహవః పశువో మనుష్యం భుంక్ష్వా రేవ మేకైకః పురుషో దేవాన్ భునక్త్యేకస్మిన్నేవ పశావాదీయమానే ప్రియం భవతి కిము బహుషు తస్మాదేషాం తన్న ప్రియం యదేత న్మనుష్యా విద్యుః (10)

నామరూపాత్మకంగా ప్రస్తుతం కనిపించే ఈ విశాల ప్రపంచమంతా పూర్వం కేవలం ఒక్క పరబ్రహ్మ స్వరూపంగానే వుండేది. అప్పుడున్న పరబ్రహ్మ తనకు తానే, పరబ్రహ్మనని తెలుసుకున్నాడు. అలా ఆయన తెలుసుకోవటంవల్లనే సర్వస్వరూపుడయ్యాడు. అలాగే దేవతలలో ఎవరెవరు ఆవిధంగా తెలుసుకున్నారో వారు కూడా పరబ్రహ్మరూపులే అయ్యారు. ఇక మహర్షులలో మానవులలో కూడా పరబ్రహ్మను నేనే అని గ్రహించిన వారు బ్రహ్మస్వరూపులుగా ప్రసిద్ధి చెందారు. పూర్వం మమదేవుడనే మహర్షి బ్రహ్మ తత్వాన్ని అవగతం చేసుకుని

తానే పరబ్రహ్మనని గుర్తించాడు. ఇదేవిధంగా, నేనే మనువుని, నేనే సూర్యుణ్ణి, నేనే బ్రహ్మని అని భావించి స్వస్వరూపాన్ని గ్రహించాడు. ఎవడైతే ఇలా ప్రస్తుత కాలంలో కూడా 'నేను పరబ్రహ్మనైనాను' అని తెలుసుకుంటాడో అతడు ఈ సమస్తమూ తానే అవుతాడు. అలాంటివాడిని దేవతలు కూడా ఏమీ చేయలేరు. ఎందుకంటే ! అతడు దేవతలందరికీ ఆత్మస్వరూపుడు కనుక. ఇక నేనేవేరు, నేను పూజించే దైవం వేరు అని భావిస్తూ తనలోని ఆత్మకంటే దైవాన్ని వేరుగా ఉపాసిస్తాడో అలాంటి అజ్ఞాని ఎప్పటికీ పరబ్రహ్మ తత్వాన్ని తెలుసుకోలేడు. ఈవిధంగా భేదభావాన్ని కలిగివున్న మనుషుల్ని పశువులతో పోలుస్తారు. లోకంలో ఎన్నో పశువులు (దున్నలు, ఏనుగులు, గుర్రాలు, ఒంటెలు) బరువులు మోస్తూ, మనుషుల్ని మోస్తూ మానవుల్ని పోషిస్తున్నట్టే తాను వేరు తాను ఉపాసించే దైవం వేరు అని భావించే ఉపాసకుడు, హవిస్సుల్ని ఆహారంగా సమర్పిస్తూ దేవతల్ని పోషిస్తుంటాడు. ఇదే ఉపాసకుడు జ్ఞానవంతుడై ఆత్మతత్వాన్ని తెలుసుకుని హవిస్సుల్ని సమర్పించకపోతే దేవతలు ఎంతో బాధపడతారు. అందుకేవారు మానవులు పరబ్రహ్మతత్వాన్ని తెలుసుకోవటానికి ఇష్టపడరు.

మం.శ్లో॥ బ్రహ్మవా ఇదమగ్ర ఆసీదేక మేవ తదేకగ్ం స న్న వ్యభవత్, తచ్చేయోరూప మత్య సృజత క్షత్రం యాన్యేతాని దేవతా క్షత్రాణీన్ద్రో వరుణః సోమో రుద్రః పర్జన్యో యమో మృత్యురీశాన ఇతి, తస్మాత్క్ష త్రాత్పరం నాస్తి తస్మాద్బ్రాహ్మణః క్షత్రియ మథ స్తాదుపాస్తే రాజసూయే క్షత్ర ఏవ తద్యతో దధాతి సైషా క్షత్రస్య యోనిర్య ద్భవ్త్వా తస్మాద్వ్యద్యపి రాజా పరమతాం గచ్ఛతి బ్రహ్మైవాంతత ఉపనిశ్రయతి స్వాం యోనిం య ఉ ఏనగ్ం హినస్తి స్వాగ్ం స యోనిమృచ్ఛతి స పాపీయాన్ భవతి యథా శ్రేయాగ్ం సగ్ం హిగ్ంసిత్వా(11)

మానవులలో వున్న క్షత్రియాది వర్ణాలన్నీ పూర్వం అభిన్నంగా కేవలం పరబ్రహ్మరూపంలోనే వున్నాయి. విరాట్పురుషుడైన ఆ పరబ్రహ్మలోవు అగ్ని బ్రాహ్మణ స్వరూపంగా మారింది. అప్పటి వరకూ క్షత్రియులు తదితర వర్ణభేదాలు లేవు. ఒక్కటిగా వున్న పరబ్రహ్మ అన్ని కర్మలూ చేసే సామర్థ్యం తనకి లేకపోవటంతో క్షత్రియ రూపాన్ని సృష్టించాడు. ఆక్షత్రియలెవరంటే? దేవతలలో ఇంద్రుడు, వరుణుడు, సోముడు, రుద్రుడు, మేఘుడు, యముడు, మృత్యువు, ఈశానుడు.

వీరంతా బ్రాహ్మణుల రక్షణకోసం సృష్టించబడ్డారు. ఈ క్షత్రియుల కన్నా ఎక్కువైన వారులేరు కాబట్టే 'రాజసూయ యాగం' చేసేడప్పుడు బ్రాహ్మణులు భూలోకంలో వుండే ఆ క్షత్రియుల్ని ఉపాసిస్తారు. పరబ్రహ్మ తన కీర్తిని క్షత్రియుల్లో స్థాపిస్తున్నాడు. ఆయనే క్షత్రియులకి యోని అనగా ఉత్పత్తి స్థానమైనవాడు. కాబట్టే క్షత్రియుడు రాజసూయ యాగం ద్వారా ఎంతో గొప్పదనాన్ని పొందినా, యాగం పూర్తి కాగానే తిరిగి బ్రాహ్మణుణ్ణి ఆశ్రయిస్తాడు. ఎవడైతే బ్రాహ్మణుణ్ణి తిరస్కరించి బాధపెడతాడో వాడు తన జన్మకుకారకమైన వాడిని తానే నాశనం చేసుకుంటున్నాడు. అంతేకాదు ఈ లోకంలో ఎంతో గొప్పవాడైన బ్రాహ్మణుణ్ణి హింసించి ఆ పాపాన్ని కూడా మూట గట్టుకుంటున్నాడు.

మం.శ్లో॥ స నైవ వ్యభవత్ స విశమసృజత యాన్యేతాని దేవజాతాని గణశ ఆఖ్యాయన్తే వసవో రుద్రా ఆదిత్యా విశ్వే దేవా మరుత ఇతి (12)

పరబ్రహ్మ క్షత్రియుల్ని సృష్టించినప్పటికీ ఆయన వివిధ రకాల కర్మల్ని (పనుల్ని) చేయలేకపోతున్నాడు. ఎందుకంటే సంపదల్ని ఒకచోట కూడబెట్టేవారు లేక పోవటం వల్లనే. అందుకే ఆ పనిచేయటానికి ఆయన వైశ్యుల్ని సృష్టించాడు. ఆ వైశ్యులు ఎవరంటే? వసువులు రుద్రులు, ఆదిత్యులు, విశ్వేదేవతలు, మరుత్తులు, వంటి గణాలు. వీరంతా వైశ్యజాతికి సంబంధించిన దేవతా గణాలు.

మం.శ్లో॥ స నైవ వ్యభవత్ స శౌద్రం వర్ణ మసృజత పూషణ మియం వై పూషేయగ్ం హేదగ్ం సర్వం పుష్యతి యదిదం కించ (13)

పరబ్రహ్మ బ్రాహ్మణుల్ని క్షత్రియుల్ని, వైశ్యుల్ని సృష్టించినప్పటికీ ఆయన తన పనుల్ని పూర్తిగా చేయటంలో సమర్థుడుకాలేకపోతున్నాడు. అందుకే ఆయన శూద్రుల్ని సృష్టించాడు. 'పూషుడు' అనేవాడు శూద్రుడు. పూష అంటే పృథివి అనగా ఈ భూమి అంతా శూద్రస్వరూపమే. ఈ భూమే స్వర్వాన్నీ పోషిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ స నైవ వ్యభవ త్తచ్ఛేయో రూపమత్యసృజత ధర్మంత దేతత్ క్షత్రస్య క్షత్రం యధర్మ స్తస్మాద్ధర్మాత్పరం నాస్త్యథో అబలీయాన్ బలీయాగ్ం స మాశగ్ం సతే ధర్మేణ యథా రాజ్ఞైవం యోవై స ధర్మః సత్యం వైత త్తస్మాత్సత్యం వదంత మాహుర్ధర్మం వదతీతి ధర్మం వా వద న్తగ్ం సత్యం వదతీ త్యేతద్వే వై త దుభయం భవతి (14)

ప్రజాపతి ఏవిధంగా నాలుగు వర్ణాలవారినీ సృష్టించినప్పటికీ ఆయన తన పనుల్ని సంపూర్ణంగా చేయలేకపోతున్నాడు. ఆకారణంగా ఆయన 'ధర్మాన్ని' సృష్టించాడు. ఈ ధర్మంకన్నా గొప్పది వేరేదీలేదు. అందుకే సాధారణమైన మనిషికూడా తనకన్నా బలవంతుడైనవాడి చేతిలో అవమానాన్ని ఆపదని పొందితే, దాన్ని క్షత్రియ ధర్మాన్ని ఆచరించే రాజు సాయంతో తన అవమానాన్ని ఆపదని పోగొట్టుకుంటున్నాడు. ఇలాగే బలహీనుడు కూడా ధర్మం అనే బలంతో బలవంతుణ్ణి జయించగలుగుతున్నాడు. అందుకే ధర్మమే సత్యమైనది. ఈ లోకంలో సత్య ధర్మాలని రెండిటినీ తెలుసుకని ప్రవర్తించేవాడిని చూసి మనం “వాడు సత్యం పలుకుతున్నాడు. ధర్మం చెబుతున్నాడు” అని అంటాం. అలాగే ధర్మం చెప్పేవాడిని సత్యం పలుకుతున్నాడు. ధర్మం చెబుతున్నాడు” అని అంటాం. అలాగే ధర్మం చెప్పేవాడిని సత్యం పలుకుతున్నాడనీ అంటాం. ఎందుకంటే ఈ రెండూ ధర్మ స్వరూపాలే కాబట్టి. ఈ ధర్మమే అన్ని వర్ణాలవారినీ నియంత్రిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ తదేతద్బ్రహ్మ క్షత్రం విట్కూద్రస్తదగ్నినై వ దేవేషు బ్రహ్మే భవద్బ్రాహ్మణో మనుష్యేషు క్షత్రియేణ క్షత్రియో వైశ్యేన వైశ్యః శూద్రేణ శూద్ర స్తస్మా దగ్నా వేవ దేవేషు లోకమిచ్ఛేన్నేబ్రాహ్మణే మనుష్యే ప్యేతాభ్యాగ్ం హి రూపాభ్యాం బ్రహ్మే భవత్, అథ యోహ వా అస్మాల్లోకాత్ స్వం లోకమదృష్ట్వా పైతి స ఏనమవిదితో న భునక్తి యథా వేదో వా నను క్తో న్యద్వా కర్మా కృతం యదిహ వా అప్యనేవం విన్మహత్పుణ్యం కర్మ కరోతి తద్ధాస్యాంతతః క్షీయత ఏవాత్మానమేవ లోకముపాసీత స య ఆత్మానమేవ లోకముపా స్తే న హో స్య కర్మక్షీయతే, అస్మాద్ధ్వేవాత్మనో యద్యత్కామయతే తత్తత్ సృజత్ (15)

బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర అనే నాలుగు వర్ణాలూ ఆపరబ్రహ్మ స్వరూపాలే. పరబ్రహ్మ దేవతల మధ్య అగ్ని రూపంతో బ్రాహ్మణుడుగా మారాడు. అలాగే మానవజాతిలో బ్రాహ్మణ స్వరూపంతో బ్రాహ్మణుడుగా, క్షత్రియరూపంలో క్షత్రియుడుగా, వైశ్యుడిరూపంతో వైశ్యుడిగా, శూద్రుడి స్వరూపంతో శూద్రవర్ణం వాడిగా తానే అన్ని రూపాలలో ఆవిర్భవించాడు. పరబ్రహ్మ మొదట దేవతల్లో అగ్నిగా, మానవుల్లో బ్రాహ్మణుడుగా అభివ్యక్తమయ్యాడు కాబట్టి బ్రాహ్మణుడిలో అగ్ని, బ్రహ్మ, ఈ ఇద్దరి రూపాలూ వుంటాయి. అందుకే యజమానులు అగ్నిలో హవిస్సుల్ని సమర్పించి, అనగా యజ్ఞాలుచేసి, బ్రాహ్మణులకి దక్షిణలు సమర్పించి,

దివ్యలోకవాసాన్ని కోరుకుంటారు. ఈ బ్రాహ్మణ - అగ్ని రూపంలోనే పరబ్రహ్మ దర్శనమిస్తాడు. ఎవడు ఈలోకంలోనే వున్నప్పుడు పరబ్రహ్మాని (తనలోని) దర్శించడో అతడు మరణించిన తరువాత అతడి ఆత్మ అతన్ని రక్షించదు. ఎలాగంటే? అధ్యయనం చేయని వేదం, మనిషిని రక్షించనట్టు. కనుక ఆత్మ గురించి తెలుసుకోని మనిషి ఎన్ని రకాల పుణ్యకర్మల్ని ఈ లోకంలో ఆచరించినప్పటికీ ఎలాంటి ఫలితం వుండదు. కేవలం ఆత్మనే ఉపాసించినవాడికి తను చేసిన పుణ్యకర్మఫలం ఎప్పటికీ నశించదు. ఆవిధంగా ఆత్మోపాసన చేసినవాడు ఏదికోరితే అది లభిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ అథో అయం వా ఆత్మా సర్వేషాం భూతానాం లోకః యజ్ఞహోతి
యద్యజ తేతేన దేవానాం లోకో_ థ యదనుబ్రూతే తేన ఋషీణామథ యత్పితృభ్యో
నిప్యణాతి యత్ ప్రజామిచ్ఛతే తేన పితృణామథ యన్మునుష్యా న్వాసయతే యదేభ్యో_
శనం దదాతి తేన మనుష్యాణాం అథయత్పశుభ్యః తృణోదకం విన్దతి తేన పశూనాం
యదస్య గృహేషు శ్వాపదా వయాగ్ం స్యా పిపీలి కాభ్య ఉపజీవన్తి తేన తేషాం లోకో
యథా హవై స్వాయ లోకాయారిష్టి మిచ్ఛే దేవగ్ం హైవం విదే సర్వాణి భూతాన్యరిష్టి
మిచ్ఛన్తి తద్వా ఏతద్విదితం మీమాంసితమ్ (16)

గృహస్థుడైన మానవుడు తాను చేసే యజ్ఞయాగాదికర్మల ద్వారా అన్ని భూతాలకీ ఉపకారం చేస్తున్నాడు. ఎలాగంటే యజ్ఞాల్ని ఆచరిస్తూ దేవతలకి, స్వాధ్యాయ కర్మల్ని ఆచరిస్తూ ఋషులకి, పిండ ప్రదానాది కర్మల్ని చేస్తూ పితృదేవతలకి, తన ఇంటికి వచ్చిన అతిథులకి ఆశ్రయాన్ని భోజనాన్ని కల్పించి మనుషులకి, గడ్డి, నీరు ఇవ్వటంతో పశువులకి ఉపకారం చేస్తున్నాడు. అదేవిధంగా ఇంట్లో వుండే పిల్లులు, కుక్కలు, చీమలు వంటి జీవులకి కూడా అతడు ఆశ్రయమిస్తూ వారందరికీ భోగ్యంగా అవుతున్నాడు. తన సొంత వస్తువు, లేదా మనిషి నాశనంకాకూడదని ఎలా ప్రతి ఒక్కరూ కోరుకుంటారో! అదేవిధంగా దేవతలు, ఋషులు, పితృదేవతలు, మనుషులు, జంతువులు అన్నీ తమకు ఉపకారం చేసే గృహస్థుణ్ణి కాపాడుతూ, అతని క్షేమాన్ని కోరుతుంటాయి. ఈవిధంగా దేవ, పితృయజ్ఞాలు చేయాలని పంచయజ్ఞ ప్రకరణంలో చెప్పబడింది. అందుకే గృహస్థుడు వాటిని తమ ధర్మంగా భావించి ఆచరిస్తున్నారు.

ఆ గృహస్థులు గనుక ఆత్మతత్వాన్ని తెలుసుకుని, కర్మ పరిత్యాగం చేస్తే, తమకి ఆహారం ఇచ్చేవాడుండదు కనుక దేవతలకి మానవులు జ్ఞానవంతులు కావటం ఇష్టం వుండదు.

మం.శ్లో॥ ఆత్మై వేదమగ్ర ఆసీదేక ఏవ సోఽ కామయత జాయామే స్యాదథ ప్రజాయేయాథ విత్తం మే స్యాదథ కర్మకుర్వీయే త్యేతావాన్ వై కామో నేచ్ఛగ్ం శ్చనాతో భూయో విన్దేత్తస్యాద ప్యేతర్వ్యేకాకీ కామయతే జాయా మే స్యాదథ ప్రజాయేయాథ విత్తం మే స్యాదథ కర్మ కుర్వీ యేతి స యావద ప్యేతేషా మేకైకం న ప్రాప్నోత్యకృతస్త్వ ఏవ తావన్త్యన్యతే తసోశ్య కృతస్త్వతా మన ఏవాస్యాత్మా వాగ్జాయాః ప్రాణః ప్రజా చక్షుర్జానుషం విత్తం చక్షుషా హి తద్విన్దతే శ్రోత్రం దైవగ్ం శ్రోత్రేణ హి తచ్ఛ్రోత్యాత్మైవాస్య కర్మాత్మనా హి కర్మ కరోతి స ఏష పాజ్ఞోయజ్ఞః పాజ్ఞః పశుః పాజ్ఞః పురుషః పాజ్ఞమిదగ్ం సర్వం యదిదం కించ తదిదగ్ం సర్వ మాప్నోతి య ఏవం వేద (17)

ఈ సృష్టికి పూర్వం వున్న పరమాత్మ, వివిధ రకాల కర్మల్ని ఆచరించటానికి తనకొక స్త్రీ (భార్య) కావాలని కోరుకున్నాడు. తన భార్యద్వారా సంతానాన్ని, పొందాలని, అలాగే ఆవులువంటి పశుసంపద కూడా తనకి లభించాలని వాంఛించాడు. తద్వారా లోకకళ్యాణ కారకమైన పనులు చేయవచ్చని తలచాడు. ఇవి అవసరమైన కోరికలు, ఇంతకన్నా ఎక్కువగా కోరుకున్నా ఎవరూ పొందలేరు. అందుకే లోకంలో ఒక్కడుగా వుండేవాడు తనకు భార్య, సంతానం, సంపద కావాలని వీటిద్వారా తాను మంచి పనుల్ని చేయగలుగుతానని కోరుకుంటాడు. వీటిలో ఏదైనా పొందేవరకూ ఆమానవుడు అసంపూర్ణంగానే వుంటాడు. మానవుడికి బాహ్యమైన భార్య, సంతానం, సంపద అనేవి లభించినప్పుడు మనస్సే అతడి ఆత్మగా వుంటుంది. అతడి వాక్కే - భార్యగా అవుతుంది. అతడి ప్రాణమే పుత్రుడౌతాడు. అతడి నేత్రాలే ధనంగా మారతాయి. ఎందుకంటే కళ్ళతోనే కదాధనాన్ని చూడగలిగేది. చెవులు దైవధనం. అనగా దేవతలకి సంబంధించిన ధనం. (చెవులద్వారానే మానవుడు దేవతలకి సంబంధించిన కర్మల గురించి వింటున్నాడు) ఈ శరీరమే అతడికి కర్మ. ఎందుకంటే! అతడు శరీర రూపంలో వుండే ఆత్మతో పనిచేస్తున్నాడు కనుక. దీనినే “పాంక్త యజ్ఞం” అంటారు. అనగా ఐదుగురితో చేయబడేది అని అర్థం.

వారెవరంటే 1.మనస్సు 2.వాక్కు 3.ప్రాణం 4.చక్షువు 5.శ్రోత్రం. వీరి ద్వారా చేయబడేదే పాంక్తం. యజ్ఞం, పురుషుడు, పశువు అంతా పాంక్తమే. ఈవిధంగా సర్వాన్నీ పాంక్తంగా భావించి ఉపాసించేవాడు ఈ జగత్తునంతా పొందగలుగుతాడు.

తృతీయాధ్యాయః - పంచమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ యత్యప్తాన్నాని మేధయా తపసాజనయత్పితా ఏకమస్య సాధారణం ద్వే దేవా నభాజయత్రీణ్యాత్మనే కురుత పశుభ్య ఏకం ప్రాయచ్ఛ తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం యచ్ఛ ప్రాణితి యచ్ఛన కస్తాత్తాని నక్షీయ న్తే ద్యమానాని సర్వదా యో వైతామ క్షితిం వేద సో న్నమత్తి ప్రతీకేన స దేవానపి గచ్ఛతి స ఊర్జ ముపజీ వతీతి శ్లోకాః (1)

ప్రజాపతి అయిన ఆ హిరణ్యగర్భుడు, జ్ఞానం, తపస్సు సహాయంతో ఏడురకాల అన్నాల్ని సృష్టించాడు. అవి ఏమిటంటే? 1.అందరూ సామాన్యంగా భుజించే ధాన్యరూపంలోని అన్నం. దేవతలు భుజించే 2.హుత 3.ప్రహృత అనే రెండు విధాలైన అన్నాలు సృష్టించి 4.మనస్సు 5.వాక్కు 6.ప్రాణం అనే మూడురకాల అన్నాల్ని తనకోసం పుట్టించాడు. అలాగే పశువుల కోసం 7.పాలు (అనే అన్నాన్ని) సృష్టించాడు. ప్రాణమున్న జీవులు, ప్రాణంలేని జీవులూ కూడా పశువులు అన్నమైన ఆ పాలలోనే ప్రతిష్ఠితమై వున్నాయి. ఈ ఏడురకాల అన్నాలు నిరంతరం తింటున్నప్పటికీ ఎప్పటికీ క్షీణించిపోవు. ఈవిధంగా అన్నం ఎప్పటికీ తగ్గిపోదన్న విషయాన్ని గ్రహించినవాడు. సంతృప్తిగా అన్నాన్ని భక్షించగలిగే వాడవుతాడు. అంతేకాదు తాను స్వయంగా దేవతగా మారి అమృతత్వాన్ని కూడా పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ యత్యప్తాన్నాని మేధయా తపసా జనయత్పితేతి మేధయా హి తపసా జనయత్పితైక మస్యసాధారణమితీద మేవాస్య తత్సాధారణ మన్నం యదిద మద్యతే స య ఏతదుపాస్తే న స పాప్సనో వ్యావర్తతే మిశ్రగ్ం హ్యేతత్ ద్వే దేవానభాజయదితి హుతం చ ప్రహుతం చ తస్మాద్దేవేభ్యో జుహ్వతి ప్రచ జుహ్వత్యథో ఆహుర్దర్శ పార్థమాసావితి తస్మాన్నేష్టియాజుకః స్యా త్పశుభ్య ఏకం ప్రాయచ్ఛదితి తత్సయః పయోహ్యేవగ్రేమనుష్యాశ్చ పశవ శ్లోపజీవంతి తస్మాత్కుమారం జాతం ఘృతం వైవగ్రే ప్రతి లేహయంతి స్తనం వానుధాపయన్త్యథవత్సంజాత మాహురత్యణాద ఇతి తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితం యచ్ఛ ప్రాణితి యచ్ఛ నేతి పయసి హేదగ్ం సర్వం ప్రతిష్ఠితం

యచ్చప్రాణితి యచ్చనాతద్యదిదమాహుః సంవత్సరం పయసా జుహ్వాదప పునర్మృత్యుం
జయతీతి న తథా విద్యాద్యదహరేవ జుహోతి తదహః పునర్మృత్యుమపజయ త్యేవం
విద్యాన్సర్వగ్ం హి దేవేభ్యోఽన్నాద్యం ప్రయచ్ఛతి కస్తాత్తాని న క్షీయంతేఽద్యమానాని
సర్వదేతి పురుషో వా అక్షితిః సహీదమన్నం పునః పునర్జ్జనయతే యోవై తామక్షితిం
వేదేతి పురుషో వా అక్షితిః సహీదమన్నం భియా భియా జనయతే కర్మభిర్యద్ధ్యేతన్న
కుర్యాత్క్షీయేత హ సోఽన్న మత్తిప్రతీ కేనేతి ముఖం ప్రతీకం ముఖేనేత్యేతత్స దేవానపి
గచ్ఛతి స ఊర్జముపజీవతీతి ప్రశగ్ంసా(2)

ప్రజాపతి సృష్టించిన ఏడురకాల అన్నాలలో ఒక అన్నం మనందరం
నిత్యం భుజించేది. అది ధాన్యం రూపంలో వుంటుంది. దీన్ని సాధారణమైన
అన్నం అంటారు. ఈ సాధారణమైన అన్నాన్ని ఉపాసించేవాడు పాపవిముక్తుడు
కాలేడు. ఎందుకంటే ఈ అన్నం అన్ని ప్రాణులలో కలిసి, అన్ని ప్రాణుల కోసం
సృష్టించబడింది కాబట్టి తరువాత ప్రజాపతి దేవతల కోసం-హృతం - ప్రహృతం
అనే రెండు రకాల అన్నాల్ని సృష్టించాడు. వీటినే మానవులు హోమం - బలి
రూపంతో దేవతలకి సమర్పిస్తారు. కొందరు ఈ హృత-ప్రహృతాలని దర్మపూర్ణ
మాసాలు అని చెబుతారు. అందుకే కొందరు ఎలాంటి కోరికలూ లేకుండా
దర్మపూర్ణ మాసాలలో దేవతలకోసం హృత-ప్రహృతాలని సమర్పిస్తున్నారు.
ప్రజాపతి పశువుల కోసం పయస్సు(పాలు)అనే అన్నాన్ని సృష్టించాడు. ఈ పాలు
అనేవి అన్ని జీవులకీ ఆహారమే. అందుకే పుట్టిన బిడ్డకి ముందుగా పాలు
త్రాగిస్తారు. అలాగే పశువులు కూడా పాలే త్రాగుతాయి. ఇలా మనుషులు
కూడా పశువుల కోసం సృష్టించిన పాలని ఆహారంగా స్వీకరించటం వల్ల
పుట్టినజీవి బాల్యదశలో అతన్ని అతృణాదుడు అంటారు. ఇంత గొప్పవైన
ఈ పాలలోనే సకల ప్రపంచం ఆధారపడివుంది. ఇలాంటి పవిత్రమైన పాలతో
ఒక సంవత్సరం పాటు దేవతల కోసం హోమం చేస్తే, అలా చేసినవాడు
మరణానంతరం దేవతగా మారతాడు. ఇలా ఉపాసన చేసేవాడు దేవతలకి
సంపూర్ణంగా ఆహారాన్ని ఇస్తున్నట్టే లెక్క. అయితే ఇలా అన్నం అందరిచేతా
ఎల్లప్పుడూ తినబడుతున్నప్పటికీ అది పూర్తిగా నశించిపోవటంలేదెందుకని?
అనే సందేహం కలుగుతుంది. దానికి కారణమేమిటంటే ఈ అన్నాల్ని సృష్టించిన

ప్రజాపతి నాశనంలేనివాడు కనుక ఆయనకి అవసరమైనప్పుడల్లా అన్నాన్ని సృష్టిస్తాడు. అందుకే అన్నం అనేది ఎప్పటికీ పూర్తిగా నశించదు. ఈవిధంగా అన్నం నశించదని తెలుసుకున్నవాడు తానుకూడా నశించడు. ఆ ప్రజాపతి సప్తవిధాలైన అన్నాల్ని ఆయాకాలాలలో మరల మరల సృష్టిస్తాడు. అలా ఎప్పటికప్పుడు సృష్టించకపోతే అలా సర్వం నాశనమైపోతుంది. కనుక ఆయన జ్ఞాన కర్మల ద్వారా అన్నాన్ని సృష్టించి అన్నం ఎప్పటికీ క్షీణించకుండా వుండేలా చేస్తున్నాడు. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్నవాడు తన ముఖం (నోటితో) సంతృప్తిగా ఆహారాన్ని తినగలుగుతాడు. అతడు ఎప్పుడూ తినేవాడుగా (భోక్త)నే వుంటాడు గానీ, తాను ఎవరిచేతా తినబడడు. దేవాత్మభావాన్ని పొంది దేవతా స్వరూపుడుగా మారిపోతాడు. ఇప్పుడు చెప్పినదంతా ఫలస్తుతి కోసం చెప్పిన మాటలు (ఇక్కడ ఇప్పటి వరకూ నాలుగురకాలైన అన్నాల గురించి వివరించబడింది)

మం.శ్లో॥ త్రీణ్యాత్మనే॑ కురుతేతి మనోవాచం ప్రాణం తాన్యాత్మనే॑ కురుతాన్య త్రమనా అభూవం నాదర్శమన్యత్రమనా అభూవం నా శ్రౌషమితి మనసా హ్యేవ పశ్యతి మనసా శృణోతి కామస్సంకలో విచికిత్సా శ్రద్ధా శ్రద్ధాధృతిరధృతిః ప్రీర్థీర్భి రిత్యే తత్సర్వం మన ఏవ తస్మాదపి పృథ్వత ఉపస్థుష్టో మనసా విజానాతి యః కశ్చ శబ్దోవాగేవ సా ఏషాహ్యాంత మాయత్తైషా హిన ప్రాణో॑ పానో వ్యాన ఉదాన స్సమానో॑ న ఇత్యేతత్సర్వం ప్రాణ ఏవైతన్మయో వా అయమాత్మా వాఙ్మయో మనోమయః ప్రాణమయః॥ (3)

ప్రజాపతి నాలుగువిధాలైన అన్నాల్ని సృష్టించిన తరువాత మనస్సు-వాక్కు-ప్రాణం అనే మూడు రకాల అన్నాల్ని సృష్టించి తనకోసం వుంచుకున్నాడు. నామనసు ఎక్కడోవుంది అని అనేవాడు. మనసుతోనే చూస్తున్నాడు. మనసుతోనే వింటున్నాడు. అందుకే వీపుమీద ఎవరైనా మనల్ని తాకితే మనసుద్వారా ఆ తాకిన వ్యక్తిని గ్రహించగలుగుతున్నాము. అంతేకాదు కోరిక, సంకల్పం, సంశయం, ఆస్తిక్యబుద్ధి, శ్రద్ధ, అశ్రద్ధ, ధారణ, శక్తి, ధృతి, అధృతి, లజ్జ, బుద్ధి, భయం ఇవన్నీ మనస్సు స్వరూపాలే. ఇక వాక్కు గురించి చెప్పాలంటే ఏరకమైన శబ్దమైనా వాక్కే అవుతుంది. ఒక వస్తువుని అది ఫలానా వస్తువు అనిచెప్పేదే వాక్కు. అయితే ఆ వాక్కు అనేది స్వయంగా ఒక పేరున్న వస్తువులా ప్రకాశించేదికాదు.

(అది మాత్రం వస్తువుని ప్రకాశింపజేస్తుంది) ఇక మూడోది ప్రాణం. దీని గురించి చెప్పాలంటే అపానం, వ్యానం, ఉదానం, సమానం, అన్నం ఇవన్నీ ప్రాణ స్వరూపాలే. ఈ శరీరం మనస్సు - వాక్కు - ప్రాణం అనే ఈ మూడిటివల్లే గుర్తించబడుతోంది.

**మం.శ్లో॥ త్రయోలోకా ఏత ఏవ వాగేవాయం లోకో
మనోఽన్తరిక్షలోకః ప్రాణోఽసౌ లోకః (4)**

వాక్కు, మనస్సు, ప్రాణం అనే మూడూ మూడులోకాలు. అంటే భూలోకం-వాక్కు, భువర్లోకం - మనస్సు, సువర్లోకం-ప్రాణం.

**మం.శ్లో॥ త్రయో వేదా ఏత ఏవ వాగేవర్వేదో మనో
యజుర్వేదః ప్రాణ సామవేదః (5)**

వాక్కు-మనస్సు-ప్రాణం అనే ఈ మూడూ మూడువేదాలు అంటే ఋగ్వేదం-వాక్కు, యజుర్వేదం-మనస్సు, సామవేదం-ప్రాణం

**మం.శ్లో॥ దేవాః పితరో మనుష్యా ఏత ఏవ వాగేవ దేవా
మనః పితరః ప్రాణో మనుష్యాః (6)**

వాక్కు-మనస్సు-ప్రాణాలనే ఈ మూడింటిలో దేవతలు-వాక్కుగా, పితృదేవతలు-మనస్సుగా, ప్రాణం-మానవులుగా వుంటున్నారు.

మం.శ్లో॥ పితా మాతా ప్రజైత ఏవ మన ఏవ పితా వాఙ్మాతా ప్రాణః ప్రజా(7)
వాక్కు-మనస్సు-ప్రాణం అనే మూడింటిలో వాక్కు-తల్లిగా, మనస్సు - తండ్రీగా, ప్రాణం - సంతానంగా వుంటున్నాయి.

**మం.శ్లో॥ విజ్ఞాతం విజిజ్ఞాస్య మవిజ్ఞాత మేత ఏవ యత్కించ విజ్ఞాతం వాచ
స్తద్రూపం వాగ్భి విజ్ఞాతా వాగేనం తద్భూత్వాఽవతి (8) యత్కించ విజిజ్ఞాస్యం మనసస్త
ద్రూపం మనో హి విజిజ్ఞాస్యం మన ఏనం తద్భూత్వాఽవతి (9) యత్కించా విజ్ఞాతం
ప్రాణస్య త ద్రూపం ప్రాణో హ్యవిజ్ఞాతః ప్రాణ ఏనం తద్భూత్వాఽవతి (10)**

మనకి తెలిసింది మనం తెలుసుకోవలసింది మనకి తెలియందీ ఈ మూడూ వాక్కు, మనస్సు, ప్రాణాలే. అనగా తెలిసింది-వాక్కు తెలుసుకోవలసింది-మనస్సు, తెలియంది ప్రాణం. ఇక్కడ వాక్కు గొప్పతనాన్ని గురించి చెబుతున్నారు.

వాక్కు విజ్ఞాన స్వరూపం. ఆ వాక్కు తన స్వరూపం గురించి తెలుసుకున్నవాడిని రక్షిస్తుంది. తెలుసుకోవలసింది మనస్సు. ఎందుకంటే మనస్సు సంశయాత్మకమైనది కాబట్టి అది తెలుసుకోవలసిందవుతోంది. ఇలా మనసు శక్తిని గురించి తెలుసుకున్న వాడిని ఆ మనస్సే రక్షిస్తుంది. ఇక మనకు తెలియనిదంతా ప్రాణమే. ఆ ప్రాణం తనను గురించి తన గొప్పతనాన్ని గురించి తెలుసుకున్నవాడిని రక్షిస్తుంది.

**మం.శ్లో॥ తస్యైవాచః పృథివీ శరీరం జ్యోతి రూపమయమగ్ని స్త
ద్యావ త్యేవ వాక్తావతీ పృథివీ తావా నయమగ్నిః (11)**

వాక్కుకి ఈ భూమి శరీరంలాంటిది. ఈ భూమిమీద వెలిగే అగ్ని దాని వెలుగుకి కారణం. ప్రజాపతికి రెండు రకాల వాక్కులున్నాయి. 1. అప్రకాశక రూపం 2. ప్రకాశకరూపం అవే భూమి-అగ్ని. ఇక్కడ వాక్కు అనేది ఎంత మేర వ్యాపిస్తుందో భూమికూడా అంతవరకూ వ్యాపిస్తుంది. అలాగే భూమి ఎంతవరకూ వ్యాపిస్తుందో అగ్నికూడా అంతవరకూ వ్యాపిస్తుంది.

**మం.శ్లో॥ అథై తస్య మనసో ద్యౌశ్శరీరం జ్యోతీ రూపమసౌ వాదిత్యస్త
ద్యావదేవ మనస్తావతీ ద్యౌస్తావానసౌవాదిత్య స్తామిథునగ్ం సమైతాం తతః ప్రాణో
జాయత స ఇన్ద్రః స ఏషో సపతో ద్వితీయో వై సపతో నాస్య సపతో భవతి యం
ఏవం వేద (12)**

ఇప్పుడు మనస్సు గురించి చెప్పబడుతోంది. ప్రజాపతికి అన్నంగా చెప్పబడ్డ మనసుకి శరీరం (అనగా ఆధారం)ద్యులోకం. సూర్యుడు జ్యోతి స్వరూపం. ఆద్యులోకంలో మనస్సువ్యాపించివున్నంతవరకూ ద్యులోకం, ద్యులోకం వ్యాపించివున్నంత వరకూ మనస్సు, సూర్యుడు వ్యాపించి వున్నారు. అక్కడ సూర్యుడు, అగ్ని తండ్రి-తల్లులు వీరిద్దరి కలయిక వల్ల ప్రాణం పుట్టింది. ఆ ప్రాణమే ఇంద్రుడు. ఆ ఇంద్రుడికి శత్రువులనే వారే లేరు. ఎందుకంటే లోకంలో రెండో వాడుంటేనే కదా! శత్రువు అవటానికి అందుకే ఆయన శత్రుహీనుడు. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్నవాడికి శత్రువులే వుండరు.

**మం.శ్లో॥ అథై తస్య ప్రాణస్యాప శ్శరీరం జ్యోతీరూపమసౌ చన్ద్ర స్తద్వావా నేవ
ప్రాణస్తావత్య ఆపస్తావానసౌ చన్ద్ర స్త ఏతే సర్వఏవసమాస్సర్వే నన్తాః స యో హైతాన
న్తవత ఉపాస్తే న్తవ న్తగ్ం స లోకం జయత్యథ యోహైతా ననన్తానుపాస్తే నన్తగ్ం
సలోకం జయతి (13)**

ఈ ప్రాణానికి జలం శరీరం. చంద్రుడు జ్యోతి స్వరూపుడు. అక్కడ ప్రాణం ఎంత వరకూ విస్తరించి వుంటుందో, జలంకూడా అంతవరకూ విస్తరించి వుంటుంది. ఆ జలం ఎంత వరకూ వ్యాపించి వుంటుందో అంతవరకూ చంద్రుడు వ్యాపిస్తాడు. ఇక్కడ ప్రాణం, జలం, చంద్రుడు ఈ మూడూ సమానమే. ఇవన్నీ అనంతమైనవి. ఈ జగత్తువున్నంత వరకూ అవి వుంటాయి. కనుక ఉపాసకుడైనవాడు ప్రాణం, జలం చంద్రుడిని పరిమితమైనవిగా భావిస్తే పరిమితలోకాలకి పోతాడు. ఈ మూడూ అపరిమితమైనవి అనంతమైనవని భావించి ఉపాసిస్తే అనంతమైన లోకాలని చేరుకుంటాడు.

మం.శ్లో॥ స ఏష సంవత్సరః ప్రజాపతిః షోడశకల స్తస్య రాత్రయ ఏవ పఞ్చదశ కలాద్భువై వాస్య షోడశీ కలా న రాత్రిభి రేవాచ పూర్యతే॥ ప చ క్షీయతే సో॥ మావాస్యాగ్ం రాత్రిమేతయా షోడశ్యా కలయా సర్వమిదం ప్రాణభృదను ప్రవిశ్య తతః ప్రాతర్జాయతే తస్మాదేతాగ్ం రాత్రిం ప్రాణభృతః ప్రాణం న విచ్ఛిన్వా దపి కృకలా సస్త్వితస్యా ఏవ దేవతాయా అపచిత్స్యే॥(14)

సంవత్సర రూపుడైన ప్రజాపతికి పదహారుకళలుంటాయి. అవే తిథులు. ఈ తిథుల్లో పదిహేనురాత్రులు, పదిహేను కళలుగా వుంటాయి. అయితే పదహారోకళ ఎప్పుడూ క్షీణించనిదిగా వుంటుంది కాబట్టి అది నిత్యమైన కళగా ప్రసిద్ధి చెందింది. సంవత్సరరూపంలో వుండే ప్రజాపతి ఈ పదిహేనురాత్రుల్లో అనగా శుక్లపక్షంలో వృద్ధిచెంది, కృష్ణపక్షంలో క్షీణిస్తూ వుంటాడు. అమావాస్య రాత్రికాలంలో ఈ సంవత్సర ప్రజాపతి తన పదహారో కళతో అన్ని ప్రాణుల్లోకీ ప్రవేశించి, మర్నాడు ఉదయం రెండో కళతో తిరిగి ఆవిర్భవిస్తాడు. అందుకే రాత్రిపూట ఏజీవినీ చంపకూడదని అంటారు. అలాగే ఈ ప్రజాపతి పూజకోసం అమావాస్య రాత్రిపూట, సామాన్యంగా అమంగళంగా భావిస్తూ ప్రజలు చంపేతొండని కూడా చంపకూడదు.

మం.శ్లో॥ యో వై స సంవత్సరః ప్రజాపతిః షోడశకలో॥ యమేవ స యో॥ యమేవం విత్పురుష స్తస్య విత్తమేవ పఞ్చదశకలా ఆత్మై వాస్య షోడశీ కలా సవితేనై వాచ పూర్యతే॥ ప చక్షీయతే తదేతన్నభ్యం యదయమాత్మా ప్రధిర్విత్తం తస్మాద్భ్యధ్యపి సర్వ జ్యానిం జీయత ఆత్మనా చే జ్ఞీవతి ప్రధినాగాది త్యేవాహుః (15)

ఈవిధంగా ప్రజాపతి పదహారు కళలు కలిగిన సంవత్సర స్వరూపుడని. అదేవిధంగా ఆయన మనస్సు, వాక్కు ప్రాణం అనే మూడు అన్నాల స్వరూపం కలిగిన వాడని తెలుసుకున్నవాడికి లభించే ధనం ఏమిటంటే అవి పదిహేను కళలు. శరీరం అతడికి లభించే పదహారోకళ. ఆ ఉపాసకుడు చంద్రుడిలాగానే ఆవులు, గుర్రాలు వంటి పశుసంపదతో వృద్ధిచెందుతూ కృష్ణ పక్షంలో చంద్రుడిలాగా తిరిగి క్షీణిస్తూ వుంటాడు. ఈ దేహం అనేది రథచక్రానికున్న నాభిలాంటిది. సంపదలనేవి ఆ నాభిలో బిగించిన ఆకుల వంటివి. అందుకే లోకంలో సంపదలన్నీ క్షీణించిపోయి కేవలం శరీరంతో వున్నవాణ్ణి చూసి, అతడి నాభిచక్రంలావున్నాడురా! అని అంటారు. అనగా అతడు తిరిగి సంపదలు ఎప్పటికైనా పొందుతాడని, సంపదలు పోయినా చక్రం మధ్యలో వుండే నాభిలా శరీరం నశించదని భావం.

మం.శ్లో॥ అథ త్రయో వావ లోకా మనుష్యలోకః పితృలోకో దేవలోక ఇతి సోఽయం మనుష్యలోకః పుత్రేణైవ జయ్యో నాన్యేన కర్మణా కర్మణా పితృలోకో విద్యయా దేవలోకో దేవ లోకో వై లోకానాగ్ం శ్రేష్ఠ స్తస్మా ద్విద్యాం ప్రశగ్ంసన్తి (16)

ప్రధానమైన లోకాలు మొత్తం మూడున్నాయి. అవి 1.మానవలోకం 2.పితృలోకం 3.దేవలోకం అని ఈ మూడు లోకాల్లో మానవలోకాన్ని పుత్రుడి ద్వారా, మాత్రమే జయించగలుగుతాం. ఇతర కర్మల ద్వారా జయించలేం. అలాగే పితృలోకాన్ని కర్మకాండలు ఆచరించటం వల్ల, దేవలోకాన్ని ఉపాసన, విద్యవల్ల జయించ(సాధించ)గలుగుతాం. ఈ మూడులోకాల్లో అన్నిటికన్నా గొప్పది దేవలోకం. అందుకే దేవలోకాన్ని చేరుకోవటానికి ఉపయోగపడే సాధనంగా విద్యని ప్రశంసిస్తుంటారు.

మం.శ్లో॥ అథాతః సమృత్తిర్యదా పై ష్యన్తన్యతే ౨ థ పుత్రమాహ త్వం బ్రహ్మ త్వం యజ్ఞస్త్వం లోక ఇతిస పుత్రః ప్రత్యాహాహం బ్రహ్మహం యజ్ఞోఽహం లోక ఇతి యద్వై కించా నూక్తం తస్యసర్వస్య బ్రహ్మత్యేకతా యే వై కేచ యజ్ఞా స్తేషాగ్ం సర్వే షాం యజ్ఞ ఇత్యేకతా యే వై కోచ లోకా స్తేషాగ్ం సర్వేషాం లోక ఇత్యేకతై తా వద్వా ఇదగ్ం సర్వమేత న్నా సర్వగ్ం సన్న య మితోఽభునజ బితి తస్మాత్ పుత్ర మనుశిష్టం లోక్యమాహు స్తస్మా దేనమనుశాసతి స యదై వం విదస్మాల్లోకాత్ పైత్య ధైభి రేవ

ప్రాణైస్సహ పుత్రమావిశతి, స యద్యనేన కించి దక్షయాఽ కృతం భవతి తస్మాదేనగ్ం
సర్వస్మాత్పుతో ముఞ్చతి తస్మాత్పు త్రోనామ స పుత్రేణై వాఽ స్మిలోకే ప్రతితిష్ఠత్యథై న
మేతే దైవాః ప్రాణా అమృతా ఆవిశన్తి (17)

ఇప్పుడు సంప్రదానం గురించి చెబుతున్నారు. ఒకతండ్రి తనకి చివరికాలం
సమీపించింది ఇక బ్రతుకనని తెలుసుకుని, తన కుమారుణ్ణి దగ్గరకి పిలిచి
అతడితో “నాయనా! కుమారా! నీవు బ్రహ్మస్వరూపుడివి. నీవు యజ్ఞానివి,
లోకానివీ కూడా” అని అంటాడు. అదివిన్న అతడి కుమారుడు. తండ్రి! నిజమే!
నేను బ్రహ్మాన్ని, యజ్ఞాన్ని, లోకాన్ని అని సమాధానం చెబుతాడు. ఈ మూడు
వాక్యాల గురించీ వేదంలో వివరించి చెప్పబడింది. ఏ తండ్రినా తన కుమారుడు
బ్రహ్మజ్ఞానాన్ని పొందాలనీ, యజ్ఞయాగాలు చేయాలని, లోకంలో ఎంతో
గొప్పకీర్తిని పొందాలనీ కోరుకుంటాడు. కుమారుడు కూడా తండ్రి కోరికని
అనుసరించి తగినకర్మల్ని ఆచరిస్తాడు. అప్పుడు తండ్రి తనలో ఇలా “ఈ ప్రపంచంలో
ఇప్పటిదాకా చదివినవి, ఇంకా చదవవలసినవి అయిన వేదాలన్నీ పరబ్రహ్మమే!
అదేవిధంగా ఇప్పటిదాకా చేసినవీ, చేయవలసినవీ అయిన యజ్ఞాలు, ఈ లోకాలు
అన్నీ నాకుమారుడే. కనుక అతడే నన్ను సంసార బంధనాల నుంచి విముక్తుణ్ణి
చేస్తాడు. నా శాసనాన్ని పాటించినవాడు యోగ్యుడు, అయిన నాకుమారుడు
నా భారమంతా తనమీద వుంచుకుని నన్ను ఈ లోకంలో వుండే తాను పాలించగలడు.
అందుకే అతడు కూడా లోకాన్ని పొందటానికి అర్హుడు” అని అనుకుంటాడు.
ఈవిధంగా జ్ఞానాన్ని కలిగివున్న తండ్రి ఈ లోకం నుంచి వెళ్ళిపోయేడప్పుడు
(మరణించేడప్పుడు) తన వాక్కు, మనస్సు, ప్రాణాలతో సహా తన కుమారుడిలో
లీనమైపోతాడు. ఇలా తండ్రి అనేవాడు పుత్రుడి ద్వారా మానవలోకాన్ని
జయిస్తున్నాడు. అతడివల్లే ఈ లోకంలో తిరిగి ప్రతిష్ఠితుడౌతున్నాడు. ఈ రీతిగా
‘సంప్రదానం’ అనే కర్మను చేసిన ఆ తండ్రిలో ప్రజాపతికి సంబంధించినవి,
మరణధర్మంలేనివి అయిన వాక్కు-మనస్సు-ప్రాణం అనే మూడూ ప్రవేశిస్తాయి.

మం.శ్లో॥ పృథివ్యైచైన మగ్నేశ్చ దైవీవాగావిశతి

సావై దైవీ వాగ్యయా యద్యదేవ వదతి తత్త ద్భవతి

(18)

ఈవిధంగా సంప్రదాన కర్మని ఆచరించిన తండ్రిలో భూమి - అగ్ని ఈ రెండింటితో కలిసిన అధిదైవిక వాక్కు అనేది ప్రవేశిస్తుంది. అప్పుడా తండ్రి! ఏవాక్కుతో (తనకోసంగానీ, ఇతరులకోసం గానీ) అంటాడో అతడన్నవన్నీ జరిగితిరుతాయి. ఎందుకంటే అతడివాక్కుదైవీవాక్కు అవుతుంది. అసత్యం పలకని పవిత్రమైన వాక్కుగా మారుతుంది. అందుకే అతడు ఏదంటే! అది జరుగుతుంది.

మం.శ్లో॥ దివశ్చైవ మాదిత్యాచ్ఛ దైవం మన ఆవిశతి

తద్వై దైవం మనో యేనానన్వేష భవత్యథో న శోచతి (19)

సంప్రదాన కర్మని ఆచరించినవాడిలో ద్యులోకం నుంచి, సూర్యుడి నుంచీ ఒక దివ్యశక్తితో కూడుకున్న మనస్సు ప్రవేశిస్తుంది. దివ్యశక్తితో కూడుకున్న ఆ మనస్సు ఎంతో నిర్మలంగా ప్రశాంతంగా వుంటుంది. కనుక ఆ మనసు తనలో ప్రవేశించగానే అతడు దుఃఖం అనేదే లేకుండా ఎంతో సుఖాన్ని, ఆనందాన్ని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ అద్భ్యుత్తైవం చన్ద్రమసశ్చ దైవః ప్రాణ ఆవిశతి స వైదైవః ప్రాణో యస్సంజ్ఞరగ్ంశ్చ సజ్ఞరగ్ంశ్చ న వ్యథతే॥ థో నరిష్యతి స ఏవం విత్సర్వేషాం భూతానా మాత్మా భవతి యథై షా దేవతై వగ్ం సః యథై తాం దేవతాగ్ం సర్వాణి భూతా న్యవన్త్యేవగ్ం హైవం విదగ్ం సర్వాణి భూతాన్యవన్తి॥ యదు కించేమాః ప్రజాః శోచన్త్య మైవాసాం తద్భవతి పుణ్యమేవాముం గచ్ఛతి న హ వై దేవాన్వాపం గచ్ఛతి (20)

తరువాత సంప్రదానకర్మ చేసినవాడిలో నీటినుంచి, చంద్రుడి నుంచి వచ్చిన ప్రాణం అనేది చేరుతుంది. ఆ ప్రాణానికి సుఖదుఃఖాలు వుండవు. అది దైవసంబంధమైన ప్రాణం. ఆ ప్రాణం జంగమాలలో తిరుగుతూ, స్థావరాలలో తిరగకుండా, ఎలాంటి భయంబాధ, శాశనం అనేవి లేకుండా సంచరిస్తుంది. ఎవరైతే ప్రాణం ఇలాంటిదని తెలుసుకుంటాడో వాడే అన్ని ప్రాణులకీ ఆత్మ స్వరూపుడవుతాడు. అనగా సకల జీవులకీ వాక్కు-మనస్సు-ప్రాణ స్వరూపుడుగా మారతాడు అంతేకాదు. ఆ ప్రజాపతి (హిరణ్యగర్భుడు)లాగా సర్వజ్ఞుడవుతాడు. సకలదేవతలూ అతన్ని ప్రజాపతిని సేవించినట్టే సేవిస్తారు. ఇలా సర్వ భూతాత్మకుడైన ఆ పురుషుణ్ణి దుఃఖాలు దరిచేరవు. పాపకర్మలు చేసే ప్రజలకే

దుఃఖం కలుగుతుంది. అతడికి దుఃఖం ఎందుకు అంటుకోదంటే! అతడు సంధ్రాన కర్మచేసి దేవతాస్వరూపుడుగా మారిపోయాడు కాబట్టి. దేవతలకి పాపం అంటదు కదా!

మం.శ్లో॥ అథాతో వ్రతమీమాగ్ంసా ప్రజాపతిర్హ కర్మాణి సస్య జేతాని సృష్టాన్యన్యోన్యేనా స్ఫర్థంత వదిష్యామ్యేవాహమితి వార్ధధ్రే ఈ (ద్ర) క్షామ్యహమితి చక్షుః శ్రోష్యా మ్యహమితి శ్రోత్రమేవ మన్యాని కర్మాణి యథా కర్మతాని మృత్యుః శ్రమోభూత్యో పయేమే తాన్యాపోశ్చితాన్యాప్త్యా మృత్యురవారున్ధతస్తా చ్ఛామ్యత్యేవ వాక్ శ్రామ్యతి చక్షుః శ్రామ్యతి శ్రోత్ర మ థేమ మేవనాపోశ్చద్యోఽ యంమధ్యమః ప్రాణస్తాని జ్ఞాతుం దద్ధిరే అయంవై నః శ్రేష్ఠో య స్య ఇచ్ఛరగ్ం శ్వాసఇచ్ఛరగ్ంశ్చ నవ్యథతే(2 థో) నరిష్యతి హస్తాస్తైవ సర్వే రూపమసామేతి త ఏత స్తైవ సర్వే రూపమభవగ్ం స్తస్మాదేత ఏతేనాఖ్యాయస్తే ప్రాణా ఇతి తేన హ వావ తత్కుల మాచక్షతే యస్మిన్ములే భవతి య ఏవం వేద య ఉహైవంవిదా స్ఫర్థతే2 నుశుష్య త్యనుశుష్య హైవాంతతో మ్రియత ఇత్యధ్యాత్మమ్ (21)

సంప్రదానకర్మని గురించి చెప్పిన తరువాత ఇప్పుడు వ్రతాల్ని గురించి చెబుతున్నారు - ప్రజాపతి ప్రజలతోపాటు వివిధరకాల కర్మల్ని చేయటానికి సాధనాలైన వాక్కు తదితర ఇంద్రియాలని సృష్టించాడు. ఆయనచేత సృష్టించబడ్డ ఆ ఇంద్రియాలు ఒకనాడు తమలో తాము నేను గొప్పంటే! నేను గొప్ప! అని పోట్లాడుకున్నాయి. నేను నిర్విరామంగా మాట్లాడుతూనే వుంటాను అని వాగింద్రియం, నేను నిరంతరం రెప్పవాల్చుక చూస్తూనే వుంటానని చక్షురింద్రియం, నేనెప్పుడు ఎడతెగక అన్నీ వింటూనే వుంటానని శ్రోత్రేంద్రియం, అదేవిధంగా మిగిలిన ఇంద్రియాలన్నీ తాము నిర్విరామంగా తమ విధుల్ని నిర్వర్తిస్తామని గర్వంగా ప్రకటించాయి. అప్పుడు వీటన్నిటినీ నశింపచేయగలిగిన మృత్యువు. 'శ్రమ' అనే రూపంలో వారిలో ప్రవేశించి వారందరికీ తీవ్రమైన అలసట కలుగచేసాడు. దానితో ఇంద్రియాలన్నీ శక్తి కోల్పోయి ఏపనీచేయలేక కూలబడ్డాయి. అయితే వీటన్నిటిలో వ్యాపించివున్న ప్రాణంలో మాత్రం ఈ మృత్యురూపమైన అలసటప్రవేశించలేకపోయింది. ఈ విషయాన్ని గ్రహించిన ఇంద్రియాలు ఎంతో ఆశ్చర్యపోయి శ్రమ అన్నదే తెలీని ప్రాణం గొప్పతనం గురించి తెలుసుకోవాలనుకున్నాయి. అంతేకాదు అందరి కన్నా శ్రేష్ఠమైనదిగా

కనిపిస్తున్న ప్రాణస్వరూపాన్ని పొందాలని నిశ్చయించుకన్నాయి. అలా అనుకున్న వెంటనే అవన్నీ ప్రాణ స్వరూపాలుగా మారిపోయాయి. అందుకే ఇంద్రియాలన్నిటినీ ప్రాణాలు (పంచప్రాణాలు) అని అంటారు. ఇలా అన్ని ఇంద్రియాలలో ప్రాణం వుందని అవన్నీ ప్రాణ స్వరూపాలని తెలుసుకున్నవాడు తనవంశానికి ఎంతో కీర్తిని తెస్తాడు. ఈ విషయం తెలిసిన జ్ఞానితో ఎవరైనా వాదానికి దిగితే వాళ్ళు క్షీణించిపోతారు. అంతేకాదు తక్షణమే మూర్ఛపోయి క్రమంగా మరణిస్తారు. కనుక ఎవరూ ప్రాణాన్ని దర్శించినవాడితో విరోధం పెట్టుకోకూడదు.

మం.శ్లో॥ అథాధిదైవతం జ్వలిష్యామ్యేవాహమిత్యగ్నే ర్దధ్రే తప్స్వామ్యహ మిత్యాదిత్యో భాస్వామ్యహమితి చన్ద్రమా ఏవమన్యా దేవతా యథాదైవతగ్ం స యథైషాం ప్రాణానాం మధ్యమః ప్రాణ ఏవ మేతాసాం దేవతానాం వాయుః మ్లాచన్తి హ్యన్యా దేవతా న వాయుః సై షా౨ న స్తమితా దేవతా యద్వాయుః (22)

తరువాత అధిదేవతా దర్శనం గురించి చెబుతున్నారు. ముందుగా అగ్ని నేను ఎప్పుడూ జ్వలిస్తూనే వుంటానని చెప్పింది. సూర్యుడు కూడా నేనెప్పుడూ జ్వలిస్తూనే వుంటానని చెప్పింది. సూర్యుడు కూడా నేనెప్పుడూ తపిస్తూ తాపాన్ని కలిగిస్తూనే వుంటానని ప్రకటించాడు. అలాగే చంద్రుడు కూడా నేను ఎప్పుడూ చల్లగా ప్రకాశిస్తూ వుంటానని పలికాడు. అదేవిధంగా మిగిలిన దేవతలు కూడా నిర్విరామంగా తమ తమ పనుల్ని చేస్తామని అహంకారంగా ప్రకటించారు. వాక్కు తదితర ఇంద్రియాలలో ప్రాణం వున్న విధంగానే, ఈ దేవతల్లో 'వాయువు' అనేది వ్యాపించివుంది. అందుకే ఇతర దేవతలందరూ నశించినప్పటికీ వాయువు మాత్రం ఎప్పటికీ నశించదు. ఇలా ఇక్కడ వాయుదేవుణ్ణి అస్తమించని దేవుడుగా పేర్కొన్నారు.

మం.శ్లో॥ అధైష శ్లోకో భవతి యత శ్లోదేతి సూర్యో౨ స్తం యత్ర చ గచ్ఛతీతి ప్రాణాద్వా ఏష ఉదేతి ప్రాణే౨ స్తమేతి తందేవా శ్చక్రిరే ధర్మగ్ం స ఏవాద్య స ఉశ్వ ఇతి యద్వాఏతే౨ ముర్ఖ్యభియన్త త దేవాప్యద్య కుర్వన్తి తస్మాదేకమేవ వ్రతం చరేత్ప్రాణ్యాచ్చై వాపాన్యాచ్చ నేన్యా పాప్యా మృత్యురాప్ను వదితి యద్యు చరేత్స మాపిపయిషే త్తేనో. ఏతస్మై దేవతాయై సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం జయతి (23)

సూర్యుడు వాయువు నించి ఉదయిస్తూ, వాయువులోనే అస్తమిస్తున్నాడు. అలాగే ప్రాణం నుంచి ఉదయించి, ప్రాణంలోనే అస్తమిస్తున్నాడు. ఇదే ధర్మాన్ని మిగిలిన దేవతలు కూడా పాటిస్తున్నారు. ఇతరదేవతలంటే చంద్రుడు, అగ్ని అని, ఇక్కడ వాగాది ఇంద్రియాలు ప్రాణవ్రతాన్ని అవలంబిస్తే అగ్వాది దేవతలు వాయువ్రతాన్ని ఆచరిస్తున్నారు. ఈ వ్రతాన్నే ఇప్పుడు అనుసరించాలని దేవతలు నిశ్చయించుకున్నారు. అలాగే ప్రతివ్యక్తీ ప్రాణవ్రతాన్ని (అనగా ఉచ్ఛ్వాశ నిశ్వాసల్ని) నిరంతరం ఆచరించాలి. అలా చేయకపోతే మృత్యువు శ్రమరూపంలో ఇంద్రియాలని అణచివేసినట్టు తనని కూడా అణచివేస్తుందనే భయంతో ఈ వ్రతాచరణ చేయాలి. ఈ ప్రాణవ్రతాన్ని ఆచరించేవాడు దాన్ని తృప్తిగా పూర్తిచేయాలి. అలా చేయకపోతే ఆ ప్రాణం అతన్ని అణచివేస్తుంది. ఈవిధంగా ప్రాణ వ్రతాన్ని శ్రద్ధగా ఆచరించేవాడు ప్రాణ దేవతతో సాయుజ్యాన్ని పొందుతాడు. అంతేకాదు ప్రాణంవున్న లోకాన్నికూడా చేరుకుంటాడు. (ఇక్కడ ప్రాణదేవత అంటే ప్రజాపతి హిరణ్యగర్భుడు) అని అర్థం.

తృతీయాధ్యాయః - షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ త్రయం వా ఇదం నామ రూపం కర్మ తేషాం నామ్నాం వాగి త్యేత దేషాముక్తమతో హి సర్వాణి నామాన్యత్తిష్ఠన్తి ఏత దేషాగ్ం సామైతద్ధి సర్వైర్నామభి స్సమమేత దేషాం బ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి నామాని బిభర్తి (1)

ఈ చరాచర ప్రపమంచమంతా మూడిటితో నిండివుంది. అవి 1.నామం 2.రూపం 3.కర్మ వీటినే త్రయం అంటారు. నామాలు అనగా పేర్లన్నీటి కారణం వాక్కు. ఈ 'వాక్కు' నుంచే అన్ని నామాలూ పుడుతున్నాయి. ఈ వాక్కే అన్ని నామాలతో సమానంగా వుంటుంది. ఈవాక్కు అన్ని నామాలని ధరిస్తోంది. ఇదే వాక్కు అన్నిరకాల నామాలకి (పేర్లకీ) బ్రహ్మగా వుంటుంది.

మం.శ్లో॥ అథ రూపాణాం చక్షురిత్యేత దేషాముక్తమతో హి సర్వాణి రూపాన్యత్తిష్ఠన్తేతదే షాగ్ం సామైతద్ధి సర్వై రూపై స్సమమేత దేషాం బ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి బిభర్తి

(2)

ఇప్పుడు రూపం గురించి చెబుతున్నారు. తెలుపు, ఎరుపు నీలంలాంటి రంగులతో వున్న రూపాలు నేత్రేంద్రియం ద్వారానే మనం తెలుసుకోగలం. ఈ కళ్ళ ద్వారానే అన్నిరకాల రూపాలు పుడుతున్నాయి. కనుక కళ్ళే ఆ రూపాలన్నిటికీ సాయంగా వుంటున్నాయి. ఎందుకంటే! అన్ని రూపాలనీ ప్రకాశింపచేసేవి అన్నిరూపాలలో సమంగా వుండేవి నేత్రాలే కనుక. ఇదే నేత్రేంద్రియం అన్ని రకాల రూపాలనీ దర్శించటం వల్ల పరబ్రహ్మగా కీర్తించబడుతోంది.

మం.శ్లో॥ అథ కర్మణామాత్మే త్యేత దేషాముక్తమతో హి సర్వాణి కర్మాణ్యుత్తిష్టన్త్యేత దేషాగ్ం సామైతద్ధి సర్వైః కర్మబః సమమేతదేషాం బ్రహ్మైతద్ధి సర్వాణి కర్మాణి బభర్తిత దేతత్త్రయం సదేకమయ మాత్మాత్మే ఏకస్స న్నేతత్త్రయం తదేతదమృతగ్ం సత్యేనచ్చన్నం ప్రాణో వా అమృతం నామరూపే సత్యం తాభ్యామయం ప్రాణశ్చన్నః (3)

నామం-రూపం తరువాత ఇప్పుడు కర్మను గురించి చెబుతున్నారు. అన్ని రకాల కర్మలు (పనులు) చేయటానికి కారణం శరీరం. ఈ శరీరమే అన్ని కర్మలకీసామంగా, ఉపదానకారణంగా వుంటుంది. అందుకే ఈ శరీరం అన్ని కర్మలకీ ఆత్మ స్వరూపంలాంటిదని చెప్పబడింది. ఇంతకుముందు చెప్పిన నామ-రూప-కర్మలు మూడూ కలిసి ఒక్కటై శరీరంగా మారుతున్నాయి. కనుక శరీరమంటే నామ, రూప, కర్మలే. మరణంలేని 'ప్రాణం' సత్యం అనగా నామ, రూపాల చేత కప్పబడివుంది. 'ప్రాణం' ఎప్పటికీ నశించనిది, శాశ్వతమైనది.

చతుర్థాధ్యాయః - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఓమ్. దృష్టబాలాకి ర్వానూచానో గార్గ్య ఆస స హోవాచాజాతశత్రుం కాశ్యం బ్రహ్మతే బ్రవాణీతి స హోవాచాజాత శత్రుం సహస్రమేతస్యాం వాచి దదోజనకో జనక ఇతి వై జనా ధావన్తీతి(1)

పూర్వం గార్గ్యుడి గోత్రంతో జన్మించిన బాలాకి అనే మునివుండేవాడు. అంతడు ఎంతో గర్విష్టి. ఆ బాలాకినే గార్గ్యుడు అని కూడా వ్యవహరిస్తారు. వాచాలుడైన ఆగార్గ్యుడు ఒకనాడు కాశీరాజు అజాతశత్రువు దగ్గరకి వెళ్ళి ఆయనతో “ఓ మహారాజా! నీకు పరబ్రహ్మతత్త్వం గురించి ప్రబోధిస్తాను” అని గర్వంగా అన్నాడు. అదివిని కాశీరాజు “మహర్షీ! నీవీ మాట అన్నందుకు నాకు చాలా సంతోషం కలిగింది. అందుకే నీకు వెయ్యి గోవుల్ని దానం చేస్తున్నాను”

అయితే నాదో చిన్నమాట “లోకంలో అందరూ జనకమహారాజు గొప్ప దాత, గొప్ప శ్రోత అని, బ్రహ్మజ్ఞానం గురించి చెప్పేవాళ్ళందర్నీ ఆయన సత్కరిస్తాడని తెలుసుకుని ఎంతో మంది ఆయన్ని దర్శిస్తుంటారు. నీవు నన్ను కూడా ఆజనకుడితో సమానుడుగా భావించినందుకే నీకీ సత్కారం చేస్తున్నాను.” అని చెప్పి గోదానం చేసాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసావాదిత్యే పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాన ఇతి స హోవాచాజాతశ త్రుర్కా మైతస్మిన్ సంపదిష్ఠా అతిష్ఠాః సర్వేషాం భూతానాం మూర్ధా రాజేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత మేవముపా స్తే తిష్ఠాః సర్వేషాం భూతానాం మూర్ధా రాజా భవతి (2)

గార్గ్యుడు అజాతశత్రువు ఇచ్చిన గోవుల్ని స్వీకరించి ఆయనతో “రాజా! సూర్యుడిలో ఉన్న పురుషే పరబ్రహ్మ. నేను నా శరీర ఇంద్రియాల సముదాయంలో ఆయన్నే పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అన్నాడు. అజాతశత్రువు అతడి మాటల్ని ఖండిస్తూ “మహర్షీ! నీమాటలు చాలించు. నేను కూడా నీవు చెప్పిన సూర్యుణ్ణి అందరి కన్నా గొప్పవాడిగా, సకల భూతాల్నీ అతిక్రమించిన వాడిగా, అన్ని భూతాలకి శిరస్సుగా, రాజుగా, ఆయన్ని ఉపాసిస్తాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రం కాదు. ఎవరైతే సూర్యభగవానుణ్ణి పరమపురుషుడుగా, సకల భూతాలకీ శిరస్థానీయుడిగా, రాజుగా ఉపాసిస్తారో! వారు కూడా అందరికీ శిరస్థానీయులుగా, ప్రకాశవంతులుగా, రాజులుగా కీర్తించబడతారు” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ సహోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసా చన్ద్రే పురుష ఏత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాత శత్రు ర్కా మైతస్మిన్ సంపదిష్ఠా బృహన్పాణ్డరవాసాః సోమో రాజేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత మేవము పాస్తే హరహర్వా సుతః ప్రసుతో భవతి నాస్యాన్నం క్షీయతే (3)

గార్గ్యుడు తిరిగి కాశీరాజుతో “అజాతశత్రూ! నేను చంద్రుడిలో ఉన్న పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అన్నాడు. అప్పుడు కాశీరాజు ఆ మాటల్ని ఖండిస్తూ “గార్గ్యమునీ! చంద్రుడి గురించి నాకు కూడా తెలుసు. నేను కూడా ఆయన్ని గొప్పవాడుగా, తెల్లటి వస్త్రాలు ధరించిన సోమరాజుగా ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ నీవు చెప్పినట్టు పరబ్రహ్మగా మాత్రం కాదు. ఎవరైతే చంద్రుణ్ణి

సోమరాజుగా, గొప్పవాడుగా, భావించి ఉపాసిస్తారో! వారికి ప్రతిరోజూ రెండురకాల యజ్ఞాలు చేయగలిగిన సామర్థ్యం కలుగుతుంది. ఈవిధమైన ఉపాసన చేసేవాడికి సోమరసం పుష్కలంగా లభిస్తుంది. అతడికి అన్నానికి లోటే వుండదు” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాసౌ విద్యుతి పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాత శత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్టా స్తేజస్వీతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత మేవ ముపాస్తే తేజస్వీ హ భవతి తేజస్వినీ హస్య ప్రజా భవతి (4)

గార్గ్యుడు అజాతశత్రువుతో “రాజా! నేను విద్యుత్తు(మెరుపు)లోవున్న పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను” అని అన్నాడు. అజాతశత్రువు ఆయన మాటల్ని ఖండించి” మహర్షీ! నేను కూడా తమరుచెప్పిన విద్యుత్ ని మహాశక్తివంతమైన దానిగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను గానీ, నీవు చెప్పినట్టు పరబ్రహ్మగా మాత్రం కాదు. ఎవరైతే విద్యుత్తుని (మెరుపు) ఉపాసిస్తారో! వారు వారి సంతానం గొప్ప తేజోవంతులుగా, శక్తివంతులుగా ప్రసిద్ధి చెందుతారు” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయమాకాశే పురుష ఏత మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్టాః పూర్ణ మప్రవర్తీతి వా అహమేత ముపాస ఇతి స య ఏత మేవముపాస్తే పూర్వతే(హ) ప్రజయా పశుభి ర్నా స్యాస్మాల్లో కాత్ ప్రజోద్వర్తతే (5)

తన మాటల్ని ఖండించిన అజాతశత్రువుతో గార్గ్యుడు ఇలా అన్నాడు “రాజా! నేను ఆకాశంలో ఉండే పరమపురుషుణ్ణి, పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను అని. అజాతశత్రువు తిరిగి మునిమాటల్ని ఖండిస్తూ” గార్గ్యా! నీవు చెప్పింది సరికాదు. నాకీ విషయం గురించి తెలుసు. నేను కూడా నీవు చెప్పిన ఆకాశాన్ని పరిపూర్ణమైనదానిగా, నిశ్చలమైనదానిగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రంకాదు. ఎందుకంటే ఆకాశం పరబ్రహ్మ కాదు కాబట్టి ఎవరైతే ఆకాశాన్ని పూర్ణమైన పురుషుడిగా భావించి ఉపాసిస్తారో! వారు మంచి సంతానంతో, పశుసంపదతో తులతూగుతారు. అలాంటి వారి సంతానపరంపర అవిచ్ఛిన్నంగా కొనసాగుతూ వుంటుంది.” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయం వాయౌ పురుష ఏతమేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా ఇన్ద్రోవైకుణ్ఠోఽ
పరాజితా సేనేతి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏతమేవముపాస్తే జిష్ణు ర్వాపరాజిష్ణు
ర్భవత్యన్యత స్త్వజాయీ (6)

గార్గ్యుడు అజాతశత్రువుతో “మహారాజా! నేను వాయువులోవున్న
పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అన్నాడు. అప్పుడు అజాతశత్రువు
ఆయన మాటల్ని ఖండిస్తూ “మహర్షీ! చాలించవయ్యా నీ మాటలు నీవు చెప్పిన
ఈ వాయుపురుషుణ్ణి వైకుంఠరూపుడిగా, ఓటమే ఎరుగని వీరుడిగా, ఇంద్రుడిగా,
ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రంకాదు. ఎందుకంటే
వాయుపురుషుడు పరబ్రహ్మకాదు కనుక ఎవరైతే వాయువుని అపరాజితుడుగా
భావించి ఉపాసిస్తారో! వారు సకల కార్యాలలో విజయులౌతారు. వారికి ఎక్కడా
ఓటమన్నదే వుండదు.” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయమగ్నౌ పురుష ఏత మేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాః విషాసహిరితి వా
అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత మేవ ముపాస్తే విషా సహిర్వాన్య ప్రజా భవతి (7)

గార్గ్యమహర్షి అజాతశత్రువుతో “మహారాజా! నేను పంచభూతాల్లో
ఒకటైన అగ్ని పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను” అన్నాడు.
ఆయనమాటల్ని వెంటనే ఖండించిన కాశీరాజు తిరిగి ఆయనతో “మహర్షీ! నీవు
చెప్పింది సరికాదు. అగ్ని గురించి నాకు తెలుసు. నేను ఆ అగ్నిని శత్రుసంహారకుడుగా
భావించి ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రంకాదు. ఎవరైతే అగ్నిని
ఉపాసిస్తారో వారు సకల శత్రువుల్ని జయించేవారౌతారు అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హో వాచ గార్గ్యో య ఏవాయమప్పు పురుష ఏతమే వాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠాః ప్రతిరూప ఇతి వా
అహమేతముపాస ఇతి స య ఏత మేవ ముపాస్తే ప్రతిరూపగ్ం హైవై న ముపగచ్ఛతి
నా ప్రతిరూప మథో ప్రతిరూపోఽస్మాజ్జాయతే (8)

అజాతశత్రువు మాటలు విన్న గార్గ్యుడు ఆయనతో “మహారాజా! నేను
జలంలో వుండే పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అన్నాడు. కాశీరాజు!

ఆ మాటల్ని ఖండిస్తూ” గార్హమునీ! నీవు చెప్పింది సత్యంకాదు. నీవు చెప్పిన ఈ జలాన్ని ప్రతిరూపుడుగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రంకాదు. ఎవరైతే జలాన్ని ప్రతిరూపుడుగా ఉపాసిస్తారో! వారికి అన్నీ అనుకూలమైన వస్తువులే లభిస్తాయి. అనగా శ్రుతి, స్మృతి ధర్మాలకి విరుద్ధం కానివే లభిస్తాయని భావం. ఇది తెలుసుకో” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్హ్యో య ఏవాయ మాదర్శే పురుష ఏతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా రోచిష్ఠురితి వా అహమేతముపాస ఇతి స య ఏతమేవ ముపాస్తే రోచిష్ఠు ర్నా భవతి రోచిష్ఠు ర్నాస్య ప్రజా భవత్యథోయైస్సన్నిగచ్ఛతి సర్వాగ్ం స్తానతిరోచతే (9)

గార్హ్యుడు కాశీరాజుతో తిరిగి ఇలా అన్నాడు “అజాతశత్రూ! నేను అద్ధంలో లోవున్న పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అజాత శత్రువు ఆయన మాటల్ని ఖండించి మహర్షీ! నీమాటలు చాలించు. నేను కూడా అద్ధంలో ఉండే మహాపురుషుణ్ణి ఎంతో తేజోవంతుడిగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రం కాదు. ఎవరైతే నాలాగా అద్ధంలోని పురుషుణ్ణి ఉపాసిస్తారో! వారు, వారి సంతానం ఎంతో గొప్పగా (కీర్తితో) ప్రకాశిస్తారు” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్హ్యోయ ఏవాయం యంతం పశ్చాచ్ఛబ్ధో నూదేత్యేతమేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాత శత్రుర్నా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా అసురితి వా అహమేత ముపాస ఇతి స య ఏతమేవ ముపాస్తే సర్వాగ్ం హైవాస్మిగ్ంల్లోక ఆయురేతి నై నం పురాకాలాత్ ప్రాణో జహాతి (10)

గార్హ్యుడు కాశీరాజుతో “మహారాజా! నేను నడిచేడప్పుడు వెనకనుంచి వచ్చే శబ్దాన్ని పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తాను” అన్నాడు. అతడి మాటల్ని ఖండిస్తూ అజాత శత్రువు “మహర్షీ! నీమాటలు చాలించు. నీవు చెప్పిన ఆ శబ్దాన్ని వాయువు లేక ప్రాణంగా భావించి నేను ఉపాసిస్తాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రం కాదు. ఎవరైతే నేను చేసిన విధంగా శబ్దాన్ని ఉపాసిస్తారో వారు పరిపూర్ణమైన ఆయుష్షుతో విలసిల్లుతారు. వారికి అకాలమృత్యువన్నదే కలగదు” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయం దిక్ష్ణ పురుష ఏత మేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హో వాచాజాతశత్రు ర్క్వా మైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా ద్వితీయోఽనపగ
ఇతి వా అహ మేతముపాస ఇతి స య ఏత మేవముపా స్తే ద్వితీయవాన్ హ భవతి
నాస్మాద్ధణ శ్చిద్యతే (11)

తన మాటల్ని ఖండించిన రాజుతో గార్గ్యముని “కాశీరాజా! నేను
దిక్కుల్లో కొలువైవున్న పరమపురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అన్నాడు.
ఆ మాటలు విని కోపం వచ్చిన అజాతశత్రువు వాటిని ఖండించి “మహర్షీ!
నీవు చెప్పింది నిజంకాదు నేను కూడా దిక్కుల్లో ఉండే పురుషుణ్ణి, రెండో
పురుషుడు ఉన్నవాడుగా, అనపగతుడు అనగా వేరుచేయలేని వాడుగా భావించి
ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రం కాదు. ఎవరైతే ఈవిధంగా
దిక్కుల్లో వుండే మహాపురుషుణ్ణి ఉపాసిస్తారో! వారు కూడా ద్వితీయులుగా
(మంచి స్నేహితుడు కలవారుగా) అనపగతులుగా (విడదీయరాని సన్నిహితులు
కలిగినవారుగా) అవుతారు.” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయం ఛాయామయః పురుష ఏత
మేవాహం బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్క్వామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా మృత్యురితి
వా అహమేత ముపాస ఇతి స య ఏత మేవ ముపాస్తే సర్వగ్ం హైవాస్మిల్లోక ఆయు
రేతి నైనం పురాకాలాన్ మృత్యు రాగచ్ఛతి (12)

గార్గ్యమహర్షి తిరిగి కాశీరాజుతో “ఓ అజాతశత్రూ! నేను నీడలో
వుండే మహాపురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను. నీవుకూడా అలాగేచేయి”
అన్నాడు. కాశీరాజు ఆయన మాటల్ని ఖండించి” మునీ! నాకు ఛాయా పురుషుడి
గురించి తెలుసు. నేను ఛాయాపురుషుణ్ణి మృత్యురూపుడుగా భావించి ఉపాసిస్తున్నాను.
నాలాగా ఎవరైతే ఛాయాపురుషుణ్ణి ఉపాసిస్తారో! వారు పూర్ణాయుర్ధ్వాయాన్ని
పొందుతారు. అంతేకాదు వారికి ఎప్పుడూ అకాలమృత్యువు సంభవించదు.

మం.శ్లో॥ సహోవాచ గార్గ్యో య ఏవాయమాత్మని పురుష ఏత మేవాహం
బ్రహ్మోపాస ఇతి స హోవాచాజాతశత్రుర్క్వామైతస్మిన్ సంవదిష్ఠా ఆత్మనీవీతి వా అహమేత
ముపాస ఇతి స య ఏతమేవ ముపాస్తే ఆత్మనీవహ భవత్యాత్మన్వినీ హాస్య ప్రజా భవతి
స హ తూష్ఠీ మాస గార్గ్యః(13)

అజాతశత్రువుతో గార్జ్యుడు తిరిగి ఇలా అన్నాడు. “రాజా! నేను బుద్ధిలో వున్న పురుషుణ్ణి పరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తున్నాను” అని. ఆ మాటలు ఖండించిన కాశీరాజు అతడితో “మహర్షీ! నీవు చెప్పిన బుద్ధి పురుషుణ్ణి ‘ఆత్మనీర్వాపుడు’ (ఆత్మకలిగినవాడిగా)గా ఉపాసిస్తున్నాను. అంతేకానీ పరబ్రహ్మగా మాత్రంకాదు. ఎవరైతే ఈవిధంగా బుద్ధి పురుషుణ్ణి ఉపాసిస్తారో వారు నిస్సందేహంగా ఆత్మవంతులవుతారు. వారు, వారి సంతానం కూడా బుద్ధిమంతులుగా కీర్తించబడతారు” అని అన్నాడు. అజాతశత్రువు తను చెప్పిన ప్రతివిషయాన్నీ ఖండించటంతో గార్జ్యముని చేసేదేంలేక మౌనం వహించాడు. ఎందుకంటే? అతడికి పరబ్రహ్మజ్ఞానం లేదు కాబట్టి.

మం.శ్లో॥ స హోవాచాజాతశత్రు రేతావన్నా ఇత్యేతావద్భీతి నైతావతా విదితం భవతీతి స హోవాచ గార్జ్య ఉప త్వా యా నీతి (14)

అవమాన భారంతో తలవంచుకున్న గార్జ్యుణ్ణి చూసి “ఓ మహర్షీ! నీకు తెల్సిన బ్రహ్మజ్ఞానం ఇంతేనా! లేక ఇంకా వుందా? అని ప్రశ్నించాడు అజాతశత్రువు. గార్జ్యుడు రాజా నాకింతవరకే తెలుసు అన్నాడు. అప్పుడు అజాతశత్రువు గార్జ్యుడితో “మునీ! ఈ మాత్రం తెలిస్తే అది బ్రహ్మజ్ఞానం తెలిసినట్టుకాదు” అన్నాడు. జ్ఞానోదయమైన గార్జ్యుడు రాజుకి నమస్కరించి “ప్రభూ! నేటి నుంచీ నేను మీ శిష్యుణ్ణి దయచేసి నాకు యధార్థమైన బ్రహ్మజ్ఞానాన్ని ఉపదేశించండి” అని కోరాడు. (ఇక్కడ గార్జ్యుడికి సోపాధిక (ఉపాధితోకూడుకున్న) బ్రహ్మజ్ఞానం మాత్రమే ఉంది. ఇది చాలా చిన్నది. ఈ చిన్న జ్ఞానంతో అతడికంటే ఎక్కువగా నిరుపాధిక బ్రహ్మతత్వాన్ని తెలిసిన అజాతశత్రువుదగ్గరకి వెళ్ళి ఆయనకే బ్రహ్మోపదేశం చేస్తానని వాచాలత్వంతో పలికాడు. అందుకే ఆయనకి పరాభవం కలిగింది)

మం.శ్లో॥ స హోవాచాజాతశత్రుః ప్రతిలోమం (చై) వైతద్యద్భాష్యాణః క్షత్రియ ముపేయా ద్భష్టా మే వక్త్యతీతి వ్యేవ త్వా జ్ఞాపయిష్యా మీతి తం పాణావాదా యోత్తస్థా తౌహ పురుషగ్ం సుప్తమా జగ్ముత స్తమేతై ర్నామభి రామన్తయా ఇక్ష్వాకే బృహన్యాణ్ణర వాసః సోమరాజన్నితి స నోత్తస్థాతం పాణినా పేషం బోధయా ఇక్ష్వాకార సహోత్తస్థా(15)

తనకు శిష్యరికంచేస్తానన్న గార్జ్యమునితో అజాతశత్రువు ఇలా అన్నాడు “మహర్షీ! ఒక విప్రుడు క్షత్రియుడిదగ్గర బ్రహ్మవిద్యోపదేశం పొందటం శాస్త్ర విరుద్ధం. అయినప్పటికీ నీవు కోరిన విధంగా నీకు బ్రహ్మవిద్యని ఉపదేశిస్తాను

అని అన్నాడు. వెంటనే గార్ఘ్యుడు కృతజ్ఞతాభావంతో అజాతశత్రువు చేతులు పట్టుకున్నాడు. ఇద్దరూ కలిసి గాఢంగా నిద్రపోతున్న ఒక మనిషి దగ్గరకి వెళ్ళారు. అజాతశత్రువు అతన్ని ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! సుందర పురుషా! తెల్లటి వస్త్రాలు ధరించినవాడా, ప్రకాశించేవాడా! మహారాజా! అని వివిధ రకాలుగా పిలిచాడు. అయినా నిద్రపోతున్నవాడు లేవలేదు. అప్పుడు తన చేత్తో ఆ మనిషిని బాగా తట్టేసరికి అతడు లేచి కూర్చున్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచాజాతశత్రు ర్యత్రైష ఏతత్సుప్తౌ భూధ్య ఏష విజ్ఞాన మయః పురుషః క్షైష తదాభూత్కృత ఏత దాగాదితి తదు హ న మేనే గార్ఘ్యః (16)

అలా లేచి కూర్చున్న మనిషిని చూపించి, సుషుప్తి అవస్థలో విజ్ఞాన మయుడుగా వున్న అతడి ఆత్మ గురించి ప్రశ్నిస్తూ గార్ఘ్యడితో ఇలా అన్నాడు అజాత శత్రువు “మహర్షీ! తమరు ఇంతకుముందు శరీరం కన్నా భిన్నమైన ఆత్మ అస్తిత్వాన్ని ప్రతిపాదించారు కదా! ఇప్పుడు నేను చేత్తో తట్టిలేపటానికి ముందు విజ్ఞానమయ్యుడైన ఈ మనిషి నిద్రపోతున్నాడు. ఆ సమయంలో(నిద్రలో) ఆ మనిషి ఎక్కడున్నాడు? ఇప్పుడు ఎక్కడినుంచి వచ్చాడు? చెప్పండి” అని ప్రశ్నించాడు. అయితే ఆ ప్రశ్నకి గార్ఘ్యుడు సమాధానం చెప్పలేకపోయాడు.

మం.శ్లో॥ సహోవాచాజాతశత్రు ర్యత్రైష ఏతత్సుప్తౌ భూధ్య ఏష విజ్ఞానమయః పురుష స్తదైషాం ప్రాణానాం విజ్ఞానేన విజ్ఞానమాదాయ య ఏషో న్తర్హదయ ఆకాశ స్తస్మిన్ శేతే తాని యదా గృహ్ణోత్యథ హైతత్పురుషః స్వపితి నామ తద్ధృహీత ఏవ ప్రాణో భవతి గృహీతా వాక్ గృహీతం చక్షుః గృహీతగ్ం శ్రోత్రం గృహీతం మనః (17)

అజాతశత్రువు గార్ఘ్యమునితో ఇలా అంటున్నాడు మహర్షీ! జాగ్రత్తగా విను. ఈ మనిషి విజ్ఞానమయ్యుడై నిద్రపోతున్న సమయంలో ఇంద్రియాల విషయాలన్నిటినీ అనగా, వాక్కు మొదలైన పంచప్రాణాల విజ్ఞానాన్ని, గ్రహించి హృదయం అనే ఆకాశంలో నిద్రపోతున్నాడు. హృదయాశం అనేది పరమాత్మ నివాసస్థానం. అలా నిద్రాస్థితిలో వున్న పురుషుడు తన శరీరం మీద ఇంద్రియాల మీదా తనకున్న ఆధిపత్యాన్ని వదిలేస్తున్నాడు. అలాంటి స్థితిలో ఉన్న జీవుణ్ణి ‘స్వపితి’ అంటారు. స్వపితి అంటే (స్వ+అపీతి)ఆత్మని పొందటం. ఇలా అతడు

ఇంద్రియాలన్నిటినీ తనలో లీనం చేసుకుంటాడు (ఆకర్షించుకుంటాడు) అనగా వాగింద్రియాన్ని, చక్షురింద్రియాన్ని, ధ్రువేంద్రియాన్ని, శ్రవణేంద్రియాన్ని, మనస్సుతో సహా తనలోకి ఆకర్షించుకుంటాడు. ఇలాంటి స్థితిలో ఆజీవుడికి క్రియా, కారకం ఈ రెండూ వుండవు. క్రియాఫలం కూడా వుండకపోవటంతో అతడి ఆత్మ నిజస్థితిలో కేవలాత్మగా వుంటుంది.

మం.శ్లో॥ స యత్రైతత్ స్వప్స్వయా చరతి తే హాస్య లోకా స్తద్దు తేవ మహారాజో భవత్యుతేవ మహా బ్రాహ్మణ ఉతేవోచ్ఛావచం నిగచ్ఛతి స యథా మహారాజో జానపదాన్ గృహీత్వా స్వే జనపదే యథా కామం పరివర్తత ఏవ మేవైష ఏతత్త్వాణాన్ గృహీత్వా స్వే శరీరే యథాకామం పరివర్తతే (18)

అజాతశత్రువు చెబుతున్నాడు. “మహర్షీ! ఈ జీవుడిలో ఉన్న ఆత్మ స్వప్నస్థితిలో ఉన్నప్పుడు దాని కర్మఫలాలు ప్రారంభమవుతాయి. అప్పుడు ఆత్మచేసే కార్యాలు ఎంతో గొప్పగా విభిన్నంగా ఉంటాయి. స్వప్నస్థితిలో వున్న ఆత్మ మహారాజులా, గొప్ప బ్రాహ్మనుడిలా, వుంటుంది. అలాగే దేవతల్లాగా ఉచ్చస్థితుల్ని, దానవులు, అసురుల్లాగా నీచస్థితిని పొందుతుంది. ఒక మహారాజు తన అధీనంలో దేశంలోని ప్రజలంతా వుండగా, తాను ఎంతో స్వేచ్ఛగా తన దేశంలో తిరిగినట్టు, స్వప్నంలో ఉండే పురుషుడు కూడా, కల్పితంగా వుండే ప్రాణాల్ని (ఇంద్రియాల్ని) గ్రహించి, తన శరీరంలో ఎంతో స్వేచ్ఛగా సంచరిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ అథ యదా సుషుప్తౌ భవతి యదా న కస్యచ న వేద హితా నామ నాద్యో ద్వాసప్తతి సహస్రాణి హృదయా త్పురీతత మభిప్రతిష్ఠంతే తాభిః ప్రత్యవస్సృప్య పురీతతి శేతే స యథా కుమారో వా మహారాజో వా మహా బ్రాహ్మణో వాతిఘ్నీ మానన్దస్య గత్వా శయితైవ మేవైష ఏతచ్ఛేతే (19)

గార్హమునీ! జీవుడి ఆత్మ నిద్రలో వున్నప్పుడు అనగా ఎలాంటి విషయాల్నీ తెలుసుకోలేని స్థితిలో ఉన్నప్పుడు 72వేల నాడులతో కలిసిన ‘హిత’ అనేనాడి అతడి హృదయం నుంచి బయల్దేరి శరీరమంతా వ్యాపించి వుంటుంది. ఆ సమయంలో అతడిలోని ఆత్మ, ఏ విషయవాసనలూ లేకుండా, ఒక పసిబాలుడు, ఒకమహారాజు, ఒక మహావిప్రుడు అత్యంత ఆనందంతో వున్నట్టుగా వుంటుంది. అదే స్థితిలో అలాగే నిద్రపోతుంది.

మం.శ్లో॥ స యథోర్థ నాభి స్తన్తునోఽచ్చరే ద్యధాగ్నేః క్షుద్రా విస్ఫులిజ్గా ప్యుచ్చర
న్వేవమే వాస్తా దాత్మనః సర్వే ప్రాణా స్సర్వేలోకా స్సర్వే దేవా స్సర్వాణి భూతాని ప్యుచ్చరన్తి
తస్యోపనిషత్సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణా వై సత్యం తేషా మేష సత్యమ్ (20)

మహర్షీ! ఒక సాలెపురుగు తన నుంచి పుట్టిన దారాల మీద పైకి
పాకుతున్నట్టుగా, ఒక గొప్పఅగ్ని నుంచి ఎన్నో చిన్న నిప్పురవ్వలు పైకి
లేచినట్టుగా, జీవుడిలో వున్న ఆత్మనుంచే అన్నిరకాల ప్రాణాలు, సమస్తలోకాలు,
సకలదేవతలు, సకలభూతాలు, దేవతాగణాలు అన్నీ ఆవిర్భవిస్తున్నాయి. ఈ
విషయం సత్యం. గార్హ్య! ఇదే ప్రాణం అనే సత్యానికి చెందిన ప్రపంచం అనే
సత్యం. ప్రాణులకి సంబంధించిన పరమసత్యమైన అస్తిత్వం ఈ ఆత్మే. ఇదే
'ఆత్మ' కి సంబంధించిన విషయాల్ని వివరించే రహస్యోపనిషత్తు.

చతుర్థాధ్యాయః - ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ యో హ వై శిశుగ్ం సాధానగ్ం ప్రత్యాధానగ్ం సస్థానగ్ం సదామం
వేద సప్త హ ద్విషతో బ్రాత్య వ్యానవరుణద్ధి అయం వావ శిశుర్యోఽయం మధ్యమః
ప్రాణస్త స్వేద మేవాధానమిదం ప్రత్యాధానం - ప్రాణః స్థానాన్నం-దామ (1)

ఎవడైతే సాధానంతో (నివాసం) ప్రత్యాధానంతో (వస్తూపోతూ
వుండేచోటు) స్తంభంతో, మొలత్రాడుతో ఉండే శిశువుని తెలుసుకుంటాడో,
అలాంటివాడు తన జ్ఞాతులు, శత్రువులు అయిన ఏడుగురు (సహోదరుడి)
పుత్రుల్ని అనగా విషయరాగాల్ని వధించగలుగుతాడు. శరీరం మధ్యలో ప్రాణం
వుంటుంది. దాన్నే శిశువు (కోడెదూడ) అంటారు. ఆ ప్రాణ రూపంలో వుండే
శిశువుకి ఈ శరీరమే ఆధారం. శిరస్సు ఆ ప్రాణానికి ప్రత్యాధానం అనగా
వస్తూ పోతూ వుండేచోటు. ఆహారం నీరు స్వీకరించటం వల్ల కలిగే శక్తి
ప్రాణానికి స్తంభం అనగా కట్టుకొయ్య. ఆహారం దానికి పగ్గం. ఇక్కడ జ్ఞాతులు
రెండు రకాలుగా వుంటారు. ఒకరు విరోధులుగా వుంటే మరొకరు
సన్నిహితులుగా వుంటారు. జీవుడికి విరోధులుగా అతడి శరీరంలోనే వుండే
జ్ఞాతులు ఏడుగురు ఎవరంటే? రెండు చెవులు, రెండు కళ్ళు, రెండు నాసినా
రంద్రాలు, ఒకనోరు. ఇవన్నీ జీవుణ్ణి ఆత్మవైపుకి కాకుండా ఇంద్రియ సుఖాలవైపు

ఆకర్షణ కలుగచేస్తాయి. అందుకే ఇవి విరోధమైనవి. ఇక్కడ జీవుడు ప్రాణం గురించి తెలుసుకుంటే తనలోని జ్ఞాతుల్ని అవలీలగా జయించగలడు. అనగా ఇంద్రియాల్ని నిగ్రహించగలడు అని భావం.

మం.శ్లో॥ తమేతాః సప్తాక్షితయ ఉపతిష్ఠంతే తద్వ్యా ఇమా అక్షన్లోహిన్యో రాజయస్తాభి రేనగ్ం రుద్రోఽన్వాయతోఽథ యా అక్షన్నా ప స్తాభిః పర్జన్యోయా కనీనికా తయాదిత్యో యత్యష్టం తేనాగ్నిర్యచ్ఛక్లం తేనేన్ద్రోఽథరయైనం వర్తన్యా పృథివ్యన్వాయత్తా ద్యౌరు త్తరయా నాస్యాన్నం క్షీయ తే య ఏవం వేద(2)

ఇక్కడ ప్రాణం అనేశిశువుని కళ్ళలో వుండే ఏడుగురు దేవతలు ఎప్పుడూ స్తుతిస్తూ వుంటారు. జీవుడి కళ్ళలో వుండే ఎర్రటి రేఖల ద్వారా రుద్రుడు జీవుడి మధ్యమ ప్రాణాన్ని కాపాడుతూవుంటాడు. అదేవిధంగా కంటిలో వుండే నీటిద్వారా పర్జన్యుడు ప్రాణాన్ని అనుగమిస్తూవుంటాడు. అలాగే గుడ్డుద్వారా పర్జన్యుడు, ప్రాణాన్ని అనుగమిస్తూవుంటాడు. అలాగే కళ్ళలో ఉండే కనుపాపల ద్వారా సూర్యుడు, కంటిలోని నల్లగుడ్డుద్వారా అగ్ని, తెల్లగుడ్డుద్వారా ఇంద్రుడు, ఈ జీవుడి ప్రాణాన్ని కాపాడుతూవుంటారు. ఇక కంటిక్రింద రెప్పభూలోకంగా, పై రెప్ప ద్యులోకంగా జీవుడి ప్రాణాన్ని సంరక్షిస్తూ వుంటాయి. ఎవరైతే ఈవిధంగా ప్రాణం గురించి తెలుసుకుంటారో వారికి అన్న సమృద్ధి కలుగుతుంది. జీవితంలో ఎప్పుడూ అతడికి అన్న క్షీణత కలగదు.

మం.శ్లో॥ త దేషశ్లోకో భవతి అర్వాల్లిల శ్చమస ఊర్ధ్వబుధ్న స్తస్మిన్యశో నిహితం విశ్వ రూపం తస్యాసత ఋషయ స్సప్తతీరేవాగష్టమీ బ్రహ్మణా సంవిదానేతి అర్వాగ్లిల శ్చమన ఊర్ధ్వబుధ్న స్తస్మిన్యశో నిహితం విశ్వరూపమితి ప్రాణా వై యశో నిహితం విశ్వరూపం ప్రాణానేత దాహ తస్యా సత ఋషయః సప్తతీర ఇతి ప్రాణా వా ఋషయః ప్రాణానేతదాహ వాగష్టమీ బ్రహ్మణా సంవిదానేతి వాగ్ష్టమీ బ్రహ్మణా సంవిధత్తే (3)

ఈ విషయాన్ని గురించి ఈ శ్లోకం ఇలా వివరిస్తోంది. ఒక గిన్నె క్రిందిభాగం తెరిచిఉంది. దానిపైభాగం ఉబ్బెత్తుగా వుంది. ఎన్నో రకాలైన జ్ఞానాలు ఆగిన్నెలో వున్నాయి. ఆ గిన్నె ప్రక్కనే ఏడుగురు మహర్షులు, వారి ప్రక్కన వేదాల ద్వారా సంవాదం చేసే ఎనిమిదో వాక్కు (అనగా మంత్రం) వుంది. ఇక్కడ గిన్నె అంటే జీవుడి శిరస్సు. ఈ తలకి క్రింది భాగంలో తెరిచిన నోరు.

దానిపైన ఉబ్బెత్తుగావుండే పురె వున్నాయి. ఇలా ఈ శిరస్సు అనే గిన్నెలో ఎన్నో రకాల జ్ఞానాలు నిండివున్నాయి. అనగా చెవులు, కళ్ళు, ముక్కు నోరు అనే ఏడు ఇంద్రియాలు వాటిలో వ్యాపించి వున్న ప్రాణంతో సహా గిన్నె అనే ఆ తలలో వున్నాయి. ఈ విషయం గురించే ఈ మంత్రంలో చెప్పబడింది. గిన్నె (తల) ప్రక్కనే వున్న ఏడుగురు ఋషులు అంటే! తలలో వుండే 7 ఇంద్రియాలు, వాటితోపాటు వాక్కు అనే ఇంద్రియం ఎనిమిదోదిగా చెప్పబడింది. ఇక్కడ వేదాల ద్వారా సంవాదం జరిపేది వాక్కు అనే ఇంద్రియమే. ఇక్కడ వాగింద్రియాన్ని అనగా నోటిని రెండు రకాలుగా ఋషులు పరిగణించారు. వాటిలో ఒకటి రుచి చూసేదికాగా, రెండోది మాట్లాడేది.

మం.శ్లో॥ ఇమావేవ గౌతమ భరద్వాజావయమేవ గౌతమోఽయం భరద్వాజ ఇమా వేవ విశ్వామిత్ర జమదగ్నీ అయమేవ విశ్వామిత్రోఽయం జమదగ్నీ రిమావేవ వసిష్ఠ కశ్యపావయ మేవ వసిష్ఠోఽయం కశ్యపో వాగేవాత్రి ర్వాచా హ్యాన్న మధ్యతేఽత్తిర్వై నామై తద్యద త్రిరితి సర్వస్యాత్తా భవతి సర్వమస్యాన్నం భవతి య ఏవం వేద (4)

తలలో వుండే ఏడురకాల ఇంద్రియాల్ని ఏడుగురు (సప్తర్షులు) ఋషులుగా పేర్కొన్నారు. వారెవరంటే, జీవుడికుడిచెవి గౌతముడు, ఎడమచెవి భరద్వాజుడు. కుడికన్ను విశ్వామిత్రుడు, ఎడమకన్ను జమదగ్ని మహర్షి. అలాగే కుడిముక్కు రంద్రం వసిష్ఠుడు కాగా, ఎడమ ముక్కురంద్రం కశ్యపమహర్షి. ఇక వాక్కు అనే ఇంద్రియం అత్రిమహర్షి. ఇక్కడ వాగింద్రియంవల్లనే (నోరు) మనం అన్నాన్ని తినగలం కాబట్టి దాన్ని అత్తిలేక అత్రి అన్నారు. ఈ విధంగా ప్రాణానికి సంబంధించిన యధార్థస్వరూపాన్ని గ్రహించినవాడు. అన్నిటినీ తినగలిగే శక్తిమంతుడవుతాడు. అన్ని పదార్థాలూ అతడికి భోజ్యపదార్థాలవుతాయి.

చతుర్థాధ్యాయః - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ద్వే వావ బ్రహ్మణో రూపే మూర్తం చైవామూర్తం చ మర్త్యం చామృతం చ స్థితం చ యచ్ఛ సచ్ఛ త్యచ్ఛ (1)

పరబ్రహ్మాకి రెండురకాల రూపాలున్నాయి. అవేమిటంటే! 1.మూర్తం (అనగా కనిపించేది) 2.అమూర్తం (అనగా కనిపించనిది) వీటినే స్థూల -

సూక్ష్మరూపాలని కూడా అంటారు. ఈ రూపాలలో ఒకటి మర్త్య రూపం (మరణం కలిగిన) రూపంకాగా, రెండోది అమర్త్యరూపం (మరణం వున్నది) అలాగే ఒకటి సత్రూపం (నిర్వచించటానికి వీలైనది) రెండోది త్యక్తరూపం అనగా నిర్వచించటానికి వీలులేనిది.

మం.శ్లో॥ తదేత నూర్తం యదన్యద్వాయోశ్చా న్తరిక్షా చైతన్నర్త్యమే తత్త్విత మేతత్ తస్యై తస్య మూర్తస్యైతస్య మర్త్య స్తైతస్య స్థిత స్తైతస్య సత ఏష రసో య ఏష తపతి సతోహ్యేష రసః (2)

ఇక్కడ పరబ్రహ్మకు చెప్పిన రెండురకాల రూపాలలో (అనగా మూర్త-అమూర్త రూపాలలో) మూర్తాలు ఏవంటే! అవి పంచభూతాల్లోని భూమి, నీరు, అగ్ని అనేవి. ఈ మూడూ కళ్ళకి కనపడేవి కాబట్టి అవి స్థూలంగా, మూర్తంగా, మరణ స్వభావాన్ని కలిగి వుంటాయి. పరిమితంగా, నిర్వచించటానికి వీలుగా వుండే ఈ మూడు భూతాల సారమే సూర్యుడు.

మం.శ్లో॥ అథా౨ మూర్తం వాయుశ్చాన్తరిక్షం చైతదమృత మేతద్య దేతత్త్వ తస్యై తస్మా మూర్తస్యై తస్మామృతస్యైతస్య యత ఏతస్య త్య స్తైష రసోయ ఏష ఏతస్మిన్మండలే పురుష స్త్వస్య హ్యేష రస ఇత్యభిదైవతమ్ (3)

ఇక పరబ్రహ్మాకి చెంది అమూర్తరూపాలు రెండు. అవి పంచభూతాల్లోని వాయువు, ఆకాశం అనేవి. వీటికి మరణం లేదు కాబట్టి ఇవి అమృతాలు, అస్థితాలు కూడా. అనగా ఒకేచోట కాకుండా సర్వత్రావ్యాపించేవి. ఈ వాయువు, ఆకాశం అనే రెండు భూతాలసారమే సూర్యమండలంలో అంతర్గతంగా వుండే అధిదైవిక పురుషుడు.

మం.శ్లో॥ అథాధ్యాత్మమిద మేవ మూర్తం యదన్యత్ ప్రాణాచ్చ యశ్చాయ మన్త రాత్ న్నాకాశ ఏతన్నర్త్య మేతత్త్విత మేతత్ తస్యేతస్య మూర్తస్యైతస్య మర్త్య స్తైతస్య స్థితస్యై తస్యసత ఏష రసో యచ్ఛక్తుః సతో హ్యేష రసః (4)

ఇప్పుడు అధ్యాత్మస్వరూపం గురించి చెప్పబడుతోంది. ఈ శరీరంలో వున్న ప్రాణం కన్నా, ఆకాశంకన్నా వేరుగా వుండేది మూర్తం. పంచభూతాల్లోని ప్రాణం లేకవాయువు, ఆకాశం అనే రెండు భూతాలూ కాకుండా, మిగిలిన మూడు భూతాల (భూమి, నీరు, నిప్పు)తో నిర్మించబడ్డ శరీరం మొత్తం మూర్తం

అనగా కనబడేది. కనుక ఈ శరీరం మర్త్యం(మరణం కలిగింది)గా స్థావరమైనదిగా, సత్గావున్నది. అలాంటి ఈ మరణ ధర్మం కలిగిన భూమి, నీరు, తేజస్సు(అగ్ని)ల సారమే రెండునేత్రాలు. (ఇక్కడ అధిదైవతం సూర్యమండలం)

మం.శ్లో॥ అథామూర్తం ప్రాణశ్చ యశ్చాయ మంతరాత్మ న్నాకాశ ఏతదమృత మేత ద్యదే తత్త్వత్స్వైతస్యా మూర్తస్వైతస్యాయమృత స్వైతస్య యత ఏతస్య త్యస్వైష రసో యోఽయం దక్షిణేఽక్షన్ పురుష స్త్వస్య హ్యేషరసః (5)

ఇప్పుడు అమూర్త(కనపడని)స్వరూపం ఎలా వుంటుందో చెప్పబడుతోంది. మానవ శరీరంలో వుండే ప్రాణం-ఆకాశం అనే రెండు అమూర్తాలు. ఇవి సూక్ష్మమైనవి. శాశ్వతమైనవి, ఎప్పటికీ నశించనివి కూడా. అలా అనంతంగా, అనిర్వచనీయంగా వుండే ఈ మూర్తానికి (ప్రాణ-ఆకాశాలు) సారభూతంగా వుండేవాడు కుడి కంట్లో వుండే పురుషుడే. (ఇక్కడ అధిదైవం సూర్యమండలంలో వున్న పురుషుడు)

మం.శ్లో॥ తస్య హైతస్య పురుషస్య రూపం యథా మహారజనం వాసో యథా పాణ్డ్రావికం యథేన్ద్రగోపో యథాఽగ్వర్చిర్యథా పుణ్డరీకం యథాసకృద్విద్యుత్తగ్ం సకృద్విద్యుత్తేవ హ వా అస్య శ్రీర్భవతి య ఏవం వేదాథాత ఆదేహో నేతి నేతి న హ్యేతస్మాదితి నేత్యన్యత్పరమస్త్యథ నామధేయగ్ం సత్యస్య సత్యమితి ప్రాణా వై సత్యం తేషామేష సత్యమ్ (6)

ఇలా లింగ శరీరం రూపంలో వుండే పురుషుడి స్వరూపం ఎలా వుంటుందంటే! అది ఎర్రటి వస్త్రంలాగా, తెల్లటి ఉన్నిగుడ్డలాగా (కంబళి) ఆర్ద్రాపురుగులాగా, అగ్నిజ్వాలగా, తెల్లటిపద్మంలా, వెలిగే మెరుపులూ, ఎంతో కాంతితో ప్రకాశిస్తుంది. ఎవడైతే ఈ విషయాన్ని తెలుసుకుంటాడో, అతడి సంపద విద్యుత్ కాంతి ఎలా ప్రసరిస్తుందో, అలా వ్యాపిస్తుంది. తరువాత నేతి (న+ఇతి=ఇదికాదు) నేతి అనే రెండు 'న' కారాలతో, పరబ్రహ్మాని గురించి వర్ణిస్తున్నారు. ఇలా పరబ్రహ్మాని 'నేతి' (ఇదికాదు) అని చెప్పటంవల్ల, ఈ పరబ్రహ్మ కన్నా వేరైనదేదీ ఈ సృష్టిలో లేదని భావం. ఈ విషయం ఇంతకుముందు చెప్పిందే. పరబ్రహ్మాని సత్యస్య సత్యం (అనగా సత్యానికి సత్యం) అని పిలుస్తారు. ఈ పరబ్రహ్మం ప్రాణానికి కూడా సత్యమైనది. ఈ పరబ్రహ్మ సత్యత్వమే సకల సృష్టితో కలిసి కనిపిస్తోంది.

చతుర్థాధ్యాయః - చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ మైత్రేయీతి హోవాచ యాజ్ఞ వల్క్య ఉద్యాస్యన్వా ఆరేఽ హమస్మాత్ స్థానాదస్మి హస్త తేఽ నయా కాత్యాయన్యాఽ న్తం కరవాణీతి (1)

యాజ్ఞవల్క్య మహర్షికి మైత్రేయీ, కాత్యాయనీ అని ఇద్దరు భార్యలుండేవారు. వీరిలో మైత్రేయీ అనే ఆమె బ్రహ్మతత్త్వం గురించి చేసే చర్చల్లో పాల్గొనే సామర్థ్యం కలిగింది. ఒకనాడు యాజ్ఞవల్క్యముని తన భార్యతో “మైత్రేయీ! నేను ఈ గృహస్థాశ్రమం విడిచి దీనికన్నా గొప్పదైన సన్న్యాసాశ్రమానికి వెళ్ళాలనుకుంటున్నాను. అందుకోసం నాకు నీ అనుమతి కావాలి. ఇక నాకున్న సంపద మొత్తం నీకు - కాత్యాయనికి పంచి ఇస్తాను” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యన్న మ ఇయం భగోః సర్వా పృథివీ విత్తేన పూర్ణా స్యాత్కథం తేనామృతా స్యామితి నేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యథై వోపకరణ వతాం జీవితం తథై వ తే జీవితగ్ం స్యాదమృతత్వస్య తు నాశాస్తి విత్తేనేతి(2)

భర్త మాటలు విన్న మైత్రేయి ఆయనతో “స్వామీ! ఈ భూమండలంలో లభించే సంపదంతా నాకు ప్రాప్తిస్తే, అమరత్వం (మరణం లేకపోవటం) నాకు కలుగుతుందా? అని ప్రశ్నించింది. యాజ్ఞవల్క్యుడిలా అన్నాడు “దేవీ! నీవడిగినట్టు ఎంత సంపదన్నా మానవులకి అమరత్వం సిద్ధించదు. సంపదతో కేవలం భోగాలు మాత్రమే ప్రాప్తిస్తాయి.

మం.శ్లో॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యేనాహం నామృతా స్యాం కిమహం తేన కుర్యాం యదేవ భగవాన్వేద తదేవ మే బ్రూహీతి (3)

అదివిని మైత్రేయి “స్వామీ! నాకు అమరత్వాన్ని (మోక్షాన్ని) ప్రసాదించలేని ఈ ధనం నాకెందుకు? అలాంటి సంపద వల్ల నాకేం ప్రయోజనం. నాథా! పూణ్యాత్ముడైన నాకు మోక్షానికి తగిన సాధనం గురించి బాగా తెలుసు. దయచేసి ఆ విషయాన్ని నాకు ఉపదేశించండి” అని వినయంగా పలికింది.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ యాజ్ఞ వల్క్యః ప్రియా బతారే నః సతీ ప్రియం భాష స ఏహ్యేస్స్వ వ్యాఖ్యాస్యామి తే వ్యాచక్షాణస్యతు మే నిదిధ్యాస స్వేతి (4)

భార్య మనోభావాన్ని విన్న యాజ్ఞవల్క్యుడు “దేవీ! ఇంతకు ముందు నాకు చాలా ఇష్టమైన దానివి. ఇప్పుడు కూడా నీ అందమైన మాటలతో నాకు మరింత ప్రీతిపాత్రురాలివయ్యావు. రా ఇలా కూర్చో. నీవు కోరినట్టే నీకు అమరత్వం (మోక్షం) పొందే మార్గం గురించి చెబుతాను. దాన్ని శ్రద్ధగా విని తరువాత దాన్ని బాగా ఆలోచించు. మననం చేయి.” అని ఇలా చెప్పటం ప్రారంభించాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ న వా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియోభవత్యాత్మనస్తు కామాయ పతిః ప్రియో భవతి, న వా అరే జాయాయై కామాయ జాయా ప్రియా భవత్యాత్మనస్తు కామాయ జాయా ప్రియా భవతి, న వా అరే పుత్రాణాం కామాయ పుత్రాః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పుత్రాః ప్రియా భవన్తి, న వా అరే విత్తస్య కామాయ విత్తం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ విత్తం ప్రియం భవతి, న వా అరే బ్రహ్మణః కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవతి, న వా అరే క్షత్ర స్య కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవ త్యాత్మనస్తు కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవతి, న వా అరే లోకానాం కామాయ లోకాః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ లోకాః ప్రియా భవన్తి, న వా అరే దేవానాం కామాయ దేవాః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ దేవాః ప్రియా భవన్తి, న వా అరే భూతానాం కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్తి, న వా అరే సర్వస్య కామాయ సర్వం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతి, ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యో మైత్రేయ్యాత్మనో వా అరే దర్శనేన శ్రవణేన మత్యా విజ్ఞానే నేదగ్ం సర్వం విదితమ్ (5)

దేవీ! లోకంలో భర్త సుఖంకోసం, ఏ భార్య అతడికి ప్రియంగా వుండటంలేదు. కేవలం తన ఆత్మసుఖంకోసం మాత్రమే అతడికి ప్రియమైనదిగా వుంటోంది. అదేవిధంగా భర్త కూడా తన భార్యని, తన సుఖం కోసమే ప్రేమిస్తున్నాడు. అలాగే లోకంలో కొందరు సంతానంమీదా, ఇంకొందరు ధనంమీద, బ్రాహ్మణులమీద, క్షత్రియుల మీద, లోకుల మీద, దేవతలమీద ఇలా రకరకాల వాటిమీద ఇష్టాన్ని కలిగివుంటారు. అయితే ఈ ఇష్టాన్ని ఆయావస్తువులమీద మనుషులమీద పూర్తి ప్రేమతో కాదు, కేవలం తన సుఖం కోసమే, తన ప్రయోజనం కోసమే వాటిమీద ఇష్టాన్ని పెంచుకుంటాడు.

కనుక ఈ సమస్తం ఆత్మకోసమే తప్ప వేరొకదానికి కాదు. అందుకే ఈ ఆత్మ దర్శనీయమైనది, తెలుసుకోదగింది కూడా. ముందుగా దీని గురించి, ఒక మంచి గురువు లేక శాస్త్రాల ద్వారా విని తెలుసుకోవాలి. ఆ తరువాత దాన్ని మననం చేయాలి. ధ్యానం చేయాలి ఓ మైత్రేయీ! ఆత్మ ఒక్కటే వినతగింది, భావించ తగింది, ధ్యానించతగింది. అలాంటి పవిత్రమైన ఆత్మదర్శన, శ్రవణ, స్మరణ, ధ్యానాలు చేయటం వల్ల నిజమైన ఆత్మ స్వరూపంగోచరిస్తుంది. అంతా తెలుస్తుంది.

మం.శ్లో॥ బ్రహ్మ తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మ వేద క్షత్రం తం పరారాద్యోఽన్యత్రాత్మనః క్షత్రం వేద లోకా స్తం పరా దుర్యోఽన్యత్రాత్మనో లోకాన్వేద దేవా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో దేవాన్వేద భూతాని తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో భూతాని వేద సర్వం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః సర్వం వేదేదం బ్రహ్మేదం క్షత్రమిమే లోకా ఇమే దేవా ఇమాని భూతానీదగ్ం సర్వం యదయమాత్మా (6)

నాలుగు వర్ణాల్లో మొదటిది బ్రాహ్మణ వర్ణం. ఈ వర్ణంవారిని ఎవరైనా ఆత్మకంటే వారు వేరైనవారని భావిస్తే, ఆ బ్రాహ్మణ వర్ణం అలా వేరుగా భావించిన వాళ్ళని దూరంగా వుంచుతుంది. అంటే పరాస్తం చేస్తుంది. అదే విధంగా క్షత్రియవర్ణం వారిని ఎవరైనా ఆత్మ కన్నా భిన్నమైన వారని భావిస్తే అలాంటి వాళ్ళని ఆ క్షత్రియ వర్ణం పరాస్తం చేస్తుంది. ఇక దేవతల్ని ఎవరైనా ఆత్మ కన్నా వేరైనవారిని భావిస్తే అలా భావించిన వాళ్ళని దేవతలు పట్టించుకోరు. పంచభూతాలు కూడా ఆత్మస్వరూపాలే. అలాంటి వాటిని ఆత్మకన్నా భిన్నమైనవని ఎవరైనా భావిస్తే, అలా భావించినవాళ్ళని ఆ పంచభూతాలు నిర్లక్ష్యంగా చూస్తాయి. దీన్నిబట్టి ఆత్మ కన్నా వేరైనదేదీ ఈ సృష్టిలో లేదని గ్రహించాలి. బ్రాహ్మణ, క్షత్రియాది వర్ణాలు, సకల దేవతలు, సమస్తలోకాలూ, పంచభూతాలూ అన్నీ ఆత్మ స్వరూపాలే. ఇలా ఆత్మకన్నా భిన్నమైనదేదీ లేదని గ్రహించి, ఆ పరమాత్మ తత్వాన్ని తెలుసుకుని, ఆత్మే తానని భావించినవాడు, ఈ సర్వస్వం తానే అవుతున్నాడు.

మం.శ్లో॥ స యథా దున్దుభేర్హన్యమానస్య న బాహ్యోఽఙ్గాబ్దాన్ శక్నుయా ధ్ధహణాయ దున్దుభేస్తు గ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాతస్య వా శబ్దో గృహీతః (7)

ఒక కర్రతో పెద్ద భేరివాద్యం మీద కొడితే, ఆ భేరి నుంచి వచ్చే వివిధరకాల ధ్వనులు, దాని సామాన్య ధ్వని కన్నా భిన్నంగా వుండవు. అదేవిధంగా ముందుగా చిదాత్మ మాత్రమే గ్రహించబడుతుంది. ఆ తరువాతే అందులో కల్పించబడ్డ నామరూపాత్మకమైన ప్రపంచం కనిపిస్తుంది. ఉదాహరణగా చెప్పాలంటే ఒక గొప్ప వెలుగుని మనం చూసినప్పుడు ముందుగా దాని ప్రకాశం కళ్ళు గ్రహిస్తాయి. ఆ తరువాతే ఆ వెలుగుకి సంబంధించిన రంగు, రూపం అనేవి చూడగలుగుతాం. ఇలాగే మానవుడు చిదాత్మని దర్శించిన తరువాతే అందులో వున్న నామరూపాత్మకమైన జగత్తుని చూడగలుగుతాడు.

మం.శ్లో॥ స యథా శఙ్ఖస్య థ్వాయమానస్య న బాహ్యోఽఙ్ఘాబ్దాన్ శక్ను యార్థహణాయ! శఙ్ఖస్యతు గ్రహణేన శఙ్ఖద్వస్య శబ్దో గృహీతః (8)

దీనికి సంబంధించి మరో ఉదాహరణ చెప్పాలంటే మనం ఒక శంఖాన్ని పూరిస్తే దాన్నుంచి వచ్చిన బాహ్య శబ్దాన్ని ప్రత్యేకంగా తెలుసుకోలేం. ఎందుకంటే శంఖం నుంచి వచ్చే ప్రత్యేక శబ్దాలన్నీ ఆ శంఖానికి చెందిన సామాన్యశబ్దంలోనే కలిసి ఉంటాయి కనుక. అందుకే ముందుగా మనకి సామాన్య శబ్దం గురించి తెలియాలి.

మం.శ్లో॥ స యథా వీణాయై వాద్యమానాయై సబాహ్యోఽఙ్ఘాబ్దాన్ శక్ను యార్థ హణాయ వీణాయైతు గ్రహణేన వీణావాదస్య వా శబ్దో గృహీతః (9)

అదేవిధంగా ఒక వీణని అందంగా మ్రోగించినప్పుడు, ఆవీణ నుంచి వెలువడే ప్రత్యేక స్వరతరంగాలని, ఆవీణకున్న సామాన్య స్వరాలకన్నా భిన్నంగా ఎవరూ గ్రహించలేరు. ఇక్కడ ముందుగా ఆ వీణకి చెందిన సామాన్య స్వరాల్ని గ్రహించిన తరువాతే దాన్నుంచివచ్చిన ప్రత్యేక స్వరాల్ని ఎవరైనా గ్రహించగలుగుతారు.

మం.శ్లో॥ స యథా రైధాగ్నీ రభ్యాహితాత్ పృథగ్భూమా వినిశ్చరన్త్యేవం వా ఆరేఽస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతద్య దృగ్వేదో యజుర్వేదః సామవేదోఽథర్వాఙ్గిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదశ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానా నివ్యాఖ్యానా న్యస్త్యైవైతాని సర్వాణి నిశ్వసితాని (10)

బాగా తడిసిపోయిన ఒక కట్టెని మండిస్తే, ఆ మంటలోంచి ముందుగా రకరకాలుగా పొగబైటికి వస్తుంది. ఆ తరువాత నిప్పురవ్వలు వస్తాయి. అవన్నీ ఆ అమంటకన్నా భిన్నమైనవికావు. అలాగే పరబ్రహ్మ ఉచ్చాస, నిస్వాసాలలాగా - ఋగ్వేదం, యజుర్వేదం, సామవేదం, అధర్వణవేదం, ఇతిహాస పురాణాలు, చతుష్షష్టి కళలు, ఉపనిషత్తులు, మంత్రాలు, శ్లోకాలు, సూత్రాలు, వ్యాఖ్యానాలు, అనేవన్నీ పరమపురుషుడి నుంచి ఆవిర్భవిస్తున్నాయి. ఇలా ఆవిర్భవించినవన్నీ ఆయనకన్నా భిన్నమైనవి కావు. దీనిని బట్టి ఈ సృష్టిలోవున్నవన్నీ పరబ్రహ్మ స్వరూపమేనని గ్రహించాలి.

మం.శ్లో॥ స యథా సర్వాసామపాగ్ం సముద్ర ఏకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం స్పర్శానాం త్వగేకాయనమేవగ్ం సర్వేషాగ్ం రసానాం జిహ్వాకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం గన్ధానాగ్ం నాసికై కాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం రూపాణాం చక్షు రేకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం శబ్దానాగ్ం శ్రోత్రమేకాయనమేవగ్ం సర్వేషాగ్ం సజ్కల్పా నాగ్ం మన ఏకాయనమేవగ్ం సర్వాసాగ్ం విద్యానాగ్ం హృదయమేకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం కర్మణాగ్ం హస్తావేకాయనమేవగ్ం సర్వేషామానన్దానాముపస్థ ఏకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం విసర్గాణాగ్ం పాయు రేకాయన మేవగ్ం సర్వేషా మధ్వనాగ్ం పాదావేకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం వేదానాగ్ం వాగేకాయనమ్ (11)

ఓ మైత్రేయీ! లోకంలో వున్న నదులు, సరోవరాలూ వీటన్నిటికీ సముద్రమే గమ్యస్థానం. సముద్రంలో చేరిన వెంటనే అవన్నీ తమ అస్థిత్యాన్ని కోల్పోతాయి. అంటే ఆ సముద్రంతో అవి అభేదాన్ని పొందుతాయి. అదేవిధంగా అన్నిరకాల స్పర్శలకీ గమ్యస్థానం త్వక్ అనగా చర్మం. అలాగే వివిధ రకాల వాసనలకి ప్రళయస్థానం ముక్కు. ఇక సకల రుచులకీ గమ్యస్థానం నాలుక. అలాగే అన్నిరకాల శబ్దాలకీ గమ్యస్థానం చెవి. ఇదేవిధంగా సకల ఆలోచనలకీ చివరిస్థానం మనస్సు, అన్ని విద్యలకీ లయస్థానం హృదయం. అన్నిరకాల కర్మలకీ గమ్యస్థానం చేతులు. సకల సుఖాలకీ గమ్యస్థానం జననేంద్రియం (యోని), అలాగే అన్నిరకాల విసర్జనలకీ పాయువు (గుదము), అన్ని మార్గాలకీ పాదాలు, అన్ని వేదాలకీ వాక్కు అనేవి గమ్యస్థానాలుగా వున్నాయి. ఈవిధంగా అన్నిరకాల విషయాలకీ గమ్యస్థానం ఇంద్రియాలని తెలుస్తోంది. ఇలా ఇంద్రియాలన్నీ తమ విషయాలతో సహా విజ్ఞాన ఘనుడైన పరబ్రహ్మలో కలిసిపోతాయి.

మం.శ్లో॥ స యథా సైన్ధవఖిల్య ఉదకే ప్రాస్త ఉదకమేవానువిలీయేత, న హాసోఽన్యధానా యేవస్యాత్, యతో యతస్త్వాదదీత లవణమేవై వం వా అర ఇదం మహద్భూత మనన్త మపారం విజ్ఞానఘన ఏవ ఏతేభ్యో భూతేభ్యః సముత్థాయ తాన్యేవాను వినశ్యతి న ప్రేత్య సంజ్ఞాస్తీత్యరే బ్రవీమీతి హోవాచ యాజ్ఞ వల్క్యః (12)

నీటినుంచి (సముద్రజలం) పుట్టిన ఉప్పురాయిని తిరిగి నీటిలోవేస్తే అది కరిగిపోతుంది. ఇక ఆ నీటినుంచి ఉప్పుని ఎవరూ వేరుచేయలేరు. అలా ఉప్పు కలిసిన నీళ్ళని ఎక్కడనుంచి తీసి రుచిచూసినా అది ఉప్పుగానే వుంటుంది. అంటే నీటిలో కలిసిన ఉప్పునీరంతా వ్యాపించింది. అదేవిధంగా ఓ మైత్రేయీ! అపారమైన విజ్ఞానం కలిగిన ఘనుడు పరబ్రహ్మ. ఆయన ఈ దేహం, ఇంద్రియాలు, వాటివిషయాకారాలుగా పరిణమించి, తిరిగి అవినశిస్తుంటే వాటితోపాటూ తాను కూడా నశిస్తున్నట్టుగా కనిపిస్తాడు. ఇది అజ్ఞానం వల్ల కలిగే భావన ఎప్పుడైతే జీవుడికి అజ్ఞానం నశించినవెంటనే అతడిలో వున్న జీవాత్మ సాక్షాత్తు ఆ పరమాత్మే అన్న భావన కలుగుతుంది. దేవీ! ఇలా పరమాత్మను తెలుసుకున్నవాడికి నేను, వీడు, వాడు, నాది, నాధనం, నాసుఖం, ఇలాంటి భిన్నమైన భావాలేవీ వుండవు. ఈవిధంగా యాజ్ఞవల్క్యుడు తన భార్యమైత్రేయికి పరమార్థతత్వ స్వరూపం గురించి ఉపదేశించాడు.

మం.శ్లో॥ సాహోవాచ మైత్రేయ్యత్రైవ మా భగవానమూముహన్న ప్రేత్య సంజ్ఞాస్తీతి సహోవాచ యాజ్ఞ వల్క్యో న వా అరే హం మోహం బ్రవీమ్యలం వా అర ఇదం విజ్ఞానాయ (13)

భర్త చెప్పిన విషయాలన్నీ విన్న మైత్రేయి ఆయనతో ఇలా అంది “స్వామీ! పరమపూజ్యులైన తమరు శరీరం నశించిన (మరణించిన) తరువాత నేను, వీడు, వాడు, నాది, అనే సంజ్ఞలు ఏవీ వుండవని చెప్పి నన్ను భ్రమపెట్టారు.” అని అన్నది. అప్పుడు యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆమెతో - దేవీ! నిన్ను మోహంలో పడేయటానికి నీకి ఉపదేశం చేయలేదు. నేను చెప్పిన విషయాలన్నీ విజ్ఞానఘనుడైన పరమాత్మ స్వరూపాన్ని తెలుసుకోవటానికి ఉపయోగపడేవే అని బదులిచ్చాడు.

మం.శ్లో॥ యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి తదితర ఇతరం జిఘ్రతి, తదితర ఇతరగ్ం శృణోతి, తదితర ఇతర మభివదతి, తదితర ఇతరం మమతే, తదితర ఇతరం విజానాతి, యత్ర వా అస్య సర్వమాత్మైవా భూత్తత్కేన కంజిఘ్రేత్తత్కేన కం పశ్యే త్తత్కేన కగ్ం శృణుయాత్తత్కేన క మభివదే త్తత్కేన కం మన్వీత, తత్కేన కం విజా నీయాత్, యేనేదగ్ం సర్వం విజానాతి తం కేన విజానీయాత్, విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదితి (14)

దేవీమైత్రేయి! అవిద్యావస్థ అనగా అజ్ఞానంతో ఉనప్పుడు మాత్రమే ద్వైతభావం (అనగా నీవు-నేను) వుంటుంది. ఇలాంటి అజ్ఞానస్థితిలో వున్నవాడికి, అద్యయబ్రహ్మ అనగా రెండుగాలేని ఏకరూపుడైన పరబ్రహ్మలో కూడా ద్వైతభావం కనిపిస్తుంది. ఇలాంటి ద్వైత స్థితిలో ఒకడు మరొకణ్ణి చూస్తాడు. ఒకడు ఇంకొకడు చెప్పింది వింటాడు. ఒకడు మరొకడికి నమస్కరిస్తాడు. మరొకడి గురించి ఆలోచిస్తాడు, నమస్కరిస్తాడు, వాడి గురించి తెలుసుకుంటాడు. దీనికి భిన్నంగా ద్వైతభావం నశించి అంతా ఒకటే ఆత్మ అన్న అద్వైతస్థితి కలిగితే. అప్పుడు ఎవడు దీన్ని వాసన చూస్తాడు? ఎవరు ఎవర్ని చూస్తారు? ఎవడు ఎవడికి నమస్కరిస్తాడు? ఎవడు ఎవడి గురించి ఆలోచిస్తాడు? ఎవడు ఎవడి గురించి తెలుసుకుంటాడు? ఇక్కడ వాసనచూసేవాడు చూడబడేది, నమస్కరించేవాడు నమస్కరించబడేవాడు, ఇలా ఇద్దరూ ఒక్కటే అదే అద్వైతం అన్నమాట. దేవీ! ఎవరిచేత (పరబ్రహ్మ) ఈ సర్వం తెలుసుకోబడుతోందో, అలాంటి వాడిని (పరబ్రహ్మని) దేని ద్వారా తెలుసుకోగలం. కనుక ఈ సర్వాన్ని గురించి తెలుసుకొనేది ఎవరోకాదు అది విజ్ఞానమయమైన ఆత్మే.

చతుర్థాధ్యాయః - పంచమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఇయం పృథివీ సర్వేషాం భూతానాం మధ్యస్త్వై పృథివ్యై సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్యాం పృథివ్యాం తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మగ్ం శరీర స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ సయోఽయ మాత్మే ద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (1)

ఈ భూమిమొత్తం సకల భూతాల(జీవులందరి) మధువు (తేనె) లాంటిది. అసంఖ్యాకంగా వున్న తేనెటీగలన్నీ చేరి తేనెతుట్టుని నిర్మించినట్టు సకల భూతాలూ

ఒక్కచోటచేసి ఈ భూమండలాన్ని నిర్మించాయి. అందుకే సమస్తభూతాలకీ ఈ భూమి మధువులాంటిది. అంతేకాదు ఈ భూతాలన్నిటికీ ఆశ్రయం, ఆహారం కూడా అవుతోంది. కనుకనే దీన్ని మధువు(తేనె)అన్నారు. ఇలాంటి భూమిలోవున్న తేజస్వరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు అయిన పురుషుడే ఇంద్రియాలతో కూడుకున్న ఆధ్యాత్మ శరీరంలో తేజోమయుడుగా వుండే పురుషుడు. అనగా ఇద్దరూ ఒక్కటేనని భావం. ఇక్కడ శరీరంలో వుండే తేజోరూపుడు, అమృతరూపుడు అయిన జీవుడు ఆత్మస్వరూపుడే. ఆత్మజ్ఞానం కలిగి వుండటమే అమృతత్వానికి సాధనం. ఈ ఆత్మవిజ్ఞానమే పరబ్రహ్మ స్వరూపం. ఇదే ఆత్మ, ఇదే అమృతం, ఇదే బ్రహ్మ, ఇదే సర్వం

మం.శ్లో॥ ఇమా ఆపస్సర్వేషాం భూతానాం మధ్యాసామపాగ్ం సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చా యమాస్వపు తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోయశ్చాయ మధ్యాత్మగ్ం రై (రే) తస స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (2)

అదేవిధంగా పంచభూతాల్లో ఒకటైన జలం సమస్తప్రాణులకీ, (భూతాలకీ) మధువులాంటిది. అలాగే సమస్త ప్రాణులూ ఆ జలానికి మధువు లాంటివి. ఇక్కడ జలాన్ని రేతస్సు(వీర్యం)తో పోల్చి చెప్పారు. ఈ జలంలో ఉన్న తేజోరూపుడు, అమృతస్వరూపుడే మానన శరీరంలో బీజంగా వుండే తేజోరూపుడు అమృతరూపుడు కూడా. ఇదే ఆత్మ. ఈ ఆత్మజ్ఞానాన్ని కలిగి వుండటమే అమృతత్వాన్ని పొందటానికి సాధనం. ఇక్కడ రెండిటిలో అనగా జలంలో, జీవుడిలో వున్న ఏకత్వమే పరబ్రహ్మ. ఈ బ్రహ్మజ్ఞానం ఏదైతే వుందో అదే ఈ సర్వంతానే అవటానికి కారణమవుతోంది. దీనిని బట్టి తెలిసేదేమిటంటే ఆత్మ అమృతమైనది (చావులేనిది) అని, అదే సర్వస్వరూపమైనదీ అని.

మం.శ్లో॥ అయమగ్ని స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యాగ్నేః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయ మస్మిన్నగ్నా తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మం వాఙ్మయ స్తేజోమయోఽమృతయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వం (3)

పంచభూతాల్లో ఒకటైన అగ్నికూడా సమస్తజీవులకీ మధువు(తేనె)లాంటిది. అదేవిధంగా ఈ జీవులందరూ అగ్నికి మధువులాంటివారు. అగ్నిలో వుండే తేజోరూపుడు, అమృత స్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే, మానవుల శరీరాల్లో వాక్కు రూపంలో వుండే తేజోరూపుడు, అమృతరూపుడూ అయిన పురుషుడు. ఇలా రెండు చోట్లా వుండేపురుడు ఒక్కడే. ఇతడే పరబ్రహ్మ. ఇతడే అమృతుడు (చావులేనివాడు)ఇతడే సర్వస్వరూపుడు(ఇక్కడ అగ్ని వాక్కుకి ప్రతీకగా చెప్పబడ్డాడు)

మం.శ్లో॥ అయం వాయు స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య వాయోః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చా యమస్మిన్వాయౌ తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మం ప్రాణ స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (4)

సృష్టిలోవున్న సకల జీవులకీ పంచభూతాల్లో ఒకడైన వాయువు మధువు లాంటివాడు. అలాగే సకలజీవరాసులన్నీ వాయువుకి మధువులాంటివి. ఈవాయువులో వుండే తేజోరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడు ఎవరైతే వున్నాడో అతడే సకల జీవరాసుల్లో వుండే పరమపురుషుడు. అనగా వాయువుల, జీవుల్లో వుండే పరమపురుషుడు ఒక్కడే అని అర్థం. ఇదే ఆత్మ. ఇదే పరబ్రహ్మ. ఇదే అమృతం. ఇదే సర్వస్వరూపం. (ఇక్కడ వాయువు ప్రాణానికి ప్రతీకగా చెప్పబడ్డాడు)

మం.శ్లో॥ అయ మాదిత్యస్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యాదిత్యస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయ మస్మిన్నాదిత్యే తేజోమయోఽమృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మం చాక్షుష స్తేజోమయోఽమృతమయః పురుషోఽయమేవ స యోఽయమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (5)

సూర్యుడు ఈ సృష్టిలోవున్న సకలజీవరాసులకీ మధువులాంటివాడు. అలాగే సకలజీవరాసులూ సూర్యుడికి మధువులాంటివి. సూర్యుడిలో వుండే తేజో స్వరూపుడు, అమృతరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే సకల జీవరాసుల్లో వుండే పరమపురుషుడు. అనగా సూర్యుడిలో, జీవుల్లో వుండే పరమపురుషుడు ఒక్కడేనని అర్థం. ఇదే ఆత్మ. ఇతడే అమృతుడు ఇతడే పరబ్రహ్మ. ఇదే సర్వస్వరూపం. (ఇక్కడ సూర్యుడు నేత్రాలకి అధిదేవతగా చెప్పబడ్డాడు)

మం.శ్లో॥ ఇమా దిశస్సర్వేషాం భూతానాం మధ్యాసాం దిశాగ్ం సర్వాణి
భూతాని మధు యశ్చాయ మాసు దిక్ష్ తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషో
యశ్చాయ మధ్యాత్మగ్ం శ్రౌతః ప్రాతి శ్రుత్వ స్తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషోఽ
యమేవ సయోఽ య మాత్మేద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (6)

సకల దిక్కులూ సృష్టిలో వున్న జీవులందరికీ మధువులాంటివి. అలాగే
సకల జీవులూ దిక్కులన్నిటికీ మధువులాంటివి. ఈ దిక్కుల్లో వున్న తేజోరూపుడు,
అమృతస్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే మానవుల శరీరంలో వుండే శ్రౌత
పురుషుడు. అనగా ఇద్దరూ ఒక్కటేనని భావం. ఇలా ఒక్కడైన ఆ పరమపురుషుడే
పరబ్రహ్మ. పరమాత్మ. అతడే అమృతుడు, సర్వస్వరూపుడు. (ఇక్కడ దిక్కులనేవి
శ్రోత్రాల (చెవులకి) ప్రతీకలుగా చెప్పబడ్డాయి)

మం.శ్లో॥ అయం చన్త్ర స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య చన్త్రస్య సర్వాణి
భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిగ్ంశ్చన్త్రే తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషో
యశ్చాయ మధ్యాత్మం మానస స్తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషోఽ యమేవ స
యోఽ యమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (7)

సృష్టిలో వున్న సకల ప్రాణులకీ చంద్రుడు మధువులాంటివాడు. అలాగే
సకల ప్రాణులూ ఆచంద్రుడికి మధువులాంటివి. చంద్రుడిలోవున్న తేజోరూపుడు,
అమృతస్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే జీవుల శరీరాల్లో వుండే
మనస్సంబంధమైన పరమపురుషుడు. అనగా చంద్రుడిలో, జీవుల్లో వుండేవాడు
ఒక్కడేనని భావం. ఈ పరమపురుషుడే పరబ్రహ్మ. ఇతడే సర్వస్వరూపుడు,
అమృతరూపుడు, (ఇక్కడ చంద్రుడు మనస్సుకి అధిదేవతగా చెప్పబడ్డాడు)

మం.శ్లో॥ ఇయం విద్యుత్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యై విద్యుతే సర్వాణి
భూతాని మధు యశ్చాయ మస్యాం విద్యుతి తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషో
యశ్చాయ మధ్యాత్మం తై జిస స్తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషోఽ యమేవ స
యోఽ యమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (8)

సమస్త జీవులకీ విద్యుత్తు అనేది మధువులాంటిది. అలాగే ఈ జీవులందరూ
ఆ విద్యుత్తుకి మధువులాంటివారు. విద్యుత్తులో వుండే తేజోరూపుడు, అమృత
స్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే జీవుల శరీరాల్లో వుండే పరమపురుషుడు
ఈ ఇద్దరూ ఒక్కటే. ఒక్కడైన ఇతడే ఆత్మ, అమృతుడు, పరబ్రహ్మ, సర్వస్వరూపుడు.

మం.శ్లో॥ అయగ్ం స్తనయి త్నుః సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య స్తనయితోః సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయమస్మిగ్ం స్తనయితే తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మగ్ం శాబ్దస్సౌవర స్తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషోఽ యమేవ సయోఽ య మాత్మేద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (9)

సృష్టిలోవున్న సకల ప్రాణులకీ మేఘం మధువులాంటిది. అలాగే సకల ప్రాణులూ మేఘానికి మధువులాంటివి. ఈ మేఘంలోవుండే తేజోరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే జీవులందరి శరీరంలో శబ్దం, స్వరం రూపాల్లో వుండే పరమపురుషుడు. అనగా వీరిద్దరూ ఒక్కటే. అలా ఒక్కడుగా వున్న అతడే ఆత్మ, అతడే అమృతుడు, అతడే పరబ్రహ్మ ఈ సర్వస్వం కూడా అతడే.

మం.శ్లో॥ అయమాకాశ స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వ స్యాకాశస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయ మస్మిన్నాకాశే తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మగ్ం హృద్యాకాశ స్తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషోఽ యమేవ స యోఽ య మాత్మే ద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (10)

పంచభూతాల్లో ఒకటైన ఆకాశం సకల జీవకోటికీ మధువులాంటిది. అలాగే సకలజీవకోటి ఆకాశానికి మధువులాంటివారు. ఆకాశంలో వుండే తేజోరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడు ఎవరైతే వున్నాడో అతడే జీవుల శరీరాల్లో వుండే పరమపురుషుడు. వీరిద్దరూ ఒక్కడే. అదే ఆత్మ, అదే అమృతం, అదే పరబ్రహ్మ, అదే సర్వస్వం కూడా.

మం.శ్లో॥ అయం ధర్మ స్సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య ధర్మస్య సర్వాణి భూతాని మధు యశ్చాయ మస్మిన్ ధర్మే తేజో మయోఽ మృతమయః పురుషో యశ్చాయమధ్యాత్మం ధార్మ స్తేజోమయోఽ మృతమయః పురుషోఽ యమేవ స యోఽ యమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (11)

ధర్మం అనేది సకల ప్రాణులకీ మధువులాంటిది. అలాగే సకల ప్రాణులూ ధర్మానికి మధువులాంటివారు. ఈ ధర్మంలో వుండే తేజోమయుడు, అమృత స్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే, జీవుల శరీరాల్లో కూడా తేజస్సుతో వెలిగిపోతూ అమృతస్వరూపుడుగా వున్నాడు. వీరిద్దరూ ఒక్కటే అలా ఒక్కడుగా వున్న తేజోపురుషుడే ఆత్మ, పరబ్రహ్మ, అతడే అమృతుడు, అతడే సర్వస్వరూపుడు కూడా.

మం.శ్లో॥ ఇదగ్ం సత్యగ్ం సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య సత్యస్య సర్వాణి భూతాని మధుయశ్చా య మస్మిన్సత్యే తేజోమయో మృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యా త్యగ్ం సౌత్యస్తేజోమయో మృతమయః పురుషో యమేవ స యో యమాత్మేద మమృత మిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (12)

సకల భూతాలకీ సత్యం అనేది మధువులాంటిది. అలాగే సకల భూతాలూ సత్యానికి మధువులాంటివి. ఈ సత్యంలో వుండే తేజోమయుడు, అమృత స్వరూపుడు అయిన పరమపురుషుడే జీవుల శరీరాల్లో వుండే పరమపురుషుడు. నిజానికి వీరిద్దరూ ఒక్కటే. అలా ఒకడుగా వున్న వాడే ఆత్మ, అతడే అమృత స్వరూపుడు, అతడే బ్రహ్మ సర్వరూపుడు కూడా అతడే.

మం.శ్లో॥ ఇదం మానుషగ్ం సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్య మానుషస్య సర్వాణి భూతాని మధుయశ్చాయ మస్మిన్మానుషే తేజోమయో మృతమయః పురుషో యశ్చాయ మధ్యాత్మం మానుష స్తేజోమయో మృతమయః పురుషో యమేవ స యే యమాత్మేద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వం (13)

ఓ మైత్రీయా! ఈ మానవాది జాతులన్నీ పంచభూతాలకి మధువులాంటివి. అలాగే ఈ పంచభూతాలన్నీ మనుష్యాది జాతులకి మధువులాంటివి. ఈ భూతాల్లో వుండే తేజోరూపుడు, అమృతస్వరూపుడు అయిన మహాపురుషుడే మానవుల్లో కూడా వుంటారు. అక్కడా ఇక్కడా వుండేది ఒక్కడే. ఆ మహాపురుషుడే ఆత్మ అతడే అమృతరూపుడు. అతడే పరబ్రహ్మ ఈ సర్వమూ అతడే.

మం.శ్లో॥ అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానాం మధ్వస్యాత్మనః సర్వాణి భూతాని మధుయశ్చాయ మస్మిన్నాత్మని తేజోమయో మృతమయః పురుషోయశ్చాయమాత్మా తేజోమయో మృతమయః పురుషోయమేవ స యో యమాత్మేద మమృతమిదం బ్రహ్మాదగ్ం సర్వమ్ (14)

మానవాది జాతులు శరీర ఇంద్రియాలతో కూడుకున్న ఆత్మ స్వరూపం. సమస్త భూతాలకీ మధువులాంటిది. అలాగే సమస్త భూతాలూ శరీర ఇంద్రియాలతో కూడుకున్న ఆత్మకి మధువులాంటివి. ఈ భూతాలలో వున్న తేజోమయ, అమృతమయ మహాపురుషుడే మానవాది జాతుల శరీరంలో కూడా వుంటాడు. ఈ ఇద్దరూ ఒక్కటే. అలాంటి మహాపురుషుడే ఆత్మ, పరబ్రహ్మ, అమృతుడు, అంతేకాదు ఈ సర్వం అతడే.

మం.శ్లో॥ స వా అయమాత్మా సర్వేషాం భూతానామధిపతి స్సర్వేషాం భూతానాగ్ం రాజా తద్యథా రథనాభౌ చ రథనేమౌ చారాః సర్వే సమర్పితా ఏవమేవాస్మిన్నాత్మని సర్వే ప్రాణా స్సర్వేలోకా స్సర్వే దేవా స్సర్వాణి భూతాని సర్వ ఏత ఆత్మాన స్సమర్పితాః (15)

దేవీ! మైత్రేయీ! సకల విజ్ఞానమయుడు ఆత్మ. అలాంటి ఆత్మ సమస్త భూతాలకీ అధిపతి. సకల భూతాలకీ అదిరాజు లాంటిది. దీనికి తగిన దృష్టాంతం ఒకటుంది. రథానికున్న చక్రంలోని నాభిలో, దాని నేమిలో కూడా ఆకులు ఇమిడి వుంటాయి. ఇలా ఇమిడివున్న విధంగానే పరబ్రహ్మలో సకలభూతాలూ, సకలదేవతలు, సమస్తలోకాలూ, సకల ప్రాణులూ, సమస్తఆత్మలూ ఇమిడివున్నాయి. (ఇక్కడ రథచక్రంగా పరమాత్మని పోల్చి చెప్పారు)

మం.శ్లో॥ ఇదంవై తన్మధు దధ్యజ్ఞాథర్వణోఽశ్వీభ్యామువాచ త దేతద్యషిః పశ్యన్నవోచత్ తద్వాం నరా సనయేదగ్ం స ఉగ్రమావిష్మణోమి తన్యతుర్నవృష్టిం దధ్యజ్ హయన్తధ్వాఽథర్వణో వామశ్వస్య శీర్శా ప్రయదీ మువాచేతి (16)

మైత్రేయీ! ఇప్పుడు నేను నీకు చెప్పిన మధువిద్యని పూర్వం 'దధ్యంగుడ'నే మహర్షి అశ్వినీకుమారులకి ప్రబోధించాడు. దీనితోపాటు ఈ విద్యకి సంబంధించిన మంత్రాన్ని కూడా వారికి బోధించి ఇలా అన్నాడు “ఓ అశ్వినీ దేవతలారా! బ్రహ్మవిద్యని తెలుసుకోవటం కోసం, దానివల్ల లాభం పొందటం కోసం, దురాశతో మీ ఇద్దరు చేసిన ఉగ్రదంసకర్మ (క్రూరమైనపని) గురించి లోకంలో అందరికీ తెలిసేవిధంగా ఒక మంత్రం రూపంలో నేను తెలియచేస్తాను. దీన్ని మేఘం వర్షించిన విధంగా ప్రకటిస్తాను” అని అన్నాడు. ఎంతో గొప్పదైన మధువిద్యని బోధించమని అశ్వినీకుమారులు పూర్వందధ్యంగ మహర్షిని వేడుకున్నారు. అప్పుడామహర్షికి చెప్పవద్దని అలా చెబితే నీతల నరికేస్తానని ఇంద్రుడు నన్ను ఆదేశించాడు, అందుకే మీకీ విద్యని చెప్పటానికి భయపడుతున్నాను” అని అన్నాడు. అదివిని అశ్వినీకుమారులు “మహర్షీ! మేము తమరి తలని నరికి ఒక గుర్రం తల తెచ్చి అతికిస్తాము”. మీరీ గుర్రం తలతోనే మాకు మధువిద్యని ప్రబోధించండి. ఇంద్రుడు వచ్చి మీ గుర్రంతలని నరకిన తరువాత. ఆస్థానంలో మీ అసలు తలని మేము అతికిస్తాం” అన్నారు. వారి మాటప్రకారం గుర్రం తలతోనే దధ్యంగమహర్షి వారికి బ్రహ్మవిద్యని ప్రబోధించాడు.

అది తెలిసి ఇంద్రుడు ఆయన గుర్రం తలని నరికేయగా, అశ్వినీకుమారులు దధ్యంగుడి అసలైన తలను తెచ్చి అతికించారు. ఈవిధంగా అశ్వినీ దేవతలు మధువిద్యని ఉపదేశం పొందారు.

మం.శ్లో॥ ఇదం వై తన్మధు దధ్యజ్ఞాథర్వణోఽశ్వీభ్యామువాచ తదేత దృష్టిః
పశ్యన్నవోచత్ ఆథర్వణాయాశ్వినౌ దధీచేఽశ్వగ్గ్ం శిరః ప్రత్యైరయతం స వాం మధు
ప్రవోచ దృతాయన్ త్వాష్ట్రం యద్ధ స్రావ పి కక్ష్వంవామితి (17)

మధువిద్యని (బ్రహ్మవిద్యని) అశ్వినీ కుమారులకి దధ్యంగమహర్షి బోధిస్తుండగా, మంత్రద్రష్టఅయిన ఋషివారిని చూసి “ఓ అశ్వినీ కుమారులారా! మీరిద్దరూ మహర్షికోసం గుర్రం తలని తెచ్చారు. దధ్యంగుడు కూడా మీకిచ్చిన మాటనిలబెట్టుకోవటానికి సూర్యసంబంధమైన మధువిద్యని మీకు ఉపదేశించాడు. శత్రుహింసకులైన అశ్వినీదేవతలారా! ఎంతో రహస్యమైన మధువిజ్ఞాన్ని ఆమహర్షిద్వారా మీరు పొందారు.

మం.శ్లో॥ ఇదం వై తన్మధు దధ్యజ్ఞాథర్వణోఽశ్వీభ్యామువాచ తదేతదృష్టిః
పశ్యన్నవోచత్ పురశ్శక్రే ద్విపదః పురశ్శక్రే చతుష్పదః పురః స పక్షీ భూత్వా పురః పురుష
అవిశదితి స వా అయం పురుషః సర్వాసు పూర్ను పురశయోనై నేనకించ నా నావృతం
నైనేన కించనా సంవృతమ్ (18)

అశ్వినీ కుమారులారా! ముందుగా ఆ పరమాత్మ రెండు పాదాలు నాలుగు పాదాలు వున్న జీవుల్ని సృష్టించి తరువాత ఆయన ఒక పక్షిలాగా ఈ జీవుల శరీరాల్లోకి ప్రవేశించాడు. పరమాత్మ ఆవిధంగా సకలజీవుల్లో నివసిస్తున్నందువల్లే ఆయన్ని పరమపురుషుడు అని అన్నారు. ఆ మహాపురుషుడి చేత ఆశ్రయం పొందనిది, ఆయన ప్రవేశించలేనిదీ సకల సృష్టిలో ఏదీ లేదు. ఈవిధంగా పరమపురుషుడి చేత ఈ సమస్తం నిండిపోవటంతో ఆయన సర్వవ్యాపకుడని తెలుస్తోంది.

మం.శ్లో॥ ఇదంవై తన్మధు దధ్యజ్ఞాథర్వణోఽశ్వీభ్యామువాచ తదేతదృష్టిః
పశ్యన్నవోచిత్ రూపగ్ం రూపం ప్రతిరూపో బభూవ తదస్య రూపం ప్రతిచక్షణాయ
ఇన్ద్రోమాయాభిః పురురూప ఈయతే యుక్తా హ్యస్య హరయః శతా దశేతి అయం
వై హరయోఽయం వై దశ చ సహస్రాణి బహూని చానంతాని చ తదేతద్దష్ట్య పూర్వమన
పరమనంతర మబాహ్య మయమాత్మా బ్రహ్మ సర్వానుభూ రిత్యను శాసనమ్ (19)

మంత్రద్రష్ట అయిన ఋషిఅశ్వినీకుమారులతో ఇలా అంటున్నాడు. అశ్వినీ కుమారులారా! ఎంతో గొప్పవాడైన పరబ్రహ్మ ఆత్మస్వరూపాన్ని బోధించటానికి తనతో సమానమైన మరోరూపాన్ని ధరించాడు. ఆ పరమాత్మ తన మాయాశక్తితో ఎన్నోరూపాలుగా కనిపిస్తున్నాడు. ఈ శరీరంలో ఇంద్రియాలనే గుర్రాలు పదిలేకవందవున్నాయి. అదేవిధంగా పరమాత్మ శరీరంలో కూడా ఇంద్రియాలనే గుర్రాలు ఎన్నో వున్నాయి. అనగా ఆ పరమాత్మే ఇంద్రియాలు అని గ్రహించాలి. ఆయనే పదిగా, వేలగా, అనేకంగా వున్నాడు. ఇక్కడ చెప్పిన పరమాత్మ (పరబ్రహ్మ) కారణ, కార్యరహితుడు, అపూర్వుడు, అంతరం బాహ్యం రెండూ లేనివాడు. ఈ సమస్తాన్నీ అనుభవించేది ఆత్మ. అన్నిజీవుల్లో వుండే ఆ ఆత్మే పరబ్రహ్మ లేక పరమాత్మ. ఇది అనుశాసనం.

చతుర్థాధ్యాయః - షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ వగ్ంశః పాతిమాష్యే గౌపనాద్గౌపవనః పాతిమాష్యే త్వౌతిమాష్యే గౌపవ నాద్గౌపవనః కౌశికాత్కౌశికః కౌణ్డిన్యాత్కౌణ్డిన్యః శాణ్డిల్యాచ్ఛాణ్డిల్యః కౌశికాచ్ఛ గౌతమాచ్ఛ గౌతమః (1) అగ్ని వేశ్యా దాగ్ని వేశ్యః శాణ్డిల్యాచ్ఛానభిమ్లాతా చ్ఛానభిమ్లాత ఆనభిమ్లాతా దానభిమ్లాత ఆనభిమ్లాతా దానభిమ్లాతో గౌతమాద్గౌతమః సైతవ ప్రాచీనయోగ్యా భ్యాగ్ం సైతవ ప్రాచీనయోగ్యా పారాశర్యాత్వా రాశర్యో భారద్వాజా ధ్భారద్వాజో భారద్వాజాచ్ఛ గౌతమాచ్ఛ గౌతమో భారద్వాజాధ్భారద్వాజః పారాశ ర్యాత్వా రాశర్యో బై జవాపాయనా ద్భైజవాపాయనః కౌశికాయనేః కౌశికాయనిః (2) ఘృతకౌశికా ధ్మృతకౌశికః పారాశర్యాయణా త్పారాశర్యాయణః పారాశర్యా త్పారా శర్యో జాతూకర్ణ్యా జ్జాతూకర్ణ్య ఆసురాయణాచ్ఛ యస్మాచ్ఛా సురాయణ సైవణే సైవణి రౌపజన్ధనే రౌపజన్ధని రాసురే రాసురిర్భారద్వాజా ధ్భారద్వాజ ఆత్రేయా దా త్రే యో మాణ్డిర్మాణ్డి ర్గౌతమాద్గౌతమో గౌతమాద్గౌతమో వాత్స్వాద్వాత్స్వః శాణ్డిల్యా చ్ఛాణ్డిల్యః కైశోర్యా త్కౌప్యాత్కైశోర్యః కాప్యః కుమార హరితాత్ కుమార హరితో గాలవా ద్గాలవో విదర్భీకౌణ్డిన్యాద్విదర్భీ కౌణ్డిన్యో వత్సనపాతో బాభ్రవాద్వత్సనపాద్బాభ్రవః పథస్సోభరాత్ప న్థాస్సోభరో_ యాస్యాదాగ్గిర సాద యాస్య ఆగ్గిరస ఆభూతే స్వాప్తాదాభూతి స్వాప్తే విశ్వరూపాత్స్వాప్తా ద్విశ్వరూప స్వాప్తే_ శ్విభ్యామశ్వినౌదధీచ అథర్వణాద్ధధ్యజ్ఞాథర్వ ణో_ థర్వణో దైవాదథ ర్వాదైవో మృత్యోః ప్రాధ్వగ్ం సనాన్మృత్యుః ప్రాధ్వగ్ం సనః ప్రధ్వగ్ం

సనా త్స ధ్వగ్సన ఏకర్షే రేకర్షి ర్విప్రచిత్రేర్వి ప్రచిత్తి ర్ఋష్టే ర్ఋష్టి స్సనారోః
సనారు స్సనాతనా త్సనాతన స్సనకాత్సనకః పరమేష్ఠినః పరమేష్ఠీ బ్రహ్మణో బ్రహ్మ
స్వయమ్బు బ్రహ్మణే నమః (3)

మధువిద్య అనే ఈ బ్రహ్మవిద్యని మొదటగా పౌతిమాఘ్యడనేవాడు
గౌపవనుడి నుంచి, గౌపవనుడు పౌతిమాఘ్యడి నుంచి తెలుసుకున్నారు. తరువాత
పరంపరగా ఇదేమధువిద్యని పౌతిమాఘ్యడు గౌపవనుడినుంచి, గౌపవనుడు
కౌశికుడినుంచి, ఆకౌశికుడు కౌండిన్యడి నుంచి, ఆకౌండిన్యడు శాండిల్యుడి
నుంచి, ఆ శాండిల్యుడు కౌశికుడినుంచి, అలాగే గౌతముడినుండి, మరో
గౌతముడు తెలుసుకున్నారు. ఇదేవిధంగా అగ్నివేశుడి నుంచి మరో అగ్నివేశు
డు, శాండిల్యుడు నుంచి అనభిమ్లాతుడు, ఆ అనభిమ్లాతుడినుంచి మరో
అనభిమ్లాతుడు, అలాగే గౌతముడి నుంచి మరో గౌతముడు ఆ గౌతముడి
నుంచి సైతవ ప్రాచీన యోగ్యులు, తరువాత ఇదే మధువిద్యని పారాశర్యుడి
నుంచి మరో పారాశర్యుడు, భారద్వాజుడి నుంచి మరో భారద్వాజుడు, తరువాత
భారద్వాజు గౌతములనే వారినుంచి గౌతముడనేవాడు, తిరిగి భారద్వాజుడనేవాడి
నుంచి మరో భారద్వాజుడు, పారాశర్యుడనే మహర్షినుంచి, మరోపారాశర్యుడు,
బైజవాపాయనుడనే ముని నుంచి మరో బైజవాపాయనుడు, ఇదేవిధంగా
కౌసికాయనుడినుంచి కౌశికాయనుడనేవాడు తెలుసుకున్నారు. ఎంతో గొప్పదైన
ఈ మధువిద్యని ఘృతకౌశికుడనే మహర్షినుంచి మరో ఘృతకౌశికుడు,
పారాశర్యాయణ మహర్షినుంచి, మరోపారాశర్యాయణుడు, పారాశర్యుడి నుంచి
మరో పారాశర్యుడు, జాతూకర్ణ్యుడనే వాడి నుంచి మరో జాతూకర్ణ్యుడు,
అసురాయణుడనే వాడినుంచి మరో అసురాయణుడు, అసురాయణత్రైవణి
నుంచి త్రౌవణిరౌపజంధనుడు, జౌపజంధనిరాసురుడి నుంచి అసురి
భారద్వాజుడు, ఆ భారద్వాజుడి నుంచి ఆత్రేయుడు, ఆత్రేయుడి నుంచి మరో
ఆత్రేయుడు, మాణ్డిమహర్షినుంచి మరో మాండిమహర్షి, గౌతముడినుంచి మరో
గౌతముడు, అలాగే వాత్స్యమహర్షినుంచి మరో వాత్స్యుడు, శాండిల్యుడినుంచి
మరో శాండిల్యుడు, అలాగే కైశోరకాప్యుడినుంచి మరో కైశోరకాప్యుడు, కుమార
హారితుడినుంచి మరో కుమారహారితుడు, గాలవమహర్షి నుంచి గాలవుడు,
అదేవిధంగా విదర్భీకౌండిన్యముని నుంచి మరో విదర్భీకౌండిన్యముని,

వత్సనపాతబాభ్రవ మహర్షినుంచి మరో వత్సనపాతబాభ్రవుడు, పతఃసౌరభుడనే వాడినుంచి మధాసౌరభుడనేవాడు, ఆయాస్యఆంగిరస మునినుంచి మరో ఆయాస్యాంగిరసముని, అలాగే అధర్వణముని నుంచి దధ్యంగాధర్వణుడు, మృత్యుప్రధ్వంసుడినుంచి మృత్యువు, ప్రాధ్వంసనంనుంచి మరో ప్రాధ్వంసుడు, ఆప్రాధ్వంసనుడి నుంచి ఇంకో ప్రాధ్వంసనుడు, అదేవిధంగా ఏకర్షినుంచి ఏకర్షుడు, విప్రచిత్తినుంచి మరో విప్రచిత్తి, వ్యష్టినుంచి మరో వ్యష్టి. సనారుడి నుంచి మరో సనారుడు, సనాతనుడినుంచి మరో సనాతనుడు, సనకుడినుంచి మరో సనకుడు పరమేష్ఠి నుంచి మరో పరమేష్ఠీ బ్రహ్మ ఈ మధువిద్యని నేర్చుకున్నారు. ఇక్కడ ఇప్పటిదాకా చెప్పిన పరబ్రహ్మ స్వయంభువు అందుకే ఆయనకి నమస్కరిస్తున్నాను. ఇక్కడ మధువిద్యని అధ్యయనం చేసిన గురుశిష్యపరంపర గురించి చెప్పబడింది.

పంచమాధ్యాయః - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ జనకో హ వైదేహో బహుదక్షిణేన యజ్ఞేనేజే తత్ర హ కురుపాంచాలానాం బ్రాహ్మణా అభిసమేతా బభూవు స్తస్య హ జనకస్య వైదేహస్య విజిజ్ఞాసా బభూవ కస్యి దేషాం బ్రాహ్మణా నామనూచా నతమ? ఇతి స హ గవాగ్ం సహస్రమవరు రోధ దశ దశ పాదా ఏకై కస్యాః శృగ్గయో రాబద్ధా బభూవుః (1)

పూర్వం విదేహరాజైన జనకుడు ఎంతో వైభవంగా ఒక యాగాన్ని చేసాడు. ఆ యాగంలో విరివిగా విప్రులకి దక్షిణలు ఇస్తారు. అది ఆయాగనియమం కూడా. అలాంటి గొప్ప యాగానికి ఆహ్వానించినా, ఆహ్వానించకపోయినా ఎంతోమంది బ్రాహ్మణులు విచ్చేసారు. వచ్చిన వారిలో సకల శాస్త్రాలు తెలిసి పండితులు కూడా వున్నారు. యజ్ఞకర్త అయిన జనకమహారాజు వచ్చినవారిని చూసి వారందరిలో గొప్పగా ప్రవచనం చేయగలిగిన వేద పండితుడు ఎవరో తెలుసుకోవాలనుకున్నాడు. అందుకోసం వెయ్యి ఆవుల్ని రప్పించి, ఒక్కొక్క ఆవు కొమ్ములకీ పది బంగారు నాణాలు చొప్పున మూటకట్టించాడు.

మం.శ్లో॥ తాన్ హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవన్తో! యో వో బ్రహ్మిష్ఠః స ఏతా గా ఉదజతామితి తే హ బ్రాహ్మణా న దధ్యషురథ హ యాజ్ఞవల్క్యః స్వమేవ బ్రహ్మచారిణ

మువాచైతాః సోమ్యాదజ సామశ్రవ ఇతి తా హోదాచకార తే హ బ్రాహ్మణా శ్చ క్రుధుః
కథం నో బ్రహ్మిష్ఠో బ్రవీతేత్యథ హ జనకస్య వైదేహస్యహో తాశ్వలో బభూవ స హైనం పప్రచ్ఛ
త్వం ను ఖలునో యాజ్ఞవల్క్య బ్రహ్మిష్ఠో² సీ 3 ఇతి స హోవాచ నమో వయం బ్రహ్మిష్ఠాయ
కుర్వో గో కామా ఏవ వయగ్ం స్త ఇతి తగ్ం హ తత ఏవ ప్రష్ణం దధ్రే హోతా² శ్వలః (2)

అలా బంగారు నాణాలతో ఆవుల్ని సిద్ధంచేసిన జనకుడు యాగానికి
విచ్చేసిన విప్రులతో ఇలా అన్నాడు “పూజ్యులైన పండితులారా! విప్రోత్తములారా!
మీలో గొప్ప బ్రహ్మజ్ఞానం తెలిసినవాడు ఎవరైనా సరే అదిగో కనిపిస్తున్న
వెయ్యి ఆవుల్ని తీసుకుపోవచ్చు” అన్నాడు. జనకుడి మాటలు విన్న విప్రులలో
ఎవరూ ఆ ఆవుల్ని తీసుకుపోవటానికి సాహసించలేదు. కొద్దిసేపటికి వారితోపాటు
యాగానికి వచ్చిన యాజ్ఞవల్క్యుడు పైకిలేచి తన శిష్యుణ్ణి పిలిచి “ఓ సామశ్రవసుడా!
ఈ వెయ్యి ఆవుల్ని మన గృహానికి తోలుకెళ్ళు” అన్నాడు. సామశ్రవశుడు
(సామవేదం పఠించిన శిష్యుడు) గురువుగారి మాట ప్రకారం ఆ ఆవుల్ని
తోలుకుపోయాడు. అంతే ఆ దృశ్యాన్ని చూసిన విప్రులందరికీ ఒక్కసారిగా
యాజ్ఞవల్క్యుడిమీద ఆగ్రహం కలిగింది. “ఇతడు మనందరికన్నా గొప్ప వాడా!
మనకన్నా బ్రహ్మజ్ఞానం తెలిసినవాడా! మనం ఎవ్వరూ గొప్పజ్ఞానం కలిగినప్పటికీ
ఏమీతెలియని వారిలా ఉన్నామే ఇతడు ఏ ధైర్యంతో గోవుల్ని తోలుకుపోమ్మన్నాడు?”
అని అనుకున్నారు. అలా భావించిన పండితుల్లో అశ్వలాయనుడనే మహర్షి
యాజ్ఞవల్క్యుడితో “మహర్షీ! తమరు మా అందరికాన్నా గొప్పవారా! బ్రహ్మజ్ఞానం
సంపూర్ణంగా తెలిసినవారా! చెప్పండి” అని ప్రశ్నించాడు. అశ్వలాయనుడితో
యాజ్ఞవల్క్యుడిలా అన్నాడు. “బ్రహ్మవేత్తఅయినవాడికి నేను భక్తితో నమస్కరిస్తాను.
నాకు గోవులు కావాలి అందుకే వాటిని తీసుకెళ్ళమని నాశిష్యుడికి చెప్పాను” అని
సావధానంగా సమాధానం చెప్పాడు. ఈ యాజ్ఞవల్క్యుడు యజుశ్శాఖాచార్యుడే
కాదు చతుర్వేద పండితుడు కూడా. ఈ విషయం గ్రహించిన అశ్వలాయనుడు
యాజ్ఞవల్క్యుడిని ప్రశ్నించాలని భావించాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ం సర్వం మృత్యునాప్తగ్ం సర్వం
మృత్యు నాభి పన్నం కేన యజమానో మృత్యోరాప్తి మతిముచ్యత ఇతి హోత్ర ర్విజాగ్నీనా
వాచా వార్వై యజ్ఞస్య హోతా తద్యేయం వాక్ సో² యమగ్నీః స హోతా సముక్తి
స్సోతిముక్తిః (3)

అశ్వలాయనుడు ఆయనకి నమస్కరించి “యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షీ! యజ్ఞంలోభాగమైన అగ్ని, హోత, అధ్వర్యుడు, యజమాని అందరూ మృత్యువుకి గురయ్యేవారుకదా! మరి భయంకరమైన మృత్యువునుంచి యాగాన్ని నిర్వహించే యజమాని ఎలా తప్పించుకోగలుగుతాడు? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడిలా సమాధానం చెబుతున్నాడు “అశ్వలాయనా! అగ్నిద్వారా యజమాని మృత్యువునుంచి తరించబడతాడు. యజ్ఞంలో వాక్కు అనేదే హోత. ఇదే వాక్కు అధిదైవతంగా వుండే అగ్ని. ఇక్కడ హోత రూపంలో ఉన్నది కూడా అగ్నే. ఇలా యజ్ఞాన్ని చేస్తున్న హోతని అగ్నిరూపుడుగా చూడటమే ముక్తి. అంటే మృత్యువును అతిక్రమించటం హోత, అగ్ని ఇద్దర్నీ ఏకభావంతో దర్శించటాన్నే అతిముక్తి అంటారు. అనగా అజ్ఞానం అనే పాశం నుంచి విముక్తి పొందటం అన్నమాట. ఈ విధంగా యజమాని కర్మసాధనాలైన హోత-అగ్ని రెండింటినీ ఏకంచేసి అగ్ని స్వరూపంగా దర్శిస్తే అతడు మృత్యువుని అతిక్రమించగలుగుతాడు” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ం సర్వ మహోరాత్రాభ్యా మాప్తగ్ం సర్వ మహోరాత్రాభ్యా మభిపన్నం కేన యజమానోఽహోరా త్రయోరాప్తిమతి ముచ్యత ఇత్యధ్వర్యుణ ర్విజా చక్షుషాఽ ఽ దిత్యేన చక్షుర్వై యజ్ఞస్సాధ్వర్యు స్తద్యదిదం చక్షుః సోఽ సావాదిత్యః సోఽ ధ్వర్యుః స ముక్తిః సాతిముక్తిః (4)

అశ్వలాయనమహర్షి మరో ప్రశ్నవేశాడు “మహర్షీ యాజ్ఞవల్క్యా! దృశ్యమానంగా వున్న ఈ ప్రపంచం మొత్తం రాత్రి పగలు అనే రెండు కాలాలతో వ్యాపించబడివుంది కదా! దీన్ని బట్టి అన్నీ రాత్రీ పగలుకి లోబడేవుంటాయని తెలుస్తోంది. మరలాంటప్పుడు యాగాన్ని చేసే యజమాని ఏ సాధనంద్వారా ఈ అహోరాత్రాలని తప్పించుకుని ముక్తి పొందగలడు? యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు” అశ్వలాయనా! యజమాని అధ్వర్యుడు అనే ఋత్విక్కు ద్వారా రాత్రిపగలు అనేవాటి చేతి నుంచి తప్పించుకోగలడు. అనగా నేత్ర (కళ్ళు) స్వరూపుడైన సూర్యుడిద్వారా ఈ అహోరాత్ర బంధనాన్ని దాటి వెళ్ళగలుగుతాడు. ఎందుకంటే ఇక్కడ నేత్ర స్వరూపుడైన సూర్యుడే అధ్వర్యుడు కనుక. ఈ విధంగా యజమాని అధ్వర్యుణ్ణి సూర్యుణ్ణి ఏకంచేసి, ఇద్దరూ వేరుకాదు ఒక్కరే అని భావిస్తూ సూర్యరూపంగా అధ్వర్యుణ్ణి దర్శిస్తే అతడికి ముక్తి లభిస్తుంది. అంతేకాదు అజ్ఞానపాశం నుంచి కూడా విముక్తి కలిగి అతిముక్తి కూడా ప్రాప్తిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ం సర్వం పూర్వ పక్షాపర పక్షాభ్యా మాప్తగ్ం సర్వం పూర్వపక్షాపరపక్షాభ్యా మభిపన్నం కేన యజమానఃపూర్వపక్షా పరపక్షయోరాప్తి మతి ముచ్యత ఇత్యుద్గాత్రర్విజా వాయునా ప్రాణేన ప్రాణో వై యజ్ఞసోమ్య ధ్గాతా తద్యోఽ యం ప్రాణ స్స వాయుః స ఉద్గాతా స ముక్తిః సాతిముక్తిః (5)

అశ్వలాయనుడు అడుగుతున్నాడు “యాజ్ఞవల్క్య! ఈ జగత్తుమొత్తం పూర్వపక్షం, అపరపక్షం అనగా శుక్లపక్షం, కృష్ణపక్షం అనేవాటిచేత వ్యాపించబడి వుందికదా! యాగాన్ని చేసే యజమాని ఈరెండు పక్షాలనీ ఏ సాధనంద్వారా దాటి ముక్తిని పొందుతాడు? యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు. “అశ్వలాయనా! ప్రాణశక్తి అనగా ‘ఉద్గాత’ అనే వాయువు ద్వారా యజమాని రెండు పక్షాలనీ దాటగలడు (ఉద్గాత అంటే యజ్ఞంలో సామగానం చేసేవాడు) ఇక్కడ యజ్ఞం చేసే యజమానికి ప్రాణం అనగా వాయువు ఉద్గాత. ఈవిధంగా ప్రాణాన్ని ఉద్గాతనీ అభేదంగా తెలుసుకున్నవాడు ముక్తిని పొందుతాడు. ఈ జ్ఞానం ద్వారా యజమానికి ముక్తితో పాటు అతిముక్తి కూడా లభిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యదిదమ న్తరిక్షమనారమ్భణమివ కేనా క్రమేణ యజమానః స్వర్గం లోకమాక్రమత ఇతి బ్రహ్మణర్విజా మనసా చన్ద్రేణ మనో వై యజ్ఞస్య బ్రహ్మ తద్యదిదం మనః సోఽ సౌ చన్ద్రః స బ్రహ్మ సముక్తిః సాతిముక్తిరిత్యతి మోక్షా అథ సమ్మదః (6)

అశ్వలాయనుడు ప్రశ్నిస్తున్నాడు “మహర్షీ! మనకి కనిపించే ఆ ఆకాశం ఎలాంటి ఆధారం లేకుండా వుంది కదా! మరి యాగం చేసే యజమాని ఏ ఆధారంతో స్వర్గాన్ని చేరుకోగలడు? యాజ్ఞవల్క్యుడు చెపుతున్నాడు “అశ్వలాయనా! యజమాని, యాగాన్ని పర్యవేక్షించే ‘బ్రహ్మ’ అనే ఋత్విక్కు ద్వారా అలాగే మనోరూపంలో వుండే చంద్రుడి ద్వారా స్వర్గాన్ని చేరుకుంటాడు. ఇక్కడ యజమాని చేసే యజ్ఞంలో మనస్సే బ్రహ్మ. ఆ మనస్సే చంద్రుడు కూడా. ఈ చంద్రుడే బ్రహ్మరూపంలో వున్న ఋత్విక్కు. ఈవిధంగా మనసుని, యాగాన్ని పర్యవేక్షించే బ్రహ్మాని, చంద్రుణ్ణి ఒక్కడిగా దర్శించటమే ముక్తి. ఇలా దర్శించిన యజమానికి ముక్తితో పాటు అతిముక్తి కూడా లభిస్తుంది. ఇప్పటిదాకా యాజ్ఞవల్క్యుడు అతిముక్తి గురించి వర్ణించి, తరువాత ఆజ్యాది ఆహుతుల సంపాదనారూపమైన సంపదల గురించి వర్ణిస్తున్నాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కతిభి రయ మద్యర్థి ర్హోతాన్మిన్యజ్ఞే కరిష్యతీతి తిస్సభిరితి కతమా స్తా స్తిస్త ఇతి పురో నువాక్యా చ యాజ్ఞా చ శస్త్రైవ చ త్యతీయా కింతాభి ర్జయతీతి యత్కించేదం ప్రాణభ్య దితి (7)

అశ్వలాయనుడు “ఓ యాజ్ఞవల్క్య ఈ రోజు జరుగుతున్న యజ్ఞంలో హోత (ఋత్విక్కు) ఎన్ని ఋక్కుల్ని (మంత్రాల్ని) పఠించి హోమం చేస్తున్నాడు? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు” అశ్వలాయనా! మూడు రకాల ఋక్కులతో హోమం చేస్తున్నాడు. అశ్వ - అవి ఏవి? యాజ్ఞవల్క్యు - 1. యజ్ఞానికి ముందు పఠించే ‘పురోనువాక్య’ అనే ఋక్కు 2. యజ్ఞంచేసేడప్పుడు వినియోగించే “యాజ్ఞ” అనే ఋక్కు 3. దేవతల్ని స్తుతించటంలో వినియోగించే ‘శస్యా’ అనే ఋక్కు. అశ్వలాయనుడు “మహర్షీ! నీవు చెప్పిన మూడు రకాల ఋక్కులద్వారా యజమాని వేటిని జయించగలుగుతాడు? అని తిరిగి ప్రశ్నించగా, యాజ్ఞవల్క్యుడిలా సమాధానం చెబుతున్నాడు. “అశ్వలాయనా! నేను చెప్పిన మూడు ఋక్కుల ద్వారా సమస్త ప్రాణకోటిని జయించగలుగుతాడు. (ముల్లోకాల్ని జయించగలడని భావం)

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కత్యయ మద్యాధ్వర్వు రన్మిన్యజ్ఞ ఆహుతీర్హోష్యతీతి తిస్త ఇతి కతమా స్తాస్తి స్త ఇతి యాహుతా ఉజ్జ్వలన్తి యా హుతా అతినేదన్తేయాహుతా అభిశేరతే కిం తాభిర్జయతీతి యా హుతా ఉజ్జ్వలన్తి దేవలోకమేవ తాభిర్జయతి దీప్యత ఇవ హి దేవలోకో యాహుతా అతినేదన్తే పితృలోక మేవ తాభి ర్జయత్యతీవ హి పితృలోకో యా హుతా అభి శేరతే మనుష్య లోకమేవ తాభి ర్జయత్యథ ఇవ హి మనుష్యలోకః (8)

అశ్వలాయనుడు ప్రశ్నిస్తున్నాడు “యాజ్ఞవల్క్య! ఈరోజు జరిగే యజ్ఞంలో ‘అధ్వర్యుడు’ ఎని ఆహుతుల్ని సమర్పిస్తున్నాడు? యాజ్ఞ - మూడు ఆహుతులు. అశ్వ - అవి ఏవి? యాజ్ఞ - 1. మంటలు బాగా పైకి ఎగిసిపడే ఆహుతులు (అనగా బాగా ప్రజ్వరిల్లోవి) 2. ఎక్కువశబ్దంచేస్తూ వుండే ఆహుతులు 3. హోమకుండంలో క్రిందవైపుకి వెళ్ళే ఆహుతులు. అశ్వ - మహర్షీ! వీటి ద్వారా యజమానికి ఏవిధంగా మేలు జరుగుతుంది. యాజ్ఞ - 1. పైకిపోయే ఆహుతుల వల్ల యజమానికి దేవలోక ప్రాప్తి కలుగుతుంది. దేవలోకం ఎంతో తేజోవంతంగా వుంటుంది కనుక ప్రజ్వరిల్లే ఆహుతులవల్ల ప్రకాశించే దేవలోకం

అతడికి ప్రాప్తిస్తుంది. 2. ఇక ఎక్కువ శబ్దం చేసే ఆహుతుల వల్ల యజమానికి పితృలోక ప్రాప్తి కలుగుతుంది. ఎందుకంటే పితృలోకం కూడా ఎన్నోరకాల ధ్వనులతో నిండి వుంటుంది కనుక 3. అధో భాగానికి వెళ్ళే ఆహుతుల వల్ల యజమాని మనుష్యలోకాన్ని జయించగలుగుతాడు. ఎందుకంటే మానవలోకం దేవలోకం కన్నా క్రింది భాగంలోనే వుంది కాబట్టి.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కతిభి రయమద్య బ్రహ్మ యజ్ఞం దక్షిణతో దేవతాభిర్గోపాయతీ త్యేక యేతి కతమా సై కేతి మన ఏవేత్యనంతం వై మనోఽ నన్తా విశ్వే దేవా అనంతమేవ స తేన లోకం జయతి (9)

అశ్వలాయనుడు మరో ప్రశ్న వేశాడు “యాజ్ఞవల్క్యా! యజమానిచేసే యజ్ఞంలో ‘బ్రహ్మ’ అనే ఋత్విక్కు దక్షిణ దిశలో ఏర్పాటు చేసిన ఆసనం మీద కూర్చుని ఎంతమంది దేవతల ద్వారా ఈ యాగాన్ని రక్షిస్తున్నాడు. యాజ్ఞ - ఒకేఒక దేవత ద్వారా రక్షిస్తున్నాడు. అశ్వ-ఆ దేవత ఎవరు. యాజ్ఞ-అశ్వలాయనా! ఆదేవత మరెవరో కాదు మనస్సు. ఈ మనస్సనేది అనంతమైనది. అలాగే దేవతలు కూడా అనంతమైనవారే. కనుక బ్రహ్మ అనే ఋత్విక్కు మనస్సు ద్వారా అనగా అసంఖ్యాకమైన దేవతలద్వారా యాగాన్ని రక్షిస్తున్నాడు అని గ్రహించాలి. ఇలా గ్రహించిన యజమాని తాను కూడా అనంతమైన లోకాల్ని జయించగలుగుతాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవచ కత్యయమద్యోద్గాతాఽ స్త్రిన్యజ్ఞే సోత్తియా సోప్యతీతి తిస్త్రఇతి కతమాస్తా స్త్రిస్త్ర ఇతిపురోఽ నువాక్యా చ యాజ్ఞా చ శస్త్వివ చ త్యతీయా కత మస్తా యా అధ్యాత్మ మితి ప్రాణ ఏవ పురోనువాక్యాఽ పానో యాజ్ఞా వ్యాన శ్శస్యా కింతాభి ర్జయతీతి వృధివీలోక మేవ పురోనువాక్యయా జయ త్యంతరిక్షలోకం యాజ్ఞయా ద్యులోకగ్ం శస్యయా తతో హ హోతాఽ ఽ శ్వల ఉ పరరామ(10)

అశ్వలాయనుడు “యాజ్ఞవల్క్యా! ఈ రోజు జరుగుతున్న యజ్ఞంలో ‘ఉద్గాత’ అనే ఋత్విక్కు ఎన్ని మంత్రాల్ని వల్లిస్తున్నాడు? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞ - “అశ్వలాయనా! ఉద్గాత అనే ఋత్విక్కు 1. పురోనువాకాలు 2. యాజ్ఞాలు 3. శస్యలు అనే మంత్రాలతో స్తోత్రం చేస్తున్నాడు.” అని చెప్పాడు.

అశ్వ-ఈ మూడు మంత్రాలకీ శరీరంతో వున్న సంబంధం ఏమిటి? యాజ్ఞ - జీవుల శరీరంలో వుండే ప్రాణమే పురోనువాక్యం. అపానమే యాజ్యం. అలాగే వ్యానమే శస్యం అనే ఋక్కు ఇదే వీటికి శరీరంతో వున్న సంబంధం. అశ్వ - మహర్షీ! ఈ మూడు ఋక్కుల ద్వారా యజమాని ఏఏలోకాల్ని జయించ గలుగుతాడు? యాజ్ఞ - 1.ప్రాణరూపమైన 'పురోనువాక్యం' అనే ఋక్కుద్వారా భూలోకాన్ని 2.అపానరూపమైన 'యాజ్య' అనే ఋక్కుద్వారా అంతరిక్షాన్ని, 3.వ్యానరూపమైన 'శస్య' అనే ఋక్కుద్వారా ద్యులోకాన్ని జయించగలుగుతాడు" అని సమాధానం చెప్పాడు. ఈ విధంగా తానడిగిన ప్రశ్నలన్నిటికీ తగిన సమాధానం చెప్పటంతో యాజ్ఞవల్క్యుడు గొప్ప బ్రహ్మవేత్త అని గ్రహించి, మౌనం వహించాడు అశ్వలాయనుడు.

పంచమాధ్యాయః - ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హైనం జారత్తారవ ఆర్తభాగః పత్రచ్చ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ కతి గ్రహః కత్యతి గ్రహః ఇతి అష్టా గ్రహః అష్టావతి గ్రహః ఇతి య ఏ తే॥ ష్టాగ్రహః అష్టావతి గ్రహః కతమే త ఇతి (1)

అశ్వలాయనుడి తరువాత జనమేజయుడి యాగానికి వచ్చిన పండితులతో ఒకడైన ఆర్తభాగుడుపైకి లేచాడు. ఇతడు జరత్కారువంశానికి చెందిన ఋతభాగుడి కుమారుడు. బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నుడైన యాజ్ఞవల్క్యుడితో బ్రహ్మర్షీ! గ్రహాలు ఎన్ని! అతిగ్రహాలు ఎన్ని? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞ - గ్రహాలు ఎనిమిది. అతి గ్రహాలు ఎనిమిది అన్నాడు. ఆర్తభాగుడు - మహర్షీ! గ్రహాల అతిగ్రహాల పేర్లు ఏమిటి? అని ప్రశ్నించాడు.

మం.శ్లో॥ ప్రాణో వై గ్రహః సో॥ పానేనాతిగ్రాహేణ గృహితో॥ పానేన హి గన్ధాన్ జిఘ్రతి

(2)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు-ఆర్త భాగా! ప్రాణం అనగా స్రూణేంద్రియం (ముక్కు) అనేది గ్రహం. ఈ ప్రాణం అనేది గంధం (వాసన) అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటుంది. ఇక్కడ గంధం అనేది అపానం. ఈ అపానవాయువు ద్వారానే వాసన అనేది గ్రహించబడుతుంది. దీని వల్లనే మానవుడు అన్నిటినీ

వాసన చూడగలుగుతున్నాడు. అనగా మనంపీల్చే గాలి వల్ల మనకు వాసన తెలుస్తోంది. కనుక ఇక్కడ ప్రాణం అనేది గ్రహం అపానం అనేది అతిగ్రహం.

మం.శ్లో॥ వాగ్దైగ్రహః స నామ్నాతి గ్రాహేణ గృహీతో వాచా హి నామా న్యభివదతి (3)

ఇక వాగింద్రియం (నోరు) గ్రహమైతే, నామము (వాక్కు) అనేది దాని అతిగ్రహం అవుతుంది. ఈ వాగింద్రియం అనేది నామం అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటుంది. ఎందుకంటే మానవుడు ఏ పేరునైనా (నామాన్ని) వాగింద్రియం (నోరు) ద్వారానే పలకాలి.

మం.శ్లో॥ జిహ్వైగ్రహః స రసేనాతి గ్రాహేణ గృహీతోజిహ్వయా హి రసాన్విజానాతి(4)

జిహ్వ అనగా నాలుక గ్రహమైతే రసం అనగా రుచి అనేది దానికి అతిగ్రహమవుతుంది. ఇక్కడ జిహ్వ (నాలుక) అనే గ్రహం రుచి అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటుంది. ఎందుకంటే మానవుడు ఎలాంటి రుచినైనా గ్రహించగలిగేది నాలుక ద్వారానే కదా!

మం.శ్లో॥ చక్షుర్దైగ్రహః స రూపేణాతి గ్రాహేణ గృహీత శ్చక్షుషా హి రూపాణి పశ్యతి (5)

నేత్రం అనగా కన్ను అనేది గ్రహమైతే వర్ణం (రంగు) అనేది దానికి అతిగ్రహంగా వుంటుంది. ఇక్కడ నేత్రం అనే గ్రహం వర్ణం అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటుంది. మానవుడు సృష్టిలో వున్న ఎలాంటి రంగుని చూడాలన్నా కన్ను ద్వారా మాత్రమే చూడగలడు.

మం.శ్లో॥ శ్రోత్రం వై గ్రహః స శబ్దేనాతి గ్రాహేణ గృహీతః శ్రోత్రేణ హి శబ్దాన్ శృణోతి (6)

శ్రోత్రం అనగా చెవి అనేది గ్రహం. దీనికి శబ్దం అనేది అతిగ్రహంగా వుంటుంది. ఇక్కడ శ్రోత్రం (చెవి) శబ్దం అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటుంది. ఎందుకంటే మానవుడు ఎలాంటి శబ్దాన్ని వినాలనుకున్నా దాన్ని చెవిద్వారా మాత్రమే వినగలడు. కనుక వినటాన్ని సాధనంగా చెవి అనే ఇంద్రియం సహకరిస్తోంది.

మంఃశ్లో॥ మనో వై గ్రహః స కామేనాతి గ్రాహేణ గృహీతో

మనసా హి కామన్యామయతే

(7)

మనసు అనేది ఒక గ్రహం. దానికి కోరిక అనేది అతిగ్రహంగా వుంటుంది. ఇక్కడ మనస్సు కోరిక అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటుంది. ఎందుకంటే! మానవుడు ఎలాంటి కోరికనైనా మనసుద్వారానే కోరతాడు.

మం.శ్లో॥ హస్తా వై గ్రహః స కర్మణాతి గ్రాహేణ గృహీతో

హస్తాభ్యాగ్ం హి కర్మ కరోతి

(8)

హస్తాలు అనగా చేతులు గ్రహం కాగా, దానికి కర్మ అనేది అతిగ్రహంగా వుంటుంది. ఇక్కడ చేతులనేవి కర్మ అనే అతిగ్రహం అధీనంలో వుంటాయి. ఎందుకంటే! మానవుడు ఎలాంటి పనిచేయాలన్నా దాన్ని చేతులద్వారానే చేస్తాడు కనుక. అందుకే చేతులు కర్మలకి సాధనంగా ఉపకరిస్తున్నాయి.

మం.శ్లో॥ త్వగ్వై గ్రహః స స్పర్శేనాతిగ్రాహేణ గృహీత స్త్వచా హి

స్పర్శాన్వేదయత ఇత్యేతే॥ ష్టా గ్రహా అష్టావతి గ్రహః

(9)

త్వక్ అనగా చర్మం అనే ఒక గ్రహం. దానికి స్పర్శ అనేది అతిగ్రహంగా వుంటుంది. ఈ చర్మం స్పర్శ అనే అతిగ్రహానికి లోబడి వుంటుంది. ఎందుకంటే మానవుడు ఎలాంటి స్పర్శనైనా చర్మం ద్వారానే గ్రహించగలడు. అందుకే చర్మం స్పర్శకి సాధనంగా ఉపకరిస్తోంది.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞ వల్క్యేతి హోవాచ యదిదగ్ం సర్వం మృత్యోరన్నం కా స్విత్సా

దేవతా యస్యా మృత్యురన్న మిత్యగ్నిర్వై మృత్యుః సో॥ పామన్న మప పున ర్మృత్యుం జయతి (10)

ఈ విషయాలన్నీ విని సంతోషించిన ఆర్తభాగుడు తిరిగి యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి ఇలా అడిగాడు “బ్రహ్మర్షీ! ఈ కనిపించే చరాచర ప్రపంచమంతా మృత్యుదేవతకి ఆహారం (అన్నం)అవుతోంది కదా! మరి ఆ మృత్యువు ఎవరికి ఆహారమవుతుంది? యాజ్ఞ - “ఆర్త భాగా! అగ్ని మృత్యుస్వరూపం. అలాంటి అగ్ని జలానికి అనగా నీటికి ఆహారంగా అవుతాడు. ఇలా మృత్యురూపుడైన అగ్నికూడా జలానికి ఆహారమై తానుకూడా మృత్యువుని పొందుతున్నాడు. ఈ జ్ఞానాన్ని తెలుసుకున్న మానవుడు మరణించిన తరువాత మరో జన్మవెత్తి ఆపై మరణాన్ని పొందడు” అని చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాయం పురుషో మ్రియత ఉ
దస్తాత్వాణాః కామన్తాహో 3 నేతి నేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యోఽ త్రైవ సమవనీయన్తే
స ఉచ్ఛ్యయత్యాద్యా యత్యాధాతో మృత శ్శేతే(11)

ఆర్తభాగుడు తిరిగి ఇలా ప్రశ్నించాడు “యాజ్ఞవల్క్యా! పరబ్రహ్మతత్త్వం
తెలిసిన మనిషి మరణించిన తరువాత, ఆ మరణించిన వ్యక్తి ప్రాణాలు అతడి
శరీరంలోనించిపైకి లేచిపోతాయా! లేకపోవా! యాజ్ఞ - “ఆర్తభాగా! బ్రహ్మతత్త్వం
తెలుసుకున్నవాడి ప్రాణాలు ఎక్కడికీ లేచిపోవు. అతడి ప్రాణాలు, పరబ్రహ్మ
తత్త్వంలోనే లీనమైపోతాయి. సాధారణమైన మనిషిలా బ్రహ్మవేత్త కూడా మరణించాక,
అతడి శరీరం నిశ్చలమై, గాలితో నిండి ఉబ్బుతుంది. అలా అన్నిబంధాలూ
నశించిన బ్రహ్మవేత్త ముక్తిని పొంది వేరే ఎక్కడికీ వెళ్ళకుండా, సర్వత్రా వ్యాపిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ యత్రాయం పురుషోమ్రియతే
కిమేనం న జహతీతి నామేత్యనంతం హవై నామానన్తా
విశ్వే దేవా అనంతమేవ స తేన లోకం జయతి (12)

ఆర్తభాగుడు అడుగుతున్నాడు “యాజ్ఞవల్క్యా! మనిషి మరణించాక
అతన్ని వదలకుండా వుండేది ఏది? యాజ్ఞ-ఆర్తభాగా! నామం (అనగా పేరు)
అనేది, మనిషి మరణించినా అతన్ని వదిలిపెట్టకుండా వుంటుంది. ఈ నామం
అనేది అనంతమైనది. విశ్వేదేవులు కూడా అనంతమైనవారు. అనంతమైన
నామమే చివరికి మిగులుతోంది. ఈ నామానికున్న నిత్యత్వ (ఎల్లప్పుడూ
వుండేగుణం) మే దాని అనంతత్వం కూడా. ఈ విధంగా తత్వాన్ని గ్రహించిన
పురుషుడు అనంతమైన లోకాల్నీ జయించి (అధిగమించి) బ్రహ్మైక్యస్థితిని
పొందుతాడు” అని చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞ వ ల్క్యేతి హోవాచ యత్రాస్య పురుషస్య మృతస్యాగ్నిం
వాగప్యేతి వాతం ప్రాణశ్చక్షురాదిత్యం మనశ్చన్త్రం దిశః శ్రోత్రం పృథివీగ్ం శరీరమాకాశ
మాత్తైష షభీర్లోమాని వనస్పతీన్కేశా అప్పు లోహితం చ రేతశ్చ నిభీయతే క్షాయం
తదా పురుషో భవతీత్యాహర సోమ్య హస్త మార్తభాగావా మేవైతస్య వేదిష్యావో న
నావేతత్ సజన ఇతితౌ హోత్కమ్య మన్తయన్తా క్రాతే తౌ హ యదూ చతుః కర్మ
హైవతదూచతు రథ య త్ప్రశశగ్ంసతుః కర్మహైవ తత్ప్రశశగ్ం సతుః పుణ్యోవై పుణ్యేన
కర్మణా భవతి పాపః పాపే నేతి తతో హ జారత్కారవ ఆర్తభాగ ఉపరరామ (13)

ఆర్తభాగుడు యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి మరో ప్రశ్నఇలా అడిగాడు. బ్రహ్మార్షీ! మరణించిన మనిషి వాక్కు అగ్నిలో లీనమైపోతోంది. అలాగే ప్రాణం-వాయువులో, నేత్రం-(కన్ను) సూర్యుడిలో, మనస్సు-చంద్రుడిలో, శ్రోత్రం (చెవి) అష్టదిక్కుల్లో, శరీరం-భూమిలో, జీవుడు - హృదయాకాశంలో, శరీరంమీదున్న రోమాలు (వెంట్రుకలు) ఓషధులలో, రేతస్సు (వీర్యం) రక్తం అనేవి రెండూ జలంలో లీనమైపోతాయి కదా! అలా తన శరీరంలో వున్నవన్నీ లీనమైపోయాక ఆ పురుషుడు ఎక్కడుంటాడు? అతడి అస్థిత్వం ఏమిటి? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడు “ఆర్తభాగా! ఏదీ ఇలా నీచేయి నాకందించు. నేను చెప్పే సమాధానం మనిద్దరికీ తెలియాలి. నీవడిగిన ప్రశ్న రహస్యమైనది. దీనికి చెప్పే సమాధానం నలుగుర్లో చెప్పతగింది కాదు.” అంటూ అతన్ని తీసుకుని ఏకాంత ప్రదేశానికి వెళ్ళాడు. అక్కడ ఇద్దరూ చర్చించి నిర్ణయించిన విషయమేమిటంటే కర్మ మాత్రమే అన్నిటికీ ఆధారమైనదని, పుణ్యకర్మల వల్ల పుణ్యఫలం, పాపకర్మల వల్ల పాపఫలం మానవుడికి లభిస్తుంది. ఇదే రహస్యం. ఇక్కడ జీవుడికి కర్మ మాత్రమే ఆధారం. అతడు చేసిన కర్మని బట్టే, అతడికి మరో శరీరం, అనగా మరోజన్మ లభిస్తుంది. ఈవిధంగా యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పిన సమాధానాలు విని సంతృప్తి చెందిన ఆర్తభాగుడు! మరేమీ ప్రశ్నించకుండా మౌనంగావున్నాడు.

పంచమాధ్యాయః - తృతీయ బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హైనం భుజ్యర్లాహ్యయనిః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞ వల్క్యేతి హోవాచ । మద్రేషు చరకాః పర్యప్రజామ తేపతజ్ఞ (ఇ) లస్య కాప్యస్య గృహనైమ తస్యాసీద్ధుహితా గన్ధర్వ గృహితా తమపృచ్ఛామకో॑ సీతిసో॑ బ్రవీత్సుధన్వా॑ ॥ ధీరస ఇతి తం యదా లోకా నామన్తాన పృచ్ఛామా ధై నమ బ్రామ క్వ పారిక్షితా అభవన్నితి క్వ పారిక్షితా అభవన్సత్వా పృచ్ఛామి యాజ్ఞ వల్క్య క్వ పారిక్షితా అభవన్నితి (1)

ఈవిధంగా ఆర్తభాగుడు యాజ్ఞవల్క్యుడి సమాధానాలతో సంతృప్తిచెందాక, అక్కడే వున్న లహ్యమహర్షిమనుమడు భుజ్యముని, యాజ్ఞవల్క్యుడిని ఇలా ప్రశ్నించాడు - “మహర్షీ! మేము వేదాధ్యయన వ్రతాన్ని ఆచరిస్తున్న కాలంలో ఒకనాడు మద్రదేశంలో సంచరిస్తున్నాం. ఆనాడు కపిల గోత్రంలో జన్మించిన

‘పతంజలుడు’ అనే పండితుడి ఇంటికి వెళ్ళాం. ఆ పతంజలుడికి ఒక పుత్రిక వుంది. అయితే దురదృష్టవశాత్తు ఆమెని ఒక గంధర్వుడు ఆవహించాడు. మేము ఆమెదగ్గరకి వెళ్ళి “ఎవరు నీవు? నీపేరేమిటి? అని అడిగాం. అందుకు ఆమెని ఆవహించిన గంధర్వుడు” “నాపేరు సుధన్వుడు అంగిరసగోత్రానికి చెందినవాణ్ణి” అని జవాబు చెప్పాడు. అతడి మాటలు విని మేము “సుధన్వా! మీ లోకాల గురించి వాటి ఆద్యంతాలు గురించి చెప్పు, అలాగే అశ్వమేధయాగం చేసిన పరీక్షిత్తు వంశీయులు ఎక్కడ వున్నారు?” అని ప్రశ్నించాం. మేమడిగిన వాటిన్నిటికీ అతడు సమాధానం చెప్పాడు. ఇప్పుడు నిన్నుకూడా అదే ప్రశ్న అడుగుతున్నాను” పరీక్షిత్తు వంశీయులు ఎక్కడవున్నారు?

మం.శ్లో॥ స హోవాచోవాచ వై సోఽ గచ్ఛన్వైతే తద్య త్రాశ్వమేధయాజినో గచ్ఛన్తీతి క్వన్వశ్య మేధయాజినో గచ్ఛ న్తీతి ద్వాత్రిగ్ంశతం వై దేవరథాహ్వన్యయం లోకస్తగ్ం సమంతం పృథివీ ద్విస్తావత్పర్యేతి తాగ్ం సమంతం పృథివీం ద్విస్తావత్సముద్రః పర్యేతి తద్యావతీ క్షురస్య ధారా యావ ద్వా మక్షికాయాః పత్రం తావనంతరేణాకాశస్తా నిన్తఃసుపర్ణో భూత్వా వాయవే ప్రాయచ్ఛత్తా న్వాయురాత్మని ధిత్వా తత్రాగమయద్య త్రాశ్వమేధ యాజినోఽ భవన్ని త్యేవమివ వై స వాయుమేవ ప్రశశగ్ం స తస్మా ద్వాయురేవ వ్యష్టిర్వాయు స్సమష్టి రప పునర్మృత్యుం జయతి య ఏవం వేద తతో హ భుజ్య రాహవ్యయని రుపరరామ(2)

యాజ్ఞవల్క్యుడు సమాధానం చెబుతున్నాడు - “భుజ్యమహర్షీ! మీకు ఆ సుధన్వుడు అశ్వమేధయాగం చేసిన వారంతా ఎక్కడికి వెళతారో, పరీక్షిత్తు వంశీయులు కూడా అక్కడికే వెళతారని చెప్పాడు కదా! (మళ్ళీ నన్నెందుకు అడుగుతున్నారు)భుజ్యుడు-“యాజ్ఞవల్క్యా! సుధన్వుడు ఏం చెప్పాడో సరే నీవేం చెబుతావో వినాలనుంది. అశ్వమేధయాగం చేసిన వాళ్ళు ఎక్కడికి వెళతారు? అని అడిగాడు. యాజ్ఞ-“భుజ్యా! సూర్యుడి రథం 32 రోజులుపాటు ఎంతదూరం ప్రయాణిస్తుందో అంత విస్తీర్ణంతో ఈ బ్రహ్మాండవుంది. దీనికి రెండింతల ప్రమాణంతో భూమివుంది. ఈ భూమికి చుట్టూ రెండింతల విస్తీర్ణంతో సముద్రం (జలం) వుంది. ఈ భూమికి పైన కత్తిమొన అంత, చిన్న ఈగరెక్కంత పలుచగా ఆకాశం ఆవరించివుంది. ఇంద్రుడు రెక్కలు ధరించిన పక్షిరూపంలో వచ్చి

పరీక్షిత్తు (వంశంవారిని)న్ని తీసుకెళ్ళి వాయువుకి అప్పగిస్తాడు. వాయువు ఆ పరీక్షిత్తున్ని తనలో లీనం చేసుకుని, తన రూపంతో అనగా వాయురూపంతో వున్న పరీక్షిత్తున్ని తిరిగి అశ్వమేధయాగం చేసినవారు వెళ్ళే ప్రదేశానికి పంపుతాడు. ఇలా ఆగంధర్వుడు గతిరూపంలో వున్న వాయువుని కీర్తించాడు. ఎంతో గొప్పవాడైన వాయువు వ్యష్టిగా, సమిష్టిగా కూడా మనకి కనిపిస్తాడు. ఈవిధంగా వాయువు గొప్పతనాన్ని తెలుసుకున్నవాడు మృత్యువుని సైతం జయిస్తాడు.” యాజ్ఞవల్క్యుడి మాటలు విని సంతృప్తి చెందిన భుజ్యముని మరేమీ ప్రశ్నించకుండా మౌనం వహించాడు.

పంచమాధ్యాయః - చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥అథ హైముష స్తశ్చ క్రాయణః పత్రచ్చ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ
యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మాయతత్సాసర్వాంతరస్తం మేవ్యాచక్ష్యేత్యేష త ఆత్మాసర్వాంతరః
కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాంతరోయః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాంతరో యోఽ
పానేనాపానితి స త ఆత్మా సర్వాంతరో యో వ్యానేన వ్యానితి స త ఆత్మా నర్వాంతరో య
ఉదానే నో దానితి స త ఆత్మా సర్వాంతర ఏష త ఆత్మా సర్వాంతరః(1)

భుజ్యముని తరువాత అదే ప్రాంగణంలో వున్న మరో మహర్షి ఉషస్తుడనేవాడు పైకి లేచి యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి ఇలా ప్రశ్నించాడు. “యాజ్ఞవల్క్య! అపరోక్షంగా అంతరాత్మలో ఉండే బ్రహ్మను గురించి వివరించి చెప్పు! అన్నాడు. యాజ్ఞ- ఉషస్తుమునీ! దేహంతో ఇంద్రియాలతో కూడుకున్న నీ శరీరంలో వున్న నీ ఆత్మ, సకల జీవుల్లో వున్న పరమాత్మ లేక పరబ్రహ్మ “ఉషస్తుడు మహర్షీ! నీవు చెప్పిన సర్వాంతర్వర్తి ఎలాంటివాడు? ఈ సమస్తంలో (సృష్టిలోని సకలజీవుల్లో) నా ఆత్మ ఎక్కడుంది? వివరంగా చెప్పు” అని అడిగాడు. యాజ్ఞ- ఉషస్తుమునీ! ఎవరైతే నీ నోటినుంచి, ముక్కునుంచి ప్రాణవాయువుని పీలుస్తున్నాడో, విజ్ఞానమయుడైన అతడే నీలో వున్న ఆత్మ. అతడే సర్వాంతర్వర్తి. ఇదేవిధంగా ఎవరిచేతనీ అపాన, వ్యాన, ఉదాన వాయువులు తమతమ విధుల్ని నిర్వర్తిస్తున్నాయో అతడే విజ్ఞానమయుడైన నీ ఆత్మ. దేహేంద్రియాలతో కూడుకున్న నీలోని ఆత్మే శరీరం కన్నా భిన్నమైన, విలక్షణమైన అన్నిటో వ్యాపించి వుంది” అని చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచోష స్తశ్చ క్రాయణో యథా విబ్రూయాదసౌ గౌర
సౌవశ్య ఇత్యేవమేవై తద్వ్యపదిష్టం భవతి య దేవ సాక్షాదపరోక్షార్థహ్నా య ఆత్మా
సర్వాంతర స్తం మేవ్యాచక్ష్వేత్యేష త ఆత్మా సర్వాంతరః కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాంతరః న
దృష్టే ర్ఘ్నప్రారం పశ్యేర్న శ్రుతేః శ్రోతారగ్ం శృణుయాన్న మతేర్నన్తారం మనీషధాన విజ్ఞాతే
వ్విజ్ఞాతారం విజానీయాః ఏష త ఆత్మా సర్వాంతరోఽ తోఽ న్యదా ర్తం తతో హోషస్తశ్చ
క్రాయణ ఉపరరామ (2)

ఉషస్తుడు తిరిగి యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి మరో సందేహాన్ని వివరించమని
ఇలా కోరాడు “మహర్షీ! ఇది ఆవు, ఇది గుర్రం అని చెప్పినట్టు, పరబ్రహ్మను
గురించి చెప్పావు. అయితే నాకు పూర్తిగా పరబ్రహ్మతత్త్వం బోధపడేలా అపరోక్ష
బ్రహ్మ, సర్వాంతరాత్మను గురించి స్పష్టంగా చెప్పు” యాజ్ఞ-ఉషస్తమునీ! నీవడిగిన
పరబ్రహ్మమరెవరో కాదు నీలోవున్న నీ ఆత్మే. ఉషస్తుడు-“యాజ్ఞవల్క్య! నీవు
చెప్పిన ఆ సర్వాంతరుడెవరు? ఆత్మను గురించి మరింత స్పష్టంగా అర్థమయ్యేలా
చెప్పు.” యాజ్ఞ - “ఉషస్తా! ఈ సర్వాన్నీ చూచే దృష్టిరూపుడైన పరబ్రహ్మని
నీ కళ్ళతో చూడలేవు. అలాగే సర్వాన్నీ వినగలిగే శక్తికలిగిన, శ్రోతరూపుడైన
పరబ్రహ్మని గురించి నీవు వినలేవు. అలాగే మనసుకి సాక్షిగా వున్న ఆయన
గురించి ఏమీ ఆలోచించలేవు. బుద్ధికి విజ్ఞానానికి ప్రతీకగా వున్న ఆ జ్ఞానపురుషుడి
గురించి నీవేమీ తెలుసుకోలేవు. నిజానికి నీ ఆత్మే సర్వాంతర్వర్తి. ఆత్మ
లేకుండా వుండే ఈ కార్యకారణ శరీరం అనేది వినాశనం చెందుతుంది” అని
ప్రబోధించాడు. ఈవిధంగా తన సందేహాలు తీరటంతో ఉషస్తుడు ఎంతో
ఆనందించి, మౌనంగా వున్నాడు.

పంచమాధ్యాయః - పంచమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హైనం కహోళః కౌషీతకేయః పప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ
య దేవ సాక్షా దపరోక్షార్థహ్నా య ఆత్మా సర్వాంతర స్తం మేవ్యాచక్ష్వే త్యేష త ఆత్మా
సర్వాంతరః కతమో యాజ్ఞవల్క్య సర్వాంతరో యోఽ శనాయాపిపాసే శోకం మోహం
జరాం మృత్యుమత్యేతి ఏతం వై తమాత్మానం విదిత్వా బ్రాహ్మణాః పుత్రైషణా యాశ్చ
విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వృత్తాయ, అథభిక్షాచర్యం చరన్తి యా హ్యేవ పుత్రైషణా
సా విత్తైషణా యా విత్తైషణా సా లో కైషణోభేహ్యేతే ఏషణే ఏవ భవతః తస్మాద్బ్రాహ్మణాః

పాణ్డీత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేత్ బాల్యం చ పాణ్డీత్యం చ నిర్విద్యాథ మునిరమౌనం
చ మౌనం చ నిర్విద్యా_థ బ్రాహ్మణః సబ్రాహ్మణః కేన స్యాద్యేన స్యా త్తేనేద్యశ ఏవాతో_
న్యదార్తం తతోహ కహోళః కౌషీతకేయ ఉపరరామ (1)

ఉషస్తుడి తరువాత కుషీతకముని కుమారుడైన కహోల మహర్షి
యాజ్ఞవల్క్యుడిని “ఓ మహర్షీ! అపరోక్ష బ్రహ్మ గురించి, సర్వాంతరాత్మ గురించి
సవివరంగా చెప్పు. నేను కోరేది సమిష్టి ఆత్మ గురించి చెప్పమని” అని అడిగాడు.
యాజ్ఞ - “కహోలముషీ! నీలోవున్న ఆత్మే సర్వాంతర్వర్తి (అన్నిచోట్లా వున్న)
పరబ్రహ్మం”. కహోల - “యాజ్ఞవల్క్యు! ఆ సర్వాంతర్వర్తి ఎవరు? యాజ్ఞ -
కహోలమహర్షీ! ఆకలి దప్పికలు, దుఃఖం, మోహం, వార్ధక్యం, మృత్యువు
వీటన్నిటికన్నా అతీతమైనది సర్వాంతర్వర్తి అయిన పరబ్రహ్మం. అలాంటి
ఈ పరబ్రహ్మాన్ని అపరోక్షరూపంలో తెలుసుకున్న (సాక్షాత్కరించుకున్న) విప్రులు
పుత్రులు, ధనం, లోకసుభాలు కావాలనే కోరికల్ని విడిచిపెట్టి భిక్షాటన
చేస్తుంటారు. ఇలా బ్రహ్మజ్ఞానులైన వారు పూర్తిగా ఆత్మజ్ఞానాన్ని తెలుసుకుని,
తద్వారా స్థిరంగా, దృఢంగా వుండటానికి ప్రయత్నించాలి. అన్ని రకాల కోరికల్ని
విడిచిపెట్టి పరబ్రహ్మజ్ఞానాన్ని పొందినవాడే నిజమైన బ్రాహ్మణుడు. కహోల
-యాజ్ఞవల్క్యు! బ్రహ్మజ్ఞానం పొందినవాడు ఎలావుంటాడు? ఏవిధంగా
ప్రవర్తిస్తాడు? యాజ్ఞ - “కహోలా! బ్రహ్మవేత్త ఎలా ప్రవర్తించినప్పటికీ ఇప్పుడు
నేను చెప్పిన లక్షణాలు కలిగివుంటాడు. నిజానికి పరబ్రహ్మాకి భిన్నంగా
కనిపించేదంతా మాయ, ఒక కల, సారంలేనిది, ఎండమావిలాంటిది ఒక్క
ఆత్మ మాత్రమే నిత్యమైనది సత్యమైనది” అని ప్రబోధించాడు. తన ప్రశ్నలకి
తగిన సమాధానాలు లభించటంతో కహోలమహర్షీ! ఎంతో సంతృప్తి చెంది
మౌనం వహించాడు.

పంచమాధ్యాయః - షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హైనం గార్గీవాచక్సవీ పత్రచ్చ యాజ్ఞ వల్వేతి హోవాచ
యదిదగ్ం సర్వ మప్యోత్తం చ ప్రోతం చ కస్మిన్ను ఖల్వాప ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి వాయో
గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు వాయురోతశ్చ ప్రోతశ్చే త్యన్తిరిక్షలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖల్వన్తరిక్ష
లోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి గన్ధర్వలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు గన్ధర్వలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చే

త్యాదిత్యలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖల్వాదిత్యలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి చన్ద్రలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు చన్ద్రలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి నక్షత్ర లోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు నక్షత్రలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి దేవలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు దేవలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతీన్ద్రలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖల్విన్ద్రలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి ప్రజాపతిలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు ప్రజాపతిలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి బ్రహ్మలోకేషు గార్గీతి కస్మిన్ను ఖలు బ్రహ్మలోకా ఓతాశ్చ ప్రోతాశ్చేతి సహోవాచ గార్గి మాతి ప్రాక్షీర్కాతేముర్ధా వ్యపప్తదనతి ప్రశ్వాంవై దేవతా మతి పృచ్ఛసి గార్గి మాతి ప్రాక్షీరితి తతో హ గార్గీ వాచక్స్ వ్యుపరరామ(1)

కహోలుడి తరువాత వీ చక్రమహర్షి పుత్రిక అయిన గార్గి యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి ఇలా అడిగింది” యాజ్ఞవల్క్యు! మనకి కనిపించే ఈ వస్తువులన్నీ జలంలో ఓతప్రోతంగా వున్నాయి కదా! మరి ఆ జలం అనేది ఎందులో ఓతప్రోతమై వుంది? (ఓతప్రోతం - వస్త్రంలో దారంలాగా) యాజ్ఞ - “జలం వాయువులో ఓతప్రోతమై వుంది” అనిచెప్పాడు. గార్గి-వాయువు దేనిలో వ్యాపించి వుంది? యాజ్ఞ - అంతరిక్షలోకంలో, గార్గి - ఆ అంతరిక్షలోకం ఎందులో వ్యాపించింది? యాజ్ఞ-గంధర్వలోకంలో, గంధర్వలోకం దేనిలో ఓతప్రోతంగా వుంది? యాజ్ఞ-సూర్యలోకంలో. గార్గి - సూర్యలోకం దేనిలో ఓతప్రోతంగా వుంది? యాజ్ఞ - చంద్రలోకంలో. గార్గి-ఆ చంద్రలోకం ఎందులో ఓతప్రోతంగా వుంది? యాజ్ఞ-నక్షత్రలోకంలో. గార్గి-ఆ నక్షత్రలోకం ఎందులో ఓతప్రోతంగా వుంది? యాజ్ఞ-దేవలోకంలో. గార్గి-దేవలోకం ఎందులో ఓతప్రోతంగా వుంది? యాజ్ఞ - ప్రజాపతి లోకంలో. గార్గి - ప్రజాపతిలోకం ఎందులో ఓతప్రోతంగా వుంది? యాజ్ఞ - బ్రహ్మలోకంలో. గార్గి - మరి ఆ బ్రహ్మలోకం ఎందులో ఓతప్రోతంగా వుంది? అని అడిగింది. ఆమె ప్రశ్నలు వినగానే యాజ్ఞవల్క్యుడికి ఆగ్రహం కలిగింది. “ఓ గార్గీ! నీవు ఇప్పటిదాకా అడిగిన ప్రశ్నలు చాలు. ఇకపై న్యాయవిరుద్ధమైన ప్రశ్నలు వేయకు. ఈ సర్వానికి అతీతమైనవాడే పరమాత్మ లేక పరబ్రహ్మ, ఊహించటానికి కూడా శక్యంకాని ఆయనగురించి అనుమానంతో ప్రశ్నించకు. ఆగమ ప్రమాణాలతో మాత్రమే తెలుసుకోతగ్గ పరబ్రహ్మను గురించి అతిగా ప్రశ్నించకు. అలాచేస్తే నీతల తెగిపడుతుంది” అని హెచ్చరించాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడి మాటలు విని భయపడిన గార్గి మౌనంగా వుంది.

పంచమాధ్యాయః - సప్తమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హైనముద్దాలక ఆరుణి ప ప్రచ్ఛ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ మద్రే
ష్వవసామ పతంజలస్య కాప్యస్య గృహేషు యజ్ఞమభీయనానా స్తప్యసీ ద్భార్యా గంధర్వ
గృహీతా తమవృచ్ఛామ కోఽ నీతి సోఽ బ్రవీత్ కబన్ధ ఆధర్వణ ఇతి సోఽ
బ్రవీత్పతంజలం కాప్యం యాజ్ఞ కాగ్ం శ్చ వేత్థ ను త్వం కాప్య తత్సూత్రం యేనాయం చ
లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని న్ధృబ్ధాని భవంతీతి సోఽ బ్రవీత్పతంజలః
కాప్యేనాహం తం భగవన్వే దేతి సోఽ బ్రవీత్పతంజలం కాప్యం యాజ్ఞకాగ్ం శ్చ వేత్థ ను
త్వం కాప్య తమన్తర్యామిణం య ఇమం చ లోకం పరం చ లోకగ్ం సర్వాణి చ భూతాని
యోఽ న్తరో యమయతీతి సోఽ బ్రవీత్పతంజలః కాప్యేనాహంతం
భగవన్వేదేతి సోఽ బ్రవీత్పతంజలం కాప్యం యాజ్ఞకాగ్ం శ్చ యో వై తత్కాప్య సూత్రం
విద్యాత్తం చా న్తర్యామిణమితి స బ్రహ్మ విత్స లోకవిత్స దేవవిత్స వేదవిత్స భూతవిత్స
ఆత్మవిత్స సర్వవిదితి తేభ్యోఽ బ్రవీత్తదహం వేద తచ్ఛే త్వం యాజ్ఞవల్క్య సూత్రమవిద్వాగ్ం
స్తంచాన్తర్యామిణం బ్రహ్మగవీ రుదజసేమూర్ధా తే విపతిష్యతీతి వేద వా అహం గౌతమ
తత్సూత్రం తం చాన్తర్యామిణమితి యో వా ఇదం కశ్చి ద్భూయా ద్వేద వేదేతి యథా వేత్థ
తథా బ్రూహీతి (1)

గార్గిమౌనం వహించగానే అరుణముని కుమారుడైన ఉద్దాలక మహర్షి
పైకిలేచి “యాజ్ఞవల్క్య! పూర్వం మేము ముద్రదేశంలో యాజ్ఞశాస్త్రం
(కల్పసూత్రాలు) అధ్యయనం చేస్తూ కపిలగోత్రజుడైన పతంజలుడనే మహర్షి
ఇంట్లో వుండేవాళ్ళం. ప్రారబ్ధవశాన ఒక గంధర్వుడు పతంజలుడి భార్యని
ఆవహించాడు. మేమామెదగ్గరకి వెళ్ళి నీవెవరయ్యా? ఎందుకీమెని ఆవహించావు?
అని అడిగాం. “అయ్యా! నాపేరు కబంధుడు నేను అధర్వుడి కుమారుణ్ణి “అయ్యా!
ఈ జన్మ దీని తరువాతి జన్మలు, బ్రహ్మనుంచి స్తంభం వరకూ సకల భూతాలు
ఏ సూత్రం ద్వారా కట్టబడ్డాయో నీకు తెలుసా? అడి అడిగాడు. పతంజలుడు
ఆ ప్రశ్న విని నాకు తెలియదు” అనిచెప్పాడు. తిరిగి గంధర్వుడు అతడితో
“పతంజలీ! పోనీ ఈ లోకంలో పరలోకంలో, సకల భూతాలలో అంతర్యామిగా
వుంటూ వాటిచేత ఒక యంత్రంలా పనులు చేయించేది ఎవరో నీకు తెలుసా?”
అని అడిగాడు. పతంజలుడు “గంధర్వా! నాకు తెలీదు” అని చెప్పాడు. అదివిని

గంధర్వుడు పతంజలుడి శిష్యులతో “మీలో ఎవరైనా నేనడిగిన సూత్రం గురించి, అంతర్యామి గురించి, తెలుసుకుంటే వారు పరబ్రహ్మ గురించి తెలుసుకున్నవాడు, సకల వేదాల్ని, ఆత్మతత్వాన్ని, ఈ సర్వాన్నీ తెలుసుకున్నవాడవుతాడు.” అని చెప్పి, వారందరికీ సూత్రుడు గురించి అంతర్యామి గురించి వివరించాడు. ఆ సమయంలో నేను అక్కడే వున్నాను కాబట్టి నాకు కూడా వారి గురించి తెలిసింది. ఓ యాజ్ఞవల్క్యు! నీకు కూడా ఆ సూత్రుడు, అంతర్యామి గురించి తెలుసా! ఒకవేళ తెలియకపోతే నీవు బ్రహ్మవేత్తవికావు. నీకు గోవుల్ని తీసుకెళ్ళే అర్హతే వుండదు. అలా నీవు అంతర్యామి గురించి తెలియకుండా ఆవుల్ని తీసుకెళితే నాశాపంతో నీతల తెగుతుంది జాగ్రత్త” అని హెచ్చరించాడు. అంతావిని “ఉద్దాలకా! నాకు సూత్రాత్మ గురించి, అంతర్యామి గురించి తెలుసు” అన్నాడు యాజ్ఞవల్క్యుడు. ఉద్దా-మహర్షీ! ప్రతివాడూ నాకు తెలుసు, నాకు తెలుసు అనంటున్నారు. నిజంగా నీకు తెలిస్తే దాన్ని వివరించు” అని అడిగాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ వాయుర్వై గౌతమ తత్సూత్రం వాయునా వై గౌతమ సూత్రేణా యం చ లోకః పరశ్చలోకః సర్వాణి చ భూతాని సన్న్వబ్ధాని భవంతి తస్మాద్వై గౌతమ పురుషం ప్రేత మహుర్వస్త్రిగ్ం సిషతాస్యాజ్ఞా నీతి వాయునా హి గౌతమ సూత్రేణ సన్న్వబ్ధాని భవంతీత్యేవమేవై తద్యాజ్ఞవల్క్యస్త్ర్యామిణం బ్రూహీతి (2)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు “ఉద్దాలకా! అన్నిటినీ బంధించిన వాడు వాయువు. వాయువు రూపంలో వుండే సూత్రం (దారం)తోనే ఈలోకం, పరలోకం, సమస్తభూతాలూ గుచ్చబడివున్నాయి. ఎవరైనా మరణిస్తే అతడి శరీరాన్ని చూసివాడి అవయవాలన్నీ శిథిలమైపోయాయి అంటాం. ఎందుకంటే మరణానికి ముందు అతడి శరీరావయవాలన్నీ వాయువుద్వారా గుచ్చబడి వుంటాయి. “ఉద్దాల - యాజ్ఞవల్క్యు! నీవు చెప్పింది నిజమే ఇక “అంతర్యామి ఎలా వుంటాడో చెప్పు”? అని అడిగాడు.

మం.శ్లో॥ యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అంతరో యం పృథివీ న వేదయస్య పృథివీ శరీరం యః పృథివీమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (3)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - ఉద్దాలకా! ఎవడు భూమిమీద భూమిలోపలా వుంటాడో! తనలోపల ఉన్నప్పటికీ ఆవున్నవాడి గురించి భూమి

తెలుసుకోలేదో, ఎవడి శరీరమే ఈ భూమిరూపంగా వున్నదో! భూమి లోపలే వుంటూ ఎవడైతే భూమిని నియంత్రిస్తూ వుంటాడో! వాడే నీలోవున్న ఆత్మ. ఆ ఆత్మే అంతర్యామి. అతడే అమృతుడు (మరణంలేనివాడు) కూడా.

మం.శ్లో॥ యోఽ పృథివీన్మధ్యోఽ న్తరో యమాపో న విదుర్యస్యాపశ్యతీరం

యోఽ పామంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (4)

ఉద్దాలకా! ఎవడైతే జలంలో వున్నప్పటికీ వాడిని ఆ జలం తెలుసుకోలేదో, ఎవడికి జలాలు శరీరంగా వున్నాయో, ఎవడు జలంలో వుంటూ ఆ జలాన్ని నియమిస్తుంటాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. ఆయనే అంతర్యామి. అమృతస్వరూపుడు.

మం.శ్లో॥ యోఽ గ్నాతిష్ఠ న్నగ్నేరంతరో యమగ్నిర్న వేద యస్నాగ్నిః శరీరం

యోఽ గ్నిమంతరో యమయ త్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (5)

ఎవడైతే అగ్నిలోవుంటూ ఆ అగ్నిని నియమిస్తున్నాడో, అగ్నిలో వున్నప్పటికీ తనలో వున్నవాడిని ఏ అగ్ని గ్రహించలేదో, ఎవడి శరీరం అగ్ని స్వరూపంగా వుందో, అతడే నీలో వున్న అంతర్యామి. అతడే పరమాత్మ అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యోఽ న్తరిక్షే తిష్ఠ న్నన్తరిక్షా దంతరో యమన్తరిక్షం నవేద యస్యాన్తరిక్షగ్ం

శరీరం యోఽ న్తరిక్ష మంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (6)

ఎవడు అంతరిక్షంలో నివసిస్తున్నాడో, అంతరిక్షంలోపలే వున్నా ఆ అంతరిక్షం ఎవర్ని తెలుసుకోలేదో, ఎవడు అంతరిక్షమే తన శరీరంగా వున్నాడో, అంతరిక్షంలోనే వుంటూ ఎవడు దాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలో వున్న ఆత్మ ఆయనే అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో వాయౌ తిష్ఠ న్వాయోర న్తరోయం వాయు ర్న వేద యస్యవాయుః

శరీరం యో వాయుమంతరో యమయ త్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (7)

ఎవడు వాయువులోపలవున్నప్పటికీ, ఆ వాయువు అతన్ని తెలుసుకోలేదో, ఎవడు తన శరీరాన్ని వాయువుగా కలిగివున్నాడో, ఎవడు వాయువులో వుంటూ, ఆ వాయువునే నియంత్రిస్తూ వుంటాడో అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. ఆయనే అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో దివి తిష్ఠ న్ద్వితోఽ న్తరో యం ద్యౌర్న వేద యస్య ద్యౌః శరీరం

యో దివ మంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (8)

ఎవడు ద్యులోకాన్ని నివాసంగా చేసుకున్నాడో, ద్యులోకంలో వున్నప్పటికీ, ఆలోకం ఎవడి గురించి తెలుసుకోలేదో, తన శరీరమే ద్యులోకంగా ఎవడు కలిగివున్నాడో, ద్యులోకంలోనేవుంటూ ఎవడుదాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. అంతర్యామి, అతడే అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ య ఆదిత్యే తిష్ఠన్నాదిత్యా దంతరోయ మాదిత్యో న వేద యస్యాదిత్యః శరీరం య ఆదిత్య మంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (9)

ఎవడు సూర్యుడిలోపల వున్నప్పటికీ, ఆ సూర్యుడు అతన్ని తెలుసుకోలేదో, ఎవడు సూర్యుడే తన శరీరంగా కలిగివున్నాడో, సూర్యుడిలోనే వుంటూ ఎవడు ఆ సూర్యుణ్ణి నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. ఆయనే అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో దిక్షు తిష్ఠన్ద్విగ్భోఽ_ న్తరోయం దిశో న విదు ర్యస్య దిశ శ్శరీరం యో దిశో_ న్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (10)

ఎవడు అన్ని దిక్కుల్లో నివసిస్తుంటాడో, తనలోనే వున్నప్పటికీ ఆ దిక్కులు ఎవర్ని తెలుసుకోలేవో, తన శరీరమే దిక్కులుగా ఎవడు కలిగివున్నాడో, దిక్కుల్లోనే వుంటూ ఆ దిక్కుల్ని ఎవడు నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యశ్చన్తతారకే తిష్ఠగ్ం శ్చన్తతారకా దంతరో యం చన్తతారకం న వేద యస్య చన్తతారకగ్ం శరీరంయ శ్చన్తతారక మంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (11)

ఎవడు చంద్రుడిలో నక్షత్రాలలో వుంటాడో, ఎవరిని చంద్ర, నక్షత్రాలు తమలోపలవున్నా తెలుసుకోలేవో, ఎవడు చంద్ర నక్షత్రాలను తన శరీరంగా చేసుకున్నాడో, ఎవడు చంద్ర - నక్షత్రాలలో వ్యాపించి వాటిని నియంత్రిస్తున్నాడో అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. అంతర్యామి అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ య ఆకాశే తిష్ఠ న్నాకాశా దంతరో యమాకాశో న వేద యస్యాకాశ శ్శరీరం య ఆకాశ మంతరో యమయత్యేష త ఆత్మా న్తర్యా మ్యమృతః (12)

ఎవడు ఆకాశంలోపలా బైటా వ్యాపించివున్నాడో, ఎవరిని ఆకాశం తన లోపల వున్నప్పటికీ తెలుసుకోలేదో, ఎవడు ఆకాశమే తన శరీరంగా

కలిగివున్నాడో, ఆకాసంలో వ్యాపించి ఆ ఆకాశాన్ని ఎవడు నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోని ఆత్మ, అతడే అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యస్తమసి తిష్ఠగ్ం స్తమసోఽన్తరోయం తమో న వేద యస్య తమ శ్శరీరం యస్తమోఽన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృతః (13)

ఎవడు అంధకారంలోవున్నాడో, అంధకారంలో వున్న ఎవడిని ఆ అంధకారం కూడా తెలుసుకోలేదో, తన శరీరమే అంధకారంగా ఎవడు కలిగివున్నాడో, అంధకారంలోనే వుంటూ దాన్ని ఎవడు నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ, అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ య స్తేజసి తిష్ఠగ్ం స్తేజసోఽన్తరోఽయం తేజో న వేద యస్య తేజశ్శరీరం యస్తేజోఽన్తరో యమయ త్యేష త ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృతః ఇత్యభిదై వత మథాభి భూతమ్ (14)

ఎవడు తేజస్సులోకొలువైవున్నాడో, ఎవడిని తేజస్సు తనలోవున్నప్పటికీ తెలుసుకోలేదో, ఎవడు తేజస్సే శరీరంగా కలిగి ప్రకాశిస్తున్నాడో, తేజస్సులో వుంటూ ఆ తేజస్సుని ఎవడు నియంత్రిస్తున్నాడో అతడే నీలోవున్న ఆత్మ, అంతర్యామి అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యస్సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠన్సర్వభ్యో భూతేభ్యోఽన్తరోయగ్ం సర్వాణి భూతాని న విదు ర్యస్య సర్వాణి భూతాని శరీరం యస్సర్వాణి భూతా న్యన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృత ఇత్యభిభూత మథాధ్యాత్మం (15)

ఎవడు సకలభూతాలలో నివసిస్తున్నాడో, ఎవడిని తమలోనే కొలువైవున్నప్పటికీ సకల జీవులూ (భూతాలూ) తెలుసుకోలేవో, అన్ని భూతాల్లో వుంటూ వాటిని ఎవడు నియంత్రిస్తూవుంటాడో, సకల భూతాలూ ఎవడి శరీరంగా వున్నామో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ, అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యః ప్రాణే తిష్ఠన్ ప్రాణాదన్తరోయం ప్రాణో న వేద యస్యప్రాణ శ్శరీరం యః ప్రాణ మన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యా మ్యమృతః (16)

ఎవడు ప్రాణంలో (వాయువు) అనగా నాసికలో కొలువైవుంటాడో, ఎవడిని ఆప్రాణం తనలో వున్నప్పటికీ తెలుసుకోలేదో, ఎవడు ప్రాణమే శరీరంగా

కలిగివున్నాడో, ఎవడు ప్రాణంలో నివసిస్తూ దాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో వాచి తిష్ఠన్వాచోఽన్తరోయం వాఙ్మ వేద యస్య వాక్యశీరం యో వాచ మన్తరో యమయ త్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః (17)

ఎవడు వాక్కులో వున్నాడో, వాక్కులోవున్నప్పటికీ ఎవడిని ఆ వాక్కు తెలుసుకోలేదో, ఎవడు వాక్కు దేహంగా కలిగివున్నాడో ఎవడు వాక్కులో వుంటూ దాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో అతడే నీ ఆత్మ. అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యశ్చక్షుషి తిష్ఠగ్ంశ్చక్షుషోఽన్తరోయం చక్షుర్నవేద యస్య చక్షుశ్శీరం యశ్చక్షురన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః (18)

ఎవడు నేత్రం (కళ్ళు)లో వున్నాడో, నేత్రంలో వున్న ఎవరిని ఆ నేత్రాలు కూడా తెలుసుకోలేవో, ఎవడు నేత్రమే తన శరీరంగా కలిగివున్నాడో, నేత్రంలో నేవుంటూ ఎవడు దీన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ, అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యశ్రోతే తిష్ఠన్ శ్రోత్రాదన్తరో యగ్ంశ్రోత్రం న వేద యస్య శ్రోత్రగ్ం శీరం య శ్రోత్ర మన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః (19)

ఎవడు శ్రోత్రం (చెవి)లో కొలువైవున్నాడో, శ్రోత్రంలోవున్నప్పటికీ ఎవడిని ఆ శ్రోత్రం తెలుసుకోలేదో, శ్రోత్రంలోనే వుంటూ ఎవడు దాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో అతడే నీ ఆత్మ. అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో మనసి తిష్ఠన్మనసోఽన్తరో యం మనో న వేద యస్య మనః శీరం యో మనోఽన్తరో యమయత్యేష త ఆత్మాన్తర్యామ్యమృతః (20)

ఎవడు మనసులో నిలిచివున్నాడో, మనసులో వున్నప్పటికీ ఎవడిని ఆమనసుకూడా తెలుసుకోలేదో, ఎవడు మనసే తన శరీరంగా వున్నాడో, మనసులోనే వుంటూ ఎవడు దాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ య స్త్వచి తిష్ఠగ్ం స్త్వచోఽన్తరో యం త్వజ్న వేద య స్యత్వక్యశీరం యస్త్వ చ మన్తరో యమయత్యేష త వత్మాన్తర్యామ్యమృతః (21)

ఎవడు చర్మం అనే ఇంద్రియంలోపల కొలువైవున్నాడో, ఆ చర్మేంద్రియం లోపల వున్న ఎవడిని ఆచర్మం కూడా తెలుసుకోలేదో, ఎవడు తన శరీరమే చర్మేంద్రియంగా వున్నాడో, చర్మేంద్రియంలో వుంటూ ఎవడు దాన్ని నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ, అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో విజ్ఞానేతిష్ఠ నిజ్ఞానా దంతరో యం విజ్ఞానం న వేద యస్య విజ్ఞానగ్ం శరీరం యో విజ్ఞానమంతరో యమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతః (22)

ఎవడు బుద్ధి (జ్ఞానానికి) కి లోపలకొలువైవున్నాడో, బుద్ధిలో కొలువైన ఎవడిని ఆబుద్ధికూడా గ్రహించలేదో, ఎవడు బుద్ధినే తన శరీరంగా చేసుకున్నాడో, బుద్ధిలోనే వుంటూ ఎవడు దాన్ని చక్కగా నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడేనీలోవున్న ఆత్మ, అంతర్యామి, అమృతుడు.

మం.శ్లో॥ యో రేతసి తిష్ఠ నైతసోఽంతరాయగ్ం రేతో న వేద యస్య రేత శ్శరీరం యో రేతోఽంతరాయమయత్యేష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతోఽదృష్టో ద్రష్టోఽశ్రుతః, శ్రోతాఽమతోమంతాఽవిజ్ఞాతో విజ్ఞాతా నాన్యోఽతోఽస్తి ద్రష్టా నాన్యోఽతోఽస్తి శ్రోతా నాన్యోఽతోఽస్తి మంతా నాన్యోఽతోఽస్తి విజ్ఞాతైష త ఆత్మాంతర్యా మ్యమృతోఽతోఽన్యదార్తం తతో హోద్దాలక అరుణి రుపరరామ (23)

ఎవడు వీర్యంలో కొలువైవున్నాడో, వీర్యంలో కొలువైన ఎవడిని ఆ వీర్యం కూడా తెలుసుకోలేదో, ఎవడు వీర్యమే శరీరంగా కలిగివున్నాడో, వీర్యంలోనే వుంటూ దాన్ని ఎవడు సక్రమంగా నియంత్రిస్తున్నాడో, అతడే నీలోవున్న ఆత్మ. అంతర్యామి అమృతుడు. ఉద్దాలకా! అలా అన్నిటో అంతర్యామిగా వుండే ఆత్మ కంటికి కనిపించనప్పటికీ చూపుగా, చెవికి వినపడనప్పటికీ, ఆశ్రోత్రేంద్రియాన్ని నడిపించేవాడిగా, ఆలోచనలేని వాడైనప్పటికీ ఆలోచన కలిగించేవాడుగా వుంటాడు. అతడే అంతర్యామి. అతడికన్నా గొప్పవాడులేడు. అమృతస్వరూపుడైన ఈ అంతర్యామే నీలోవున్న ఆత్మ. మరణంలేని అంతర్యామి తప్ప అన్నీ నశించిపోయేవే.” అని ప్రబోధించాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడు చేసిన ప్రబోధం విని సంతృప్తి చెందిన ఉద్దాలకుడు మరే ప్రశ్నావేయకుండా మౌనం వహించాడు.

పంచమాధ్యాయః - అష్టమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హ వాచక్ష్మ్యువాచ బ్రాహ్మణాభగవంతో హంతాహమిమం ద్వౌ ప్రశ్నౌ ప్రక్ష్యామి తౌ చే న్వేవక్యతి న వై జాతు యుష్మాకమిమం కశ్చిద్దహోద్వ్యం జేతేతి పృచ్ఛ గార్గీతి (1)

ఉద్దాలకుడి తరువాత వాచక్ష్మ మహర్షి కుమార్తె గార్గి లేచి అక్కడున్న వారితో “పండితులారా! మీరందరూ అనుమతిస్తే యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి మరో రెండు ప్రశ్నలు చివరిగా అడుగుతాను. ఆ ప్రశ్నలకి తగిన సమాధానం చెప్పినట్లైతే, మనలో ఎవరూ ఆయన్ని వాదంలో జయించలేమని అంగీకరించి తగినవిధంగా గౌరవిద్దాం” అన్నది. అందరూ ఆమె మాటకి తమ అంగీకారాన్ని తెలియచేసారు.

మం.శ్లో॥ సౌ హోవాచహం వైత్వా యాజ్ఞవల్క్య యథా కాశ్యో వా వైదేహో వోగ్రపుత్ర ఉజ్జ్వం ధనురభిజ్యం కృత్వా ద్వౌ బాణవంతౌ సపత్నాతి వ్యాభినౌ హస్తే కృత్వో పోత్తిష్ఠే దేవమే వాహం త్వాం ద్వాభ్యాం ప్రశ్నా భ్యా ముపోదస్థాంతౌ మే బ్రూహీతి పృచ్ఛ గార్గీతి (2)

గార్గి ఇలా ప్రశ్నించింది - ‘యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షీ! మహావీరులైన కాశీ, విదేహరాజులు తమ ధనస్సనుంచి బాణాల్ని వదిలిపెడితే అవి శత్రురాజుల హృదయాలలో గుచ్చుకుని ఎంత బాధపెడతాయో, అదేవిధంగా నేను నిన్ను రెండు ప్రశ్నలు అడుగుతాను. సరైన సమాధానం చెప్పు “అన్నది. ఆమె మాటలు విన్న యాజ్ఞవల్క్యుడు నవ్వుతూ ‘అలాగే అడుగు’ అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ సౌ హోవాచ యదూర్ధ్వం యాజ్ఞవల్క్య దివో యదవాక్పృథివ్యా యదంత రా ద్యావా పృథివీ ఇమే యద్భూతం చ భవచ్ఛ భవిష్యచ్ఛేత్యాచక్షతే కస్మిగ్ం స్తదోతం చ ప్రోతం చేతి (3)

ఓ యాజ్ఞవల్క్యు! ద్యులోకానికిపైన, ఈ భూలోకానికి క్రింద అలాగే ద్యావాపృథివీ (ద్యు-భూమి) రూపంలో వున్న ఈ బ్రహ్మాండం మధ్య భాగంలో ఉన్నది, అలాగే భూత, వర్తమాన, భవిష్యత్తులుగా శాస్త్ర గ్రంథాల్లో చెప్పబడిందీ, ద్వంద్వాలతోకూడి (ద్వైతభావవంతో)వున్నది అయిన ఈ ప్రపంచం మొత్తం ఎందులో ఓ తప్రోతంగా(వస్త్రంలోవున్న దారంలా)వుంది? అని అడిగింది గార్గి.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ యదూర్హ్యం గార్గి దివో యదవాక్ పృథివ్యా యద
స్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే య ద్భూతం చ భవచ్ఛ భవిష్యచ్ఛే త్యాచక్షతే ఆకాశే తదోతంచ
ప్రోతం చేతి (4)

యాజ్ఞవల్క్యుడిలా సమాధానం చెప్తున్నాడు. “గార్గీ! నీవడిగిన,
ద్యులోకానికి పైన, భూలోకానికి క్రింద ఈ ద్యావాపృథివీ లోకాలకి మధ్యభాగంలో,
భూత వర్తమాన భవిష్యత్తురూపాలలో, వుండేవన్నీ ఎలాంటి రూపంలేని
ఆకాశంలో ఓతప్రోతమై (ఏకీభావంచెంది)వుంటాయి.

మం.శ్లో॥ సౌ హోవాచ నమస్తేఽస్తు యాజ్ఞ వల్క్య యో మ ఏతం
వ్యవోచోఽపరస్మై ధారయ స్వేతి పృచ్ఛ గార్గీతి (5)

గార్గి తిరిగి “ఓయాజ్ఞవల్క్యా! చాలా చక్కటి సమాధానం చెప్పావు.
నీ బ్రహ్మవిద్యా పరిజ్ఞానానికి నమస్కరిస్తున్నాను. మరో ప్రశ్న అడుగుతాను
దయచేసి చెప్పండి” అన్నది. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆనందంగా అడగమన్నాడు

మం.శ్లో॥ సౌ హోవాచ యదూర్హ్యం యాజ్ఞవల్క్యదివో యదవాక్ పృథి వ్యా
యదస్తరా ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం చ భవ చ్ఛ భవిష్యచ్ఛే త్యాచక్షతే కస్మిగ్ం
స్తదోతం చ ప్రోతం చేతి (6)

గార్గి అడుగుతోంది “మహర్షీ! ద్యులోకం కన్నా పైన, భూలోకం కన్నా
క్రింద, భూమండల కపాలం మధ్య భాగంలో భూతవర్తమాన, భవిష్యత్కాలాలుగా
వున్నది ఏదో, వీటన్నిటికీ సూత్రంగా వున్న ఆ ఆకాశం అనేది దేనిలో
ఓతప్రోతంగావుంది? అని ప్రశ్నించింది.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ యదూర్హ్యం గార్గి దివో యదవాక్ పృథివ్యా యదస్తరా
ద్యావాపృథివీ ఇమే యద్భూతం చ భవచ్ఛ భవిష్యచ్ఛే త్యాచక్షతే ఆకాశ ఏవ తదోతం చ
ప్రోతం చేతి కస్మిన్న ఖిల్వాకాశ ఓతశ్చ ప్రోత శ్చేతి (7)

మం.శ్లో॥ సహోవాచై తద్వై తదక్షరం గార్గి బ్రాహ్మణా అభివద న్త్యస్థూల మనణ్వ
ప్రాస్వ మదీర్ఘ మలోహిత మస్నేహ మచ్ఛాయ మతమోఽ వాయునాకాశ మనఙ్గ మరస
మగన్ధ మచక్షుష్క మశ్రోత్ర మవాగమనోఽ తేజస్క మప్రాణ మముఖ మమాత్ర మనన్తర
మబాహ్యం న తదశ్నాతి కించన న తదశ్నాతి కన్తన (8)

మం.శ్లో॥ ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి సూర్యాచన్ద్రమసౌ విధృతౌ
తిష్ఠతః ఏతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ద్యావా పృథివ్యౌ విధృతేతిష్ఠతః ఏతస్య వా
అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి నిమేషౌ ముహూర్తౌ అహోరా త్రాన్యర్థమాసౌ మాసౌ ఋతవః
సంవత్సరా ఇతి విధృతా స్తిష్ఠ స్త్యేతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే గార్గి ప్రాచ్యోనద్యః స్యన్తన్తే
శ్వేతేభ్యః పర్వతేభ్యః ప్రతీచ్యోఽన్యాయాం యాం చ దిశ మన్యే తస్య వా అక్షరస్య
ప్రశాసనే గార్గి దదతో మనుష్యాః ప్రశగ్ంసన్తి యజమానం దేవా దర్శ్యం పిత రోఽ
న్వాయత్తాః (9)

ఓ గార్గీ! ఈ అక్షరపురుషుడి ఆజ్ఞతోనే సూర్యచంద్రులు సంచరిస్తున్నారు. ఇతడి ఆజ్ఞతోనే భూమి అంతరిక్షం ఎంతో శక్తి వంతంగా వున్నాయి. అలాగే నిముషాలు, ముహూర్తాలు(48నిముషాలు) పగలూ రాత్రుళ్ళూ, పక్షాలు, మాసాలు, ఋతువులు, సంవత్సరాలు, కూడా ఆయన శాసనంతోనే నడుస్తున్నాయి. గార్గీ! ఈ అక్షరబ్రహ్మ అనుశాసనంతోనే హిమాలయం నుంచి పుట్టిన నదులన్నీ తూర్పుముఖంగా ప్రవహిస్తున్నాయి. అలాగే సింధూలాంటి మరికొన్ని నదులు పడమర దిశగా ప్రవహిస్తున్నాయి. భూమి మీద బంగారాన్ని దానం తీసుకునే విప్రులు, దాన్ని దానం చేసిన దాతల్ని ప్రశంసిస్తున్నారు. ఆయన ఆజ్ఞతోనే సకలదేవతలూ తమ గురించి ఆహుతి సమర్పించే యజమానుల్ని పొగుడుతున్నారు. అలాగే పితృదేవతలు కూడా దర్శ్యహోమాల మీద ఆధారపడుతున్నారు.

మం.శ్లో॥ యో వా ఏతదక్షరం గార్హవిదిత్వాఽస్మిల్లోకే జుహోతి యజతే తప
స్తప్యతే బహూని వర్ష సహ స్రాణ్య న్తవదేవాస్య తద్భవతి యోవా ఏ తదక్షరం గార్హవిదిత్వా
స్మాల్లోకాత్ పైతి స కృపణోఽథ య ఏ తదక్షరం గార్గి విదిత్వాఽస్మాల్లోకాత్ పైతి స
బ్రాహ్మణః (10)

యాజ్ఞవల్క్యుడు గార్గితో తిరిగి ఇలా అంటున్నాడు - ఓ గార్గీ! ఎవడు నేను చెప్పిన ఈ అక్షర పరబ్రహ్మను గురించి తెలుసుకోకుండా, హోమాలు, యాగాలు, తపస్సు, ఎన్నో సంవత్సరాలు దీక్షగా చేసినప్పటికీ, అతడు చేసిన కర్మఫలమంతా నశించిపోతుంది. ఎవడు తన జీవితకాలంలో అక్షర పరబ్రహ్మను తెలుసుకోకుండా మరణిస్తాడో అలాంటివాడికి పునర్జన్మ తప్పదు. తిరిగి అతడు జన్మించి సంసార దుఃఖాలు అనుభవిస్తాడు. ఎవడైతే అక్షర పరబ్రహ్మను గురించి

సంపూర్ణంగా తెలుసుకుంటాడో అతడు మరణించిన తరువాత సాక్షాత్తు ఆ పరబ్రహ్మ స్వరూపుడే అవుతాడు.

మం.శ్లో॥ తద్వా ఏతదక్షరం గార్ల్యదృష్టం ద్రష్ట శ్రుతగ్ం శ్రోత్రమతం మన్త విజ్ఞాతం విజ్ఞాతృనాన్య దతోఽన్తి ద్రష్ట నాన్య దతోఽన్తి శ్రోతృనాన్యదతోఽన్తి మన్తనాన్యదతోఽన్తి విజ్ఞాత్రేతస్మిన్ను ఖల్వక్షరే గార్ల్యాకాశ ఓతశ్చ ప్రోతశ్చేతి (11)

గార్గీ! నేచెప్పిన అక్షర బ్రహ్మతాను ఎవరికీ కనిపించకుండా, అందర్నీ చూస్తుంటాడు. అలాగే శ్రోత్రానికి (చెవికి) అతడు విషయం అనగా శబ్దం కాకపోయినప్పటికీ, శ్రోతగా అన్నీ వింటాడు. ఆయన ఆలోచనకు విషయంగా వుండనప్పటికీ, ఆలోచిస్తూ వుంటాడు. అవిజ్ఞాతుడైనప్పటికీ, విజ్ఞాత అవుతుంటాడు. గార్గీ! ఈ అక్షరుడు తప్ప మరే ఇతర ద్రష్ట, శ్రోత, విజ్ఞాత ఎవరూ లేరు. కనుక ఈ అక్షరుడిలోనే ఆకాశం ఓతప్రోతంగా వుంది” అని యాజ్ఞవల్క్యుడు గార్గి అడిగిన రెండో ప్రశ్నకి కూడా తగిన సమాధానం చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ సా హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవన్త స్తదేవ బహు మన్యేధ్వం యదస్మా న్నమస్కారేణ ముచ్యేధ్వం న వైజాతు యుష్మాక మిమం కశ్చి ద్దహోద్ధ్వం జేతేతి తతోహ వాచక్ష్ వృషరరామ (12)

యాజ్ఞవల్క్యుడి సమాధానం విన్న గార్గి అక్కడున్న అందరితో ఇలా అన్నది. “పుణ్యాత్ములారా! పండితోత్తములారా! మీరంతా చాలా అదృష్టవంతులు. పరబ్రహ్మ తత్వాన్ని సంపూర్ణంగా ఎరిగిన ఈ యాజ్ఞవల్క్య మహర్షికి నమస్కరించండి. మీలో ఎవ్వరూ ఈయన్ని వాదంలో జయించలేరు. పరబ్రహ్మతత్త్వం గురించి సవివరంగా వ్యాఖ్యానించటంలో ఈయన్ని మించిన వారెవరూ లేరు. ఇది నా అభిప్రాయం” అని చెప్పి మౌనం వహించింది.

పంచమాధ్యాయః - నవమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథహైనం విదగ్ధః శౌకల్యః ప్రపచ్ఛ కతి దేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి స హైతయైవ ని విదా ప్రతిపేదే, యావన్తో వైశ్వ దేవస్య నివిద్యుచ్ఛన్తే, త్రయశ్చ త్రీచ శతాత్రయశ్చ త్రీచ సహ స్రేతోమితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి త్రయస్త్రిగ్ం శదితోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి షడితోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా

యాజ్ఞ వల్క్యేతి త్రయ ఇత్యోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యేతి ద్వావిత్యో మితి హోవాచ కత్యేవ దేవా యాజ్ఞవల్క్యే త్యధ్వర్థ ఇత్యోమితి హోవాచ కత్యేవదేవా యాజ్ఞవల్క్యే తీత్యేక ఇత్యోమితి హోవాచ కతమేతే త్రయశ్చ త్రిచ శతా త్రయచ్ఛ త్రిచ సహస్రేతి (1)

గార్గి తరువాత శకల మహర్షి కుమారుడు విదగ్ధుడు లేచి “యాజ్ఞ వల్క్యా! దేవతలు మొత్తం ఎంతమంది? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడు - విదగ్ధా! ఉత్తర వైశ్వదేవమంత్రాల్ని ‘నివిదం’ అంటారు. ఈ నివిద మంత్రాలు ఎన్ని వుంటాయో దేవతలు కూడా అంతేమంది వుంటారు. ఈ నివిద మంత్రాలు మొత్తం మూడు వందలమూడు ఇంకా మరో మూడువేల మూడు (303+3003) మొత్తం 3306. ఇదే సంఖ్యలో దేవతలు కూడా 3306 మంది వున్నారు. విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్యా దేవతలు ఎంతమంది? సరిగ్గా చెప్పు? అని తిరిగి ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞ-ముష్ఠి(33)మూడుమంది, విదగ్ధుడికి అనుమానం తీరక మళ్ళీ అడిగాడు - దేవతలెంతమంది? యాజ్ఞ - ఆరుగురు అని చెప్పాడు. విదగ్ధుడు - మహర్షీ! దేవతలెంతమంది, యాజ్ఞ-ముగ్గురు అన్నాడు. విదగ్ధుడు-తిరిగి దేవతలెంతమంది అని అడిగాడు. యాజ్ఞ - ఇద్దరు అన్నాడు. విదగ్ధుడు-దేవతలెంతమంది మహర్షీ అని అడిగాడు. యాజ్ఞ - ఒకటిన్నర మంది అన్నాడు. విదగ్ధుడు - మహర్షీ సరిగ్గా చెప్పు దేవతలెంతమంది వున్నారు అని అడిగాడు. యాజ్ఞ ‘ఒకడు’ అని చెప్పాడు. అప్పుడు విదగ్ధుడు-“యాజ్ఞవల్క్యా! తమరు ఇంతకుముందు దేవతలు ఎంతమంది అని అడిగితో మొత్తం 3306 మంది అని అన్నారు కదా! వారంతా ఎవరు? అని ప్రశ్నించాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ మహిమాన ఏవైషామేతే త్రయస్త్రిగ్ంశత్వైవ దేవా ఇతి కతమే తే త్రయస్త్రిగ్ంశదిత్యష్టా వసవ ఏకాదశరుద్రా ద్వాదశాదిత్యాస్త ఏకత్రిగ్ంశ దిన్తశ్చైవ ప్రజాపతి శ్చ త్రయస్త్రిగ్ంశావితి (2)

యాజ్ఞ-“విదగ్ధా! యదార్థంగా చెప్పాలంటే దేవతలు 33 మందే. నేను చెప్పిన 3306 అనే సంఖ్య వారి విభూతులు.” అన్నాడు-విదగ్ధుడు-మహర్షీ! ఆ 33మంది దేవతలు ఎవరు? అని ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞ-అష్టవసువులు (8), ఏకాదశ రుద్రులు (11), ద్వాదశ ఆదిత్యులు (12) వీరు మొత్తం 31 మంది వీరితో ఇంద్రుడు, ప్రజాపతి చేరగా మొత్తం 33 మంది దేవతలైనారు.

మం.శ్లో॥ కతమే వసవ ఇత్యగ్నిశ్చ పృథివీచ వాయుశ్చాంతరిక్షం
చాదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చ చన్ద్రమాశ్చ నక్షత్రాణిచైతే వసవ ఏతేషు
హేదం వసు సర్వగ్ం హిత మితి తస్మా ద్వసవ ఇతి (3)

విదగ్ధుడు - మహర్షీ! అష్టవసువులెవరు? యాజ్ఞ - 1. అగ్ని 2. భూమి
3. వాయువు 4. అంతరిక్షం 5. ఆదిత్యుడు 6. ద్యులోకం 7. చంద్రుడు 8. నక్షత్రాలు
ఈ ఎనిమిదింటిలో ప్రపంచం మొత్తం (ని)వసిస్తున్నందువల్ల వీటిని అష్టవసువులు
అంటారు.

మం.శ్లో॥ కతమే రుద్రా ఇతి దశేమే పురుషే ప్రాణా ఆత్మైకాదశస్తే యదాస్మా
చ్ఛరీరాస్సర్వ్యా దుత్తామ న్యథ రోదయంత తద్య ద్రోదయంతి తస్మా ద్రుద్రా ఇతి (4)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! రుద్రులు పదకొండు మందీ ఎవరు? అని
ప్రశ్నించాడు. యాజ్ఞ - “విదగ్ధా! మానవుడిలో వుండే కర్మేంద్రియాలు ఐదు,
జ్ఞానేంద్రియాలు ఐదు. ఈ రెండూ కలిపి పది వీటిని దశ ప్రాణాలు అంటారు.
వీటికి ‘మనసు’ ని కూడా చేరిస్తే మొత్తం పదకొండు. వీరే ఏకాదశ రుద్రులౌతారు.
జీవుల ప్రారబ్ధకర్మ పరిసమాప్తం అయినప్పుడు, మరణశీలమైన ఈ శరీరం
నుంచి ఏకాదశ రుద్రులు బైటికి వెళ్ళిపోతారు. ఇలా ఈ పదకొండుమందీ
శరీరం నుంచి బైటికి వెళ్ళిపోవటంతో మరణించినవాడి బంధు, మిత్రులు
బాధతో విలపిస్తారు. ఇలా ఆ పదకొండుమంది రుద్రులూ జీవుల బాధలకి,
రోదనలకి కారణమవటంతో వారిని ‘రుద్రు’ లని వ్యవహరించారు.

మం.శ్లో॥ కతమ ఆదిత్యా ఇతి ద్వాదశ వై మాసాః సంవత్సరస్త్వైత ఆదిత్యా
ఏతే హేదగ్ం సర్వమాదదానా యంతితే యదిదగ్ం సర్వ మాదదానా యంతి తస్మా
దాదిత్యా ఇతి (5)

విదగ్ధుడు అడుగుతున్నాడు. యాజ్ఞవల్క్య! ద్వాదశ ఆదిత్యులు ఎవరు?
యాజ్ఞ - విదగ్ధా! పన్నెండు మాసాల రూపంలో సంవత్సరకాలంలో వుండే వారే
ద్వాదశ ఆదిత్యులు. వీరంతా ఆయామాసాలకు అధిదేవతలుగా వుంటూ, సమస్త
ప్రాణుల ఆయుర్దాయాన్ని, కర్మఫలాన్ని గ్రహిస్తూవుంటారు. అందుకే వీరిని
ఆదిత్యులంటారు.

మం.శ్లో॥ కతమ ఇన్ద్రః కతమః ప్రజాపతిరితి స్తనయిత్ను రేవేన్ద్రో యజ్ఞః ప్రజాపతిరితి కతమ స్తనయిత్ను రిత్యశనిరితి కతమో యజ్ఞ ఇతి పశవ ఇతి (6)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! ఇంద్రుడు - ప్రజాపతి ఎవరు? యాజ్ఞ - విదగ్ధా! మేఘం లేక మేఘధ్వని మీద అభిమానం కలిగిన దేవతామూర్తి ఇంద్రుడు. అనగా మేఘం నుంచి వచ్చే వజ్రంలాంటి విద్యుత్తే ఇంద్రుడు. ఇక ప్రజాపతి సాక్షాత్తు యజ్ఞస్వరూపుడు. విదగ్ధుడు - విద్యుత్తు (స్తనయిత్నువు) యజ్ఞం అంటే ఏవి? యాజ్ఞ - విద్యుత్ అంటే 'అశని' జీవుల్ని హింసించే శక్తి అదే వజ్రం. యజ్ఞం అంటే పశువు" అని చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ కతమే షడిత్యగ్నిశ్చ పృథివీచ వాయుశ్చాంతరిక్షం చాదిత్యశ్చ ద్యౌశ్చైతే షడేతే హేదగ్ం సర్వగ్ం షడితి (7)

విదగ్ధుడు - "మహర్షీ! ఆరుగురు ప్రధానదేవతలు ఎవరు? యాజ్ఞ - "విదగ్ధా! 1. అగ్ని 2. భూమి 3. వాయువు 4. అంతరిక్షం 5. సూర్యుడు 6. ద్యులోకం వీరే నేను చెప్పిన ఆరుగురుదేవతలు. ఈ ఆరుగురు దేవతల విశాల రూపాలే 33 మంది దేవతలు. అనగా ఆ దేవతలందరూ ఈ ఆరుగురిలో అంతర్భావం చెందినవారేనని భావం.

మం.శ్లో॥ కతమే తే త్రయో దేవా ఇతీ మ ఏవ త్రయో లోకా ఏషు హేమే సర్వేదేవా ఇతి కతమౌ తౌ ద్వౌ దేవావిత్యన్నంచైవ ప్రాణ శ్లేతి కతమో౨ ధ్యర్థ ఇతి యో౨ యం పవత ఇతి (8)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! ముగ్గురుదేవతలు అని ఇంతకుముందు నేనడిగినప్పుడు చెప్పావు కదా! వారెవరు? యాజ్ఞ - విదగ్ధా! 1. పృథివి అగ్ని ఈ రెండూ కలిసి ఒక దేవత. 2. అంతరిక్షం-వాయువు ఈ రెండూ కలిసి ఒకదేవత 3. ద్యులోకం-సూర్యుడు వీరిద్దరూ కలిసి ఒక దేవత. నేను చెప్పిన ముగ్గురు దేవతలు ఈ మూడులోకాలే. ఈ ముగ్గురిలోనే సకల దేవతాగణాలు అంతర్భూతంగా వుంటాయి. విదగ్ధుడు-మరి ఇద్దరు దేవతలని చెప్పావు కదా! వారెవరు? యాజ్ఞ - 1. అన్నం 2. ప్రాణం ఈ ఇద్దరు దేవతల్లోనే సకల దేవతలూ అంతర్భూతంగా వుంటారు. విదగ్ధుడు - మహర్షీ! ఒకటిన్నర దేవత అని చెప్పారుకదా! వారెవరు? యాజ్ఞ - లోకంలో వీస్తున్న వాయువే ఆ ఒకటిన్నర దేవత.

మం.శ్లో॥ తదాహుర్యదయమేక ఇవైవ పవతే॥ థ కథమధ్వర్థ ఇతి
యదస్మిన్నిదగ్ం సర్వ మధ్యార్థోత్తేనాధ్వర్థ ఇతి కతమ ఏకో దేవ ఇతి ప్రాణ ఇతి స బ్రహ్మ
తదిత్యాచక్షతే (9)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! నీవు చెప్పిన వాయువు ఒకటిగానే వీస్తోంది
కదా! మరి దాన్ని ఒకటిన్నర దేవత అని ఎలా చెప్పావు? యాజ్ఞ - విదగ్ధా! ఈ
వాయువు వల్లనే ఈ ప్రపంచం మొత్తం అభివృద్ధి చెందుతోంది. అందుకేదీన్ని
అధ్వర్థ అనగా ఒకటిన్నర దేవత అని చెబుతారు. ఇదెలాగంటే వాయువు ఒక
దేవత ఆయనవల్ల ప్రపంచానికి కలిగే వృద్ధి అర్థభాగం, రెండూ కలిసి ఒకటిన్నర
అయ్యింది. విదగ్ధుడు - మహర్షీ! నీవు చెవరిగా చెప్పిన ఒకదేవుడు ఎవరు?
యాజ్ఞ-విదగ్ధా! నేను చెప్పిన ఒక దేవుడు ప్రాణం. ఈ ప్రాణమే పరబ్రహ్మ
స్వరూపం. ఈయనే సకలదేవతా స్వరూపుడు. ఈ పరబ్రహ్మాని 'త్యక్' అంటారు.
ఈ ప్రాణ దేవత రూపాలే మిగిలిన 3306 మంది దేవతలు.

మం.శ్లో॥ పృథివ్యేవ యస్యాయతన మగ్నిర్లోకో మనోజ్యోతి ర్యోవై తం
పురుషం విద్యాత్సర్వ స్యాత్తనః పరాయణగ్ం స వై వేదితాస్యాత్, యాజ్ఞవల్క్యవేద వా
అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్తనః పరాయణం య మాత్త య ఏవాయగ్ం శారీరః
పురుషః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్యకా దేవతేత్యమృతమితి హోవాచ(10)

విదగ్ధుడు - మహర్షీ! ఏదేవతకి ఈ భూమి ఆశ్రయంగా వుందో,
అగ్ని దృష్టి సాధనంగా వుందో, ఏదేవతకి మనస్సనేది సంకల్ప వికల్పాలకు
సాధనంగా వుందో, అలాంటి దేవతని పరమపురుషుణ్ణి ఎవడైతే తెలుసుకుంటాడో
అతడే సకల వస్తువులకీ అధిష్ఠానమైన ఆత్మని గురించి తెలుసుకోగలుగుతాడు.
నీవు అలాంటి పురుషుణ్ణి గురించి తెలుసుకున్నావా! నీకతడు తెలుసా? యాజ్ఞ
- విదగ్ధా! నీవు చెప్పిన సమస్తానికీ ఆశ్రయమైన దేవత గురించి నాకు తెలుసు
అతడెవరో కాదు. ఈ శరీరంలో అభిన్నంగా వున్న పరమ పురుషుడే ఆయన.
విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! నీవు చెప్పిన శరీరంలో వుండే పురుషుడు ఎవరు?
యాజ్ఞ - శరీరంలో వుండే పురుషుడు అమృతుడు అని పిలువబడతాడు. అనగా
అతడికి మృత్యువు లేదు.

మం.శ్లో॥ కామ ఏవ యస్యాతనగ్ం హృదయం లోకో మనోజ్యోతి ర్యోవై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం స వై వేదితా స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయం కామ మయః పురుషః న ఏషవదైవ శాకల్య తస్య కా దేవ తేతి స్త్రియ ఇతి హోవాచ(11)

విదగ్ధుడు - మహర్షీ! ఏ దేవుడు దాంపత్యసుఖానికి రూపమైన కామానికి ఆశ్రయంగావున్నాడో, బుద్ధి అనేది ఎవడికి దృష్టిగా వున్నదో, మనస్సే జ్యోతిగా ఎవరికి వున్నదో, అలాంటి పరమపురుషుడే ఈ దేహేంద్రియాలకి ఆశ్రయంగా వుండేవాడని ఎవడు తెలుసుకుంటాడో అతడే జ్ఞానవంతుడు. యాజ్ఞవల్క్యా నీకతడు తెలుసా! తెలుసుకోగలవా? యాజ్ఞ-విదగ్ధా! నీవు చెప్పిన పురుషుడు నాకుతెలుసు అతడే కామమయుడైన పురుషుడు. ఇంకా ఏదైనా అడగాలనుకుంటే అడుగు. విదగ్ధుడు-మహర్షీ! నీవు చెప్పిన కామమయుడైన పురుషుడికి దేవతగా ఎవరున్నారు? యాజ్ఞ - స్త్రీలు. స్త్రీల వల్లనే కామరూప పురుషుడికి కామం ఉద్దీపనం చెందుతుంది కాబట్టి ఆమె అతడికి దేవత.

మం.శ్లో॥ రూపేణ్యేవ యస్యాయతనం చక్షుర్లోకో మనో జ్యోతిర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం స వై వేదితాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవా సావాది త్యే పురుషః న ఏష వదైవ శాకల్య కా దేవ తేతి సత్యమితి హోవాచ (12)

విదగ్ధుడు - “మహర్షీ! ఎవరికి శుక్లాది (తెలుపు) వర్ణాలే నివాసంగా వున్నాయో, ఎవరికి నేత్రం దృశ్యసాధనంగా వున్నదో, ఎవరికి మనస్సే జ్యోతిగా వున్నదో, అలాంటి మహాపురుషుడే దేహేంద్రియాలకు ఆశ్రయంగా వున్నాడని గ్రహించాలి. అలాతెలుసుకున్నవాడే జ్ఞాని. యాజ్ఞవల్క్యా! నీకతడు తెలుసా? యాజ్ఞ-విదగ్ధా! నీవు చెప్పిన పరమపురుషుడు నాకు తెలుసు అతడు మరెవరోకాదు ఆదిత్యుడు. విదగ్ధుడు-“మహర్షీ! ఆ ఆదిత్యుడికి దేవతగా ఎవరున్నారు”? యాజ్ఞ-“సత్యం” ఈ సత్యం అనేదే సూర్యుడికి దేవత.

మం.శ్లో॥ ఆకాశ ఏవ యస్యాయతనగ్ం శ్రోత్రం లోకో మనోజ్యోతిర్యోవై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం స వై వేదితా స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయగ్ం శ్రోత్రః ప్రాతి శ్రుత్మః పురుషః స ఏష వదైన శాకల్య తస్య కా దేవతేతి దిశ ఇతి హోవాచ (13)

విదగ్ధుడు - “యాజ్ఞవల్క్య! ఎవరికి ఆకాశమే నివాస స్థానంగా వున్నదో, శ్రోత్రం దృశ్య సాధనంగా వున్నదో, మనస్సనేది జ్యోతిగా వున్నదో అలాంటి పురుషుణ్ణి గురించి తెలుసుకున్నవాడే గొప్పపండితుడు. మహర్షీ! నీకతడు తెలుసా? యాజ్ఞ-విదగ్ధా! నీవు చెప్పిన పురుషుడు నాకు తెలుసు. అతడెవరోకాదు శబ్ద విషయకమైన శ్రేత్రేంద్రియానికి అనగా చెవికి ఆశ్రయంగా వుండే పురుషుడే అతడు. విదగ్ధుడు - “మహర్షీ ఆ పురుషుడికి దేవత ఎవరు? యాజ్ఞ -” దిక్కులు. ఈ దిక్కులనుంచే శరీరంలో వుండే ప్రాతిశ్రుత్కుడు (మానవులు శబ్దాల్ని చెవి ద్వారా వినేడప్పుడు, ఆ వినటానికి అభేదరూపంలో వ్యక్తమయ్యే పురుషుడు)

మం.శ్లో॥ తమ ఏవ యస్యాయతనగ్ం హృదయం లోకో మనోజ్యోతి ర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం సవై వేదితాస్యాత్ యాజ్ఞవల్క్యవేద వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏ వాయం ఛాయా మయః పురుషః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి మృత్యురితి హోవాచ (14)

విదగ్ధుడు - ఏ పురుషుడు అంధకారానికి ఆశ్రయంగా వున్నాడో, హృదయమే దృశ్యస్థానంగా అతడికి వున్నదో, ఏపురుషుడి మనస్సే జ్యోతిగా వున్నదో, అలాంటి పురుషుడే దేహేంద్రియాలకి ఆశ్రయడుగా వున్నాడు. ఆయన్ని తెలుసుకున్నవాడే జ్ఞాని. మహర్షీ! నీకతడు తెలుసా? యాజ్ఞ-విదగ్ధా! నీవు చెప్పిన పురుషుడెవరో నాకు తెలుసు. ఛాయ (నీడ) రూపంలో వుండేవాడే ఆ పరమపురుషుడు. విదగ్ధుడు-ఆ ఛాయాపురుషుడికి దేవత ఎవరు? యాజ్ఞ-మృత్యువే ఛాయాపురుషుడికి దేవత. (అనగా అవ్యాకృతుడైన ఈశ్వరుడే మృత్యువు)

మం.శ్లో॥ రూపాణ్యేవ యస్యాయతనం చక్షుర్లోకో మనోజ్యోతిర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వ స్యాత్మనః పరాయణగ్ం సవై వేదితా స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయ మాదర్శే పురుషః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతే త్యసు రితి హోవాచ (15)

విదగ్ధుడు - ఎవరికి ప్రకాశమయమైన రూపమే ఆశ్రయంగా వున్నదో, ఎవరికి నేత్రమే దృశ్యస్థానంగా, మనస్సే జ్యోతి రూపంగా వున్నదో, ఆపురుషుడే దేహేంద్రియాలకి ఆశ్రయంగా వున్నాడు. అతన్ని తెలుసుకున్నవాడే జ్ఞాని.

మహర్షీ! నీకతడు తెలుసా? యాజ్ఞ-“విదగ్ధా! నీవు చెప్పిన పరమపురుషుడు అద్ధంలో ప్రతిబింబంలా వుండేవాడు. విదగ్ధుడు-మహర్షీ! ఆ ప్రతిబింబ పురుషుడికి దేవతఎవరు? యాజ్ఞ-ప్రాణం. ప్రతిబింబం అనే ఆ పురుషుడి రూపం ప్రాణం వల్లనే పుడుతోంది కాబట్టి ప్రాణమే ఆ పురుషుడికి దేవత.

మం.శ్లో॥ ఆప ఏవ యస్యాయతనగ్ం హృదయం లోకో మనోజ్యోతిర్యోవై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం స వై వేదితా స్యాత్ యాజ్ఞవల్క్య వేదవా అహంతం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవాయ మప్పు పురుషః స ఏషవ దైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి వరుణ ఇతి హోవాచ (16)

విదగ్ధుడు - ఎవరికి జలమే ఆశ్రయంగా వున్నదో, హృదయమే దృశ్యస్థానంగా, మనస్సే జ్యోతిగా వున్నదో, ఆ పురుషుడే దేహేంద్రియాలకి ఆశ్రయంగా వున్న పరమపురుషుడు. అతన్ని గురించి తెలుసుకున్నవాడే జ్ఞాని. మహర్షీ! నీకతడెవరో తెలుసా? యాజ్ఞ - 1.తెలుసు నీవు చెప్పినవాడు సరోవరాదుల్లో (చెఱుల్లాంటి) వుండే నీళ్ళలో విశేష రూపంలో వుండే పురుషుడు. విదగ్ధుడు - ఆపురుషుడికి దేవత ఎవరు? యాజ్ఞ - వరుణుడే అతడికి దేవత.

మం.శ్లో॥ రేత ఏవ యస్యాయతనగ్ం హృదయం లోకో మనోజ్యోతిర్యో వై తం పురుషం విద్యాత్సర్వస్యాత్మనః పరాయణగ్ం స వై వేదితా స్యా ద్యాజ్ఞవల్క్య వేద వా అహం తం పురుషగ్ం సర్వస్యాత్మనః పరాయణం యమాత్థ య ఏవా యం పుత్ర మయః పురుషః స ఏష వదైవ శాకల్య తస్య కా దేవతేతి ప్రజాపతి రితి హోవాచ (17)

విదగ్ధుడు - ఎవరికి వీర్యమే ఆశ్రయంగావున్నదో, ఎవరికి హృదయం దృశ్యస్థానంగా, మనస్సే జ్యోతిగా వున్నదో అతడే దేహేంద్రియాలకి ఆశ్రయంగా వున్న పరమపురుషుడు. ఆయన్ని తెలుసుకున్నవాడే జ్ఞాని - ఓ మహర్షీ! నీకా మహాపురుషుడెవరో తెలుసా? యాజ్ఞ - తెలుసు నీవు చెప్పిన మహాపురుషుడు పుత్రుడి రూపంతో వుంటాడు. విదగ్ధుడు-మహర్షీ! ఆ పుత్రుడికి దేవత ఎవరు? యాజ్ఞ-ప్రజాపతి ఆ పుత్రుడికి తండ్రి ఎందుకంటే తండ్రిగా వున్న ప్రజాపతి ద్వారానే పుత్రుడి జననం జరుగుతోంది కాబట్టి.

మం.శ్లో॥ శాకల్యేతి హోవాచ యాజ్ఞ వల్క్యస్తాగ్ం స్విదిమే బ్రాహ్మణా అఙ్గారావక్ష్ యణ మక్రతా 3 ఇతి (18)

యాజ్ఞవల్క్యుడు-ఓ విదగ్ధా! (శాకల్యా!) ఇక్కడున్న వేద పండితులందరూ నిన్ను నిప్పుతో కాలిన బొగ్గుల్ని బైటికితీసే పట్టుకారులాగా ఉపయోగించు కున్నారు. బొగ్గులవేడి పట్టుకారుకి తగులుతుందేకానీ, దాన్ని పట్టుకున్నవాడికి తగలదు కదా! అలాగే నా సమాధానాల వల్ల నీకు వేడి తఱగులుతోంది కానీ, నిన్ను ప్రోత్సహించిన ఈ పండితులకికాదు. నీకా విషయం ఏమాత్రం తెలియటంలేదు.

**మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్యేతి హోవాచ శాకల్యో యదీదం కురుపాఞ్శాలానాం
బ్రహ్మణా సత్యవాదీః కిం బ్రహ్మ విద్వానితి దిశో వేద సదేవా
స్స ప్రతిష్ఠా ఇతి యద్దిశో వేత్త స దేవా స్స ప్రతిష్ఠాః (19)**

విదగ్ధుడు - “యాజ్ఞవల్క్యా! నీవు కురుపాంచాల దేశాలనుంచి వచ్చిన విప్రుల్ని అవహేళన చేస్తున్నావు. నీవే గొప్ప బ్రహ్మజ్ఞానివనే గర్వంతో పండితులందరినీ తృణీకరిస్తున్నావు” అన్నాడు. యాజ్ఞ - విదగ్ధా! నేనెవరినీ అవహేళన చేయటంలేదు. నేను దేవతల్ని వారికి ఆశ్రయమైన దిక్కుల్ని గురించి తెలుసుకున్నాను. నాకు వాటిగురించి తెలుసు. విదగ్ధుడు-‘మహర్షీ! నీకు నిజంగా దిక్కులు, వాటికి అధిష్ఠాన దేవతలు గురించిన పరిజ్ఞానం వుంటే నాకు వివరంగా చెప్పు.” అని అడిగాడు.

**మం.శ్లో॥ కిందేవతోఽస్యాం ప్రాచ్యాంబిశ్య సీత్యాదిత్య దేవత ఇతి స ఆదిత్యః
కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి చక్షుషీతి కస్మిన్ను చక్షుః ప్రతిష్ఠితమితి రూపేష్వితి చక్షుషా హి
రూపాణి పశ్యతి కస్మిన్ను రూపాణి ప్రతిష్ఠితా నీతి హృదయ ఇతి హోవాచ
యస్మాద్భుదయేన హి రూపాణి సర్వో లోకో జానాతి తస్మాద్భుదయే హ్యేవ రూపాణి
ప్రతిష్ఠితాని భవంతి త్యేవ మేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య (20)**

విదగ్ధుడు - “ఓ మహర్షీ! తూర్పు దిక్కులో నీవు ఏ దేవతా స్వరూపుడుగా వున్నావు? యాజ్ఞ-సూర్యుడిగా. విదగ్ధుడు-ఆ సూర్యుడు ఎక్కడ ప్రతిష్ఠించబడ్డాడు? యాజ్ఞ-నేత్రంతో ప్రతిష్ఠించబడ్డాడు. విదగ్ధుడు-ఆ నేత్రం ఎక్కడ ప్రతిష్ఠించబడింది? యాజ్ఞ - నేత్రం ఆకారా(రూపాలు)లలో ప్రతిష్ఠించబడింది. విదగ్ధుడు-ఆ రూపం (ఆకారం) ఎక్కడ ప్రతిష్ఠించబడింది? యాజ్ఞ - హృదయం మీద రూపం ప్రతిష్ఠించబడింది. విదగ్ధుడు - మహర్షీ! నీవు చెప్పిన సమాధానాలు చాలా సమంజసంగా వున్నాయి.

మం.శ్లో॥ కిందేవతో₂ స్యాం దక్షిణాయాం దిశ్యసీతి యమ దేవత ఇతి స
యమః కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి యజ్ఞ ఇతి కస్మిన్ను యజ్ఞః ప్రతిష్ఠిత ఇతి దక్షిణాయామితి
కస్మిన్ను దక్షిణా ప్రతిష్ఠితేతి శ్రద్ధాయా మితి యదా హ్యేవ శ్రద్ధతే₂ థ దక్షిణాం దదాతి
శ్రద్ధాయాగ్ం హ్యేవ దక్షిణా ప్రతిష్ఠితేతి కస్మిన్ను శ్రద్ధా ప్రతిష్ఠితేతి హృదయ ఇతి హోవాచ
హృదయేన హి శ్రద్ధాంజానాతి హృదయే హ్యేవ శ్రద్ధా ప్రతిష్ఠితా భవతీత్యేవ మేవై
తద్యాజ్ఞవల్క్య (21)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! నీవు దక్షిణ దిక్కులో ఏదేవతా స్వరూపుడుగా
ఆదేవతతో తాదాత్మ్యం చెందివున్నావు? యాజ్ఞ-యముడితో. విదగ్ధుడు -
ఆ యముడు ఎవరిమీద ఆధారపడివున్నాడు? యాజ్ఞ-యజ్ఞంమీద. విదగ్ధుడు-
ఆ యజ్ఞం దేనిలో ప్రతిష్ఠితమైవుంది? యాజ్ఞ - ఋత్విక్కులకి ఇచ్చే దక్షిణలో.
విదగ్ధుడు - ఆ దక్షిణ దేనిలో ప్రతిష్ఠితమైవుంది? యాజ్ఞ-శ్రద్ధలో. విదగ్ధుడు-
శ్రద్ధ అనేది దేనిలో ప్రతిష్ఠితమైవుంది? యాజ్ఞ - హృదయంలో ఈ హృదయంతోనే
మానవుడు శ్రద్ధ గొప్పతనాన్ని తెలుసుకోగలుగుతాడు. విదగ్ధుడు “ఈ సమాధానాన్ని
అంగీకరిస్తున్నాను.” అన్నాడు

మం.శ్లో॥ కిం దేవతో₂ స్యాం ప్రతీచ్యాం దిశ్యసీతి వరుణదేవత ఇతి స వరుణః
కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇత్యప్సితి కస్మిన్వాపః ప్రతిష్ఠితా ఇతి రేతసీతి కస్మిన్ను రేతః ప్రతిష్ఠితమితి
హృదయ ఇతి తస్మాదపి ప్రతిరూప జాతమాహుః హృదయాదివ సృష్టో హృదయాదివ
నిర్మిత ఇతి హృదయే హ్యేవ రేతః ప్రతిష్ఠితం భవతీత్యేవమేవై తద్యాజ్ఞ వల్క్య (22)

విదగ్ధుడు - “యాజ్ఞవల్క్యా! నీవు పడమరదిశలో ఏదేవతా స్వరూపుడుగా
తాదాత్మ్యంతో వున్నావు? యాజ్ఞ - వరుణుడితో. విదగ్ధుడు - ఆ వరుణుడు
ఎక్కడ ప్రతిష్ఠించడివున్నాడు యాజ్ఞ - నీటిమీద. విదగ్ధుడు - ఆ నీరు దేనిమీద
ఆధారపడివుంది. యాజ్ఞ - వీర్యం మీద నీరు ఆధారపడివుంది. ఎందుకంటే
వీర్యం నుంచే జలం పుట్టింది కాబట్టి. విదగ్ధుడు - ఆవీర్యం ఎవరి మీద
ఆధారపడింది. యాజ్ఞ - హృదయం మీద. అందుకే ఒక పుత్రుణ్ణి చూసిన
లోకులు వీడు తండ్రి హృదయం నుంచి ఊడిపడ్డాడురా” అని అంటారు.
విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్యా నీ సమాధానాలన్నిటినీ నేను అంగీకరిస్తున్నాను.

మం.శ్లో॥ కిం దేవతోఽస్యాముదీచ్యాం దిశ్యసీతి సోమ దేవత ఇతి స సోమః
కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి దీక్షాయామితి కస్మిన్న దీక్షా ప్రతిష్ఠితేతి సత్య ఇతి తస్మాదపి
దీక్షితమాహుః సత్యం వదేతి సత్యే హ్యేవదీక్షా ప్రతిష్ఠితేతి కస్మిన్న సత్యం ప్రతిష్ఠితమితి
హృదయ ఇతి హోవాచ హృదయేన హి సత్యం జానాతి హృదయే హ్యేవ సత్యం
ప్రతిష్ఠితం భవతీ త్యేవ మేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య (23)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! నీవు ఉత్తర దిక్కులో ఏ దేవతతో తాదాత్మ్యం
చెంది వున్నావు? యాజ్ఞ-సోముడు(సోమము సోమలత)అనే దేవతతో. విదగ్ధుడు -
ఆ సోముడు ఎవరి మీద ఆధారపడ్డాడు. యాజ్ఞ-దీక్షమీద. విదగ్ధుడు -
ఆ యజ్ఞదీక్ష దీనిలో ప్రతిష్ఠితమైవుంది. యాజ్ఞ-సత్యం మీద. విదగ్ధుడు -
ఆ సత్యందేనిలో ప్రతిష్ఠించబడింది? యాజ్ఞ-హృదయంలో సత్యం ప్రతిష్ఠించబడింది.
ఎందుకంటే హృదయం ద్వారానే మానవుడు సత్యాన్ని గ్రహించగలుగుతాడు కనుక.
విదగ్ధుడు-యాజ్ఞవల్క్య! నీవు చెప్పిన సమాధానాలన్నీ సమంజసంగానే వున్నాయి.

మం.శ్లో॥ కిం దేవతోఽస్యాం ద్రువాయాం దిశ్యసీత్యగ్ని దేవత ఇతి సోఽగ్నిః
కస్మిన్ ప్రతిష్ఠిత ఇతి వాచీతి కస్మిన్న వాక్ ప్రతిష్ఠితేతి హృదయ ఇతి కస్మిన్న
హృదయం ప్రతిష్ఠితమితి (24)

విదగ్ధుడు - యాజ్ఞవల్క్య! నీవు ధృవదిశలో అనగా ఊర్ధ్వ దిక్కులో
ఏ దేవతతో తాదాత్మ్యం చెంది వుంటావు? యాజ్ఞ - అగ్ని దేవతతో. విదగ్ధుడు -
ఆ అగ్నిదేవత ఎక్కడ ప్రతిష్ఠితమై వుంది? యాజ్ఞ-వాక్కులో. విదగ్ధుడు-ఆ వాక్కు
తిరిగి ఎందులో ప్రతిష్ఠితమైంది. యాజ్ఞ-హృదయంలో ఎందుకంటే అన్ని దిక్కుల్లో
వ్యాపించిన హృదయం ద్వారానే ఆయా దిక్కులతో తాదాత్మ్య భావాన్ని మనం
పొందగలం కనుక. విదగ్ధుడు-అది సరే హృదయం ఎక్కడ ప్రతిష్ఠితమైవుంది?
ఇక్కడ హృదయం అంటే విశ్వహృదయం అని గ్రహించాలి.

మం.శ్లో॥ అహల్లి కేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యత్రైతదన్య త్రాస్తన్యన్యాసై
యద్వైత దన్య త్రాస్తత్వాచ్ఛానో వైనదద్యు ర్వయాగ్ంసి వై నద్విమభ్యే రన్నితి (25)

యాజ్ఞవల్క్యుడు విదగ్ధుడి ప్రశ్నవిని ఓరీ అహల్లికా! ఎంత పిచ్చిప్రశ్న
వేశావు. నీవెంత మూర్ఖుడివి. ఈ శరీరాన్ని హృదయరూపంలో వున్న నాకన్నా
అది వేరేదని భావించినప్పుడు నీ శరీరంలో కాకుండా హృదయం వేరెక్కడో

వుందని అనుకున్నప్పుడు. నిజంగానే ఈ శరీరం నశించిపోతుంది. అలాంటి శరీరాన్ని కుక్కలు, పక్షులు పీక్కుతింటాయి. హృదయం అనేది నీకన్నా వేరుగా ఎక్కడో ప్రతిష్ఠితమైవుండదు. అది శరీరంలోనే ప్రతిష్ఠితమై వుంటుంది.

మం.శ్లో॥ కస్మిన్ను త్వం చాత్మాచ ప్రతిష్ఠతౌ స్థ ఇతి ప్రాణ కస్మిన్ను ప్రాణః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యపాన ఇతి కస్మిన్వపానః ప్రతిష్ఠిత ఇతి వ్యాన ఇతి కస్మిన్ను వ్యానః ప్రతిష్ఠిత ఇత్యుదాన ఇతి కస్మిన్నుదానః ప్రతిష్ఠిత ఇతి సమాన ఇతి స ఏష నేతి నేతీత్యా త్తా గృహ్యో న హి గృహ్యతే శీరోయో న హి శీర్యతే సజ్గో న హి సజ్య తే సీతో న వ్యథతే నరిష్యతి ఏతాన్యష్టావాయతనా న్యష్టా లోకా అష్టాదేవా అష్టా పురుషాః స యస్తా న్పురుషా నిరూహ్య ప్రత్యూహ్యేత్యక్రామ త్తన్వైపనిషదం పురుషం పృచ్ఛామి తం చేన్మే న వివక్ష్యసి మూర్ధాతే విపతిష్యతీతి తగ్ంహ న మేనే శాకల్యస్తన్య హ మూర్ధా విపపాతాపి హాస్య పరీమోషిణో స్థీన్యపజప్రమ రన్యన్తన్య మానాః (26)

విదగ్ధుడు - మహర్షీ! నీవు చెప్పింది బానేవుంది. అయితే నీవు (అనగా నీ శరీరం) నీలోవున్న హృదయం ఎక్కడ ప్రతిష్ఠితమైవున్నాయి? యాజ్ఞ - ప్రాణవాయువులో. విదగ్ధుడు-ప్రాణవాయువు ఎందులో ప్రతిష్ఠితమైవుంది? యాజ్ఞ-అపానవాయువులో. విదగ్ధుడు-అపానవాయువు ఎందులో ప్రతిష్ఠితమైంది? యాజ్ఞ-వ్యానవాయువులో, విదగ్ధుడు-వ్యానవాయువు? యాజ్ఞ-ఉదానవాయువులో విదగ్ధుడు - ఉదానవాయువు? యాజ్ఞ - సమానవాయువులో ప్రతిష్ఠించబడింది. విదగ్ధా! ఈ శరీరం, హృదయం ప్రాణాది వాయువులు ఒకదానితో ఒకటి సహకరించుకుంటూ నియమితంగా ప్రవర్తిస్తున్నాయి. ఈ సమస్తం ఎవరిచేత నియమించబడిందో, ఎవరిలో ఈ సమస్తం ఎవరిచేత నియమించబడిందో, ఎవరిలో ఈ సమస్తం ఓతప్రోతంగా వున్నదో అతడే పరబ్రహ్మ. లేక పరమాత్మ. ఈ ఆత్మ అనేది పూర్వం మధుకాండలో నేతి, (ఇదికాదు) నేతి అని చెప్పి చివరికి నిరూపించబడిందే ఈ ఆత్మ పృథివి మొదలైన ఎనిమిది స్థానాల్లో, అగ్ని మొదలైన ఎనిమిదిలోకాల్లో, ఎనిమిది దేవతల్లో, ఎనిమిది మంది పురుషులతో కూడుకొని వుంటుంది. ఇక్కడ చెప్పిన శరీరాది ఎనిమిది మంది పురుషుల గురించి తెలుసుకుని, వారిని తన హృదయంలో ఉపసంహరించి శారీరకంగా వుండే ఆకలిదప్పికల్ని అతిక్రమించాలి. “విదగ్ధా! నేను ఉపనిషత్తుల్లో చెప్పిన ఆ పురుషుడి గురించి నిన్నడుగుతున్నాను. నీవు గనుక తగిన సమాధానం

చెప్పకపోతే నీతల తెగుతుంది” అన్నాడు యాజ్ఞవల్క్యుడు. యాజ్ఞవల్క్యుడి మాట ప్రకారం ఉపనిషత్తుల్లో చెప్పిన పురుషుడి (ఆత్మ) గురించి శాకల్యుడైన విదగ్ధుడికి తెలియదు కనుక, వెంటనే అతడి తల తెగిపడుతుంది. ఈ విధంగా యాజ్ఞవల్క్యుడి శాపంతో మరణించిన విదగ్ధుడి అస్థికల్ని గంగానిమజ్జనం చేద్దామని ఆయన శిష్యులు తీసుకెళ్తున్నారు. అయితే దురదృష్టవశాత్తు దారి దొంగలు శిష్యుల దగ్గరున్న అస్థికల మూటని ధనంగా భావించి లాక్కుపోయారు. (ఈ సంఘటన వల్ల బ్రహ్మవేత్తని ద్వేషించేవారికి ఇహపరాలు రెండూ వుండవని, బ్రహ్మజ్ఞానితో వాదన చేస్తే అనర్థం సంభవిస్తుందని తెలుస్తోంది.)

మం.శ్లో॥ అథ హోవాచ బ్రాహ్మణా భగవన్తో యోవః కామయతే స మా పృచ్ఛతు సర్వే వా మా పృచ్ఛత యోవః కామయతే తం వః పృచ్ఛామి సర్వాన్వావః పృచ్ఛామీతి తేహ బ్రాహ్మణా న దధృషుః (27)

ఎప్పుడైతే యాజ్ఞవల్క్యుడి శాపంతో శాకల్యముని పుత్రుడు విదగ్ధుడు మరణించాడో, దానితో భయపడ్డ వేదపండితులు మౌనంగా వున్నారు. అలా వారంతా ఏమీ మాట్లాడకుండా వుండటం చూసి యాజ్ఞవల్క్యుడు వారితో “వేదపండితులారా! ఇంకా మీలో ఎవరైనా నన్ను విడివిడిగా కానీ, అందరూ కలిసిగానీ ప్రశ్నించవచ్చు. మీరడిగే ప్రశ్నలకి సమాధానాలు చెప్పటానికి నేను సిద్ధంగా వున్నాను. లేదా నేనే మిమ్మల్ని ప్రశ్నిస్తాను” అని అన్నాడు. అతడి మాటలు విన్న పండితులెవరూ ప్రశ్నించటానికి ఏ మాత్రం సాహసించలేదు.

మం.శ్లో॥ తాన్ హైతైః శ్లోకైః పప్రచ్ఛ యథా వృక్షో వనస్పతి స్తథైవ పురుషోఽమృషా తస్య లోమాని వర్ణాని త్వగసోమ్యాటికా బహిః త్వచ ఏవాస్య రుభిరం పస్యన్తి త్వచ ఉత్పటః తస్మా త్తదాత్యణ్ణాత్ పైతి రసో వృక్షాదివాహతాత్ మాగ్ం సాన్యస్య శకరాణి కినాటగ్ంస్నావ తత్స్థిరమ్ అస్థీన్యంతరతో దారూణి మజ్జా మజ్జోపమా కృతా యద్భుక్షో వృక్షో రోహతి మూలాన్నవతరః పునః మర్త్యః స్విన్మృత్యునా వృక్షః కస్మాన్మూలత్ ప్రరోహతి రేతస ఇతి మా వోచత జీవతస్తత్ ప్రజాయతే ధానారుహ ఇవవై వృక్షోఽజ్జాసా ప్రేత్య సమ్భవః । యత్సమూలమావృహేయు ర్భుక్షం న పునరాభవేత్ మర్త్యః స్విన్మృత్యునా వృక్షః కస్మాన్మూలాత్ ప్రరోహతి జాత ఏవ న జాయతేకో న్వేనం జనయేత్పునః విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మరాతిర్దాతుః పరాయణమ్ తిష్ఠమానస్య తద్విద ఇతి॥ (28)

ఇలా బ్రాహ్మణులెవరూ తనని ప్రశ్నించటానికి ముందుకి రాకపోవటంతో యాజ్ఞవల్క్యుడు తానే వారిముందుకెళ్ళి ఇలా అడిగాడు “విప్రులారా! శరీరాన్ని ధరించిన పురుషుడు, ఫలాలతో, పుష్పాలతో, పత్రాలతో వుండే చెట్టు ఈ రెండిటికీ పోలికలున్నాయి. ఇది సత్యం. వృక్షానికి ఆకులున్నట్టుగానే శరీరం మీద వెంట్రుకలుంటాయి. చెట్టుకి బెరడున్నట్టుగానే శరీరంమీద చర్మం వుంటుంది. మనిషి చర్మం నుంచి రక్తం కారితే చెట్టు బెరడు నుంచి కూడా రసం కారుతుంది. అలాగే మనిషి శరీరంలో మాంసం వున్నట్టే చెట్టు బెరడులోపలకూడా ఒక పెద్ద పొరవుంటుంది. శరీరంలోపల ఎముకలున్నట్టే చెట్టులో కర్ర చేవ వుంటుంది. ఎముకల మధ్యలో మజ్జ ఉన్నట్టే చెట్టులోపలి భాగంలో కూడా దవ్వ (గుజ్జ) వుంటుంది. చెట్టుని నరికితే అది తిరిగి చిగురిస్తుంది. మరి మృత్యువు ద్వారా చంపబడ్డ మానవుడి శరీరం, తిరిగి ఏ మూల నుంచి చిగురిస్తుంది? చెప్పండి. పండితులారా! ఈ శరీరం వీర్యం నుంచి తిరిగి జన్మిస్తోందని మీరు అనవచ్చు. అయితే అది నిజం కాదు. ఎందుకంటే! వీర్యం అనేది బ్రతికున్న పురుషుడి నుంచే ఉత్పన్నమవుతుంది కానీ మరణించినవాడి నుంచి వీర్యం పుట్టదుకదా! ఇక చెట్టుని గురించి చెప్పాలంటే అది దానికాండం నుంచే కాకుండా విత్తనం నుంచి కూడా పుడుతుంది. అదే చెట్టుని వ్రేళ్ళతో సహా పీకేస్తే అది కూడా తిరిగి మూలం నుంచి మొలవదు. కనుక ఓ విప్రులారా! ఈ సకల జగత్తుకీ మూలం ఎవరు? అని మిమ్మల్ని ప్రశ్నిస్తున్నాను. అన్నాడు అయితే ఎవరూ ఏ సమాధానం చెప్పలేదు. తిరిగి యాజ్ఞవల్క్యుడే వారితో చెబుతున్నాడు” పురుషుడనేవాడు పుట్టాడు. ఇకపై అతడు తిరిగి పుట్టడు అనటానికి ఆస్కారంలేదు. ఎందుకంటే పుట్టిన పురుషుడు మరణించి తిరిగి పునర్జన్మని పొందుతున్నాడు. విప్రులారా! ఇలా మరణించిన మనిషిని తిరిగి ఎవడు జన్మింపజేస్తున్నాడు? అని ప్రశ్నించగా, ఎవరూ దానికి సమాధానం చెప్పలేక తమ ఓటమిని అంగీకరించి మౌనంగా తలదించుకున్నారు. ఈవిధంగా యాజ్ఞవల్క్యుడు పండితులందరినీ ఓడించి నిజమైన బ్రహ్మవేత్తగా ప్రశంసించబడితనకిచ్చిన గోవుల్ని సగర్వంగా తోలుకుపోయాడు. ఇక యాజ్ఞవల్క్యుడు వేసిన ప్రశ్న-ఈ సమస్తానికీ మూలమైన

విషయం ఏది? అనేదానికి సమాదానం విజ్ఞానం అని. విజ్ఞాన స్వరూపుడే ఆ పరబ్రహ్మ. ఆయనే ఆనంద స్వరూపుడు. సంపదల్ని అనుగ్రహించేవాడు, కర్మల్ని ఆచరించే యజమానికి పరమగతి, బ్రహ్మజ్ఞానం కలిగినవాడికి కూడా ఆశ్రయమైనవాడు. ఈ విషయాన్ని శ్రుతులే(వేదాలే) స్వయంగా చెప్పాయి.

షష్ఠాధ్యాయః - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఓం జనకో హ వైదేహ ఆసాఞ్చక్రే^౧ థ హ యాజ్ఞవల్క్య ఆవవ్రాజ తగ్ం హోవాచ యాజ్ఞవల్క్య కిమర్థమచారీః పశూనిచ్చ న్నన్యన్తానితి ఉభయ మేవ సమ్రాడితి హోవాచ (1)

విదేహరాజ్యాధిపతి, మహాపండితుడు అయిన జనకమహారాజు తన సభలో కొలువుదీరివుండగా, యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆయన దగ్గరకొచ్చాడు. జనకుడు ఆయన్ని చూసి “మహర్షీ! ఏ ప్రయోజనం ఆశించి తమరిక్కడికి వచ్చారు? మీకు గోవులు కావాలా? సూక్ష్మమైన ప్రశ్నల్ని అడగటానికి వచ్చారా?” అని అడిగాడు. అందుకు యాజ్ఞవల్క్యుడు “మహారాజా! నేను రెండిటికోసం వచ్చానని” అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ యత్తే కశ్చిదబ్రవీత్తత్ శృణవామేత్య బ్రవీన్నే జిత్వా శైలిని ర్వాగ్నే బ్రహ్మాతి యథా మాతృమా నిప్తృమా నాచార్యవా న్త్వాయా త్తథా తచ్ఛైలి^౨ బ్రవీద్వా గ్నే బ్రహ్మ త్వవదతో హి కిగ్ం స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం న మే^౩ బ్రవీదిత్యేక పాద్వా ఏత త్సమ్రాడితి సవై నో బ్రూహి యాజ్ఞ వల్క్య వాగేవాయ తనమాకాశః ప్రతిష్ఠా ప్రజ్ఞే త్యేనదుపాసీత కా ప్రజ్ఞతా యాజ్ఞవల్క్య వాగేవ సమ్రాడితి హోవాచ వాచావై సమ్రాడ్బన్ధుః ప్రజ్ఞాయతే ఋగ్వేదో యజుర్వేద సామవేదో^౪ థర్వాణ్గిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని వ్యాఖ్యానానీష్టగ్ం హుతమాశితం పాయితమయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని వాచైవ సమ్రాట్ జ్ఞాయతే వాగ్నే సమ్రాట్పరమం బ్రహ్మనైనం వాగ్భహతి నర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వాదేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేత దుపా స్తే హస్త్యుషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితామే^౫ మన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి(2)

యాజ్ఞవల్క్యుడు - “జనకమహారాజా! మీరు మీ గురువుల ద్వారా తెలుసుకున్న విషయాల్ని నేను వినాలనుకుంటున్నాను. చెప్పండి” అని అడిగాడు. జనకుడు - మహర్షీ! పూర్వం శిలినుడి కుమారుడైన ‘జిత్యా’ అనేవాడు నాతో ‘వాక్కు’ అనేదే పరబ్రహ్మం అని చెప్పాడు. యాజ్ఞ - మహారాజా అతడు చెప్పింది నిజమే. తల్లి, తండ్రి, గురువుద్వారా శిక్షణపొందినవాడు ఎలా ప్రమాణపూర్వకంగా చెప్తాడో అలాగే అతడు నీకు చెప్పాడు. ఎలాంటి సందేహం లేకుండా వాక్కు పరబ్రహ్మమే. ఎందుకంటే వాక్కు (మాట)లేని మూగవాడి వల్ల ఎవరికీ ఎలాంటి ప్రయోజనం ఉండదు కదా! రాజా! ఆశిలిన పుత్రుడు తమరికి వాక్కు రూపమైన పరబ్రహ్మానికి ఎవరు ఆశ్రయమో, ఆయతనమో చెప్పాడా! అని అడిగాడు. జనకుడు మహర్షీ! ఆయన నాకావిషయం చెప్పలేదు. యాజ్ఞ - రాజా! నీకాయన చెప్పింది నాలుగోవంతు మాత్రమే. జనకుడు - మహర్షీ! దయచేసి నాకు పూర్తి తత్వాన్ని బోధించండి. యాజ్ఞ - “జనకరాజా! వాక్కే వాక్కురూపంలో వున్న పరబ్రహ్మానికి ఆయతనం అనగా నివాసస్థానం. అవ్యాకృతం అనగా వేరుచేయటానికి వీలులేని ఆకాశమే ఆయనకి ఆశ్రయం. ఇలా ఏకపాద స్వరూపుడైన వాగ్రూప బ్రహ్మాని ‘ప్రజ్ఞ’ గా భావించి ఉపాసించాలి. జనకుడు - మహర్షీ! ప్రజ్ఞ అంటే ఏమిటి? యాజ్ఞ - జనకరాజా! వాక్కే ప్రజ్ఞ. ఈ వాక్కు వల్లే ఋగ్వేదం, యజుర్వేదం, సామవేదం, అధర్వవేదం, ఇతిహాసాలు, పురాణాలు, మహావిద్యలు, ఉపనిషత్తులు, శ్లోకాలు, సూత్రాలు, వ్యాఖ్యానాలు, ఇష్టాలు, స్మృతులు, హుతాలు, ధర్మాలు, శాస్త్రాలు, ఈ లోకాలు, పరలోకాలు, సమస్తప్రాణులూ, వాక్కు ద్వారానే తెలుసుకోబడుతున్నాయి. కనుక రాజా! వాక్కే పరబ్రహ్మ. ఈవిధంగా వాక్కుని పరబ్రహ్మగా భావించి ఉపాసించే వాడిని ఆ వాక్కు విడిచిపెట్టదు. వాక్కుని ఉపాసించే వాడికోసం సకల దేవతలూ కానుకలు తీసుకొస్తారు. చివరికి వాక్కుని ఉపాసించేవాడు తానుకూడా దేవతగా మారి దేవతలలో చేరతాడు. జనకుడు - మహర్షీ! తమరు చేసిన ఉపదేశం నాకెంతో ఆనందాన్ని కలిగించింది. అందుకు ప్రతిగా తమరికి ఏనుగుతో సమానమైన వెయ్యి వృషభాల్ని ఇస్తాను” అన్నాడు. యాజ్ఞ - “జనకరాజా! శిష్యుణ్ణి పూర్తిగా కృతార్థుణ్ణి చేయకుండా,

అతడి నుంచి ధనాన్ని స్వీకరించకూడదని నాతండ్రిగారు చెప్పారు. కనుక నేను మీరిచ్చిన దక్షిణ తీసుకోను” (అనగా జనకుడికి తాను ఇంకా బోధించవలసిన విషయాలున్నాయని భావం) అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ యదేవ తే కశ్చిదబ్రవీ త్తత్శృణవామేత్యబ్రవీన్తు ఉదజ్ఞఃశౌల్బాయనః
ప్రాణో వై బ్రహ్మేతి యథా మాతృమాన్ పితృమానాచార్యవాన్ బ్రూయా త్తథా తచ్ఛౌల్బా
యనోఽబ్రవీత్ప్రాణో వై బ్రహ్మే త్యప్రాణతో హి కిగ్ం స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయతనం
ప్రతిష్ఠాం న మేఽబ్రవీదిత్యేకపాద్యా ఏతత్సమ్రాడితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య ప్రాణ
ఏవాయతన మాకాశః ప్రతిష్ఠా ప్రియమిత్యేనదుపాసీత కా ప్రియతా యాజ్ఞవల్క్య ప్రాణ
ఏవ సమ్రాడితి హోవాచ ప్రాణస్య వై సమ్రాట్కామాయాయాజ్యం యాజయత్య
ప్రతిగృహ్యస్య ప్రతిగృహ్ణోత్యపి తత్ర వథా శఙ్కం భవతి యాం దిశమేతి ప్రాణస్త్రివ
సమ్రాట్కామాయ ప్రాణో వై సమ్రాట్పరమం బ్రహ్మ నైనం ప్రాణో జహోతి సర్వాణ్యేనం
భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవా నప్యేతి య ఏవం విద్వానేతదుపాస్తే హస్త్యషభగ్ం
సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽ
మన్యత నానను శిష్య హరేతేతి (3)

యాజ్ఞవల్క్యుడు-“జనకరాజా! మీకు ఇంకెవరైనా చెప్పిన విషయాలుంటే వాటిని గురించి కూడా చెప్పండి అని అడిగాడు. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! పూర్వం శుల్బమహర్షి పుత్రుడైన ఉదంకుడు నాతో ప్రాణమే (వాయువు)బ్రహ్మ అని చెప్పాడు. యాజ్ఞ - మహారాజా! ఆ ఉదంకుడు చెప్పింది నిజమే. తల్లి, తండ్రి, గురువు చేత క్రమ పద్ధతిలో ఉపదేశం పొందినవాడు - తిరిగి తన శిష్యులకి ఎలా ఉపదేశిస్తాడో, అతడు కూడా నీకు అలాగే ఉపదేశించాడు. నిజంగా అతడు చెప్పినట్టు ప్రాణమే బ్రహ్మ. ఎందుకంటే ప్రాణం లేనివాడితో ఈ ప్రపంచానికి ఏ ఉపయోగం వుంటుంది? అయితే తమరికి ఉద్దాలకుడు ప్రాణ రూపంలోవున్న పరబ్రహ్మాకి ఆయతనాన్ని (అనగా నివాసస్థానాన్ని, ప్రతిష్ఠని (అనగా ఆధారాన్ని) గురించి ఏమైనా చెప్పాడా? జనకుడు - మహర్షీ! ఆయన నాకు చెప్పలేదు. యాజ్ఞ-రాజా అయితే ఉదంకుడు మీకు ప్రాణ బ్రహ్మ గురించి నాలుగో వంతు మాత్రమే చెప్పాడన్న మాట జనకుడు - యాజ్ఞ వల్క్యా దయచేసి నాకు మిగిలిన తత్వాన్ని కూడా ఉపదేశించండి. యాజ్ఞ - మహారాజా

ప్రాణ రూపంలో వున్న పరబ్రహ్మకి ఆ ప్రాణమే ఆయతనం (నివాసం) అవ్యాకృతమైన ఆకాశమే ప్రాణ బ్రహ్మకి ప్రతిష్ఠ అనగా ఆధారం. అలాంటి ప్రాణ రూప పరబ్రహ్మని 'ప్రియం' గా భావించి ఉపాసించాలి. జనకుడు-మహర్షి! ప్రియంగా అంటే ఏమిటి? యాజ్ఞ - మహారాజా! ప్రాణం అనేది జీవులందరికీ అత్యంత ప్రీతిపాత్రమైనది. అందుకే ప్రాణం నిలబెట్టుకోవటం కోసం ధన సంపాదనకోసం అనర్హుల చేతకూడా యజ్ఞయాగాలు చేయిస్తున్నారు. దానం తీసుకోకూడని వస్తువుల్ని కూడా స్వీకరిస్తున్నారు. ప్రాణం కోసమే (ఉదరపోషణ) ఎలాంటి భయాన్ని పొందక నాలుగు దిక్కులా ప్రయాణం చేస్తున్నారు. కనుక అన్నిటికన్నా ప్రాణమే ప్రియమైనది. ఆ ప్రాణమే పరబ్రహ్మ స్వరూపం. ఎవడైతే ప్రాణాన్ని పరబ్రహ్మగా భావించి ఉపాసిస్తాడో అతణ్ణి ఆ ప్రాణం ఎప్పటికీ విడిచిపెట్టదు. అన్ని భూతాలూ అతన్నే అనుసరిస్తాయి. ప్రాణోపాసన చేసినవాడు చివరికి తానే దేవతగా మారిపోతాడు. జనకుడు- యాజ్ఞవల్క్యు! నీ ఉపదేశం నాకు చాలా సంతోషాన్ని కలిగించింది. నీకు ఏనుగులాంటి దున్నపోతుతో సహా వెయ్యిగోవుల్ని బహుమానంగా ఇస్తా తీసుకో అన్నాడు. యాజ్ఞ - “మహారాజా! శిష్యుణ్ణి సంపూర్ణంగా కృతార్థుణ్ణి చేస్తే తప్ప అతన్నుంచి దక్షిణ తీసుకోకూడదని మా తండ్రిగారి ఆదేశం. అందుకే నేను వీటిని స్వీకరించాను.

మం.శ్లో॥ యదేవ తే కశ్చిద బ్రవీత్తత్ శృణవామేత్య బ్రవీన్నే బర్కుర్వార్హ శ్చక్షుర్వై బ్రహ్మాతి యథా మాతృమాన్పితృమానాచార్యవాన్ బ్రూయా తథా తద్వారోష్ణి బ్రవీచ్ఛక్షుర్వై బ్రహ్మా త్యపశ్యతో హి కిగ్ం స్యా దిత్య బ్రవీత్తు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాన మే॥ బ్రవీదిత్యేక పాద్యా ఏత త్సమ్రాడితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్యు చక్షు రేవా యతనమాకాశః ప్రతిష్ఠా సత్యమిత్యేన దుపాసీత కా సత్యతా యాజ్ఞవల్క్యు చక్షురేవ సమ్రాడితి హోవాచ చక్షుషా వై సమ్రాట్ పశ్యంత మాహు రద్రాక్షీరితి స ఆహా ద్రాక్షమితి తత్సత్యం భవతి చక్షుర్వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మనైనం చక్షురహతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభి క్షరంతి దేవోభూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేత దుపాస్తే హస్త్యృషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహాః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యుః పితా మే॥ మన్యత నాననుశిష్య హ రే తేతి (4)

యాజ్ఞవల్క్యుడు - జనకరాజా! మరింకెవరైనా మీకు ఉపదేశం చేసారా, చేస్తే చెప్పండి వింటాను” అన్నాడు. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! పూర్వం నాకు వృష్ణమహర్షి కుమారుడైన ‘బర్కుడు’ అనేవాడు నేత్రమే (కన్ను) పరబ్రహ్మ అని అన్నాడు - యాజ్ఞ - “జనకరాజా! ఆయన చెప్పింది నిజమే. తల్లి, తండ్రి, గురువు ద్వారా శిక్షణ పొందినవాడు ఏవిధంగా తన శిష్యుడికి ఉపదేశం చేస్తాడో అలాగే బర్కుడు కూడా నీకు ఉపదేశించాడు. నిజం చెప్పాలంటే నేత్రమే బ్రహ్మ. ఎందుకంటే! కళ్ళులేనివాడివల్ల లోకానికి ఏం ప్రయోజనముంటుంది? అయితే రాజా! ఆ బర్కుడు తమరికి నేత్రబ్రహ్మాకి ఆయతనం, ప్రతిష్ఠ ఏదో చెప్పాడా? జనకుడు - మహర్షీ! ఆయన చెప్పలేదు తమరు దయచేసి చెప్పండి. యాజ్ఞ - “రాజా! నేత్రమే పరబ్రహ్మాకి ఆయతనం, అన్యాయతమై ఆకాశమే ఆయనకి ఆశ్రయం. ఈ నేత్రరూప పరబ్రహ్మాని సత్య స్వరూపంగా భావించి ఉపాసించాలి. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! సత్యస్వరూపం ఏది? ఎలా వుంటుంది? యాజ్ఞ - జనకా! నేత్రమే సత్యం. ఎందుకంటే కళ్ళుండి చూడగలిగిన వాణ్ణి పిలిచి నీవు ఏనుగుని చూసావా! అనడిగితే. అతడు చూశాను అని సమాధానం చెప్తాడు. అప్పుడతడు చెప్పింది సత్యమే కదా! కనుక నేత్రమే పరబ్రహ్మ. ఎవడైతే ఈవిధంగా నేత్రాన్ని పరబ్రహ్మాగా గ్రహించి ఉపాసిస్తాడో, అతన్ని నేత్రరూప పరబ్రహ్మ వదిలిపెట్టడు. సకల ప్రాణులూ అతన్ని అనుసరిస్తాయి. చివరికి అతడు దేవతగా మారిపోయి మిగిలిన దేవతల్లోకి చేరతాడు. జనకుడు-యాజ్ఞవల్క్యా! నీవు చేసిన ఉపదేశానికి సంతోషించి ఏనుగులాంటి వృషభంతో సహా ఒకవేయి గోవుల్ని నీకు కానుకగా ఇస్తున్నాను యాజ్ఞ-జనకరాజా! నా తండ్రి మాట ప్రకారం శిష్యుడవైన నిన్ను కృతార్థుణ్ణి చేయకుండా నీనుంచి కానుకలు స్వీకరించను అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ యదేవ తే కశ్చి దబ్రవీత్తత్ శృణవామేత్యబ్రవీన్నే గర్హభీవిపీతో భారద్వాజః శ్రోత్రం వై బ్రహ్మేతియథా మాతృమాన్సితృమానాచార్య వాన్ బ్రూయత్తథా తద్భారద్వాజోఽబ్రవీత్ శ్రోత్రం వై బ్రహ్మేత్యశృణ్వతో హి కిగ్ం స్యాదిత్యబ్ర వీత్తుతో తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం నమేఽబ్రవీదిత్యేక పాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి స వై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య శ్రోత్రమే వాయతనమాకాశః ప్రతిష్ఠాన న్త ఇత్యేన దుపాసీత కాఽ న న్తతా యాజ్ఞవల్క్య దిశ ఏవ సమ్రాడితి హోవాచ తస్మాద్వై సమ్రాడపి యాం కాం చ దిశం

గచ్ఛతి నైవాస్యా అ త్తం గచ్ఛత్యన న్తా హి దిశో దిశో వై సమ్రాట్ శ్రోత్రగ్ం శ్రోత్రం వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మనైనగ్ం శ్రోత్రం జహాతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవానప్యేతి య ఏవం విద్వానేత దుపాస్తే హ స్త్వృషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మేఽ మన్యత నాననుశిష్య హ రే తేతి(5)

యాజ్ఞవల్క్యుడు - జనకరాజా! ఇంకా నీకు ఎవరెవరు ఎలాంటి విషయాలు చెప్పారో నాకు చెప్పు వాటిని వినాలనుంది. జనకుడు - మహర్షీ! పూర్వం భరద్వాజుడి పుత్రుడైన 'గర్ధభీవిపీతు'డనే ఋషిరాజా! 'శ్రోతమే' పరబ్రహ్మ అనినాతో అన్నాడు. యాజ్ఞ - మహారాజా! అతడు సరిగ్గానే చెప్పాడు. తల్లి, తండ్రి, గురువుల శిక్షణలో సుసిక్షితుడుగా తయారైనవాడు తన శిష్యుడికెలా ప్రబోధిస్తాడో అలానే నీకు చెప్పాడు. నిజం చెప్పాలంటే శ్రోతమే పరబ్రహ్మ. ఎందుకంటే ఏమీ వినలేని చెవిటివాడివల్ల ఎవరికి మేలు జరుగుతుంది? అయితే జనకా! నాకు ఆ మహర్షి ఆశ్రోత్ర పరబ్రహ్మ నివాసాన్ని, ఆధారాన్ని గురించి ఏమైనా చెప్పాడా? జనకుడు - లేదు స్వామీ! దయచేసి నాకు పూర్తిగా తత్వాన్ని ప్రబోధించండి. యాజ్ఞ - "జనకరాజా! శ్రోత్రమే శ్రోత్ర బ్రహ్మాకి ఆయతనం అనగా నివాసస్థానం. ఆకాశం ఆశ్రోత్రబ్రహ్మాకి ఆధారం. ఈ శ్రోత్ర బ్రహ్మాని అనంతరూపంగా భావించి ఉపాసించాలి. జనకుడు - మహర్షీ! అనంతరూపంగా అంటే ఏమిటి? అనంతమైనవి ఏవి? యాజ్ఞ - జనకా! దిక్కులే అనంతమైనవి. ఎవడైనా ఏదో దిక్కు అంతంచూద్దామని ఎంతదూరం వెళ్ళినా దాని అంతం చూడలేడు. అందుకే అవి అనంతమైనవి. కనుక అలాంటి దిక్కులే శ్రోత్రాలు. ఆ శ్రోత్రమే పరబ్రహ్మ. రాజా! ఎవరైతే శ్రోత్రాన్ని పరబ్రహ్మగా భావించి ఉపాసిస్తాడో అతన్ని శ్రోతం ఎప్పటికీ విడిచిపెట్టదు. సకల భూతాలూ అతన్ని సేవిస్తాయి. చివరికతడు దేవతగామారి దేవతల్లో ఒకడిగా చేరతాడు. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! ఎంతో గొప్పఉపదేశాన్ని నాకు చేసావు. అందుకు బహుమానంగా నీకు ఏనుగులా బలిష్ఠమైన ఆంబోతుతో సహా వెయ్యి ఆవుల్ని దక్షిణగా ఇస్తున్నాను" అన్నాడు. యాజ్ఞ-జనకరాజా నా తండ్రిగారి ఆజ్ఞ ప్రకారం శిష్యుడవైన నీకు పూర్తి జ్ఞానాన్ని ఉపదేశించకుండా నీనుంచి ఎలాంటి దానాన్నీ గ్రహించను.

మం.శ్లో॥ య దేవ తే కశ్చిదబ్రవీ త్తత్ శృణవామేత్యబ్రవీన్నే సత్యకామో జాబాలో మనోవై బ్రహ్మాతి యథా మాతృమాన్సితృమానాచార్యవాన్ బ్రూయా త్తథా తజ్జాబాలో॥ బ్రవీన్ననో వై బ్రహ్మాత్యమనసో హి కిగ్ం స్యాదిత్యబ్రవీత్తు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం నమే॥ బ్రవీదిత్యేక పాద్యా ఏతత్సమ్రాడితి నవై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య మన ఏవాయతన మాకాశః ప్రతిష్ఠా॥ నన్త ఇత్యేన దుపాసీత కా ఆనన్తతా యాజ్ఞవల్క్య మన ఏవ సమ్రాడితి హోవాచ మనసా వై సమ్రాట్ స్త్రియమభిహార్యతే తస్యాం ప్రతిరూపః పుత్రోజాయతే స ఆనన్దో మనో వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మ నైనం మనో జహాతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరన్తి దేవో భూత్వా దేవాన ప్యేతి య ఏవం విద్వానేత దుపాస్తే హ స్తృషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మే॥ మన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి (6)

యాజ్ఞవల్క్యుడు - “జనకరాజా! నీకు వేరే ఎవరైనా గురువులు ఇంకేమైనా చెప్పారా! నాకు వినాలనుంది’ అన్నాడు. జనకుడు - మహర్షీ! పూర్వం జాబాల మహర్షి పుత్రుడు సత్యకాముడు నాదగ్గరకొచ్చి మహారాజా! ‘మనస్సే’ పరబ్రహ్మ అని చెప్పాడు. యాజ్ఞ - రాజా! ఆ సత్యకాముడు చెప్పింది నిజమే. తల్లి తండ్రి గురువుల వద్ద నియమబద్ధంగా శిక్షణ పొందినవాడు తన శిష్యుడికి చెప్పినట్టే నీకూ చెప్పాడు. నిజం చెప్పాలంటే మనస్సే పరబ్రహ్మ. ఈ మనస్సనేదే లేకపోతే ఎవరికీ ఎలాంటి ప్రయోజనం వుండదు. రాజా! నీకా సత్యకాముడు ఈ విషయంతో పాటూ మనో బ్రహ్మాకి నివాసాన్ని, ఆధారాన్ని గురించి ఏమైనా చెప్పాడా? జనకుడు - లేదు మహర్షీ! దయచేసి నాకు పూర్తి తత్వాన్ని ప్రబోధించు. యాజ్ఞ - జనకరాజా! మనో బ్రహ్మాకి మనస్సే నివాసస్థానం - ఆకాశమే ఆయనకి ఆధారం. మనం ఈ మనో బ్రహ్మాని ఆనందరూపుడుగా భావించి ఉపాసించాలి. ఎందుకంటే ఆనందం అనేది ఆ పరబ్రహ్మాకి నాలుగోపాదం కనుక. జనకుడు - మహర్షీ! ఆనందం అంటే ఏమిటి? ఏది ఆనందం? యాజ్ఞ - రాజా! మనస్సే ఆనందం. ఈ మనసుతోనే మానవుడు స్త్రీ సుఖాన్ని కోరుకుంటాడు. దానివల్ల అతడికి తనలాంటి పుత్రుడు జన్మిస్తాడు. ఆపుత్రుడు అతడికి ఆనందప్రదుడుగా వుంటాడు. కనుక మనస్సే పరబ్రహ్మం. ఈవిధంగా మనస్సుని పరబ్రహ్మగా భావించి ఎవడు ఉపాసిస్తాడో అతన్ని ఆ మనోబ్రహ్మ ఎప్పుడూ వదిలిపెట్టడు.

చివరికతడు దేవతగా మారి దేవతల్లో ఒకడిగా చేరిపోతాడు. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యు! ఇంత చక్కగా తత్వబోధచేసిన మీకు ఏనుగులాంటి ఆంబోతుతో సహా వేయిగోవుల్ని కానుకగా ఇస్తున్నా స్వీకరించండి. యాజ్ఞ - రాజా! నా నియమం నీకు తెలుసుగా, పూర్తిగా తత్వబోధ నీకు చేసేంతవరకూ నేనెలాంటి దక్షిణా నీనుంచి స్వీకరించను.

మం.శ్లో॥ య దేవ తే కశ్చిదబ్రవీ త్తత్ శృణవా మేత్వబ్రవీన్తే విదగ్ధః శాకలోక్యో హృదయం వై బ్రహ్మాతి యథా మాతృమాన్పితృమా నాచార్యవాన్ బ్రూయా త్తథా తచ్ఛా కలోక్యో బ్రవీద్ధృదయం వై బ్రహ్మాత్య హృదయస్య హి కిగ్ం స్యాదిత్య బ్రవీత్తు తే తస్యాయతనం ప్రతిష్ఠాం నమే బ్రవీదిత్యేక పాద్వా ఏతత్సమ్రాడితి సవై నో బ్రూహి యాజ్ఞవల్క్య హృదయమేవాయతన మాకాశః ప్రతిష్ఠా స్థితిరిత్యే న దుపాసీత కా స్థితతా యాజ్ఞవల్క్య హృదయమేవ సమ్రాడితి హోవాచ హృదయం వై సమ్రాట్ సర్వేషాం భూతానామాయతనగ్ం హృదయం వై సమ్రాట్ సర్వేషాం భూతానాం ప్రతిష్ఠా హృదయేహ్యేవ సమ్రాట్ సర్వాణి భూతాని ప్రతిష్ఠితాని భవంతి హృదయం వై సమ్రాట్ పరమం బ్రహ్మ నైనగ్ం హృదయం జహాతి సర్వాణ్యేనం భూతాన్యభిక్షరంతి దేవో భూత్వా దేవాన ప్యేతి య ఏవం విద్యానేత దుపాస్తే హ స్త్వృషభగ్ం సహస్రం దదామీతి హోవాచ జనకో వైదేహః స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః పితా మే మన్యత నాననుశిష్య హరేతేతి(7)

యాజ్ఞ - జనకరాజా! నీవెవరినుంచైనా ఏదైనా తత్త్వం గురించి తెలుసుకుంటే చెప్పు వినాలనుంది? జనకుడు - మహర్షీ! పూర్వం శకలుడి కుమారుడైన విదగ్ధుడు నా దగ్గరకి వచ్చి హృదయమే 'బ్రహ్మ' అని చెప్పాడు. యాజ్ఞ - రాజా ఆవిదగ్ధుడు చెప్పింది యథార్థమే. తల్లి, తండ్రి, గురువు చేత క్రమపద్ధతిలో శిక్షణ పొందినవాడు, తిరిగి తన శిష్యుడికి ఎలా బోధిస్తాడో సరిగ్గా అలానే నీకతడు బోధించాడు. నిజం చెప్పాలంటే హృదయమే పరబ్రహ్మ. హృదయంలేనివాడి వల్ల లోకానికి ఏం ప్రయోజనముంటుంది? అయితే రాజా! నీకు ఈ విషయంతో పాటు హృదయబ్రహ్మాకి నివాసం ఎవరో, ఆయనకి ఆధారం ఏమిటో? అన్న విషయాలు విదగ్ధుడు చెప్పాడా? జనకుడు - లేదు స్వామీ! దయచేసి నాకు పూర్తిగా తత్వాన్ని ప్రబోధించండి. యాజ్ఞ - రాజా! హృదయబ్రహ్మాకి ఆ హృదయమే నివాసస్థానం. ఆకాశమే ఆయనకి ఆధారం.

అలాంటి హృదయ బ్రహ్మని 'స్థితి' రూపంలో ఉపాసించాలి. జనకుడు - మహర్షీ! స్థితి అంటే ఏమిటి? యాజ్ఞ - రాజా! హృదయమే స్థితి. ఆ హృదయమే సకల భూతాలకీ ఆశ్రయస్థానం. సకల భూతాలకీ ఆధారం కూడా. ఈ హృదయంలోనే అన్నీ ప్రతిష్ఠితమై వున్నాయి. కనుక హృదయమే పరబ్రహ్మం. ఎవడు ఈ విధంగా తెలుసుకుని హృదయ బ్రహ్మని ఉపాసిస్తాడో! అతన్ని ఆ హృదయం ఎప్పటికీ విడిచిపెట్టదు. అన్ని భూతాలూ అతన్నే ఆశ్రయిస్తాయి. అనుసరిస్తాయి. చివరికతడు దేవతగా మారిపోయి దేవతల్లో ఒకటిగా చేరిపోతాడు. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యు! నీవుచేసిన బోధనాకెంతో సంతోషాన్ని కలిగించింది. ఇందుకు బహుమానంగా ఏనుగులా బలిష్ఠంగా వుండే వేయి ఆవుల్ని ఇస్తున్నాను. యాజ్ఞ - రాజా! నా తండ్రిగారి ఆజ్ఞ ప్రకారం నీకు పూర్తిగా జ్ఞానబోధ చేయకుండా, నీనుంచి ఎలాంటి దానాన్ని స్వీకరించను." అని అన్నాడు.

మొదటి బ్రాహ్మణంలోని విషయసారాంశం

ఋషి	పరబ్రహ్మరూపం	పరబ్రహ్మ నివాసం	ప్రతిష్ఠలేక ఆధారం	ఉపాసనా ఉరూపం
1. జత్వాఋషి	వాక్కు	వాక్కు	ఆకాశం	ప్రజ్ఞ
2. ఉదంకుడు	ప్రాణం	ప్రాణం	ఆకాశం	ప్రియత్వం
3. బర్కుడు	నేత్రం	నేత్రం	ఆకాశం	సత్యం
4. గర్ధభీవిపీతుడు	శ్రోత్రం	శ్రోత్రం	ఆకాశం	అనంతం
5. సత్యకాముడు	మనస్సు	మనస్సు	ఆకాశం	ఆనందం
6. శాకల్యుడు	హృదయం	హృదయం	ఆకాశం	స్థితి

షష్ఠాధ్యాయః - ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ జనకో హ వైదేహః కుర్వాదుపావసర్ప న్నువాచ నమస్తే॥ స్తు యాజ్ఞవల్క్యును మా శాఖీతి సహోవాచ యథా వై సమ్రాణ్యహంత మధ్వానమేష్యన్ రథం వా నావం వా సమాదదీ తైవ మేవైతాభిరుపనిషత్భిః సమాహితాత్మా స్వేవం బృన్దారక ఆధ్యస్యన్న దీత వేద ఉక్తోపనిషత్క ఇతో విముచ్యమానః క్వ గమిష్యసీతి నాహం తద్భగవ న్వేద యత్ర గమిష్యామీత్యథ వై తే॥ హం తద్వక్ష్యామి యత్ర గమిష్యసీతి బ్రవీతు భగవా నితి (1)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చేసిన ప్రసంగం విన్న జనకమహారాజు ఎంతో ఆనందంతో తన సింహాసనం దిగి ఆయన ముందుకొచ్చి నిలబడ్డాడు. వినయంగా నమస్కరించి “మహర్షీ! నన్ను శిష్యుడిగా స్వీకరించి పరిపూర్ణమైన తత్వాన్ని ఉపదేశించండి” అని కోరాడు. యాజ్ఞవల్క్యుడు ఆ మాటలు విని “మహారాజా! ఎంతోదూరం ప్రయాణం చేయాల్సినవాడు నేలమీద అయితే రథాన్ని, నీళ్ళమీద అయితే నావని ఆశ్రయించినట్టు, నీవు బ్రహ్మజ్ఞానం పొందాలని ఉపనిషత్తుల్ని అధ్యయనం చేసి స్థిరచిత్తుడివయ్యావు. అదీగాక, నీవు గొప్ప ఉపాసనాపరుడివి, వేదాధ్యయనం చేసినవాడివి, ఎంతోమంది గురువులద్వారా ఉపదేశం పొందినవాడివి. అలాంటి నిన్ను ఒక ప్రశ్న అడుగుతున్నాను. ఈ శరీరం విడిచిపెట్టాక (మరణించాక) నీవు ఎక్కడికి పోతావో చెప్పు” అన్నాడు. జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్య నా శరీర పతనం జరిగాక నేనెక్కడికి పోతానో, నాకు తెలియదు. యాజ్ఞ - మహారాజా! నీవు ఎక్కడికి పోతావో నాకు తెలుసు ఆ విషయాన్ని నీకుచెబుతాను. జనకుడు - ‘చాలా ధన్యుణ్ణి స్వామీ! దయచేసి నాకీ విషయాన్ని బోధించండి.’ అని ప్రార్థించాడు.

మం.శ్లో॥ ఇన్ధో హ వై నామైష యోఽయం దక్షిణేఽక్ష న్పురుషస్తం వా ఏత మిన్ధగ్ం సంత మిన్త ఇత్యాచక్షతే పరోక్షేణైవ పరోక్ష ప్రియా ఇవ హి దేవాః ప్రత్యక్షద్విషః(2)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు. జనకమహారాజా! మనిషి కుడికంటిలో వుండే పురుషుణ్ణి ‘ఇందు’డు అని పిలుస్తారు. ఈ ఇందుడనే పురుషుణ్ణి పరోక్షంగా ‘ఇంద్రుడు’ అని వ్యవహరిస్తారు. ఎందుకంటే దేవతలు పరోక్ష ప్రియులు కదా! ఇక నీవు ‘విశ్వుడు’ అనే పేరుతో వైశ్వానరాత్మని పొందావు.

మం.శ్లో॥ అథై తద్వామేఽక్షిణి పురుషరూపమేషాస్య పత్నీ విరాట్ త యోరేష సగ్ం స్తావో య ఏషోఽన్తర్హదయ ఆకోశోఽథైన యోరేతదన్నం య ఏషోఽన్తర్హదయే లోహిత పిణ్డోఽథైన యోరేతత్ ప్రావరనం యదేతదన్తర్హదయే జాలకమివా థైన యోరేషాస్యతిః సఞ్చరణీ యైషా హృదయా దూర్ఘా నాఢ్యుచ్ఛరతి యథా కేశః సహస్రథా భిన్న ఏవమస్త్రితా హితా నామనాడ్యోఽన్తర్హదయే ప్రతిష్ఠితా భవ స్త్యేతాభిర్వా ఏతదా స్రవదా స్రవతి తస్మాదేష ప్రవివిక్తాహారతర ఇవైవభవత్యస్మాచ్ఛారీ రా దాత్యనః(3)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు-జనకమహారాజా! ఇక ఎడమ కంటిలో వుండే పురుషుడు ఎవరంటే ఇంతకుముందు చెప్పిన కుడికంటిలో వుండే పురుషుడి భార్య. పేరు విరాట్. ఈమె ఇంద్రాణి (ఇంద్రుడి భార్యగా) ఎడమకంటిలో వుంటుంది. ఇలా కుడికంట్లో భోక్త అయిన పురుషుడు భర్తగా ఎడమకంట్లో భోగ్యమైన పురుషుడు భార్యగా వుంటారు. మనిషి హృదయంలో వుండే ఆకాశమే ఆ భార్యభర్తలిద్దరూ కలుసుకునేచోటు. (సంగమించే ప్రదేశం) హృదయంలో వుండే ఎర్రటి మాంసం ముద్దే వారిద్దరికీ ఆహారం. హృదయం మీద కప్పబడి ఒక సన్ననిపొర వుంటుంది. ఆ పొరే వీరిద్దరికీ ఆచ్ఛాదనం (వస్త్రం) ఆ హృదయం నుంచి పైకివ్యాపించే నాడులే వీరిద్దరూ నడిచేమార్గం. ఈ హృదయంలో అత్యంతసూక్ష్మంగా 'హితా' అనే పేరుతో, కేశాలలాగా వేలకొద్దీ నాడులున్నాయి. ఈ నాడుల నుంచే మానవుడు భుజించే ఆహారం (అన్నం) రసంగా మారి శరీరమంతా వ్యాపిస్తుంది. అందుకే పురుషుడు ఈ శరీరాత్మకన్నా, సూక్ష్మతరమైన ఆహారం గ్రహించేవాడుగా వున్నాడు. (ఇక్కడ ఆత్మ అస్తిత్వమనేది అత్యంత సూక్ష్మంగా వుంటుందనిగ్రహించాలి)ఆత్మ అనేది జాగ్రదావస్థలో వైశ్వానరుడుగా, స్వప్నావస్థలో తైజసుడుగా వుంటుంది.

మం.శ్లో॥ తస్య ప్రాచీ దిక్ ప్రాఞ్ః ప్రాణా దక్షిణా దిగ్దక్షిణే ప్రాణాః ప్రతీచీ దిక్ ప్రత్యఞ్ః ప్రాణా ఉదీచీ ది గుదఞ్ః ప్రాణా ఊర్ధ్వా దిగూర్ధ్వాః ప్రాణా అవాచీ దిగవాఞ్ః ప్రాణాః సర్వాదిశః సర్వే ప్రాణా స్స ఏష నేతినేత్యాత్మాగృహ్యో న హి గృహ్యతే శీర్ష్యో నహి శీర్ష్యతే సజ్గో న హి సజ్యతే సితో న వ్యధతే న రిష్య త్యభయం వై జనక ప్రాప్తో సీతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః స హోవాచ జనకో వైదేహో భయం త్వా గచ్ఛతా ద్యాజ్ఞవల్క్య యోనో భగవన్నభయం వేదయసే నమస్తే స్త్విమే విదేహా అయమహమస్మి
3 ఇతి (4)

ఈ విశ్వానికి అభిన్నంగా వున్న హృదయాత్మని దానినుంచి ప్రాణాత్మని పొందిన పండితుడికి తూర్పుదిశలో వుండే ప్రాణం తూర్పు ప్రాణంగా, పశ్చిమదిశలో వుండే ప్రాణం పడమటి ప్రాణంగా, ఉత్తరదిశలో వుండే ప్రాణం ఉత్తరప్రాణంగా, దక్షిణదిశలో వుండే ప్రాణం దక్షిణప్రాణంగా, అలాగే ఊర్ధ్వదిశలో వుండే ప్రాణం ఊర్ధ్వ ప్రాణంగా, అధో దిశలో వుండే ప్రాణం

అధోప్రాణంగా వుంటుంది. సకల దిక్కులూ, సమస్త దేవతలు, సమస్త ప్రాణాలూ, అన్నీ అతడే అయివుంటాడు. ఆ ఆత్మపురుషుడు నేతి నేతి ఇది కాదు, ఇదికాదు అనే ఉపనిషత్తుల్లో చెప్పిన మహావాక్యం ద్వారా నిర్ధారించబడ్డ తురీయభావాన్ని పొందుతాడు. ఎందుకంటే ఆత్మ అనేది నాశనంలేనిది, ఇది అని వర్ణించలేనిది, బంధించటానికి వీలుకానిది, ఆత్మని ఎవరూ నాశనం చేయలేరు. అది ఎలాంటి సంగంలేనిది, ఆత్మకి ఎలాంటి ఆసక్తి లేదు. దాన్నెవరూ బాధపెట్టలేరు. ఓ జనకమహారాజా! నీవునిజంగా అభయ స్థితిని పొందావు.” అని అన్నాడు. జనకుడు యాజ్ఞవల్క్యుడి మాటలు విని “మహర్షీ! తమరు నాకు భయరహితమైన స్థితిని గురించి బోధించారు. చాలా సంతోషం. మీకు కూడా అభయస్థితి లభించుగాక. మీకు నమస్కారం. ఈ విదేహరాజ్యం, నేను తమ అధీనంలో వున్నాం మీకు ఏదికావల్సినా వాటిని యధేచ్ఛగా అనుభవించవచ్చు. అని తన భక్తి ప్రపత్తుల్ని ప్రకటించాడు.

షష్ఠాధ్యాయః - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ జనకగ్ం హ వైదేహం యాజ్ఞవల్క్యో జగమ స మేనేన వదిష్య ఇత్యథ హ యజ్ఞనకశ్చ వైదేహో యాజ్ఞవల్క్యశ్చాగ్నిహోత్రే సముదాతే తస్మై హ యాజ్ఞవల్క్యో వరం దదౌ సహకామ ప్రశ్న మేవ వత్తేతగ్ం హస్తేదదౌ తగ్ం హ సమ్రా దేవ పూర్వం పప్రచ్ఛ(1)

ఒకనాడు యాజ్ఞవల్క్యుడు జనక మహారాజు ఆస్థానానికి వెళదామని బయలుదేరాడు. దారిలో రాజుదగ్గర ఒక్కమాట కూడా మాట్లాడకూడదని నిర్ణయించుకున్నాడు. అయితే జనకుడి ఆస్థానానికి వెళ్ళిన తరువాత తాను నిర్ణయించుకున్న విషయాన్ని విస్మరించి, జనకుడు అడిగిన ప్రశ్నలకి సమాధానాలు చెప్పటం ప్రారంభించాడు. అలా ఎందుకు చేశాడంటేపూర్వం జనక మహారాజుతో యాజ్ఞవల్క్యుడు అగ్నిహోత్రం విషయం గురించి సంవాదం చేసే సమయంలో యాజ్ఞవల్క్యుడు జనకుడికి ఒకవరం ఇచ్చాడు. అదేమిటంటే తనని ఎప్పుడైనా ఎలాంటి ప్రశ్నలనైనా అనుమతి లేకుండా అడగవచ్చని. అందుకే ఈనాడు జనకుడు అనుమతి కోరకుండా యాజ్ఞవల్క్యుణ్ణి ప్రశ్నించాడు.

మరి ప్రశ్నించినవాడికి సమాధానం చెప్పటం తన బాధ్యత కనుక యాజ్ఞవల్క్యుడు తన నియమాన్ని పక్కన పెట్టి సమాధానాలు చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్య కిం జ్యోతిరయం పురుష ఇతి ఆదిత్య జ్యోతిః సమ్రాడితి హోవాచ ఆదిత్యే నైవ జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మకురుతేవిపల్యే తీత్యేవ మేవై తద్యాజ్ఞవల్క్య (2)

జనకుడు-మహర్షీ! మానవుడికి జ్యోతిలాగా దారిచూపేది ఏది? యాజ్ఞ - మహారాజా మానవుడికి వెలుగునిచ్చే జ్యోతి సూర్యుడే. ఎందుకంటే సూర్యుడి వెలుగుద్వారానే అతడు నిండుగా వుంటున్నాడు. సూర్యకాంతి సాయంలోనే అన్ని చోట్లకీ వెళ్ళగలుగుతున్నాడు. అన్ని పనులూ చేస్తున్నాడు. తిరిగి తానున్న స్థానానికి రాగలుగుతున్నాడు. కనుక సూర్యుడే మనిషికి తేజస్సునిచ్చే జ్యోతి. జనకుడు-యాజ్ఞవల్క్యా నీవన్నది ముమ్మాటికీ నిజం దీనికి నేనంగీకరిస్తున్నాను.

మం.శ్లో॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య కిం జ్యోతిరేవాయం పురుష ఇతి చన్దమా ఏవాస్య జ్యోతిర్భవతీతి చన్దమసైవాయం జ్యోతిషాస్తేపల్య యతే కర్మ కురుతే విపల్యేతీత్యేవ మేవై తద్యాజ్ఞవల్క్య (3)

జనకుడు-మహర్షీ! సూర్యుడు అస్తమించే సమయంలో మానవుడికి దారి చూపే జ్యోతి ఏది? యాజ్ఞ - రాజా! సూర్యుడు అస్తమించాక అతిడికి దారిచూపే వెలుగు నిచ్చేవాడు చంద్రుడు. చంద్రజ్యోతి ద్వారానే మనిషి అన్ని పనులూ చేయగలుగుతాడు. అన్నిచోట్లకీ వెళ్ళి తిరిగి తన యథాస్థానానికి రాగలుగుతాడు. జనకుడు - మహర్షీ! మీరు చెప్పింది నిజమే.

మం.శ్లో॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చన్దమస్యస్తమితే కింజ్యోతి రేవాయం పురుష ఇత్యగ్ని రే వాస్య జ్యోతిర్భవతీత్యగ్నినైవా యం జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్మ కురుతే విపల్యేతీ త్యేవ మేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య (4)

జనకుడు - మహర్షీ! సూర్యచంద్రులిద్దరూ అస్తమించినప్పుడు మానవుడికి జ్యోతి ఏది? యాజ్ఞ - “రాజా! వారిద్దరూ అస్తమించిన సమయంలో అగ్ని పురుషుడికి జ్యోతిగా వుంటుంది. దాని ద్వారానే అతడు అన్నిరకాల కర్మలూ చేయగలుగుతాడు.

మం.శ్లో॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చన్ద్రమస్యస్తమితే శాన్తేఽగ్నా
కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇతి వాగేవాస్య జ్యోతి ర్భవతీతి వాచైవాయం జ్యోతిషాస్తే
పల్యయతే కర్తు కురుతే విపల్యేతీతి తస్మాద్వై సవ్రాడపి యత్రస్వః పాణిర్న వినిర్జాయతే
థ యత్ర వాగుచ్ఛ రత్యుపైవ తత్ర న్యేతీత్యేవ మేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య(5)

జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! సూర్యుడు, చంద్రుడు, అగ్ని ఈ మూడూ
అస్తమించినపుడు (లేకపోయినప్పుడు) పురుషుడికి ఏది జ్యోతిగా వుంటుంది?
యాజ్ఞ - రాజా! ఈ ముగ్గురూ లేనప్పుడు పురుషుడికి అతడి వాక్కే జ్యోతిగా
వుంటుంది. ఆవాక్కు సాయంతోనే అతడు అన్నిరకాల కర్మలూ
చేయగలుగుతాడు. ఉదాహరణగా చెప్పాలంటే తన చేయికూడా కనిపించనంత
చీకట్లో కూడా మనిషి మాటవినిపించిన వైపుకి వెళ్ళగలుగుతున్నాడు కదా!

మం.శ్లో॥ అస్తమిత ఆదిత్యే యాజ్ఞవల్క్య చన్ద్రమస్యస్తమితే శాన్తేఽగ్నా శాన్తా
యాం వాచి కింజ్యోతిరేవాయం పురుష ఇత్యాత్మైవాస్య జ్యోతిర్భవతీ త్యాత్మనైవాయం
జ్యోతిషాస్తే పల్యయతే కర్తుకురుతే విపల్యేతీతి (6)

జనకుడు - మహర్షీ! పురుషుడు, సూర్య, చంద్ర, అగ్ని, వాక్కులు
లేనప్పుడు ఏజ్యోతి సాయాన్ని పొందుతాడు. యాజ్ఞ-రాజా! ఈ నలుగురూ
లేనప్పుడు పురుషుడు తన ఆత్మతేజస్సు సాయంతోనే అన్ని చోట్లకీ
వెళ్ళగలుగుతాడు. అన్ని కర్మలీ చేయగలుగుతాడు. అందుకే సూర్య, చంద్ర,
అగ్ని, వాక్కులు లేనప్పుడు ఆత్మ తేజస్సే మనిషికి జ్యోతిలా దారిచూపిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ కతమ ఆత్మేతి యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు హృద్యంతర్జ్యోతిః
పురుషః ససమానస్య న్నుభౌ లోకావనుసంశ్చరతి ధ్యాయతీవ లేలాయతీవ, స హి
స్వప్నో భూత్వేమం లోక మతి క్రామతి మృత్యోరూపాణి (7)

జనకుడు - మహర్షీ! తమరు చెప్పిన దేహం, ఇంద్రియాలు, మనసు,
ప్రాణం వీటిలో ఆత్మ ఏది? ఆత్మజ్యోతి ఏది? యాజ్ఞ - మహారాజా! మనిషి
బుద్ధిలో వుండే తేజోరూపుడైన, విజ్ఞానమయడైన, పురుషుడే ఆత్మ - విజ్ఞాన
స్వరూపమైన ఆ ఆత్మ బుద్ధిలాగానే ఆలోచన చేస్తూ ఈ లోకంలో, పరలోకంలో
సంచరిస్తూ వుంటుంది. అది ప్రాణంలాగా కదులుతూ, స్వప్నంలా వుండే
ఈ లోకాన్ని, మృత్యువు స్వరూపాలైన దేహేంద్రియాలనీ అతిక్రమించి పోతుంది.

మం.శ్లో॥ స వా అయం పురుషో జాయమానః శరీర మభిసమ్పద్యమానః
పాప్సుభిః సగ్ం సృజ్యతే స ఉత్క్రామన్ మ్రియమాణః పాప్సునో విజహతి (8)

మహారాజా! ఈ ఆత్మ (మనిషిలోని ఆత్మ) తిరిగి జన్మపొందేదప్పుడు శరీరంలో ఆత్మ భావాన్ని పొంది, దేహేంద్రియ రూపంలో వుండే పాపంతో కలిసిపోతుంది. చివరికి ఆత్మ ప్రస్తుత శరీరాన్ని వదిలి మరో శరీరాన్ని (మరణించి) పొందినప్పుడు పాపరూపాలైన దేహాన్ని ఇంద్రియాల్ని విడిచిపెడుతుంది.

మం.శ్లో॥ తస్యవా ఏతస్య పురుషస్య ద్వే ఏవ స్థానే భవతః ఇదం చ పరలోక
స్థానం చ సన్ధ్యం తృతీయగ్ం స్వప్న స్థానం తస్మిన్సన్ధ్యే స్థానే తిష్ఠ న్నేతే ఉభే స్థానే పశ్య
తీదం చ పరలోక స్థానం చ, అథ యథా క్రమోఽయం పరలోక స్థానే భవతి
తమాక్రమమాక్రమ్య భయాన్వాప్సు న ఆనన్డాగ్ంశ్చ పశ్యతి సయత్ర ప్రస్వపిత్యస్య లోకస్య
సర్వావతో మాత్రా మపాదాయ స్వయం విహత్య స్వయం నిర్ణాయ స్వేన భాసా స్వేన
జ్యోతిషా ప్రస్వపిత్యత్రాయం పురుషః స్వయంజ్యోతి ర్భవతి (9)

మహారాజా! ఈ ఆత్మపురుషుడికి ఈలోకం, పరలోకం, అని ప్రధానంగా రెండు స్థానాలున్నాయి. ఈ రెండింటికీ మధ్యగా అతడికి స్వప్న జగత్తు అనే మూడో స్థానం కూడా వుంది. వీటి ఈ లోకం అనగా (జాగ్రత్) పరలోకం అనగా (సుషుప్తి) స్వప్నలోకం అనగా (స్వప్నావస్థ) అనేవి. ఆత్మ పురుషుడు సంధి స్థానమైన స్వప్నలోకంలో స్వప్నావస్థలో వుంటూ ఈ లోకాన్ని పరలోకాన్ని కూడా చూడగలుగుతాడు. నిద్రాసమయంలో అతడు తన శరీరాన్ని వదిలి సూక్ష్మ శరీరంతో సంచరిస్తూ వాసనారూపంతో స్వయం ప్రకాశమానుడుగా వుంటాడు. ఈ స్థితిలో ఆపురుషుడు స్వప్నాన్ని చూసే స్వయంజ్యోతిగా ప్రకాశిస్తాడు. ఇలా స్వప్నలోకాన్ని చూసేవాడినే తైజసుడు అంటారు.

మం.శ్లో॥ నతత్ర రథా న రథ యోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగా
న్పథః సృజతే న తత్రా నన్దా ముదః ప్రముదో భవన్త్య థానన్దాన్ముదః ప్రముదః సృజతే న
తత్ర వేశాన్తాః పుష్కరిణ్యః స్రవన్తో భవన్త్యథా వేశాన్తాః పుష్కరిణ్య స్రవన్త్యః సృజతే స
హి కర్తా (10)

మహారాజా! ఆత్మపురుషుడి స్వప్నావస్థలో రథాలుగానీ, రథానికి కట్టే గుర్రాలు కానీ, రథం నడిచే మార్గాలుకానీ వుండవు. వాటన్నిటినీ పూర్వవాసనల ద్వారా తానే స్వయంగా నిర్మించుకుంటాడు. అతడికి ఆ సమయంలో ఆనందం,

ప్రమోదం, లాంటి వృత్తులేవీ వుండవు. అలాంటి వృత్తుల్ని కూడా అతడే సృష్టించుకుంటాడు. అలాగే స్వప్నస్థితిలో వున్న పురుషుడికి తటాకాలు, నదులు సముద్రాలు ఇవేవీ వుండవు అయినా వాటిని కూడా తానే సృష్టించుకుంటాడు. అందుకే తనకు కావలసిన సమస్తాన్నీ సృష్టించుకోగలిగినవాడినే స్వప్రద్రష్ట అయిన పురుషుడు అంటారు. ఇలా ఆత్మపురుషుడు సర్వానికీ కర్త అవుతున్నాడు.

మం.శ్లో॥ తదేతే శ్లోకా భవంతి, స్వప్నే న శారీరమభి ప్రహత్యాఽ సుప్తః సుప్తానభిచాకశీతి, శుక్ర మాదాయ పున రేతి స్థానగ్ం హిరణ్మయః పురుష ఏక హగ్ంసః (11)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - “జనకమహారాజా! ఈ విషయానికి సంబంధించినవే ఈ మంత్రాలు - స్వప్నావస్థలో వున్నప్పుడు ఆత్మ తాను నిద్రపోకుండా, స్వప్నం ద్వారా ఈ శరీరాన్ని ఎలాంటి కదలికలు లేకుండా చేస్తుంది. నిద్రపోయే వాటన్నిటినీ (శరీరం ఇంద్రియాలని) అన్ని వైపులనుంచీ చూస్తూ వాటిని ప్రకాశింపజేస్తుంది. తిరిగి అది పూర్తిగా ఇంద్రియాలతో కూడుకున్న రూపాన్ని ధరించి జాగ్రదావస్థలోకి వస్తుంది. ఈ విధంగా ఆత్మ స్వయంజ్యోతిగా ప్రకాశిస్తూ ఇహ - పరలోకాలు రెండిటిలో సంచరిస్తూ వుంటుంది. ఒంటరిగానే వెళుతూవస్తూవుంటుంది.

మం.శ్లో॥ ప్రాణేన రక్షన్న వరం కులాయం బహిష్కలాయాదమృతశ్చరిత్వా స ఈయతే అమృతోయత్ర కామగ్ం హిరణ్మయః పురుష ఏక హగ్ంసః (12)

మహారాజా! ఆత్మపురుషుడు నీచమైన ఈ శరీరాన్ని రక్షించే భారాన్ని ప్రాణం మీద మోపి, తాను శరీరం బైట స్వేచ్ఛగా విహరిస్తుంటాడు. హిరణ్మయస్వరూపుడు, అమృతరూపుడు అయిన ఆ ఆత్మపురుషుడు ఒంటరిగా ఎక్కడికి వెళ్ళాలనుకుంటే అక్కడికి వెళ్ళి హాయిగా విహరిస్తాడు. ఎక్కడు భోగ్యపదార్థాలు వుంటాయో అక్కడికి వెళ్ళి వాటిని అనుభవిస్తాడు. ఆ పురుషుడు శరీరంలో వుండి స్వప్నాన్ని చూస్తున్నప్పటికీ అతడికా శరీరంతో ఎలాంటి సంబంధం వుండదు.

మం.శ్లో॥ స్వప్నాన్తే ఉచ్ఛావచమీయమానో రూపాణి దేవః కురుతే బహూని, ఉతేవస్త్రీభిః సహ మోదమానో జక్ష్మదుతేవాపి భయాని పశ్యన్ (13)

జనకమహారాజా! ఈ ఆత్మపురుషుడు స్వప్నావస్థలో ఉన్నప్పుడు ఉచ్చ, నీచ భావాల్ని పొందుతూవుంటాడు. అంతే కాదు అనేక వాసనా రూపాల్ని కల్పించుకుని ఆయారూపాలతో స్త్రీలతో కలిసి రమిస్తాడు, మిత్రులతో సంతోషంగా వుంటాడు. పెద్దపులుల్లాంటి క్రూరమృగాల్ని చూసి భయపడతాడు. ఈ విధంగా ఆత్మపురుషుడు రకరకాల అనుభవాల్ని స్వప్నావస్థలో పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ ఆరామమస్య పశ్యన్తి న తం పశ్యతి కశ్చనేతి, తం నాయతం బోధయేదిత్యాహుః, దుర్భిషజ్యగ్ం హస్తై భవతి యమేష న ప్రతిపద్యతే అథోఖిల్వాహు రాగరిత దేశ ఏవాస్త్విష ఇతి యాని హ్యేవ జాగ్రత్పశ్యతి తాని సుప్త ఇత్యత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిర్భవతి సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయ బ్రూహీతి (14)

శరీరంలో వుండే ఆత్మని ఎవరూ చూడలేరు కానీ, ఆ ఆత్మ క్రీడాస్థానాల్ని మాత్రం అందరూ చూస్తున్నారు. స్వప్నాల్ని కూడా అందరూ చూస్తున్నారు. స్వప్నాల్ని కూడా అందరూ చూస్తున్నారు. అయితే ఆ స్వప్నాల్ని చూసే ద్రష్టని ఎవరూ చూడలేకపోతున్నారు. అందుకే నిద్రపోతున్నవాడిని హఠాత్తుగా లేపకూడదని పెద్దలంటారు. ఎందుకంటే! నిద్రలో తాను ఏదో ఒక ఇంద్రియం ద్వారా బైటికి వెళ్ళి ఏదో ఒక ప్రదేశంలో సంచరిస్తుంటారు. అతన్ని హఠాత్తుగా లేపినప్పుడు తాను సంచరించే ప్రదేశం నుంచి, తిరిగి సరిగ్గా తాను బైటికి వచ్చిన ఇంద్రియం ద్వారా లోలోపలికి ప్రవేశించలేకపోతే, అతడి ఇంద్రియాలు ఎందుకూ పనికిరాకుండా పోతాయి. కొంతమంది స్వప్నస్థానమే జాగ్రత్ (మెలకువ) స్థానం కూడా అని అంటారు. అంటే తాను మెలకువగా వున్నప్పుడు వేటిని చూస్తాడో, నిద్రలో కూడా వాటినే చూస్తాడని చెబుతారు. అయితే ఇది నిజంకాదు. స్వప్నావస్థలో జీవుడు స్వయంజ్యోతిగా ప్రకాశిస్తాడు. జనకుడు - “మహర్షీ! చాలా చక్కగా బోధచేసారు. గురువుగా నాకీ విషయాలు బోధించినందుకు సంతోషంగా మీకు వేయి ఆవుల్ని సమర్పిస్తున్నాను. వీటిని స్వీకరించి నాకు మోక్షాన్ని పొందటానికి తగిన ఉపదేశం చెయ్యండి” అని ప్రార్థించాడు.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ సత్పుసాదే రత్వా చరిత్వా దృష్టైవ పుణ్యం చ పాపం చ॥ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాయద్రవతి స్వప్నాయైవ సయత్తత్ర కించిత్పశ్యత్య నన్యా గత స్తేన భవత్యసజ్జోహ్యాయం పురుష ఇత్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీతి (15)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - జనకమహారాజా! స్వయంజ్యోతిగా ప్రకాశించే ఈ ఆత్మపురుషుడు సుషుప్తి అవస్థలో హాయిగా రమిస్తూ విహరిస్తూ, పాప పుణ్యాలు అనుభవించి, తిరిగి తాను మొదట వున్న స్వప్నావస్థలోకే వచ్చి చేరతాడు. తానుమాత్రం చూసిన వాటిచేత బంధించబడడు. ఎందుకంటే ఆత్మపురుషుడు అసంగుడుకాబట్టి. రాజా! ఆత్మపురుషుడు ఈవిధంగా స్వప్నావస్థలో ప్రశాంతమైన స్థితిని అనుభవిస్తాడు. ఆ స్థితిలో అతడు చూసిన పాపపుణ్యాలు ఏవీ అతడికంటవు.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ స్వప్నే రత్వా చరిత్వా దృష్టైవ పుణ్యం చ పాపం చ॥ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాయద్రవతి బుద్ధాన్తాయైవ సయత్తత్ర కించిత్పశ్యత్య నన్యా గత స్తేన భవత్యసజ్జోహ్యాయం పురుష ఇత్యేవమేవైత ద్యాజ్ఞవల్క్య సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీతి (16)

మహారాజా! స్వయంజ్యోతి స్వరూపుడైన ఆత్మపురుషుడు స్వప్నకాలంలో ఆనందంగా రమిస్తూ, క్రీడిస్తూ తిరిగి జాగ్రత్ స్థానానికి వస్తాడు. ఈ ఆత్మపురుషుడు స్వప్నకాలంలో తాను ఏ పాపపుణ్యాల ఫలాలని చూసాడో వాటితో అతడు బంధించబడటంలేదు. ఎందుకంటే అతడు అసంగుడు కదా! జనకుడు - యాజ్ఞవల్క్యా! తమచెప్పింది అక్షరాలా నిజం. ఇంతగొప్ప ఉపదేశాన్నిచ్చిన మీకు వేయి గోవుల్ని కానుకగా ఇస్తున్నాడు. దయచేసి నాకు మోక్షాన్ని పొందటానికి అవసరమైన జ్ఞానాన్ని ఉపదేశించండి” అనికోరాడు.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ బుద్ధాన్తే రత్వా చరిత్వా దృష్టైవ పుణ్యం చ పాపం చ॥ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాయద్రవతి స్వప్నాన్తాయైవ (17)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - జనకమహారాజా! ఆత్మపురుషుడు స్వప్నకాలంలో ఉన్నట్టుగానే జాగ్రదావస్థలో కూడా హాయిగా రమిస్తూ, విహరిస్తూ, వివిధరకాలుగా క్రీడిస్తూ పాపపుణ్యాల్ని చూస్తూనే వుంటాడు. అలా అతడు

వాటిని చూసినప్పటికీ ఆ పాపపుణ్యాల ఫలాలతో బంధించబడటంలేదు. తిరిగి అతడు జాగ్రత్తస్థానం నుంచి స్వప్నస్థానంలోకి వెళతాడు. ఎందుకంటే ఆత్మపురుషుడు అసంగుడు కదా!

మం.శ్లో॥ తద్యథా మహామత్స్య ఉభ కూలే అనుసంక్చరతి పూర్వం చాపరం చై వ మేవాయం పురుష ఏతావుభావంతావను సంక్చరతి స్వప్నాంతం చ బుద్ధాంతంచ(18)

మహారాజా! దీనికి ఉదాహరణగా చెప్పాలంటే? ఒక పెద్ద చేప మహానదిలో అటూ ఇటూ అవతల ఒడ్డునుంచి ఇవతలి ఒడ్డుకి ఎలా తిరుగుతుంటుందో, అదేవిధంగా ఆత్మ పురుషుడు కూడా స్వప్నస్థానం నుంచి జాగ్రత్ స్థానానికి అలాగే జాగ్రత్ స్థానం నుంచి స్వప్న స్థానానికి తిరుగుతుంటాడు.

మం.శ్లో॥ తద్యథాస్మిన్నాకాశే శ్వేతో వా సుపర్ణోవా విపరిపత్య శ్రాంత స్సగ్ం హత్య పక్షౌ సల్ల యాయైవ భ్రియత ఏవ మేవాయం పురుష ఏతస్మా అన్తాయ ధావతి యత్ర సుప్తౌ న కంచన కామం కామయతే న కంచన స్వప్నం పశ్యతి (19)

ఆకాశంలో సంచరిస్తూ అలసిపోయిన దేగకానీ, పక్షికానీ తన రెక్కల్ని ముడుచుకుని తిరిగి తనగూటికి చేరినట్టు, ఆత్మ పురుషుడు కూడా స్వప్నలోకంలో విహరిస్తూ అలసిపోయాక సుషుప్తి స్థానానికి వెళతాడు. అక్కడ హాయిగా విశ్రాంతి తీసుకుంటాడు. ఆ సుషుప్తి స్థితిలో ఎలాంటి స్వప్నాలూ కనకుండా ఎలాంటి విహారాలూ చేయకుండా ప్రశాంత స్థితిని అనుభవిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ తావా అస్త్వితా హితా నామ నాడ్యోయథా కేశః సహ స్తథా భిన్నస్తావతాఽణిమ్నా తిష్ఠన్తి శుక్లస్య నీలస్య పిఙ్గళస్య హరితస్య లోహితస్య పూర్ణా అథ యత్రైవం ఘనీవ జిననీవ హస్తీవ విచ్ఛాయయతి గర్తమివ పతతి, యదేవ జాగ్రద్భయం పశ్యతి దతత్రాఽవిద్యయా మన్యతే అథ యత్ర దేవ ఇవ రా జేవాహమే వేదగ్ం సర్వోఽస్త్రితి మన్యతే సోఽస్య పరమో లోకః (20)

జనకరాజా! హస్తపాదాది అవయవాలతో వున్న పురుషుడిలో 'హిత' అనేనాడులువుంటాయి. అవి వెయ్యిభాగాలు చేసిన వెంట్రుకలు ఎలా వ్యాపించి వుంటాయో ఈనాడులు కూడా చాలా సూక్ష్మంగా లోపల వ్యాపించి వుంటాయి. ఈనాడులు తెలుపు, పసుపు, నీలం, ఆకుపచ్చ, ఎర్రటి రంగులతో వున్న రసాలతో నిండి వుంటాయి. స్వప్నావస్థలో ఆత్మపురుషుడు ఎవరో తనని కొడుతున్నాడని,

తనని పట్టుకుని వశం చేసుకుంటున్నాడని, ఒక ఏనుగు తనని తరుముతోందని, తాను ఒక పల్లం ప్రదేశంలో పడిపోతున్నానని, ఈవిధంగా అజ్ఞానంతో భావిస్తూవుంటాడు. తిరిగి తాను మేలుకున్నాక అజ్ఞానం నశించి తనని తాను ఒక దేవుడినని, ఒక మహారాజునని, ఈ ప్రపంచమంతా తనదేనని భావిస్తాడో అప్పుడే అతడి ఆత్మకి మోక్షం కలుగుతుంది.

మం.శ్లో॥ తద్వా అస్మైతదతిచ్ఛన్దా అపహత పాప్తాఽభయగ్ం రూపం, తద్యథా ప్రియయా స్త్రియా సమ్మరిష్యక్తో న బాహ్యాం కించనవేద నా న్తరమేవ మేవాయం పురుషః ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సమ్మరిష్యక్తో న బాహ్యాం కించన వేద నా న్తరం, తద్వా అస్మై తదాప్త కామమాత్మ కామ మకామగ్ం రూపగ్ం శోకా న్తరమ్ (21)

జనకమహారాజా! ఆత్మపురుషుడి రూపం నిజంగా చెప్పాలంటే అది ఎలాంటి కోరికలూ లేనిది. పాపరహితమైనది, ఎలాంటి భయం కలిగించనిది, లోకంలో భార్యని భర్త ఆలింగనం చేసుకున్నప్పుడు వారిద్దరూ ఒకటిగా కనిపిస్తారు కదా! అదే విధంగా పురుషుడు అనగా ఆత్మ పజ్ఞాత్మతో ఆలింగనం చేసుకోబడి ఏకస్వరూపంగా ప్రకాశిస్తున్నప్పుడు అతడు బాహ్యవిషయాల్ని, అంతర్గత విషయాల్ని వేటినీ తెలుసుకోలేడు. ఇదే ఆత్మ స్వరూపం. ఇదిపురుషుడి ఆప్తకామం కలిగింది, ఆత్మ కామం కలిగింది, లేదా, ఎలాంటి కామం లేనిది అయి శోకంలేని స్వరూపాన్ని పొందుతోంది.

మం.శ్లో॥ అత్ర పితాఽపితాభవతి మాతాఽమాతా లోకా అలోకా దేవా అదేవా వేదా అవేదాః॥ అత్ర స్తేనోఽస్తేనో భవతి భూణహోఽభూణహో చాణ్డాలోఽచాణ్డాలః పౌల్కసోఽపౌల్కసః శ్రమణోఽశ్రమణ స్తాపసోఽతాపసో న న్యాగతం పుణ్యేనా నన్యాగతం పాపేన తీర్ణోహి తదా సర్వా ఇచ్ఛోకాన్ హృదయస్య భవతి (22)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - జనకమహారాజా! సుషుప్తి స్థితిలోవున్న ఆత్మపురుషుడికి అతడి తండ్రి తండ్రికాడు, తల్లి తల్లికాడు, అనగా ఎలాంటి జన్య, జనకభావం అతడికి వుండదు. అతడికి ఎలాంటి లోకాలూ వుండవు. కర్మాంగ భూతులైన దేవతలు వుండరు. కర్మ ప్రతిపాదకాలనైన వేదాలులేవు. ఇలా ఆత్మపురుషుడు సుషుప్తి అవస్థలో శుభ అశుభ కర్మల్ని అతిక్రమించి వుంటాడు. ఇంకా చెప్పాలంటే సుషుప్తి స్థితిలో వున్నవాడు

బంగారాన్ని దొంగతనం చేయటంలేదు, పసిపిల్లల్ని హత్య చేయటంలేదు, చండాలుడుగా వుండటం లేదు, పులస్కుడు-పులస్కుడిగా వుండటంలేదు, పరివ్రాజకుడు, పరివ్రాజకుడుగా, వానప్రస్థుడు, వానప్రస్థుడుగా, వుండటంలేదు. అంటే ఆ స్థితిలో ఆత్మ పురుషుడికి వర్ణాశ్రమధర్మాలుగానీ, పుణ్యపాపాల విచక్షణ గానీ వుండదు. ఆ పాప పుణ్యకర్మలతో అతడికి ఎలాంటి సంబంధం వుండదు. సుషుప్తిస్థితిలో అతడు స్వయంజ్యోతి స్వరూపుడై అన్ని రకాల శోకాలకీ అతీతంగా వుంటూ స్వస్వరూపంతో ప్రకాశిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ యద్వైత తన్న పశ్యతి పశ్యన్వై తన్న పశ్యతి న హి ద్రష్టు ర్దృష్టేర్వి పరిలోపో విద్యతే॥ వినాశిత్యాత్ న తు తద్వితీయ మస్తి తతో॥ న్య ద్విభక్తం యత్పశ్యేత్ (23)

మహారాజా! సుషుప్తి అవస్థలో వున్న పురుషుడు ఏమీ చూడలేదంటే అర్థం. అతడు నిజంగా చూడలేకపోవటంకాదు. అతడు చూడగలిగి చూడటంలేదు. ఎందుకంటే ద్రష్ట అయినవాడి దృష్టికి ఎప్పుడూ లోపం వుండదు కదా! ఆద్రష్టావినాశి అనగా నాశనం లేనివాడు. అలాంటి అవినాశికి వున్న చూడగలిగే శక్తి కూడా అవినాశియే. ఆత్మ పురుషుడు సుషుప్తి అవస్థలో తనకన్నా వేరైన పదార్థం ఏదీ అతనికి కనపడలేదు కనుక అతడు దేన్నీ చూడటం లేదు.

మం.శ్లో॥ యద్వై తన్న జిఘ్రతి జిఘ్రన్వై తన్న జిఘ్రతి న హి పూతు ర్భూతే ర్విపరిలో పో విద్యతే॥ వినాశిత్యాన్న తు తద్వితీయ మస్తి తతో॥ న్య ద్విభక్తం యజ్ఞిఘ్రేత్ (24)

జనకమహారాజా! సుషుప్తి స్థితిలో వున్న ఆత్మపురుషుడు ఎలాంటి వాసనా చూడటం లేదు. అంటే అతడికి వాసన గ్రహించే శక్తి లోపించిందని కాదు. నిజానికి అతడికున్న వాసన చూసే శక్తి ఎప్పటికీ నశించదు. మరి ఎందుకు అతడు వాసన చూడటం లేదు అంటే? ఆ సుషుప్తి అవస్థలో అతడికన్నా వేరుగా వాసనచూడతగ్గ పదార్థం ఏదీ కనిపించలేదు కనుక. అనగా ఆత్మపురుషుడు వాసనతో అభేదస్థితిని పొందాడని భావం.

మం.శ్లో॥ యద్వై తన్న రసయతే రసయన్వై తన్న రసయతే న హి రసయితూ రసయతే ర్విపరి లోపో విద్యతే॥ వినాశిత్యాన్న తు తద్వితీయ మస్తి తతో॥ న్య ద్విభక్తం యద్రసయేత్ (25)

సుషుప్తి స్థితిలో వున్న ఆత్మపురుషుడు ఎలాంటి రుచినీ చూడటంలేదు. అంటే అతడికి రుచిని గ్రహించే శక్తిలేదని కాదు అర్థం. అతడికున్న రుచి చూసే శక్తి ఎప్పటికీ నశించదు. మరి ఎందుకతడు రుచి చూడటం లేదు అంటే? ఆ సుషుప్తి స్థితిలో అతడికన్నా వేరుగా రుచిచూడటానికి వేరు వస్తువే లేదు కనుక. అనగా ఆత్మపురుషుడు రుచితో అభేదస్థితిని పొందాడని భావం.

మం.శ్లో॥ యద్వైతన్న వదతి వదన్వై తన్న వదతి నహివక్తుర్వక్తేర్విపరిలోపా విద్యతే॥ వినాశిత్వాన్న తు తద్వైతీయమస్తి తతో॥ న్య ద్విభక్తం యద్వదేత్ (26)

సుషుప్తిస్థితిలో వున్న ఆత్మపురుషుడు ఏమీ మాట్లాడటం లేదు. అంటే అతడికి మాట్లాడే శక్తి లేదని కాదు అర్థం. నిజానికి అతడికున్న మాట్లాడే శక్తి ఎప్పటికీ నశించదు. మరి ఎందుకతడు మాట్లాడటం లేదు అంటే? ఆ సుషుప్తిలో తనకన్నా వేరుగా మరొకడు లేనందువల్ల అతడు మాట్లాడగలిగే మాట్లాడటంలేదు. అనగా ఆత్మపురుషుడు తనకన్నా వేరుగా మరెవరినీ చూడటంలేదని భావం.

మం.శ్లో॥ యద్వైతన్న శృణోతి శృణ్వన్వై తన్న శృణోతి న హి శ్రోతుః శ్రుతే ర్విపరి లోపా విద్యతే॥ వినాశిత్వా న్న తు తద్వైతీయమస్తి తతో॥ న్య ద్విభక్తం య చ్ఛణుయాత్ (27)

సుషుప్తిస్థితిలో వున్న ఆత్మపురుషుడు ఎలాంటి ధ్వనినీ వినటం లేదు. అంటే అతడికి వినే శక్తి లేకపోవటం కాదు. నిజానికి అతడికున్న శ్రవణ శక్తి నాశనం లేనిది. మరి ఎందుకతడు వినటంలేదు అంటే? ఆ సుషుప్తి అవస్థలో తను తప్ప మరెవరూ లేరు కనుక అతడెవరి మాట వింటాడు. అందుకే అతడు వినగలిగి ఏదీ వినటం లేదు.

మం.శ్లో॥ యద్వైతన్న మనుతే మాన్వానోవై తన్న మనుతే నహి మన్తుర్మతే ర్విపరిలోపా విద్యతే॥ వినాశిత్వా న్న తు తద్వైతీయమస్తి తతో॥ న్య ద్విభక్తం యన్మనీత (28)

సుషుప్తి అవస్థలో వున్న ఆత్మపురుషుడు ఏదీ తలుచుకోవటం లేదు. అంటే అతడికి తలుచుకునే శక్తిలేదని కాదు అర్థం. నిజానికి అతడికున్న తలుచుకునే (మననం చేసే) శక్తి ఎప్పటికీ నశించనిది. మరెందుకతడు

తలుచుకోవటం లేదు అంటే? ఆ సుషుప్తి స్థితిలో అతడు మననం చేయటానికి అతడికన్నా వేరైనా వస్తువేదీ లేదు కాబట్టి.

మం.శ్లో॥ యద్వైత తన్నస్పృశతి స్పృశన్వై తన్నస్పృశతి నహి స్రుష్టుఃస్పృష్టే ర్వపరి లోపా విద్యతే॥ వినాశిత్వాన్న తద్వితీయమ స్తి తతో॥ న్యద్విభక్తం యత్ స్పృశేత్ (29)

సుషుప్తిస్థితిలో ఆత్మపురుషుడు ఎవర్ని తాకటం లేదు (స్పృశించటం). అంటే అతడికి తాకే శక్తి లేదని కాదు అర్థం. నిజానికి అతడికున్న తాకే శక్తి ఎప్పటికీ నశించేది కాదు. మరెందుకతడు తాకటం లేదు అంటే? ఆ సుషుప్తిస్థితిలో అతడికన్నా భిన్నంగా మరొకరు లేరు కనుక అతడు తాకగలిగి తాకటం లేదు.

మం.శ్లో॥ యద్వై తన్నవిజానాతి విజానన్వై తన్న విజానాతి న హి విజ్ఞాతు ర్విజ్ఞాతే ర్వపరిలోపా విద్యతే॥ వినాశిత్వాన్న తద్వితీయమస్తి తతో॥ న్యద్విభక్తం య ద్విజానీయాత్ (30)

ఆ సుషుప్తిస్థితిలో ఆత్మపురుషుడు తెలుసుకోవటం లేదు. అంటే అతడు నిజంగా తెలుసుకోలేనివాడని కాదు అర్థం. యధార్థానికి అతడు విజ్ఞాతే (తెలిసినవాడే) అతడికున్న ఆ తెలుసుకునే శక్తి ఎప్పటికీ నశించనిది. మరెందుకు అతడు తెలుసుకోని వాడైనాడంటే, సుషుప్తిస్థితిలో తను తప్ప, రెండోవాడు గానీ, రెండో విషయం గానీ లేకపోవటం వల్ల అతడు దేన్నీ తెలుసుకోవటం లేదు.

మం.శ్లో॥ యత్ర వా అన్యదివ స్యాత్రతాన్యో॥ న్యత్వ శ్చేద్య॥ న్యజ్ఞేఘ్రి దన్యో॥ న్యద్రస యే దన్యో॥ న్యద్వ దే దన్యో॥ న్య చ్ఛణుయా దన్యో॥ న్య త్వనీతాన్యో॥ న్యత్ స్పృశే దన్యో॥ న్య ద్విజానీయాత్ (31)

ఎప్పుడైతే, ఎక్కడైతే ఆత్మపురుషుడి కన్నా భిన్నమైన వస్తువు వుంటుందో, అప్పుడే అతడు దాన్ని చూడగలుగుతాడు. అలాంటి పరిస్థితిలోనే అన్యడు మరొకణ్ణి చూస్తాడు, అన్యడు ఇంకోదాన్ని వాసన చూస్తాడు. అదే అన్యడు మరొక అన్యమైన వాడితో మాట్లాడతాడు, అన్యమైనదాన్ని రుచిచూస్తాడు, అన్యడు చెప్పింది వింటాడు, అన్యణ్ణి తాకుతాడు, ఆ విధంగా అన్యడు మరొక అన్యణ్ణి తెలుసుకుంటాడు. ఇక్కడ ఒకే వస్తువుగా వున్నప్పుడు ఎలాంటి కదలికావుండదు.

కానీ అజ్ఞానం వల్ల పురుషుడికి తనకన్నా భిన్నమైనది కనిపిస్తుంది. ఆ స్థితిలోనే అతడికి మరో వస్తువుని చూస్తున్నట్లు అనిపిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ సలిల ఏకో ద్రష్టా ధైర్యో భవ త్యేష బ్రహ్మలోకః స ప్రాడితి హైన మనుశశాస యాజ్ఞవల్క్య ఏషాస్య పరమా గతి రేషాస్యపరమా సమ్మదేషోఽస్య పరమోలోక ఏషోఽస్య పరమ ఆనన్ద ఏతస్త్వైవా నన్ద స్యాన్యాని భూతాని మాత్రా ముపజీవన్తి (32)

జనకమహారాజా! ఏవిధంగానైతే నీరు స్వచ్ఛంగా ఏకంగా వుంటుందో, సుషుప్తి అవస్థలో ద్రష్టఅయిన ఆత్మపురుషుడు కూడా స్వచ్ఛంగా ఒక్కడుగానే వుంటాడు. ఇదే బ్రహ్మలోకం అంటే. ఇదే ఆ పురుషుడికి పరమగతి. ఇదే గొప్ప సంపద. ఇదే ఆనందం, ఈ ఆనందానికి సంబంధించిన చిన్న అంశని అనుసరించే సకల జీవులూ జీవిస్తున్నాయి. అనగా లోకంలో జీవులందరూ అనుభవించే ఆనందం బ్రహ్మజ్ఞాని పొందే బ్రహ్మానందంతో పోలిస్తే అత్యల్పమని భావం.

మం.శ్లో॥ స యో మనుష్యాణాం రాధః సమృద్ధో భవత్యన్యేషా మభిపతి స్సర్వైర్మానుష్యకై ర్భోగై స్సమ్మన్నతమః స మనుష్యాణాం పరమ ఆనన్దోఽథయే శతం మనుష్యాణా మానన్దాః । స ఏకః పితౄణాం జితలోకానా మానన్దోఽథయే శతం పితౄణాం జితలోకానా మానన్దాః స ఏకో గంధర్వలోక ఆనన్దోఽథయే శతం గంధర్వలోక ఆనన్దాః స ఏకః కర్మదేవానామానన్దో యే కర్మణా దేవత్వ మభిసమ్మద్యన్తే॥ అథ యే శతం కర్మదేవానామానన్దాః స ఏక ఆజానదేవానామానన్దో యశ్చ శ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతోఽథయే శత మాజాన దేవానామానన్దాః స ఏకః ప్రజాపతిలోక ఆనన్దో యశ్చశ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతోఽథయే శతం ప్రజాపతి లోక ఆనన్దాః స ఏకో బ్రహ్మలోక ఆనన్దో యశ్చ శ్రోత్రియోఽవృజినోఽకామహతో ధైష ఏవ పరమ ఆనన్దః ఏష బ్రహ్మలోక స్సప్రాడిత హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః సోఽహం భగవతే సహస్రం దదామ్యత ఊర్ధ్వం విమోక్షాయైవ బ్రూహీత్యత్రహ యాజ్ఞవల్క్యో బభూవాశ్చకార మేధావీ రాజా సర్వభ్యోమాన్తేభ్య ఉదరౌత్సీదితి (33)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - జనకమహారాజా! మనుషుల్లో మంచి కండపుష్టి కలిగి, అన్ని రకాల భోగవస్తువులూ కలిగి, స్వతంత్రుడుగా ఇతరుల్ని పాలించే వాడుగా వుండి, ఎలాంటి కొరతా లేకుండా మంచి ఆర్థిక సంపత్తితో

తులతూగుతూ, అందరికన్నాగొప్పవాడుగా, వుండే వాడికి కలిగే గొప్ప ఆనందాన్ని 'మానుషానందం' అంటారు. ఇలాంటి మానుషానందం కన్నా వందరెట్లు ఎక్కువ కలిగింది పితృదేవతల ఆనందం. దానికి వందరెట్లు అధికమైనది గంధర్వానందం. ఆ గంధర్వానందానికి వందరెట్లు గొప్పది కర్మదేవతల ఆనందం. దానికన్నా వందరెట్లు అధికమైనది అజానదేవతల (పుట్టుకతోనే దేవతలుగా వున్నవారి) ఆనందం. వీరి ఆనందంకన్నా నూరు రెట్లు అధికమైంది ఒక ప్రజాపతి ఆనందం. ఆ ప్రజాపతి ఆనందం కన్నా వందరెట్లు గొప్పది బ్రహ్మానందం. ఇదేవిధంగా శ్రోత్రియుడు, ఎలాంటికోరికలూ లేనివాడు, పండితుడు అయిన వాడికి కలిగే ఆనందం కూడా బ్రహ్మానందంలాంటిదే. “రాజా! ఇదే పరమోత్కృష్టమైన ఆనందం” అని ప్రబోధించాడు యాజ్ఞవల్క్యుడు. ఈ ఉపదేశాన్ని విని ఎంతో సంతోషించిన జనకమహారాజు “యాజ్ఞవల్క్య! నీ ఉపదేశానికి మెచ్చి వెయ్యి ఆవుల్ని కానుకగా ఇస్తున్నాను తీసుకో, ఇంకా నాకు బంధాల నుంచి విముక్తి పొందటానికి తగిన ఉపదేశం చేయి” అని కోరాడు. యాజ్ఞ-జనకుడి కోరిక విని “ఈ జనకుడు చాలా తెలివిగలవాడు నానుంచి తానడిగిన ప్రశ్నలన్నిటినీ సమాధానం చెప్పించుకోవాలని భావిస్తున్నాడు. తద్వారా నాకున్న బ్రహ్మజ్ఞానాన్ని సంపూర్ణంగా తెలుసుకోవాలనుకుంటున్నాడు. నేను చెప్పిందంతా విని ఇంకా ప్రశ్నలు వేస్తున్నాడు” అని భావించి కొద్దిగా భయపడ్డాడు.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష ఏతస్మిన్ స్వప్నాన్తే రత్వా, చరిత్వా దృష్ట్వైవ పుణ్యం చ పాపం చ పునః ప్రతిన్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి బుద్ధా న్తాయైవ (34)

యాజ్ఞవల్క్యుడు తిరిగి జనకుడితో ఇలా చెబుతున్నాడు - మహారాజా! ఈ ఆత్మపురుషుడు స్వప్నస్థితిలో వున్నప్పుడు అక్కడ హాయిగా విహరించి, అక్కడున్న పుణ్యపాపాల్ని తనకి ఏమాత్రం అంటించుకోకుండా, కేవలం వాటిని చూసి, తాను వెళ్ళిన మార్గం ద్వారానే తిరిగి వెనక్కి అనగా జాగ్రదావస్థకి వస్తాడు.

మం.శ్లో॥ తద్యథా౨ న సుసమాహిత ముత్సర్జద్యాయా దేవమేవాయగ్ం శారీర ఆత్మా ప్రాజ్ఞేనాత్మ నాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతి యత్రైత దూర్థో చ్ఛాసీ భవతి (35)

రాజా! ఆత్మపురుషుడు ఏవిధంగా స్వప్నస్థానం నుంచి జాగ్రదావస్థకి తిరిగివస్తున్నాడో, అదేవిధంగా ఈ ఆత్మ కూడా ఒక శరీరాన్ని వదిలి మరో

శరీరాన్ని పొందుతోంది. ఎలాగంటే! లోకంలో బాగా బరువుతో నిండిన ఒకబండి కిర్రు కిర్రుమని శబ్దంచేస్తూ బండివాడితో సహామరో స్థానాన్ని చేరుకున్నట్టు, ఈ శరీరంలోని ఆత్మ పురుషుడు కూడా పరమాత్మతో ప్రకాశించబడి అలాగే శబ్దం చేస్తూ మరో శరీరంలోకి వెళతాడు. అదే పునర్జన్మ.

మం.శ్లో॥ స యత్రాయ మణిమానం న్యేతి జరయా వో పతపతావాణిమానం నిగచ్ఛతి తద్యథా॥ ౨ ౨ త్రుం వోదుష్టురం వా పిష్పలం వా బన్ధనాత్ ప్రముచ్యతే ఏవమేవాయం పురుష ఏభ్యో॥ ౩ జ్ఞేభ్య స్సత్పుముచ్య పునః ప్రతి న్యాయం ప్రతియోన్యాద్రవతి ప్రాణయైవ (36)

జనకమహారాజా! తల, చేతులు, కాళ్ళు లాంటి అవయవాలతో కూడుకున్న ఈ శరీరం వృద్ధాప్యం కారణంగా క్షీణిస్తుంది. ఆ స్థితిలో ఈ శరీరం ఊర్ధ్వశ్వాస కలిగింది అవుతోంది. ఎలాగంటే ఒక మామిడి పండు, అత్తిపండు, రావిపండు ఎలాగైతే కొమ్మ నుంచి విడిపోయి క్రిందపడతాయో, అదేవిధంగా శరీరంలోవున్న ఆత్మపురుషుడు కూడా తానున్న శరీరావయవాలని వదిలించుకుని తన కర్మని అనుసరించి మరొక యోనిద్వారా తిరిగి నూతన శరీరాన్ని పొందుతున్నాడు. ఇలా ప్రాణాది అవయవాలు వుంటే గానీ జీవుడు కర్మఫలం అనుభవించలేడు కనుక శరీరం కోసం వెతుక్కుంటూ వెళతాడు.

మం.శ్లో॥ తద్యథా రాజానమాయా న్తముగ్రాః ప్రత్యేనసః సూత గ్రామణ్యో॥ ౧ నైః పానై రావసథైః ప్రతికల్పంతే॥ ౨ యమాయాత్యయమాగచ్ఛ తీత్యేవగ్ం హైవం విదగ్ం సర్వాణి భూతాని ప్రతికల్పంత ఇదం బ్రహ్మే॥ ౩ యాతీ దమాగచ్ఛతీతి (37)

మహారాజా! ఘనంగా పట్టాభిషేకం జరుపుకున్న రాజుతన రాజ్యంలో పర్యటించేడప్పుడు, ఉగ్రులు (దొంగల్ని శిక్షించేవాళ్ళు) సూతులు (సంకర జాతివాళ్ళు) గ్రామాధికారులు వివిధ రకాల భోజన పదార్థాలని సిద్ధపరుచుకుని ఇదిగో రాజుగారు వస్తున్నారు అని అనుకుంటూ ఎలాగైతే తమ గృహాలలో, మేడలమీద ఆయనరాక కోసం నిరీక్షిస్తూ వుంటారో, అదేవిధంగా కర్మఫలం అనుభవించటానికి ఒక శరీరం వదిలి మరో శరీరంలోకి ప్రవేశించే ఆత్మపురుషుణ్ణి చూసి, సకల భూతాలూ ఇదిగో పరబ్రహ్మ వస్తున్నాడు, అంటూ ఎదురు చూస్తుంటాయి.

మం.శ్లో॥ తద్యథా రాజానం ప్రయియాసంత ముగ్రాః ప్రత్యేనస సూత
గ్రామణ్యోఽభిసమాయ న్త్యేవమే వే మమాత్మాన మంతకాలే సర్వే ప్రాణా అభిసమాయంతి
యత్రైత దూర్వోచ్ఛాసీ భవతి (38)

ఏవిధంగా, రాజుగారు పర్యటిస్తుంటే అతడి సైనికులు, ఉగ్రులు, సూతులు, అంగరక్షకులు, సేవకులు, గ్రామాధికారులు ఆయన వెంట వెళతారో అదేవిధంగా ఆత్మపురుషుడు శరీరంలోనించి బైటికి పోవటానికి ఊర్ధ్వశ్వాస తీసుకోవటం ప్రారంభించగానే ఆశరీరంలోవున్న చక్షురాది ఇంద్రియాలన్నీ జీవాత్మకి ముందు నడిచివెళతాయి.

షష్ఠాధ్యాయః - చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ స యత్రాయమాత్మా బల్యం నేత్యసమ్మోహమివ న్యేత్యదైన మేతే
ప్రాణా అభిసమాయంతి స ఏతా స్తేజో మాత్రాః సమభ్యాదదానో హృదయమేవాన్వ
వక్రామతి స యత్రైష చాక్షుషః పురుషః పరా జ్ఞర్యావర్తతే తథా రూపజ్ఞో భవతి(1)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు-జనకమహారాజా! ఈ శరీరంలో వుండే జీవాత్మ దుర్బలస్థితిని పొంది, మూర్ఛపోయినప్పుడు (ఆత్మకి దుర్బలస్థితివుండదు అది శరీరానికే వుంటుంది) వాక్కు తదితర ప్రాణాలన్నీ ఆ ఆత్మ దగ్గరికి చేరతాయి. అలాంటిస్థితిలో చక్షువులాంటి ఇంద్రియాలన్నీ తమలో వున్న తేజస్సుని ఉపసంహరించుకుని ఆత్మనివసించే హృదయంలోకి చేరిపోతాయి. అప్పుడు ఆ జీవుడి కంటిలో వుండే పురుషుడు (సూర్యుడు) ఆకన్ను నుంచి విడిపోయి అంతటా వ్యాపిస్తాడు. ఆసమయంలో మరణస్థితికి చేరుకున్న పురుషుడు రూపాల్ని గ్రహించే శక్తిని కోల్పోతాడు. అప్పుడు స్వప్నావస్థలో వున్నట్టే నేత్రాల్లో ఇతర ఇంద్రియాల్లో వుండే తేజస్సు ఉపసంహరించబడుతుంది. అందుకే మనం మరణస్థితిలో వున్నవాణ్ణి చూసి చూపుపోయింది, మాట పడిపోయింది, అని అంటాం.

మం.శ్లో॥ ఏకీభవతి న పశ్యతీ త్యాహు రేకీభవతి న జిఘ్రతీత్యాహు రేకీభవతి
న రసయత ఇత్యాహు రేకీభవతి న వదతీత్యాహు రేకీభవతి న శృణోతీత్యాహు రేకీభవతి
న మనుత ఇత్యాహు రేకీభవతి న స్పృశతీత్యాహు రేకీభవతి న విజానాతీత్యాహు స్తస్య
హైతస్య హృదయస్యోగ్రం ప్రద్యోతతే తేన ప్రద్యో తేనైష ఆత్మా నిప్రామతి చక్షుషో వా

మూర్ధ్నో వాఽ న్యేభ్యో వా శరీర దేశేభ్యస్తముత్క్రామంతం ప్రాణో నూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామంత గ్ం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతిసవిజ్ఞానో భవతి సవిజ్ఞానమే వాన్యవ క్రామతి తం విద్యాకర్తృణీ సమన్వారభేతే పూర్వ ప్రజ్ఞా చ (2)

మహారాజా! నేత్రేంద్రియ సముదాయం. లింగాత్మతో అనగా సూక్ష్మ శరీరాత్మతో కలిసిపోయినప్పుడు (కన్ను, ముక్కు, నోరు, వాక్కు చెవి) మరణస్థితిలో వున్నవాణ్ణి చూసి అక్కడున్న జనులు అతడిచూపు పోయిందని, వాసన పీల్చలేకపోతున్నాడని, రుచిచూడలేకపోతున్నాడని, మాట్లాడలేక పోతున్నాడని, అలాగే ఏదీ వినలేకపోతున్నాడని, ఏదీ ఆలోచించలేకపోతున్నాడని, స్పర్శజ్ఞానం కూడా కోల్పోయాడని, అంటారు. ఇలాంటి స్థితిలో జీవుడిలోవున్న ఆత్మహృదయం నుంచి బైటికి వెళ్ళే మార్గం చాలా ప్రకాశవంతంగా వుంటుంది. అప్పుడు జీవాత్మ కళ్ళద్వారా గానీ, లేదా ఇతర ఇంద్రియాల ద్వారాగానీ బైటికి వెళ్ళిపోతుంది. అలా ఆత్మరాగానే ఆత్మతో పాటు ప్రాణం కూడా బైటికి వెళ్ళిపోతుంది. ఆ ప్రాణంతో పాటు వాటివెనకాలే ఇంద్రియాలు కూడా శరీరంనుంచి బైటికి వచ్చేస్తాయి. అలా శరీరం నుంచి బైటికి వచ్చిన ఆత్మతో పాటు జ్ఞానం, కర్మ, వాసనలు అన్నీ అనుసరించి వెళతాయి.

మం.శ్లో॥ తద్యథా తృణజలాయుకా తృణస్యాంతం గత్వాఽ న్యమాక్రమ మా క్రమ్యాత్మాన ముపసగ్ంహర త్యేవమేవాయ మాత్మేదగ్ం శరీరం నిహత్యావిద్యాం గమయిత్వాఽ న్యమా క్రమమా క్రమ్యాత్మాన ముపసగ్ంహరతి (3)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - “జనకరాజా! ఈ శరీరాన్ని విడిచి, మరోశరీరానికి ఆత్మ ఏవిధంగా వెళుతుందంటే! తృణజలూకం అనే ఒక గడ్డి పురుగు ఏవిధంగా నైతే ఒక గడ్డి పోచ చివరికి వెళ్ళి మరో గడ్డిపోచమీద తన శరీరాన్ని ఉంచి వెనకటి గడ్డి పోచమీదున్న తన శరీరాన్ని ఏవిధంగా లాక్కుంటుందో, అదేవిధంగా ఆత్మకూడా తానున్న శరీరాన్ని వదిలేసి మరో క్రొత్త శరీరాన్ని పొంది ఆ తరువాత తాను పూర్వం వున్న శరీరం నుంచి ఉపసంహరించు కుంటుంది. అనగా క్రొత్త శరీరంలో అది ఆత్మభావన పొందుతుంది.

మం.శ్లో॥ తద్యథా పేశస్కారీ పేశసో మాత్రాముపాదాయాన్య న్నవతరం కళ్యాణతరగ్ం రూపం తనుత ఏవమేవాయ మాత్మేదగ్ం శరీరం నిహత్యాఽ విద్యాం

గమయిత్వాన్న న్నవతరం కల్యాణతరగ్ం రూపం కురుతే పితృం వాగాన్ధర్వం వా దైవం
వా ప్రాజాపత్యం వా బ్రాహ్మం వాఽ న్యేషాం వా భూతానామ్ (4)

మహారాజా! ఒక స్వర్ణకారుడు ఏవిధంగా బంగారు ముద్దని తీసుకుని,
దానితో కొత్త బంగారు ఆభరణాన్ని తయారుచేస్తాడో, అదే విధంగా ఈ జీవాత్మ
కూడా ప్రస్తుతం తానున్న శరీరాన్ని పడేసి (వదిలిపెట్టి) దాన్ని మరణం పొందేలా
చేసి, తాను నూతనంగా పితృదేవత, లేక గంధర్వ, దేవతా రూపాన్నిగానీ ప్రజాపతి,
లేక మరే ఇతర భూతాల శరీరాన్ని గానీ నిర్మించుకుంటాడు. (అయితే ఈ
రూపాలనేవి ఆ జీవుడు చేసిన కర్మలేక ఉపాసన వల్ల మాత్రమే సిద్ధిస్తాయి.

మం.శ్లో॥ స వా అయమాత్మాబ్రహ్మ విజ్ఞానమయో మనోమయః ప్రాణమయ
శ్చక్షుర్మయః శ్రోత్రమయః పృథివీమయ ఆపోమయో వాయుమయ ఆకాశమయ
స్తేజోమయోఽ తేజోమయః కామమయోఽ కామమయః క్రోధమయోఽ క్రోధమయో
ధర్మమయోఽ ధర్మమయః సర్వమయస్తద్వ దేతదిదం మయోఽ ధోమయ ఇతి
యథాకాలీ యథా చాలీ తథా భవతి సాధుకాలీ సాదుర్భవతి పాపకాలీ పాపో భవతి
పుణ్యః పుణ్యేస కర్మణా భవతి పాపః పాపేన, అథోఖిల్వాపః కామమయ ఏవాయం
పురుష ఇతి స యథాకామో భవతి తత్ క్రతుర్భవతి యత్ క్రతుర్భవతి తత్కర్మకురుతే
యత్కర్మకురుతే త దభిసమ్పద్యతే (5)

జనకమహారాజా! ఇలా శరీరం విడిచి నూతన శరీరాన్ని పొందే ఈ
ఆత్మే బ్రహ్మ. ఈ పరబ్రహ్మే మనస్స్వరూపుడుగా, ప్రాణస్వరూపుడుగా, శ్రోత్ర,
భూ, జల, వాయు, ఆకాశ, తేజో స్వరూపుడుగా, అలాగే తేజోరహిత
స్వరూపుడుగా, కామ - కామరహిత స్వరూపుడుగా, క్రోధ క్రోధరహిత
స్వరూపుడుగా, ధర్మ - అధర్మ స్వరూపుడుగా, ఇలా అతడు సర్వస్వరూపుడిగా
వున్నాడు. ఈ ఆత్మే జీవుడి రూపంలో వున్నప్పుడు పుణ్యకర్మలు చేస్తే
పుణ్యాత్ముడిగా, పాపకర్మలు చేసి పాపాత్ముడుగా అవుతున్నాడు. మరికొంతమంది
జీవుణ్ణి కామమయుడు అనికూడా అంటున్నారు. దానిప్రకారం జీవుడు ఎలాంటి
కోరికలతో కర్మల్ని ఆచరిస్తాడో, అలాంటి కర్మఫలితాన్నే పొందుతున్నాడు.

మం.శ్లో॥ త దేష శ్లోకో భవతి తదేవ సక్త స్సహ కర్మణైతి విభ్నం మనో యత్ర
నిషక్తమన్యః ప్రాప్యోంతం కర్మణస్తస్య యత్కించేహకరోత్యయం॥ తస్మాల్లోకాత్పున రేత్యస్మై

లోకాయ కర్మణ ఇతి తు (ను) కామయమానో ధాకామయమానో యో కామో నిష్కామ ఆప్తకామః న తస్య ప్రాణా ఉత్కామంతి బ్రహ్మైవసన్ బ్రహ్మేష్యేతి (6)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - మహారాజా! ఈ పురుషుడి మనసు దేనిమీద ఆసక్తికలిగివుందో, అదే కర్మల అంగంగా మారుతోంది. అనగా లింగదేహం (సూక్ష్మశరీరం) కలిగిన మనసు దేనిమీద ఆసక్తితో వుంటుందో, కర్మతో పాటు దాని ఫలితాన్ని కూడా పొందుతుంది. సంసారి అయిన జీవుడు ఈ లోకంలోనే తను చేసిన కర్మకి తగ్గ ఫలాన్ని అనుభవించి మరణిస్తాడు. మరణించిన ఆ జీవుడే తిరిగి కర్మని ఆచరించటానికి ఈ లోకానికి వస్తున్నాడు (తిరిగి జన్మిస్తున్నాడు) ఈవిధంగా కర్మఫలాన్ని ఆశించే ప్రతివాడూ జనన మరణ సంసార చక్రంలోపడి తిరుగుతూనే వుంటాడు బ్రహ్మజ్ఞాని అయినవాడు, ఎలాంటి ప్రతిఫలం ఆశించకుండా కర్మలు చేసేవాడు, ఆప్తకాముడు, ఆత్మకాముడు అని పిలువబడతాడు. అలాంటివాడి శరీరంలో వున్న ఇంద్రియాలు, ప్రాణం మరో శరీరాన్ని పొందకుండా వుంటాయి. అనగా బ్రహ్మజ్ఞానికి కర్మశేషంలేదు కనుక అతడు పరబ్రహ్మ స్థితిని పొంది తిరిగి జన్మించడు.

మం.శ్లో॥ త దేష శ్లోకో భవతి యదా సర్వే ప్రముచ్యంతే కామా యే స్య హృది శ్రితాః, అథ మర్త్యో మృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుతి ఇతి తద్యథా హి నిర్వ్యయనీవత్కితే మృతా ప్రత్యస్తా శయితైవ మేవేదగ్ం శరీరగ్ం శేతే అథాయ మశరీరో మృతః ప్రాణో బ్రహ్మైవ తేజ ఏవ సో హం భగవతే సహస్రం దదా మీతి హోవాచ జనకో వైదేహః (7)

మహారాజా! ఎప్పుడైతే జీవుడి శరీరంలో వున్న అన్ని రకాల కోరికలూ నశించిపోతాయో అప్పుడే ఆ మానవుడు అమృతస్వరూపుడవుతున్నాడు అయితే అతడికి ప్రస్తుతం కనిపించే శరీరం వుంది కదా! అతడు అమరుడు (మృత్యువులేనివాడు) ఎలా అవుతాడు? అంటే ఆ మానవుడు ప్రస్తుతం ఉన్న శరీరంతోనే బ్రహ్మస్థితిని పొందుతాడు. అదెలాగంటే? పాము తన కుబుసాన్ని పుట్ట దగ్గర వదిలి వెళ్ళిపోయింది. ఆ కుబుసంలో ప్రాణం వుండదు (ఇక్కడ కుబుసం అంటే కోరికలు) అలా కుబుసాన్ని వదిలిన సర్పంలాంటి వాడు మానవుడు.

(అనగా కోరికల్ని వదిలేసిన ముక్తపురుషుడు) అక్కడ కుబుసం (కామాదులు) చచ్చినదానిలా పడివుంది. అనగా కామాదులు తొలగిపోవటం వల్ల జీవుడు శరీరంలేనివాడయ్యాడు. ఇప్పుడతడికి మరణ ధర్మం కలిగిన శరీరం లేదు కనుక అతడు అమృతుడయ్యాడు. అతడే పరబ్రహ్మ.

మం.శ్లో॥ త దేతే శ్లోకా భవంతి, అణుః పన్థా వితతః పురాణో మాగ్ం స్ఫుష్టో నువిత్తో మయైవ, తేన భీరా అపి యన్తి బ్రహ్మవిదః స్వర్గం లోకమిత ఊర్ధ్వా విముక్తాః(8)

జనకమహారాజా! నేను చెప్పే ఈ జ్ఞానమార్గం చాలా దుర్గమమైంది. దీన్ని తెలుసుకోవటం చాలా కష్టం. ఎందుకంటే ఇది చాలా సూక్ష్మమైనది. ఎంతో విస్తృతమైనది కూడా. ఈ మార్గమే మోక్షానికి దారి. ఈ జ్ఞాన మార్గం ఎంతో పురాతనమైంది ఎందుకంటే ఇది వేదాల్లో చెప్పబడింది కనుక. బ్రహ్మవిద్యా రూపమైన ఆ జ్ఞానమార్గం నాకు తెలియటంవల్ల నాకు ముక్తి లభించింది. రాజా! ఈ బ్రహ్మజ్ఞానం ద్వారానే బ్రహ్మవేత్తలైనవారు జీవన్ముక్తులయ్యారు. అనగా అన్నిరకాల కోరికలూ నశించి, ఆప్తకాములు, ఆత్మకాములు అయ్యారు. వారికి శరీరం సంబంధం వదిలిపోయింది కనుక తాము చేసిన ప్రారబ్ధకర్మ నశించిపోగానే వారు మోక్షాన్ని పొందుతారు. అనగా వారికిక పునర్జన్మ వుండదు.

మం.శ్లో॥ తస్మిన్ శుక్ల ముత నీలమాహుః పిఙ్గళగ్ం హరితం లోహితం చ । ఓష పన్థా బ్రహ్మణా హనువిత్తః తేనైతి బ్రహ్మవిత్పుణ్యకృ త్తైజసశ్చ (9)

మహారాజా! మోక్షమార్గం విషయంలో పండితుల్లో కొన్ని భేదాభిప్రాయాలున్నాయి. కొందరు మోక్షమార్గం తెల్లరంగులో వుంటుందని, అది నీలం రంగులోవుంటుందని, మరి కొందరు ఆకుపచ్చ రంగులో వుందని, ఇంకొందరు దూసరవర్ణంలో, ఎరుపువర్ణంలో వుంటుందని అంటారు. అయితే బ్రహ్మవిద్యా స్వరూపమైన ఈ మోక్షమార్గాన్ని పరమాత్మ స్వరూపుడైన బ్రాహ్మణుడే తెలుసుకోగలడు. దీనికి ఎలాంటి ప్రత్యేక వర్ణం (రంగు) వుండదు. ఆ మార్గం ద్వారా ప్రయాణంచేసిన బ్రహ్మవేత్త మాత్రమే తేజోసంపన్నుడైన పరబ్రహ్మని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ అన్తం తమః ప్రవిశంతి యే విద్యాముపాసతే తతో భూయ ఇవ తే తమో య ఉ విద్యాయాగ్ం రతాః (10)

రాజా! ఇక అవిద్యని అనగా అజ్ఞానంతో కూడిన కర్మల్ని ఉపాసించేవారు గాఢాంధకారాన్ని పొందుతారు. అలాగే కర్మకాండని బోధించే వేదాలమీద ఆసక్తి వున్నవారు అంతకన్నా ఘోరమైన అంధకారంలో పడిపోతారు. అనగా ఉపనిషత్తుల్లో ప్రబోధించిన జ్ఞానమార్గాన్ని విడిచి, కర్మ ప్రాధాన్యాన్ని బోధించే వేదాల్ని అధ్యయనం చేసిన వాళ్ళు అజ్ఞానం అనే అంధకారంలో పడిపోతారని భావం.

మం.శ్లో॥ అనన్తా నామ తే లోకా అన్తేన తమసావృతాః॥ తాగ్ం స్తేప్రేత్యాభిగచ్ఛన్త్యవిద్యాగ్ం సోఽబుధో జనాః (11)

మహారాజా! ఇప్పుడు నేను చెప్పినట్టుగా, కర్మల్ని ఆచరించేవారు కేవలం అధ్యయనం చేసేవారు వెళ్ళే లోకాలు ఎలాంటి సుఖాలు లేనివి. అంధకారంలో నిండిపోయినవి. ఆత్మజ్ఞానం లేనివారికి ఆలోకాలే శరణ్యం. (అనగా ఆత్మజ్ఞానులకి మాత్రమే మోక్షం లభిస్తుందని భావం)

మం.శ్లో॥ ఆత్మానంచే ద్విజానీయా దయమస్మీతి పూరుషః ।

కిమిచ్ఛ న్మస్య కామాయ శరీర మనుసంక్ష్వరేత్ (12)

జ్ఞానాన్ని పొందిన మానవుడు “ఈ ఆత్మను నేనేనని ఆత్మతాను వేరుకాదని, తానే పరబ్రహ్మనని” తెలుసుకుంటే! ఇక అతడు ఎలాంటి బాధలూ పడక్కర్లేదు. అతడు ఎలాంటి కోరికలూ కోరడు. ఎందుకంటే కోరికలే అతడికి వుండవు కాబట్టి.

మం.శ్లో॥ యస్యానువిత్తః ప్రతిబుద్ధ ఆత్మాఽస్మి న్నన్దే హ్యేగహనే ప్రవిష్టః

స విశ్వకృ త్స హి సర్వస్య కర్తాతస్య లోక స్సతులోక ఏవ (13)

మహారాజా! వివేకానికి, విజ్ఞానానికి శత్రువులాంటిది. ఎన్నో అనర్థాలతో కూడుకున్నది ఈ శరీరం. అలాంటి ఈ శరీరంలోకి ప్రవేశించి అక్కడున్న ఆత్మని తెలుసుకోగలిగినవాడు, గొప్పజ్ఞాని, వివేకవంతుడు అవుతాడు. అతడు అన్నిరకాల కర్మల్ని ఆచరించినట్టే ఈ లోకమంతా అతడిదే అవుతుంది. ఎందుకంటే అతడే ఈ విశ్వరూపుడైన ఆత్మ కనుక.

మం.శ్లో॥ ఇహైవ సన్తోఽథ విద్మ స్తద్వయం న చే దవేది ర్మహతీ వినష్టిః ।

య ఏత ద్విదురమృతాస్తే భవన్త్యథేతరే దుఃఖమేవాపి యన్తి (14)

జనకమహారాజా! ఇక్కడే ఈ శరీరంతో వుంటూనే మనం సాధనతో ఆత్మ తత్వాన్ని తెలుసుకుని బ్రహ్మ వేత్తలంకావాలి. లేకపోతే ఎంతో అనర్థం జరుగుతుంది. బ్రహ్మజ్ఞానాన్ని పొందిన సాధకుడు జనన మరణాల్ని జయిస్తాడు. అదే మోక్షం. బ్రహ్మవిద్యని పొందని వాడు జనన మరణాది దుఃఖాల్ని పొందుతూనే వుంటాడు.

మం.శ్లో॥ యదైత మనుపశ్య త్యాత్మానం దేవ మజ్ఞాసా ।

ఈశానం భూతభవ్యస్య న తతో విజుగుప్సతే (15)

మహారాజా! ఎవడైతే భూత, భవిష్యత్, వర్తమానకాలత్రయాన్ని నియమించిన ఈశ్వరుణ్ణి తన ఆత్మగా (అనగా ఆ ఈశ్వరుడే తానుగా) తెలుసుకుంటాడో, అతడే సర్వస్వరూపుడవుతాడు. అలాంటివాడు దేనికీ, ఎవరికీ భయపడడు.

మం.శ్లో॥ యస్మాదర్వా క్సంవత్సరోఽహోభిః పరివర్తతే తద్దేవా

జ్యోతిషాం జ్యోతి రాయు ర్హోషాసతేఽమృతం (16)

ప్రభూ! పరమాత్మకి లోబడే సంవత్సరాలు, అహోరాత్రాలు తమ తమ అవయవాలతో (కాలావయవాలు - సంవత్సరాలు, మాసాలు, పక్షాలు, రోజులు, గంటలు, నిమిషాలు) తిరుగుతూ వుంటాయి. సూర్యాది రోచిస్సులన్నిటికీ తేజస్సుని ప్రసాదించే పరమాత్మని, ఆయుర్దాయాన్ని ప్రసాదించే అమృత స్వరూపుడుగా దేవతలంతా ఉపాసిస్తారు.

మం.శ్లో॥ యస్మిన్నజ్ఞ పశ్యజనా ఆకాశశ్చ ప్రతిష్ఠితః తమేవ

మన్య ఆత్మానం విద్వాన్ బ్రహ్మోఽమృతోఽమృతం (17)

మహారాజా! పరబ్రహ్మలో ఐదు సంఖ్యతో అయిదురకాల సమూహాలున్నాయి. వాటిలో గంధర్వుల సమూహం ఒకటి ఇందులో 1.గంధర్వులు 2.పితరులు 3.దేవతలు 4.అమరులు 5.రాక్షసులు అనే వారుంటారు. వీరితో పాటు ఆకాశం కూడా వుంది. ఇవన్నీ దేనిలో ఉంచబడ్డాయో ఆ పరబ్రహ్మనే ఆత్మ స్వరూపంగా భావిస్తున్నాను. ఇలా నేను నాశరహితుడైన పరబ్రహ్మాని తెలుసుకుని నేను కూడా అమృతస్వరూపడైన పరబ్రహ్మనయ్యాను.

మం.శ్లో॥ ప్రాణస్య ప్రాణముత చక్షుష శ్చక్షురుత శ్రోత్రస్య శ్రోత్రం

మనసో యే మనోవిదుః తే నిచిక్యుః బ్రహ్మ పురాణ మగ్ర్యం (18)

జనకమహారాజ! అక్షరస్వరూపుడైన పరబ్రహ్మని ప్రాణవ్యాపారానికి, నేత్రాలకి, శ్రోత్రేంద్రియానికి, మనస్సుకి, ఆధార భూతుడుగా ఎవరు తెలుసుకుంటారో అలాంటివాడే పురాతనుడైన ఆ పరబ్రహ్మని తెలుసుకోగలడు.

మం.శ్లో॥ మనసై వాను ద్రష్టవ్యం నేహ నానాస్తి కిఞ్చన ।

మృత్యో స్స మృత్యు మాపోక్షితి య ఇహ నానేవ పశ్యతి (19)

మహారాజా! పరిశుద్ధమైన మనసుతోనే ఆ పరబ్రహ్మని తెలుసుకోవాలి. పరబ్రహ్మలో నానాత్వం, అనేకత్వం అనేవేవీ లేవు. ఎవడైతే నిత్యశుద్ధుడైన పరబ్రహ్మలో నానాత్వాన్ని దర్శిస్తాడో వాడు ఒక మరణం తరువాత మరో మరణాన్ని పొందుతున్నాడు. అనగా మాటిమాటికీ పుడుతూ చస్తూ వుంటాడని భావం.

మం.శ్లో॥ ఏకదైవాను ద్రష్టవ్య మేతదప్రమేయం ధ్రువం

విరజః పర ఆకాశా దజ ఆత్మా మహాన్ ధ్రువః (20)

జనకరాజా! పరబ్రహ్మాన్ని ఏక స్వరూపంగానే చూడాలి. అది ఆకాశం కన్నా శూన్యమైనది, నిత్యమైనది, ఎలాంటి మాలిన్యం లేనిది, జన్మలేనిది, నాశనరహితమైనది, ఎంతోగొప్పది.

మం.శ్లో॥ త మేవ భీరో విజ్ఞాయ ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః ।

నానుధ్యాయా ద్దహూన్ శబ్దా న్వాచో విగ్లాపనగ్ం హి తదితి (21)

జ్ఞానవంతుడైన బ్రహ్మనిష్ఠుడు (బ్రాహ్మణుడు) ఇతర విషయాల్ని వదిలిపెట్టి పరబ్రహ్మనే దీక్షగా ధ్యానించాలి. ఇతర విషయాల మీద దృష్టి నిలపకూడదు. ఇతర శబ్దాల్ని కూడా వినకూడదు. ఎందుకంటే దానివల్ల ఎలాంటి ప్రయోజనం వుండదు.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష మహానజ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు

య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశ స్తస్మిన్చేతే సర్వస్య వశే సర్వస్యేశానః సర్వస్యాభిపతిః
స న సాధునా కర్మణా భూయన్నో ఏవా సాధునా కనీయాన్ । ఏష సర్వేశ్వర ఏష
భూతాభి పతి రేష భూతపాల ఏష సేతుర్విధరణ ఏషాం లోకానామసంభేదాయ

త మేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసోఽనాశకే
నైతమేవ విదిత్వా మునిర్భవతి ఏత మేవ ప్రవ్రాజినోలోకమిచ్ఛంతః ప్రవ్రజన్తి ఏతద్ధన్య వై
తత్సూర్యే విద్వాగ్ం సః ప్రజాం న కామయన్తే కిం ప్రజయా కరిష్యామః యేషాం
నోఽయ మాత్మాఽయం లోక ఇతి తే హ స్త పుత్రైషణాయాశ్చవితైషణాయాశ్చ
లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి యాహేవ పుత్రైషణా సా వితైషణా
యా వితైషణా సా లోకైషణో భేహ్యతే ఏషణే ఏవ భవతః స ఏష నేతి నేత్యాత్మా
గృహ్యో న హి గృహ్యతే శీర్ష్యో న హి శీర్ష్య తే సజ్గో న హి సజ్య తే సితో న వ్యధతే న
రిష్య త్యేత ము హైవైతే న తరత ఇతి అతః పాపమకరవ మిత్యతః కల్యాణ మకరవ
మిత్యుభే ఉహై వైష ఏతే తరతి నైనం కృతా కృతే తపతః (22)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - జనకమహారాజా! ప్రాణుల్లో విజ్ఞాన
స్వరూపుడుగా, స్వయంజ్యోతిగా వున్న పురుషుడు సాక్షాత్తు ఆ పరమాత్మే.
హృదయం అనే ఆకాశంలో నివసించే ఆ పరమాత్మే అన్నిటినీ తన అధీనంలో
వుంచుకుంటాడు. అతడే సర్వాధిపతి, సర్వాన్నీ శాసించే ఈశ్వరుడు. అతడు
శుభకర్మల్ని ఆచరించటం వల్ల వృద్ధి చెందడు. అలాగే నీచకర్మల్ని ఆచరించటం
వల్ల క్షీణించడు. అతడే సర్వేశ్వరుడు. సమస్త భూతాలకీ పాలకుడు, అతడే
అందరికీ వారధిలావున్నాడు. ఈ లోకాలన్నీ స్థిరంగా వుండటానికి అతడే ఆధారం.
అలాంటి ఆ పరబ్రహ్మని, వేదవేత్తలైన పండితులు వేదవాక్యాలచేత, యజ్ఞాలు,
దానాలు, తపస్సులు, ఉపవాసవ్రతాలు ఆచరించటంచేతా తెలుసుకోవాలని
చెబుతారు. ఆత్మవేత్తత్వాన్ని తెలుసుకున్నవారు మౌనులవుతారు. ఈ బ్రహ్మతత్వాన్ని
(ఆత్మతత్వాన్ని) కోరే సన్న్యాసులు సన్న్యాసదీక్షని స్వీకరిస్తారు. పూర్వం ఋషులు
సంతానాన్ని కోరుకునే వారుకాదని చెబుతారు. ఎందుకంటే సంతానం వల్ల
పొందేదేముంటుంది? మోక్షాన్ని పొందటమేగా మనధ్యేయం, అని భావించేవారు.
అలా మోక్షాన్ని పొందాలనుకున్నవారు పుత్రులు, ధనం, లోకం అనే మూడూ
కావాలి అనే కోరికల్ని వదిలిపెట్టి (వీటినే ఈషణ త్రయం అంటారు) భిక్షాటన
చేస్తుంటారు. మహారాజా! నేతినేతి ఇదికాదు ఇది కాదు అనే వాక్యాలద్వారా
నిర్ధారించబడ్డ ఆత్మగ్రహించటానికి వీలుకానిది, అది కర్మేంద్రియాలచేత
పట్టుబడదు. దానికి నాశనం లేదు. అది అసంగమైనది కాబట్టి, దేనికి అంటుకోదు.

అది దేనిచేతా బంధించబడదు. దానికి ఎలాంటి దుఃఖమూ లేదు. ఈవిధంగా బ్రహ్మజ్ఞానం పొందినవాడికి (అనగా ఆత్మజ్ఞానికి) ధర్మం వల్ల హర్షం, అధర్మాచరణ వల్ల శోకం, అనేవేవీ కలుగవు. ఇలాంటి ద్వంద్వానికి (కష్టసుఖాలు - పాపపుణ్యాలు) అతీతంగా వుంటాడు. అలాంటి బ్రహ్మజ్ఞాని పాపపుణ్యాలు రెండిటినీ అతిక్రమించి వుంటాడు. అతడు విహితమైన కర్మలు చేసినా, చేయకపోయినా ఎలాంటి ప్రత్యవాయం (పాపం) అతడికి కలుగదు.

మం.శ్లో॥ తదేతద్భూతా భుక్తం ఏష నిత్యో మహిమా బ్రాహ్మణస్య న వర్ధతే కర్మణా నో కనీయాన్ తస్మైవస్యా త్సదవిత్తం విదిత్వా న లిప్యతే కర్మణా పాప కేనేతి తస్మా దేవంవిచ్ఛాంతో దాంత ఉపరత స్తితిక్షు స్సమాహితో భూత్వా ॥ ౨ ॥ త్యన్యేవాత్మానం పశ్యతి సర్వమాత్మానం పశ్యతి నైనం పాప్తా తరతి సర్వం పాప్తానం తరతి నైనం పాప్తా తపతి సర్వం పాప్తానం తపతి విపాపో విరజో ॥ విచికిత్సో బ్రాహ్మణో భవ త్యేష బ్రహ్మలోకః సమ్రాడితి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః సో ॥ హం భగవతే విదేహాన్ దదామి మాం చాపి సహ దాస్యాయేతి (23)

జనకమహారాజా! ఈ ఆత్మగురించి ఒకవేద ఋక్కు స్పష్టంగా చెప్పింది. నేతినేతి అనే వేదవాక్యం ద్వారా ప్రతిపాదించిన బ్రహ్మని తెలుసుకున్నవాడి గొప్పతనం, కర్మలు చేసినందువల్ల పెరగదు. అలాగే కర్మలు చేయకపోవటం వల్ల తరగదు. అందుకే పరబ్రహ్మ గొప్పతనాన్ని తెలుసుకున్నవాడే 'పదవిత్' అని అంటారు. పరబ్రహ్మ మహిమని గ్రహించినవాడికి ఎలాంటి కర్మఫలం అంటదు. పాపపుణ్యాలు అతన్ని తాకవు. ఇలా జ్ఞానాన్ని పొందినవాడు, శాంతుడై, ఇంద్రియనిగ్రహం కలిగినవాడై, ఉపరతుడై, మోక్షగామియై, ఏకాగ్రచిత్తుడై, తనలోనే పరమాత్మని చూడగలుగుతాడు. అంతేకాదు ఈ సమస్త ప్రపంచాన్నీ ఆత్మగానే దర్శిస్తాడు అలాంటి వాడికి పాపపుణ్యాలు అంటవు వాటినతడు అతిక్రమించి వెళ్ళగలుగుతాడు. అతడిని ఎలాంటి కర్మలూ బాధించవు. అలాంటి కర్మల్నే అతడు భస్మం చేయగలుగుతాడు. ఇంకా చెప్పాలంటే ఆ బ్రహ్మజ్ఞాని పాపరహితుడు, ఎలాంటి కోరికలూ, అనుమానాలు లేనివాడు. ఓ జనక మహారాజా! ఇదే బ్రహ్మలోకం అంటే! అని యాజ్ఞవల్క్యుడు ప్రబోధించాడు.

ఆ ప్రబోధాన్ని విని ఆనందించిన జనకుడు ఆయనతో “మహర్షీ! ఎంతో గొప్పదైన బ్రహ్మజ్ఞానాన్ని నాకు ఉపదేశించినందుకు నా రాజ్యాన్ని మీకు సమర్పిస్తున్నా! నేటి నుంచీ నేను మీ దాసుణ్ణి” అని వినయంగా చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష మహా నజ ఆత్మాన్నాదో వసుదానో విన్దతే వసు య ఏవం వేద(24)

జనక-యాజ్ఞవల్క్య సంవాద రూపంగా చెప్పిన ఈ ‘ఆత్మ’ ఎంతోగొప్పది. ఎలాంటి జన్మలూలేనిది. అన్నానికి భోక్తగావున్నది, సకల భూతాలకీ అవిచేసిన కర్మఫలాన్ని ఇచ్చేది అవుతోంది. ఎవడు ఈవిధంగా భావించి బ్రహ్మాన్ని ఉపాసిస్తాడో అతడికి ఎలాంటి కర్మ చేయకుండానే సకల కర్మల ఫలం ప్రాప్తిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ స వా ఏష మహా నజ ఆత్మా జరో మరో మృతో భ యో బ్రహ్మే భయం వై బ్రహ్మభయగ్ం హి వై బ్రహ్మ భవతి య ఏవం వేద (25)

జన్మరహితుడైన ఆత్మపురుషుడు ఎంతో గొప్పవాడు, వార్ధక్యం, మరణం లేనివాడు, భయరహితుడు, పరబ్రహ్మస్వరూపుడు. ఈవిధంగా పరబ్రహ్మ స్వరూపాన్ని ఎవడు తెలుసుకుంటాడో! అతడు భయరహితుడైన ఆ పరబ్రహ్మ అవుతాడు.

షష్ఠాధ్యాయః - పంచమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ హ యాజ్ఞవల్క్యస్య ద్వేభార్యే బభూవతు రైత్రేయీ చ కాత్యాయనీ చ త యో ర్వా మైత్రేయీ బ్రహ్మవాదినీ బభూవ స్త్రీ ప్రజ్ఞైవ తర్హి కాత్యాయన్యథ హ యాజ్ఞవల్క్యో న్య ద్మృత ముపాకరిష్యన్ (1)

బ్రహ్మజ్ఞాని అయిన యాజ్ఞవల్క్యుడికి మైత్రేయి, కాత్యాయని అని ఇద్దరు భార్యలున్నారు. వీరిలో మైత్రేయి గొప్ప జ్ఞానం కలిగింది. బ్రహ్మజ్ఞానం గురించి చర్చలు చేయటానికి తగిన సామర్థ్యం ఆమెకుంది. ఇక రెండో భార్య కాత్యాయని సాధారణ గృహిణి. ఆమె కేవలం గృహసంబంధమైన కార్యకలాపాల్ని మాత్రమే సమర్థవంతంగా నిర్వహించగలుగుతుంది. ఇలాంటి పరిస్థితిలో వారి సంసారం నడుస్తుండగా, ఒకనాడు యాజ్ఞవల్క్యుడికి వైరాగ్యం కలిగి సన్న్యాస దీక్ష తీసుకోవాలని నిర్ణయించుకున్నాడు.

మం.శ్లో॥ మైత్రేయీతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రవ్రజిష్యన్వా అరేఽహ మస్మాత్ స్థానా దస్మి హస్తతేఽనయా కాత్యాయన్యాంతం కరవాణీ తి (2)

తన భార్య మైత్రేయిని పిలిచి “ఓమైత్రేయీ! నేను గృహస్థ జీవితాన్ని విడిచిపెట్టి సన్న్యాసాశ్రమాన్ని స్వీకరించాలనుకుంటున్నాను. అందుకు నీవు అనుమతించాలి. దీనికి నీవు అంగీకరిస్తే నాకున్న ఆస్తిని నీకు, కాత్యాయనికి పంచివెళతాను” అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యన్న మ ఇయం భగో స్సర్వా పృథివీ విత్తేన పూర్ణా స్యాత్ స్యాన్వహం తే నా మృతా ఆహో 3 నేతి నేతి హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యో యథై వోపకరణతాం జీవితం తథై వతే జీవితగ్ం స్యా దమృతత్వస్యతు నా శాస్తి విత్తేనేతి(3)

యాజ్ఞవల్క్యుడి మాటలు విన్న మైత్రేయి ఆయనతో ఇలా అన్నది “స్వామీ! తమరు సంపదపంచి ఇస్తానన్నారు బావుంది. ఈభూమి మీదున్న సంపదంతా నాకు ఇస్తే దానివల్ల మోక్షం లభిస్తుందా? లేదా? యాజ్ఞ - సంపదవల్ల మోక్షంరాదు. సకల సంపదలతో తులతూగేవాడు ఎలా ఉన్నతంగా వుంటాడో అలాంటి స్థితినీకు కలుగుతుంది కానీ సంపదవుంటే మోక్షం రావటం అసాధ్యం. అసంభవం అని బదులిచ్చాడు.

మం.శ్లో॥ సా హోవాచ మైత్రేయీ యేనాహం నామృతా స్యాం కి మహం తేన కుర్యాం యదేవ భగవాన్వేత్థ త దేవ మే బ్రూ హీతి (4)

మైత్రేయి - “స్వామీ! మరి మోక్షాన్ని అందించని సంపద నాకెందుకు? దాన్ని తీసుకుని నేనేం చేసుకోను? నాకే సంపదలూ వద్దు మోక్షాన్ని పొందే మార్గం ఏదో దాన్ని ఉపదేశించండి చాలు” అన్నది.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ప్రియా వై ఖిలు నో భవతీ సతీ ప్రియ మవృధ ధన్త తర్హి భవత్యే తద్వాఙ్మియామి తే వ్యాచక్షాణస్య తు మే నిదిధ్యానస్వేతి (5)

యాజ్ఞవల్క్యుడు “దేవీ! నీ మాటలతో నాకెంతో ఆనందాన్ని కలిగించావు. మోక్షం మీద నీకున్న కోరిక చాలా గొప్పది. నీవు కోరినట్టు అమరత్వాన్ని (మోక్షాన్ని) పొందే మార్గాల గురించి నీకుబోధిస్తాను. వాటిని జాగ్రత్తగా మననం చేయి” అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ న వా అరే పత్యః కామాయ పతిః ప్రియో భవ త్యాత్మన
స్తుకామాయ పతిః ప్రియో భవతి, న వా అరే జాయాయై కామాయ జాయా ప్రియా
భవత్యాత్మ నస్తు కామాయ జాయా ప్రియా భవతి, న వా అరే పుత్రాణాం కామాయ
పుత్రాః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పుత్రాః ప్రియా భవన్తి, న వా అరే విత్తస్య
కామాయ విత్తం ప్రియం భవత్యాత్మ నస్తు కామాయ విత్తం ప్రియం భవతి, న వా అరే
పశూనాం కామాయ పశవః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ పశవః ప్రియా భవన్తి,
న వా అరే బ్రహ్మణః కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ బ్రహ్మ ప్రియం
భవతి, న వా అరే క్షత్రస్య కామాయ క్షత్రం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు కామాయ క్షత్రం
ప్రియం భవతి, న వా అరే లోకానాం కామాయ లోకః ప్రియా భవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ
లోకాః ప్రియాభవన్తి, న వా అరే దేవానాం కామాయ దేవాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు
కామాయ దేవాః ప్రియా భవన్తి, న వా అరే వేదానాం కామాయ వేదాః
ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ వేదాః ప్రియాభవన్త్యాత్మనస్తు కామాయ వేదాః ప్రియా
భవన్తి, న వా అరే భూతానాం కామాయ భూతాని ప్రియాణి భవన్త్యాత్మన స్తు కామాయ
భూతాని ప్రియాణి భవన్తి, న వా అరే సర్వస్య కామాయ సర్వం ప్రియం భవత్యాత్మనస్తు
కామాయ సర్వం ప్రియం భవతి, ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంత్రవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యో
మైత్రేయాత్మని ఖిల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాత ఇదగ్ం సర్వం విదితం (6)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చెబుతున్నాడు - మైత్రేయా! లోకంలో ఏ భార్య అయినా
తన భర్త ఆనందించటం కోసం అతన్ని ప్రేమించటం లేదు. కేవలం తన ఆనందం
కోసమే తన భర్తని ప్రేమిస్తుంది. అలాగే భర్త కూడా తన ఆనందం కోసమే
భార్యను ప్రేమిస్తున్నాడు కానీ ఆమె ఆనందంకోసం కాదు. ఇలా లోకంలో ఎవరు
దేన్ని ప్రేమించినా అది తను ఆనందం కోసమే తప్ప తాము ప్రేమించిన వాటి
ఆనందంకోసం కాదు. పుత్రులు, ధనం, పశువులు, విప్రులు, క్షత్రియులు,
లోకాలు, దేవతలు, వేదాలు, పంచభూతాలు ఇవన్నీ మనకు ప్రియమైనవిగా
కావటానికి కారణం స్వప్రయోజనం కోసమే తప్ప వాటి ప్రయోజనం కోసం
కాదు. ఇలా లోకంలోని సమస్త వస్తువులూ ఆత్మకోసమే ప్రియమైనవవుతున్నాయి
కనుక దేవీ! ఆ ఆత్మే దర్శించ తగింది. అదే తెలుసుకోతగింది, వినదగింది,
ఆలోచించతగింది, మననం చేయతగింది, ధ్యానించతగింది కూడా. మేత్రేయా!
అలాంటి ఆత్మని చూసి దానిగురించి విని, దాన్ని తెలుసుకుంటే సమస్తవిషయాలూ
తెలుస్తాయి. ఎందుకంటే సమస్త విషయాలకీ ఆత్మే అధిష్ఠానం కనుక.

మం.శ్లో॥ బ్రహ్మతం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనో బ్రహ్మవేద క్షత్రం తం పరాదాద్యోఽన్యత్రాత్మనః క్షత్రం వేద లోకా స్తం పరాదు ర్యోఽన్యత్రాత్మనో లోకాన్వేద దేవా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో దేవాన్వేద వేదా స్తం పరాదుర్యోఽన్యత్రాత్మనో వేదాన్వేద భూతాని తం పరాదు ర్యోఽన్యత్రాత్మనో భూతాని వేద సర్వం తం పరాదా ద్యోన్యత్రాత్మన స్సర్వం వేదేదం బ్రహ్మేదం క్షత్రమిమే లోకా ఇమే దేవా ఇమే వేదా ఇమాని సర్వాణి భూతానీదగ్ం సర్వం యదయ మాత్మా (7)

మైత్రేయీ! లోకంలో బ్రాహ్మణజాతిని ఆత్మకన్నా భిన్నంగా చూసేవాడిని, అలాగే క్షత్రియజాతిని ఆత్మకన్నా భిన్నంగా చూసేవాడిని బ్రాహ్మణ క్షత్రియ జాతులు రెండూ తృణీకరిస్తాయి. అదేవిధంగా లోకాలు, దేవతలు, వేదాలు, పంచభూతాలు ఇవన్నీ ఆత్మకన్నా తమని భిన్నంగా తలిస్తే అలా తలిచిన వాణ్ణి తృణీకరిస్తాయి. ఎందుకంటే ఇవన్నీ ఆత్మస్వరూపాలే కనుక.

మం.శ్లో॥ స యథా దున్దుభే ర్హన్యమానస్య న బాహ్యన్ శబ్దాన్ శక్ను యా ధ్లహణాయ దున్దు భేస్తు గ్రహణేన దున్దుభ్యాఘాతస్య వా శబ్దో గృహీతః (8) స యథా శఙ్ఖస్య ధ్యాయమానస్య న బాహ్యన్ శబ్దాన్ శక్నుయా ధ్లహణాయ శఙ్ఖస్యతు గ్రహణే న శఙ్ఖద్భస్య వా శబ్దో గృహీతః (9) స యథా వీణాయై వాద్యమానాయై న బాహ్యన్ శబ్దాన్ శక్నుయా ధ్లహణాయ వీణాయైతు గ్రహణేన వీణావాదస్య వా శబ్దో గృహీతః (10)

మైత్రేయీ! ఈవిధంగా ఆత్మకన్నా వేరైనదేదీ ఈ లోకంలో లేదు. లోకమంతా ఆత్మస్వరూపమే. అలాంటి ఆత్మను గురించి తెలుసుకుంటే సర్వాన్నీ తెలుసుకున్నట్టే ఎలాగంటే? ఒకపెద్ద భేరీవాద్యాన్ని ఎవరైనా మ్రోగిస్తుంటే దాని ధ్వనితప్ప మరో ఇతర చిన్నధ్వనులూ వినలేనట్టు, పెద్దగా శంఖాన్ని ఊదుతున్నప్పుడు ఆ శంఖ ధ్వనిని తప్ప ఇతర శబ్దాల్ని వినలేనట్టు, గొప్పగా వీణని వాయిస్తున్నప్పుడు దాన్నుంచి వచ్చే మధురమైన ధ్వనిని తప్ప మరో చిన్న ధ్వనిని వినలేనట్టు ఆత్మకన్నా వేరైనదేదీ లేకపోవటం వల్ల ఆ ఆత్మను తెలుసుకుంటేనే, ఆత్మస్వరూపమైనదంతా తెలుస్తుంది.

మం.శ్లో॥ స యథార్జుధాగ్నే రభ్యాహితస్య పృథగ్ధామా వినిశ్చర స్త్యేవం వా అరేఽస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసిత మేతద్యద్యగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోఽథర్వాణ్ణిరస ఇతిహాసః పురాణం విద్యా ఉపనిషదః శ్లోకాః సూత్రాణ్యనువ్యాఖ్యానాని

వ్యాఖ్యానా నీష్ఠగ్ం హుతమాశితం పాయితమయం చ లోకః పరశ్చలోక స్సర్వాణిచ
భూతాన్యస్త్యైవైతాని సర్వాణి నిశ్చసితాని (11)

మైత్రేయీ! తడిసిన కట్టె పుల్లల్ని మండిస్తే దాన్నుంచి రకరకాలుగా
పొగలు బైటికొస్తాయి. అలా వచ్చిన పొగలే ఋగ్వేదం, యజుర్వేదం, సామవేదం,
అధర్వవేదం, ఇతిహాసాలు, పురాణాలు, విద్యలు, ఉపనిషత్తులు, బ్రాహ్మణాలు,
ధర్మశాస్త్రాలు కల్పసూత్రాలు, వాటికి వ్యాఖ్యానాలు, ముత్రవ్యాఖ్యలు, ఇష్టులు
ఇహలోక పరలోకాలు, సకల భూతాలు ఇవన్నీ ఆ పరమాత్మ నుంచి వచ్చిన
నిట్టూర్పులే.

మం.శ్లో॥ స యథా సర్వాసా మపాగ్ం సముద్ర ఏకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం
స్పర్శా నాం త్వగేకాయనమేవగ్ం సర్వేషాగ్ం రసనాం జిహ్వాకాయనమేవగ్ం సర్వేషాం
గన్ధానాం నాసికైకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం రూపాణాం చక్షురేకాయన మేవగ్ం
సర్వేషాగ్ం శబ్దానాగ్ం శ్రోత్రమేకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం సంకల్పానాం మన
ఏకాయన మేవగ్ం సర్వాసాం విద్యానాగ్ం హృదయమేకాయన మేవగ్ం సర్వేషాగ్ం
కర్తృణాగ్ం హస్తావేకాయన మేవగ్ం సర్వేషామాన్దానా ముపస్థ ఏకాయన మేవగ్ం
సర్వేషాం విసర్గాణాగ్ం పాయు రేకాయన మేవగ్ం సర్వేషామధ్వనాం పాదావేకాయన
మేవగ్ం సర్వేషాం వేదానాగ్ం వాగేకాయనం (12)

దేవీ! లోకంలో సమస్తజలాలకీ సముద్రమే గమ్యస్థానం. అన్ని రకాల
స్పర్శలకీ చర్మమే లయస్థానం. సకల రుచులకీ నాలుక లయస్థానం, అన్నిరకాల
వాసనలకీ ముక్కు లయస్థానం, అన్ని రూపాలకీ కళ్ళు లయస్థానం, అన్నిరకాల
శబ్దాలకీ చెవులు లయస్థానం, సకల సంకల్పాలకీ మనసు లయస్థానం, సకల
విద్యలకీ బుద్ధి లయస్థానం, అన్నిరకాల కర్మలకీ చేతులు లయస్థానం, సకల
సుఖాలకీ యోని లయస్థానం, మలాదుల విసర్జనకి గుదం లయస్థానం, సకల
మర్గాలకీ పాదాలు ముఖ్యస్థానం. అలాగే సమస్త వేదాలకీ గమ్యస్థానం వాక్కు.

మం.శ్లో॥ స యథా సైన్ధవఘనోఽన న్తరోఽబాహ్యః కృతోఽరసఘన ఏవై
వం వా అరోఽయ మాత్మాఽనన్తరోఽబాహ్యః కృత్ః ప్రజ్ఞానఘన ఏవై తేభ్యో భూతేభ్యః
సముత్థాయ తాన్యేవా ను వినశ్యతి న ప్రేత్య సంజ్ఞాన్తీ త్యరే బ్రవీమీతి హోవాచ
యాజ్ఞవల్క్యః (13)

మైత్రేయీ! ఉప్పుకల్లు లోపలా బైటా అంతటా ఉప్పదన్నానే కలిగినట్టు, ఈ ఆత్మకూడా లోపలా బైటా అన్నభేదం లేకుండా ప్రజ్ఞాన ఘనరూపంగానే వుంటుంది. ఈ ఆత్మ పంచభూతాలతో పాటూ పుట్టి తిరిగి ఆ భూతాల్ని అనుసరించే మరణాన్ని పొందుతుంది. అందుకే మరణించాక దీని గుర్తు ఏదీ వుండదు. ఎందుకంటే అది పరబ్రహ్మలో లీనమైపోతుంది.

మం.శ్లో॥ సా హోవాచ మైత్రేయ్యత్రైవ మా భగవాన్ మోహంతమాపీ పిప న్న వా అహమిమం విజానామీతి స హోవాచ న వా అరే॒ హం మోహం బ్రవీమ్య వినాశీ వా అరే॒ య మాత్మా॒ నుచ్ఛిత్తి ధర్మా (14)

యాజ్ఞవల్క్యుడు చేసిన బోధలు విన్న మైత్రేయి ఆయనతో ఇలా అన్నది “నాథా! ఈ ప్రజ్ఞాన ఘనుడైన పరబ్రహ్మ గురించి చెప్పి నన్ను మోహంలో పడేస్తున్నావు. నీవు చెప్పిన ఆత్మ స్వరూపం నాకు సరిగా అర్థం కావటంలేదు. దాన్ని నేను గ్రహించలేకపోతున్నాను” అన్నది. యాజ్ఞ - “దేవీ! నేను నిన్ను ఎలాంటి మోహంలో పడేయటం లేదు. నేను చెప్పినట్టు నిజంగా ఆత్మ ఎలాంటి నాశనం లేనిదే. ఇది ఎలాంటి మార్పు చెందదు. దీనికి మరణమే లేదు.

మం.శ్లో॥ యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి తదితర ఇతరం పశ్యతి తదితర ఇతరం జిఘ్రతి తదితర ఇతరగ్ం రసయతే తదితర ఇతర మభివదతి తదితర ఇతరగ్ం శృణోతి తదితర ఇతరం మనుతే తదితర ఇతరగ్ం స్పృశతి తదితర ఇతరం విజానాతి యత్రత్వస్య సర్వమైత్రైవా భూతత్కేన కం పశ్యే త్తత్కేనకం జిఘ్రేత్తత్కేన కగ్ం రసయే త్తత్కేనక మభివతే త్తత్కేన కగ్ం శృణుయా త్తత్కేన కం మన్వీత తత్కేన కగ్ం స్పృశేత్త త్కేన కం విజానీయా ద్యే నేదగ్ం సర్వం విజానాతి తం కేన విజానీయా త్స ఏషనేతి నేత్యాత్మా॒ గృహ్యోన హి గృహ్యతే॒ శీరోయహి శీర్యతే॒ సజ్గో న హి సజ్యతే॒ సితో న వ్యథ తే న రిష్యతి విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాదిత్యుక్తాను శాసనాసి మైత్రేయ్యే తావదరే ఖల్వమృతత్వ మితి హోక్త్వా యాజ్ఞవల్క్యో విజహార (15)

యాజ్ఞవల్క్యుడు-మైత్రేయీ! ఈ ఆత్మ అనేది మావుడికి అవిద్యా (అజ్ఞాన) స్థితిలో ద్వైతంగా(రెండుగా) అతడికి కనిపిస్తుంది. ఇలాంటి ద్వైతస్థితిలోనే అన్యుడు మరో అన్యుణ్ణి చూస్తాడు, అన్యుడు అన్యమైనదాన్ని వాసనచూస్తాడు.

అలాగే అన్యుడు ఇతరమైన దాన్ని రుచి చూస్తాడు. అన్యుడు అన్యమైనదాన్ని వింటాడు, మననం చేస్తాడు, స్పర్శిస్తాడు, ఇలా తనకన్నా భిన్నమైనదాన్ని తెలుసుకుంటాడు. దీనికి వ్యతిరేకంగా అనగా మానవుడు జ్ఞానాన్ని పొంది అంతా తానేనని తెలుసుకుని అద్వైత స్థితిని పొందినప్పుడు చూసేవాడు, చూడబడేవాడు విడిగావుండరు ఇద్దరూ ఒక్కరే అవుతారు. అలాగే రుచిచూసేవాడు, వాసన చూసేవాడు, స్పర్శించేవాడు ఆలోచించేవాడు ఇలా ఎవరూ ప్రత్యేకంగా వుండరు. అలాంటి స్థితిలో ఎవడు ఎవర్నిచూస్తాడు? ఎవర్నితాకుతాడు? ఎవరి గురించి తెలుసుకుంటాడు? దేనిని గురించి వింటాడు? దేనిని వాసన చూస్తాడు? దేవీ! నేతి నేతి ఇది కాదు ఇది కాదు అని ఉపనిషత్ వాక్యాల చేత చివరగా నిర్ధారించబడ్డ ఆత్మని గురించి తెలుసుకోవటం కష్టం. అది పట్టుకోవటానికి వీలులేనిది. నాశనం లేనిది, దీనితో సంగంలేనిది. అంతేకాదు అది ఎవరిచేతా బంధించబడదు, పీడించబడదు, అలాగే ఎప్పటికీ అది క్షీణించదు. అలాంటి ఆత్మ తనకన్నా వేరుగా ఏదీ లేకపోవటంతో సర్వవిజ్ఞాతగా నిలుస్తుంది. దాన్నే ముక్తి అంటారు. ఇదే అమృతత్వం అంటే” ఈవిధంగా యాజ్ఞవల్క్యుడు తన భార్య కోరిన ప్రకారం బ్రహ్మవిద్యని ఆమెకి ఉపదేశించి ఆమె అనుమతితో సన్యసించాడు.

షష్ఠాధ్యాయః - షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథవగ్ంశః పాతిమాష్యాత్పాతిమాష్యే గౌపవనాద్గౌపవనః పాతిమాష్యా త్పాతిమాష్యే గౌపవనా ద్గౌపవనో కౌశికాత్కౌశికః కౌణ్డిన్యా త్కౌణ్డిన్యః శాణ్డిల్యా చ్చాణ్డిల్యః కౌశికాచ్చ గౌతమాచ్చ గౌతమః(1) ఆగ్నివేశ్యా దాగ్నివేశ్యో గార్ఘా ద్గార్ఘ్యో గార్ఘాద్గార్ఘ్యో గౌతమా ద్గౌతమః సైతవాత్సైతవః పారాశర్యాయణా త్పారాశర్యాయణో గార్ఘ్యాయణా ద్గార్ఘ్యాయణ ఉద్దాలకాయనా దుద్దాలకాయనో జాబాలాయనా జ్ఞాబాలాయనో మాధ్యన్తినాయనా న్మాధ్యన్తినాయనా సౌకరాయణా త్సౌకరాయణః కాషాయణా త్కాషాయణః సాయకాయనా త్సాయ కాయనః కౌశికాయనేః కౌశికాయనిః (2) ఘృతకౌశికా ధ్వుతకౌశికః పారాశర్యాయణా త్పారాశర్యాయణః పారాశర్య త్పారాశర్యో జాతూకర్ణ్య జ్ఞాతూకర్ణ్య ఆసురాయణాచ్చ యాస్మాచ్ఛాసురాయణ స్రైవణే స్రైవణి రౌపజన్ధనే రౌపజన్ధని రాసురేరాసురి ర్భారద్వాజాద్భారద్వాజ ఆత్రేయా దాత్రేయో మాణ్డేర్కాణ్డి ర్గౌతమా ద్గౌతమో గౌతమో ద్గౌతమో వాత్స్వా ద్వాత్స్వః శాణ్డిల్యా చ్చాణ్డిల్యః కైశోర్యా త్కైశోర్యో కాప్యః కుమార

హరితా త్కుమార హరితో గాలవాద్గాలవో విదర్భీకౌణ్ఠిన్యా ద్విదర్భీ కౌణ్ఠిన్యో వత్సనపాతో బాభ్రవాద్వత్సన పాద్భాభ్రవః పథస్సోభరా త్సన్ధాస్సోభరో యస్యాదాఙ్గిరసా దయాస్య ఆఙ్గిరస ఆభూతేస్త్వాప్తా దాభూతి స్త్వాప్త్యో విశ్వరూపా త్త్వాప్త్యో ద్విశ్వరూప స్త్వాప్త్యో శ్వీభ్యామశ్వినౌ దధీచ ఆధర్వణా ద్దధ్వజ్జాధర్వణో ధర్వణో దైవా దధర్వా దైవోమృత్యోః ప్రాధ్వగ్ంసనా స్మృత్యుః ప్రాధ్వంసనః ప్రధ్వగ్ంసనాత్ ప్రధ్వగ్ం సన ఏక ఋషే రేకర్షి ర్విప్రచిత్రేర్విప్రచిత్తి ర్వృష్టే ర్వృష్టి స్సనారోః సనారుః సనాతనా త్సనాతనః సనకాత్సనకః పరమేష్ఠినః పరమేష్ఠీ బ్రహ్మణో బ్రహ్మ స్వయమ్బు బ్రహ్మణే నమః (3)

ఈ మూడు మంత్రాలలో ఇప్పటివరకూ బ్రహ్మవిద్యని బోధించిన గురువుల పరంపర, గురుశిష్యుల పరంపర చెప్పబడింది. ఈ మధువిద్యని బోధించిన గురువులు వరుసగా పౌతిమాఘ్యుడు, గౌపవనుడు, కౌశికుడు, కౌండిన్యుడు, మరోగౌతముడు, అగ్నివేశుడు, శాండిల్యుడు, అనభిమ్లాతుడు, సైతవుడు, ప్రాచీనయోగ్యుడు, పారాశర్యుడు, భారద్వాజుడు మరో గౌతముడు, బైజవాపాయనుడు, కౌశికాయనుడు, ఘృతకౌశికుడు, పారాశర్యాయణుడు, సనాతనుడు, సనకుడు, విరాట్, హిరణ్యగర్భుడు వంటివారు వీరిలో కొందరు. ఈ పరంపర గురించి నాలుగో అధ్యాయం - ఆరోబ్రహ్మణంలో వివరంగా చెప్పటం జరిగింది. పునరుక్తి కలగకుండా వుండటం కోసం వాటినిక్కడ చెప్పటం లేదు.

సప్తమాధ్యాయః - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఓమ్ పూర్ణ మదః పూర్ణమిదం పూర్ణా త్పూర్ణ ముదచ్యతే ।
పూర్ణస్యపూర్ణ మదాయ పూర్ణమే వా వశిష్యతే ॥

నిరుపాధికమైన పరబ్రహ్మం పూర్ణమైనది. అలాగే సోపాధిక కార్య బ్రహ్మం కూడా పూర్ణమైనదే. ఆపూర్ణం నుంచే అనగా ఉపాధిరహితమైన పూర్ణం నుంచే, ఈ పూర్ణం అనగా ఉపాధిసహితమైన పూర్ణం ఆవిర్భవించింది. కనుక ఈ రెండూ పరిపూర్ణమైనవే. ఉపాధిరహితమైన బ్రహ్మం, ప్రళయకాలంలో ఉపాధిసహిత సగుణ బ్రహ్మాన్ని తనలో లీనం చేసుకుంటుంది. అలా చేసుకోవటం వల్ల ఆపూర్ణం (ఉపాధిరహిత నిర్గుణ పరబ్రహ్మ) మాత్రమే మిగులుతుంది. ఇలా సగుణ బ్రహ్మం నిర్గుణ బ్రహ్మంలో లీనమైనప్పుడు కేవలం నిర్గుణ బ్రహ్మం మాత్రమే మిగులుతుంది.

మం.శ్లో॥ ఓం 3 ఖం బ్రహ్మ ఖం పురాణం వాయురం ఖమితి హ స్సాహ కౌరవ్యాయణీ పుత్రో వేదోఽయం బ్రాహ్మణా విదుర్వేదై నేన యద్వేదితవ్యమ్ (1)

ఓం 'ఖం' అనే ఈ మంత్రం అర్థం ఏమిటంటే 'ఖం' అనగా ఆకాశ బ్రహ్మం ఓంకారస్వరూపమైనది. ఇక్కడ ఆకాశం అంటే భౌతికంగా కనిపించే ఆకాశం కాదు. అది పరబ్రహ్మ స్వరూపమైన ఆకాశం దాన్నే చిదాకాశం అంటారు. ఆ ఆకాశంలోనే వాయువు వుంటుంది. ఇలా వాయువులో కూడిన ఆకాశాన్నే 'ఖం' అంటారని కౌరవ్యాయణ మహర్షి పుత్రుడన్నాడు. సాధకుడైన మానవుడు ఈ ఓంకారం ద్వారా తెలుసుకోదగిన బ్రహ్మాని తెలుసుకుంటున్నారు. తెలుసుకోతగిన జ్ఞానం (బ్రహ్మజ్ఞానం) ఓంకారం ద్వారానే తెలుస్తోంది కనుక ఆ ఓంకారమే పరబ్రహ్మ.

సప్తమాధ్యాయః - ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ త్రయాః ప్రాజాపత్యాః ప్రజాపతౌ పితరి బ్రహ్మచర్య మూషుర్దేవా మనుష్యా అసురా ఉషిత్యా బ్రహ్మచర్యం దేవా ఊచుర్బ్రవీతు నో భవానితి తేభ్యో హైతదక్షర మువాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా 3 ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టేతి హోచు ర్దామ్య తేతి న ఆత్మేత్యోమితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్టేతి (1)

దేవతలు, రాక్షసులు, మానవులు ఈ ముగ్గురూ ప్రజాపతి అయిన బ్రహ్మదేవుడి పుత్రులు. వారంతా బ్రహ్మచర్య దీక్ష వహించారు. ఒకనాడు వారిలో దేవతలు తమ తండ్రి దగ్గరకి వెళ్ళి, "తండ్రీ! మాకు తగిన ఉపదేశం చేయండి" అని ప్రార్థించారు. అప్పుడు బ్రహ్మవారికి 'ద' అనే అక్షరాన్ని ఉపదేశించి "కుమారులారా! నేను చెప్పిన 'ద' అక్షరం అర్థం మీరు గ్రహించారా? అని అడిగాడు. దేవతలు "గ్రహించాం. తమరు 'ద' అనే అక్షరం ద్వారా మాకు ఇంద్రియదమాన్ని పెంపొందించుకోండని ఉపదేశించారు" అనిచెప్పారు. ఇది విని బ్రహ్మ సంతోషించి మీరు బాగా అర్థం చేసుకున్నారు అని వారిని ప్రశంసించాడు.

మం.శ్లో॥ అథ హైనం మనుష్యా ఊచుర్బ్రవీతు నో భవానితి తేభ్యో హైత దేవాక్షర మువాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా 3 ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టేతి హోచు ర్ద త్తేతి న ఆత్మేత్యోమితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్టేతి (2)

దేవతల తరువాత బ్రహ్మచర్య దీక్షతో వున్న మానవులు బ్రహ్మ దగ్గరికి వెళ్ళి ‘తండ్రీ! మాకు కూడా తగిన ఉపదేశాన్ని చేయండి” అని ప్రార్థించారు. అప్పుడు బ్రహ్మవారికి కూడా ‘ద’ అనే అక్షరాన్ని ఉపదేశించి, “పుత్రులారా! మీకీ అక్షరం పరమార్థం తెలిసిందా? అని ప్రశ్నించాడు. దానికి సమాధానంగా మనుషులు బ్రహ్మతో ఇలా చెప్పారు. “పితామహా! తమరు మాకు ‘ద’ అనే అక్షరం ద్వారా దానగుణం లేని మీరంతా దానం చేయండి” అని ఉపదేశించారు. వారి సమాధానం విని సంతృప్తి చెందిన బ్రహ్మ “బాగా గ్రహించారు” అని వారిని ప్రశంసించారు.

మం.శ్లో॥ అథ హైన మనురా ఊచు ర్ణవీతు నో భవానితి తేభ్యోహైత దేవాక్షరమువాచ ద ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్టా 3 ఇతి వ్యజ్ఞాసిష్ఠేతి హోచుర్దయధ్వ మితి న ఆత్మే త్యోమితి హోవాచ వ్యజ్ఞాసిష్ఠేతి తదే తదేవై షా దై వీవాగనువదతి స్తనయిత్సుర్ద దద ఇతి దామ్యత దత్త దయధ్వమితి తదే తత్తయగ్గ్ం శిక్షే ద్దమం దానం దయామితి (3)

మానవుల తరువాత అసురులు బ్రహ్మదగ్గరకి వెళ్ళి “తండ్రీ మీరు మాకుకూడా తగిన ఉపదేశం చేయండి! అని ప్రార్థించారు. అప్పుడు ప్రజాపతి అసురులకి కూడా ‘ద’ అనే అక్షరాన్నే ఉపదేశించాడు. తిరిగి వారితో ఈ అక్షరాని కున్న అర్థం మీకు తెలుసా? అని ప్రశ్నించగా, వారంతా తండ్రీ మాకు మీరుచేసిన ఉపదేశం బాగా అర్థమయ్యింది. ‘ద’ అంటే దయచూపండి (అన్ని ప్రాణులమీదా) అని చెప్పారు. “అంతేకదా! అని అన్నారు. అదివిని ఎంతో సంతోషించిన ప్రజాపతి వారిని చక్కగా ప్రశంసించాడు. ఈవిధంగా ఆనాడు ప్రజాపతి చేసిన ‘ద’ అనే ఏకాక్షర ఉపదేశాన్ని దేవ, దానవ, మానవులు మూడురకాలుగా అర్థంచేసుకున్నారు. అవే దమం, దానం, దయ అనేవి ఈనాడు కూడా మానవులందరూ ఈ మూడు ఉత్తమగుణాల్ని అలవర్చుకోవాలి. సుఖలోలురు ఇంద్రియదమాన్ని (నిగ్రహాన్ని) లోభత్వంతో వుండేవారు దాన గుణాన్ని, క్రూరమైన మనస్తత్వం కలిగినవాళ్ళు దయా గుణాన్ని అలవర్చు కోవాలని భావం.

సప్తమాధ్యాయః - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఏష ప్రజాపతి ర్యద్ధృదయ మేతద్ధృష్టాతత్సర్వం త దేతత్త్వక్షరగ్ం హృదయమితి హృ ఇత్యేక మక్షర మభిహర న్త్యస్తై స్వాచ్ఛా న్యే చ య ఏవం వేద ద ఇత్యేక మక్షరం దద త్యస్తై స్వాచ్ఛా న్యే చ య ఏవం వేద య మిత్యేక మక్షర మేతి స్వర్గం లోకం య ఏవం వేద (1)

దమం-దానం-దయ అనేవి గొప్ప సుగుణాలు. ఈ మూడు గుణాలున్నవాడే ఎలాంటి ఉపాసన చేయటానికైనా అర్హుడు. ఇప్పటిదాకా నిరుపాధిక పరబ్రహ్మని ఉపాసించే విధానం గురించి చెప్పబడింది. ఇప్పుడు సోపాధిక (సగుణ) పరబ్రహ్మోపాసన ఎలా చేయాలో ఈ మంత్రం ద్వారా చెప్పటం జరుగుతోంది. ఇంతకుముందు, దమం-దానం- దయ అనే మూడు గుణాల్ని 'ద' అనే అక్షరంలో ఉపదేశించిన ప్రజాపతి ఎవరంటే. అతడే హృదయస్వరూపుడు. జీవుడి హృదయమే ప్రజాపతి ఎందుకంటే! అదే అన్నిటికీ ఆత్మకాబట్టి ఈ హృదయమే సర్వమూకూడా. అందుకే హృదయాన్ని పరబ్రహ్మగా ఉపాసించాలి. హృదయం అనే పదంలోని మూడక్షరాలు ఎంతో గొప్పవి. వీటిలో ఒక్కో అక్షరాన్ని ఉపాసించినా చాలు ఎంతో విశేషమైన ఫలితం లభిస్తుంది. 'హృ' అనే అక్షరాన్ని పరబ్రహ్మగా భావించి ఉపాసించే వాడికి అతడి ఇంద్రియాలు, ఇతరుల ఇంద్రియాలు వశంలో వుంటాయి. 'ద' అనే అక్షరాన్ని ఉపాసించేవాడికి (ద అనే ధాతువుకి ఇచ్చుట అనే అర్థంవుంది) అతడికి సంబంధించిన వారు సంబంధించనివారూ కూడా తమ శక్తుల్ని కానుకగా ఇస్తారు. ఇక 'య' అంటే లోపలికి వెళ్ళటం అని అర్థం. ఈ అక్షరాన్ని ఉపాసించినవాడికి స్వర్గలోకప్రాప్తి కలుగుతుంది. ఇలా 'హృదయం'లోనే ఒక్కో అక్షరానికే ఇంత ఫలం కలుగుతున్నప్పుడు, పూర్తిగా 'హృదయం' అనే పదాన్ని ఉపాసిస్తే మరింకెంత ఫలం లభిస్తుందో కదా!

సప్తమాధ్యాయః - చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ తద్వై తదే తదేవ తదాస సత్యమేవ సయో హైతం మహద్యక్షం ప్రథమజం వేద సత్యం బ్రహ్మేతి జయతీమాల్లోకాన్జిత ఇన్వసావసద్య ఏవ మేతం మహద్యక్షం ప్రథమజం వేద సత్యం బ్రహ్మేతి సత్యగ్ం హ్యేవ బ్రహ్మ (1)

ఈ హృదయం బ్రహ్మం అనేది సత్య స్వరూపమైనది. అనగా సత్యంకూడా హృదయ బ్రహ్మమే అవుతుంది. ఈ సత్యబ్రహ్మం అనేది ఎంతో గొప్పది, పూజ్యనీయమైంది, మొదటిగా పుట్టింది. సత్యబ్రహ్మకున్న ఈ మూడు గుణాలనీ తెలుసుకుని ఉపాసించేవారు సకలలోకాల్నీ తన అధీనంలో వుంచుకోగలుగుతారు. అతడికి శత్రువులనే వారే వుండరు. ఇలా సత్యాన్ని బ్రహ్మగా ఉపాసిస్తే ఆ ఉపాసనకి తగిన శుభఫలితాలనే సాధకుడు పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ ఆప ఏవేదమగ్ర ఆసు స్తా ఆపః సత్య మసృజంత సత్యం బ్రహ్మ ప్రజాపతిం ప్రజాపతిర్దేవాగ్ం స్తేదేవా సృత్యమేవోపాసతే త దేతత్ త్వక్షరగ్ం సత్యమితి స ఇత్యేక మక్షరం తీ త్యేకమక్షరం యమిత్యేకమక్షరం ప్రథమోత్తమే అక్షరే సత్యం మధ్యతోఽన్యతం త దేత దన్యతముభయత సృత్యేన పరిగృహీతగ్ం సత్యభూయ మేవ భవతి నైనం విద్వాగ్ంస మన్యతగ్ం హినస్తి (2)

ఈ సత్య బ్రహ్మని ఎలా ఉపాసించాలో చెబుతున్నాడు. నామరూపాత్మకంగా మనకిప్పుడు కనిపించే ప్రపంచమంతా పూర్వం జలరూపంలోనే వుండేది. ఆనాటి ఆ జలమే సత్యాన్ని సృష్టించింది. కనుక ఆ సత్యమే బ్రహ్మ ఆ చతుర్ముఖ బ్రహ్మ విరాట్పురుషుణ్ణి సృష్టించగా ఆ విరాట్పురుషుడు దేవతల్ని సృష్టించాడు. ఆ దేవతలంతా తిరిగి సత్యబ్రహ్మనే ఉపాసిస్తారు. కనుక సత్యబ్రహ్మ అందరికన్నా గొప్పది. ఈ సత్యబ్రహ్మలోని సత్యమ్ అనే దానిలో మూడక్షరాలున్నాయి. 'స' అనేది ఒక అక్షరం 'త్' అనేది రెండో అక్షరం 'యం' అనేది మూడో అక్షరం. ఈ మూడక్షరాలలో మొదటి అక్షరమైన 'స'కారం, చివరి అక్షరమైన 'యం'కారం అనేవి రెండూ సత్యమైనవి, శాశ్వతమైవి. ఇక మధ్యలో వుండే 'త్' అనే అక్షరం అసత్యమైనది (మృత్యుస్వరూపమైనది) అనగా సత్తయం అనే పదంలో మధ్యలో వుండే హల్లు ఆ పదాన్ని పలికేడప్పుడు తేలిపోతుంది (అది అచ్చుల్లో కలిసిపోతుంది)అంటే నశించిపోతుందన్నమాట ఇక్కడ 'త్' అనేది నశిస్తోంది అనగా అసత్యం నశించిపోయి చివరికి సత్యమే మిగులుతోందని భావం ఈవిధంగా పరబ్రహ్మని సత్యస్వరూపుడుగా భావించి ఉపాసించేవాడికి మృత్యుభయం వుండదు.

సప్తమాధ్యాయః - పంచమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ తద్యత్సత్యమసౌ స ఆదిత్యో య ఏష ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుషో
యశ్చాయం దక్షిణే క్ష న్పురుషస్తా వేతానవ్యోన్యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితౌ రశ్మిభిరేషో స్మిన్
ప్రతిష్ఠితః ప్రాణైరయ మముష్మి న్స యదోత్త మిష్య న్భవతి శుద్ధమేవై తన్మణ్డలం పశ్యతి
నైనమేతే రత్నయః ప్రత్యాయన్తి (1)

మం.శ్లో॥ య ఏష ఏత ఏతస్మిన్మణ్డలే పురుష స్తస్య భూరితి శిర ఏకగ్ం శిర
ఏక మేతదక్షరం భువ ఇతి బాహూ ద్వాబాహూ ద్వే ఏతే అక్షరే సువరితి ప్రతిష్ఠా ద్వే
ప్రతిష్ఠే ద్వే ఏతే అక్షరే తస్యోపనిష దహరితి హన్తి పాప్తానం జహాతి చ య ఏవం వేద(2)

మం.శ్లో॥ యో యం దక్షిణే క్ష న్పురుష స్తస్య భూరితి శిర ఏకగ్ం శిర
ఏకమేతదక్షరం భువ ఇతి బాహూ ద్వాబాహూ ద్వే ఏతే అక్షరే సువరితి ప్రతిష్ఠా ప్రతిష్ఠే
ద్వే ద్వే ఏతే అక్షరే తస్యోపనిషదహ మితి హన్తి పాప్తానం జహాతి చ య ఏవం వేద(3)

సప్తమాధ్యాయః - షష్ఠం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ మనోమయో యం పురుషో భాస్సత్య స్తస్మి న్నన్తర్హృదయే
యథా వ్రీహిర్యాయవో వాస ఏష సర్వస్యేశానః సర్వస్యాభిపతి స్సర్వమిదం ప్రశాన్తి
యదిదం కింఞ్చ(1)

పరబ్రహ్మకున్న రూపాల్లో 'మనోమయ' రూపంకూడా ఒకటి.
ఈ మనోమయ పురుషుడికి స్వరూపం ప్రకాశవంతంగా వెలిగే ఒక జ్యోతి.
అలా జ్యోతి స్వరూపుడుగా వెలుగొందే ఆ మహాపురుషుడు జీవుల హృదయంలో
వడ్లగింజలా, బార్లీగింజలా, ఎంతో చిన్న పరిమాణంలో కొలువుంటాడు. అలా
కొలువున్న ఆయనే ఈ సమస్తాన్నీ నియంత్రించేవాడుగా, శాసించేవాడుగా,
అధిపతిగా వుంటాడు.

సప్తమాధ్యాయః - సప్తమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ విద్యుద్ధృ ప్తేత్తాపమ ర్విదానా బిద్యుద్విద్య త్యేనం పాప్తనో
య ఏవం వేద విద్యు ధృప్తేతి విద్యు ధ్వేవ బ్రహ్మ (1)

ఇక్కడ పరబ్రహ్మని విద్యుత్ గా చెబుతున్నారు. అంధకారాన్ని ఖండించే (తొలగించే) విద్యుత్తే (వెలుగే) పరబ్రహ్మ. ఎవరైతే పరబ్రహ్మని విద్యుత్ స్వరూపుడుగా భావించి ఉపాసిస్తాడో అతడు స్వయంగా ఆపరబ్రహ్మ స్వరూపమైన విద్యుత్తే అవుతాడు.

సప్తమాధ్యాయః - అష్టమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ వాచం ధేను ముపాసీత తస్యాశ్చత్వారఃస్తనాః స్వాహాకారో వషట్కారో హ స్తకారః స్వధాకార స్తస్యా దౌస్త్రనౌదేవా ఉపజీవంతి స్వాహాకారం చ వషట్కారం చ హస్తకారం మనుష్యాః స్వధాకారం పితర స్తస్యాః ప్రాణ ఋషభో మనో వత్సః (1)

ఇక్కడ పరబ్రహ్మని వాక్స్వరూపుడుగా చెబుతున్నారు. వాక్ అనగా 'వేదం' దీన్ని కామధేనువుగా భావించి ఉపాసించాలి. వాక్ రూపంలో వుండే ధేనువుకి నాలుగుస్తనాలుంటాయి అవి 1.స్వాహా 2.వషట్ 3.హస్త 4.స్వధా అనేవి. వీటిలో 'స్వాహా' 'వషట్' అనే పదాల ద్వారా యజ్ఞంలో దేవతలకి ఆహుతుల్ని సమర్పిస్తారు. అలాగే 'హస' అని చెబుతూ మానవులకి అన్నాన్ని అందిస్తారు. అదేవిధంగా 'స్వధా' అని పలుకుతూ పితరులకి కవ్యాన్ని సమర్పిస్తారు. మూడువేదాల స్వరూపమైన ధేనువుకి వృషభమే (ఎద్దు) ప్రాణం. ఆ ప్రాణం ద్వారానే (ఎద్దు) అది వాక్కు అనే క్షీరాన్ని స్రవింపచేస్తుంది. ఇక ఆ ధేనువు మనస్సే దానికి దూడ. ఈవిధంగా వాక్స్వరూపుడైన పరబ్రహ్మని కామధేనువుగా భావించి ఉపాసించాలి.

సప్తమాధ్యాయః - నవమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అయమగ్ని రైశ్వానరో యోఽయ మంత్రః పురుషే యే నేద మన్నం పచ్యతే యదిద మద్యతే తస్మైష ఘోషో భవతి యమే తత్కర్ణావపిధాయ శృణోతి స యదో త్కమిష్య న్భవతి నైనం ఘోషగ్ం శృణోతి (1)

జీవుడి శరీరంలోపలవుండే అగ్నినే వైశ్వానరాగ్ని అంటారు. దీన్నే జఠరాగ్ని అని కూడా వ్యవహరిస్తారు. ఈ జఠరాగ్ని వల్లనే మనకి ఆకలి కలుగుతుంది. మనం తిన్న ఆహారాన్ని ఈ జఠరాగ్ని అరిగేలా చేస్తుంది.

ఈ జరరాగ్నికి ఒక ప్రత్యేకమైన ధ్వనివుంది. అది తెలుసుకోవాలంటే మనం మన రెండు చెవుల్ని వ్రేళ్ళతో గట్టిగా మూసేస్తే లోపల నుంచి ఒక శబ్దం వినిపిస్తుంది. ఆ శబ్దమే జరరాగ్ని చేసే ధ్వని. అయితే ఈ శరీరంలో వుండే భోక్త అనే పురుషుడు, శరీరాన్ని వదిలి పైకి లేచిపోయేడప్పుడు మాత్రం ఈ ధ్వని వినిపించదు.

సప్తమాధ్యాయః - దశమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥యదా వై పురుషో^౨ స్సాల్లోకాత్ పైతి స వాయుమాగచ్ఛతి తస్మై సతత్ర విజిహీతే యథా రథచ క్రస్య ఖం తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స ఆదిత్యమాగచ్ఛతి తస్మై స తత్ర విజిహీతే యథా డమ్బరస్య ఖం తేన స ఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స చన్ద్రమసమా గచ్ఛతి తస్మై స తత్ర విజిహీతే యథా దున్దుభేః ఖం తేన సఊర్ధ్వ ఆక్రమతే స లోకమాగచ్ఛత్యశోక మహిమం తస్మి న్వసతి శాశ్వతీస్సమాః (1)

పండితుడైన (బ్రహ్మజ్ఞాని) పురుషుడు ఈ లోకంలో వున్న తన శరీరాన్ని విడిచాక అతడు వాయువులో కలిసి వాయురూపాన్ని పొందుతున్నాడు. వాయువు ఆ పురుషుడికోసం రథచక్రానికున్న రంధ్రంలాంటి మర్గాన్ని ఇవ్వగా, అతడు ఆ మార్గం ద్వారా వాయుమండలాన్ని దాటి సూర్యమండలానికి చేరుకుంటాడు. అక్కడుకన్న సూర్యుడు కూడా ధమరుకానికున్న చిల్లులాంటి మార్గాన్ని ఆ పురుషుడికి చూపిస్తారు. ఆమార్గం ద్వారా ప్రయాణించిన జీవుడు అక్కణ్ణుంచి సరాసరి చంద్రలోకానికి చేరతాడు. అక్కడున్న చంద్రుడు కూడా ఆ పురుషుడికి, ఒక భేరీవాద్యం రంధ్రం ఎంతవుంటుందో, అంతమార్గాన్ని ఇచ్చాడు. దాని ద్వారా చంద్రమండలాన్ని అతిక్రమించి పైకి వెళ్ళిన పురుషుడు, ఎలాంటి దుఃఖాలు, శరీర తాపాలు లేని ప్రజాపతి లోకానికి చేరి ఎన్నో బ్రహ్మకల్పాలు గడిచే వరకూ అక్కడే శాశ్వతంగా నివసిస్తాడు.

సప్తమాధ్యాయః - ఏకాదశం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ఏతద్వై పరమం తపో యద్వాహిత స్తప్యతే పరమగ్ం హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేదై తద్వై పరమం తపో యం ప్రేత మరణ్యగ్ం హరన్తి పరమగ్ం హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేదై తద్వై పరమం తపోయం ప్రేతమగ్నా వభ్యా దధతి పరమగ్ం హైవ లోకం జయతి య ఏవం వేద (1)

సహజంగా లోకంలో ఎవరికైనా జ్వరంవస్తే శరీరం తాపానికి గురౌతుంది (వేడెక్కుతుంది) నిజంగా ఆ తాపం కూడా ఒకవిధంగా తపస్సే. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్నవారికి పరమలోకప్రాప్తి కలుగుతుంది. ఎవరైనా ఒకడు మరణిస్తే తమలో మరణించిన వాడికి అంత్యక్రియలు జరిపించటం కోసం గ్రామం చివరున్న అడవికి తీసుకుపోతారు కదా! అలా తీసుకెళ్ళటం కూడా ఒక విధమైన తపస్సే. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్నవాడు కూడా పరమలోకాన్ని పొందుతాడు. అదేవిధంగా మృతిచెందినవాడిని కట్టెలమీదవుంచి చుట్టూ నిప్పుపెడతారు కదా! నిజంగా ఆనిప్పులో అతడి శరీరం దహించబడటమే అతడు చేసే గొప్ప తపస్సు. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్న వాడు కూడా ఉత్తమలోకాన్ని జయించగలుగుతాడు.

సప్తమాధ్యాయః - ద్వాదశం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అన్నం బ్రహ్మత్యేక ఆహు స్తన్న తథా వూయతి వా అన్నమృతే ప్రాణాత్ ప్రాణో బ్రహ్మత్యేక ఆహు స్తన్న తథా శుష్యతి వై ప్రాణ ఋతే॥ న్నా దేతే హత్యేవ దేవతే ఏకథా భూయం భూత్వా పరమతాం గచ్ఛత స్తద్ధ స్సాహ ప్రాత్యదః పితరం కిగ్ం స్విదేవైవం విదుషే సాధు కుర్యాం కిమేవాస్మా అసాధు కుర్యామితి స హ స్సాహ పాణినా మా ప్రాత్యదక స్త్వేన యో రేకథా భూయం భూత్వా పరమతాం గచ్ఛతీతి తస్మా ఉ హైతదువాచ వీత్యన్నం వై వి అన్నే హీమాని సర్వాణి భూతాని విష్టాని ర మితి ప్రాణో వైరం ప్రాణేహీమాని సర్వాణి భూతాని రమన్తే సర్వాణి హ వా అస్మిన్భూతాని విశన్తి సర్వాణి భూతాని రమ న్తే య ఏవం వేద (1)

లోకంలో కొందరు అన్నాన్ని పరబ్రహ్మ స్వరూపం అని చెబుతారు. అది సరికాదు. ఎందుకంటే ! ప్రాణం అనేది లేకపోతే ఆ అన్నం పాడైపోతుంది కదా! దుర్వాసన వస్తుంది కదా! ఇలాగే కొంతమంది ఋషులు ప్రాణమే పరబ్రహ్మ అని అంటారు. ఇదికూడా సత్యంకాదు. ఎందుకంటే అన్నం లేకపోతే ప్రాణం ఎండిపోతుంది కదా! ఇలా చూస్తే అన్నం ప్రాణం ఈ రెండూ బ్రహ్మం కాదని తెలుస్తోంది. మరి ఇవి పరబ్రహ్మం అవటం ఎలా అంటే? అన్న ప్రాణాలు రెండూ కలిసి ఏక స్వరూపంగా వున్నప్పుడు మాత్రమే అవి పరబ్రహ్మత్వాన్ని పొందుతాయి. ఈ విషయాన్ని పూర్వం 'పాత్యదు'డనే మహర్షి తన తండ్రితో చెబుతూ

“ఇలా అన్నాన్ని-ప్రాణాన్ని సమిష్టిగా పరబ్రహ్మ స్వరూపంగా భావించినవాడికి నేను మంచినిగానీ, చెడునుగానీ ఏం చేయగలను? అలాంటి బ్రహ్మజ్ఞానికి మంచి చెడులు, ఇష్టాయిష్టాలనేవేవీ వుండవుకదా!” అని అన్నాడు. అప్పుడా తండ్రి పాతృదుడితో కుమారా! నీవు చెప్పినట్టు అన్న ప్రాణాలురెండిటినీ ఏకంచేసి బ్రహ్మభావాన్ని ఎవడు పొందాడు? ఈ సమస్తప్రాణులూ అన్నాన్ని ఆశ్రయించివున్నాయి. కనుక అన్నాన్ని ‘వి’ అని ఈ భూతాలన్నీ ప్రాణంతో రమిస్తున్నాయికాబట్టి ప్రాణాన్ని ‘రం’ అని భావించాలి. ఇలా ఈ అన్న - ప్రాణాలు రెండూ సమస్తజీవులకీ ఆశ్రయంగా వున్నాయని ఎవడు తెలుసుకుని వాటిని ఉపాసిస్తాడో, అలాంటి వారు సర్వానికీ ఆశ్రయభూతులౌతారు అన్నీ వారిని ఆశ్రయిస్తాయి.

సప్తమాధ్యాయః - త్రయోదశం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఉక్థం ప్రాణో వా ఉక్థం ప్రాణో హీదగ్ం సర్వముత్థాపయ త్యుద్ధాస్మాదుక్థ విద్ధీర స్తిష్ఠ త్యుక్తస్య సాయుజ్యగ్ం స లోకతాం జయతి య ఏవం వేద (1)

ఉక్థం అంటే స్తోత్ర రూపంలో వుండే ఋగ్వేద మంత్రం. ఇక్కడ ప్రాణమే ఉక్థంగా చెప్పబడింది. ప్రాణం ఏవిధంగా ఇంద్రియాలలో ప్రధానంగా వుందో, ఈ ఉక్థం అనేది కూడా స్తోత్రరూపంలో వుండే మంత్రాలలో ప్రధానమైనది. ఉక్థంగా చెప్పబడ్డ ప్రాణమే అన్ని కర్మలీ చేయించగలుగుతోంది. ఎవరైతే ఉక్థాన్ని ప్రాణ రూపపరబ్రహ్మగా ఉపాసిస్తాడో అతడు ప్రాణాన్ని జయించిన వీరుడవుతాడు. అంతేకాదు ఈ ఉక్థ ప్రాణంలో సాయుజ్యాన్ని, సాలోక్యాన్ని పొందుతాడు. అనగా ఉక్థప్రాణంలో అతడు లీనమై ముక్తిని పొందుతాడని భావం.

మం.శ్లో॥ యజుః ప్రాణో వై యజుః ప్రాణే హీమాని సర్వాణి భూతాని యుజ్యంతే యుజ్యంతేహస్త్వై సర్వాణి భూతాని శ్రేష్ఠాయ యజుష సాయుజ్యగ్ం స లోకతాం జయతి య ఏవం వేద (2)

ఎంతో గొప్పదైన ప్రాణాన్ని యజస్సుగా భావించి ఉపాసించాలి. ఎందుకంటే ప్రాణమే యజస్సు (యజుర్వేదం) గావుంది. ఈ ప్రాణం వల్లనే సమస్త జీవులూ ఒకదానితో ఒకటి కలిసి వుంటున్నాయి. ఇలా ఇది అందర్నీ

కూర్చి వుంచుతుంది కాబట్టి ప్రాణమే యజస్సు. ఈవిధంగా ప్రాణాన్ని యజస్సుగా తెలుసుకున్నవాడు అందరికన్నా అన్నిటికన్నా గొప్పవాడౌతాడు. అన్నీ అతన్ని ఆశ్రయిస్తాయి చివరికతడు యజస్సు రూపంలో వున్న ప్రాణ బ్రహ్మలో ఐక్యమైపోతాడు.

మం.శ్లో॥ సామ ప్రాణో వై సామ ప్రాణే హీమాని సర్వాణి భూతాని సమ్యజ్ఞే సమ్యజ్ఞే హోన్తై సర్వాణి భూతాని శ్రేష్ఠ్యాయ కల్పంతే సామ్న సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద (3)

ఇక్కడ సామాన్ని (సామవేదం) ప్రాణ బ్రహ్మగా ఉపాసించాలని చెబుతున్నారు. ఎందుకంటే ప్రాణమే సామం కనుక. ఈ ప్రాణం వల్లే సకల భూతాలూ సుసంగతంగా వుంటున్నాయి. సకల భూతాలూ ఆ ప్రాణంలో ప్రతిష్ఠితమై వున్నాయి. ఈవిధంగా సామాన్ని ప్రాణ బ్రహ్మగా భావించి ఉపాసించేవాడిని సకలభూతాలూ ఆశ్రయిస్తాయి. చివరికతడు ఆ సామరూపప్రాణ బ్రహ్మతో సారూప్యాన్ని, సాలోక్యాన్ని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ క్షత్రం ప్రాణో వైక్షత్రం ప్రాణో హి వైక్షత్రం త్రాయతే హైనం ప్రాణః క్షణితోః ప్రక్షత్రమత్ర మాప్నోతి క్షత్రస్య సాయుజ్యగ్ం సలోకతాం జయతి య ఏవం వేద(4)

ఎంతో గొప్పదైన ప్రాణాన్ని క్షత్రంగా భావించి ఉపాసించాలి. ఎందుకంటే ఈ ప్రాణమే శరీరాన్ని శస్త్రాల భారినుంచి రక్షిస్తుంది కనుక. అందుకే ఈ ప్రాణం క్షత్రస్వరూపమని చెప్పబడింది. ఈవిధంగా ప్రాణ బ్రహ్మాని క్షత్రస్వరూపంగా భావించి ఉపాసించేవాడు. ఆక్షత్రరూప ప్రాణ బ్రహ్మతో సారూప్యాన్ని సాలోక్యాన్ని పొందుతాడు.

సప్తమాధ్యాయః - చతుర్దశం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ భూమిర న్తరిక్షం ద్యౌరి త్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ం హ వా ఏకం గాయత్త్యై పద మేతదు హైవాస్యా ఏతత్స్యా యావ దేషు త్రిషు లోకేషు తావద్ధ జయతియోఽస్యా ఏత దేవం పదం వేద(1)

భూమి-అంతరిక్షం-ద్యౌః (స్వర్గలోకం) అనే మూడు పదాలలో మొత్తం ఎనిమిది అక్షరాలున్నాయి. ఇక్కడ ద్యౌః అనే పదంలో ఎంతో గొప్పదైన

గాయత్రీ ఛందస్సులో కూడా ప్రతిపాదానికీ ఎనిమిది అక్షరాలే వుంటాయి. (ఈ ఛందస్సులో ఎనిమిది అక్షరాలతో కూడిన మూడు పాదాలుంటాయి) దీని ప్రకారం భూమి అంతరిక్షం -స్వర్గలోకం అనేవి మూడులోకాలూ గాయత్రీ ఛందస్సులో మొదటి పాదం అని గ్రహించాలి. ఈవిధంగా ఎవడు గాయత్రీ ఛందస్సు మొదటిపాదం గురించి తెలుసుకుంటాడో అతడు ఈ మూడు లోకాల్ని జయించగలుగుతాడు.

మం.శ్లో॥ ఋ చో యజుగ్ంషి సామానీ త్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ం హ వా ఏకం గాయత్ర్యై పదమేతదు హైవాస్యా ఏతత్స యావతీయం త్రయీ విద్యా తావద్ధ జయతి యోఽస్యా ఏత దేవం పదం వేద (2)

ఋగ్యజుస్సామాలనే మూడువేదాల పేర్లలోని అక్షరాలు అనగా ఋచః - యజస్సు - సామాని అనే పదాలలోని ఎనిమిది అక్షరాలు గాయత్రీ ఛందస్సుకి రెండవపాదం. ఇలా త్రయీవిద్యారూపమైన మూడు వేదాలూ గాయత్రీ ఛందస్సు రెండోపాదమని గ్రహించిన వాడు. మూడు వేదాల్ని పఠించిన ఫలం పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ ప్రాణోఽపానో వ్యాన ఇత్యష్టావక్షరాణ్యష్టాక్షరగ్ం హ వా ఏకం గాయత్ర్యై పదమే తదు హైవాస్యా ఏతత్స యావదిదం ప్రాణి తావద్ధ జయతి యోఽస్యా ఏత దేవం పదం వేదాథాస్యా ఏతదేవ తురీయం దర్శతం పదం పరోరజా య ఏష తపతి యద్వై చతుర్థం తత్తురీయం దర్శతం పదమితి దద్యుశ ఇవహ్యేష పరోరజా ఇతి సర్వము హ్యేవైష రజ ఉపర్యుపరి తపత్యేవగ్ం హైవ శ్రియా యశసా తపతి యోఽస్యాఏత దేవం పదం వేద(3)

ప్రాణోపానవ్యాన అనే వాటిలోని ఎనిమిది అక్షరాలు అనగా ప్రాణ - అపాన-వ్యాన (ఇక్కడ 'వ్యా' అనే అక్షరంలో వ+ య అనే రెండక్షరాలున్నాయని (గ్రహించాలి) అనే పదాలలోని ఎనిమిది అక్షరాలు గాయత్రీ ఛందస్సుకి మూడో పాదంగా వుంటాయి. ఈవిధంగా గాయత్రీ మూడో పాదం గురించి తెలుసుకున్నవాడు సమస్త ప్రాణుల్ని జయించగలుగుతాడు. ఇక గాయత్రికి నాలుగోపాదం ఏమిటంటే. అది 'దర్శితపదం' అనేది. దర్శిత పదం అంటే సూర్యమండలంలో వుండే పురుషుడు ప్రకాశిస్తూ కనిపిస్తున్నాడు అని అర్థం. 'సరోరజా' అంటే అన్ని లోకాల కన్నాపైన ఆధిపత్యంతో ప్రకాశిస్తున్నాడని అర్థం.

ఈవిధంగా గాయత్రీ ఛందస్సులోని నాలుగో పాదం గురించి తెలుసుకున్నవాడు సూర్యుడిలా గొప్పకీర్తి ప్రతిష్ఠలతో అన్నిటికన్నా పైన ప్రకాశిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ **సైషా గాయత్ర్యే తస్మిన్ స్తురీయే దర్శతే పదే పరోరజసి ప్రతిష్ఠితా**
తద్వై తత్సత్యే ప్రతిష్ఠితం చక్షుర్వై సత్యం చక్షుర్వై సత్యం చక్షుర్వై సత్యం తస్మాద్యది
దానీం ద్వా వివద మానా వేయాతా మహదర్శ మహామశ్రౌష మితి య ఏవం
బ్రూయాదహ మదర్శమితి తస్మా ఏవ శ్రద్ధధ్యామ తద్వై తత్సత్యం బలే ప్రతిష్ఠితం ప్రాణోవై
బలం తత్ ప్రాణే ప్రతిష్ఠితం తస్మాదాహుర్బలగ్ం సత్యా దోగీయ ఇత్యేవమేషా
గాయత్ర్యధ్యాత్వం ప్రాణే ప్రతిష్ఠితా సా హైషాగయాగ్ం స్తత్రే ప్రాణా వై గయా స్తత్ ప్రాణాగ్ం
స్తత్రే తద్యధ్యాగ్ం స్తత్రే తస్మాద్గాయత్రీ నామ స యా మేవా మూగ్ం సావిత్రీ మన్వహై
షైవ స యస్మా అన్వాహ తస్య ప్రాణాగ్ం స్తాయతే (4)

ఇప్పుడు చెప్పిన మూడు పాదాల గాయత్రీ (ఛందస్సు) సరోరజసి దర్శిత పదం (అనగా అన్ని లోకాలకన్నా పైన అధిపతిగా ప్రకాశించే స్థానం) లో వున్న సూర్యుడిలోని పురుడిలో ప్రతిష్ఠితమైవుంది. దీన్నే గాయత్రీ తురీయపదం అంటారు. ఈ పదమే గాయత్రికి నాలుగోపాదం ఇది సత్యంలో ప్రతిష్ఠితమైవుంది. ఇక్కడ సత్యం అనేది ఏదంటే? నేత్రం (కళ్ళు) ఇదే ప్రసిద్ధ సత్యంగావుంది. ఇద్దరి మధ్య పోట్లాట వచ్చినప్పుడు మూడో మనిషి దగ్గర, వారిలో ఒకడు నేను చూసాను అంటాడు, మరొకడు నేనువిన్నాను అంటాడు. అదివిన్న మూడో మనిషి ఎవరిని విశ్వసిస్తాడు? చూసాను అన్నవాడి మాటల్నే కదా! కనుక చెవులకన్నా కళ్ళే సత్యం. తురీయపదానికి ఆశ్రయంగా వున్న ఈ సత్యం బలంలోకూడా ప్రతిష్ఠితమైవుంది. కనుక ప్రాణమే బలం. ఆ ప్రాణంలోనే బలంకూడా వుంది అందుకే బలం (అనగా ప్రాణం) సత్యం కన్నా గొప్పది. ఈ విధంగా త్రిపదా గాయత్రీ పరబ్రహ్మ స్వరూపమైన ప్రాణంలో ప్రతిష్ఠితమై వుంది. ప్రాణరూపంగా వున్న ఆ గాయత్రి వాగాది ఇంద్రియాలన్నిటనీ రక్షిస్తూ వుంటుంది. గాయత్రికి ఆపేరు రావటానికి కారణం ఇదే. లోకంలో ఎనిమిది సంవత్సరాలు నిండిన వటువుకి ఆచార్యుడు ఉపనయన సంస్కారంచేసి సావిత్రీ మంత్రాన్ని ఉపదేశిస్తాడు. అలా సావిత్రీ మంత్రాన్ని ఉపదేశాన్ని పొందిన బాలుణ్ణి రక్షించటం వల్ల సావిత్రే గాయత్రి అవుతుంది.

మం.శ్లో॥ తాగ్ం హైతామేకే సావిత్రి మనుష్టుభమన్వాహు ర్వాగనుష్టుభేత
ద్వాచమను బ్రూమఇతి న తథా కు ర్వాద్గాయత్రీ మేవ సావిత్రి మనుబ్రూయాద్యదిహ
వా అప్యేవం విద్వహ్నివ ప్రతిగృహ్ణోతి న హైవ తద్గాయ త్ర్యా ఏకశ్చ న పదంప్రతి (5)

లోకంలో కొందరు వటువుకి త్రిపద గాయత్రికి (సావిత్రి) బదులు
అనుష్టుప్ ఛందస్సులో వుండే గాయత్రీ మంత్రాన్ని ఉపదేశిస్తున్నారు. అలా
వారు ఉపదేశిస్తూ వాక్కే అనుష్టుప్ అని, వాక్కు శరీరంలో వుండే సరస్వతి అని
అంటూ ఆపనిచేస్తున్నారు. అది సరైన పద్ధతి కాదు. వటువుకి గాయత్రీ
ఛందస్సులో వుండే త్రిపద గాయత్రిని మాత్రమే ఉపదేశించాలి. ఎందుకంటే
ప్రాణాల్ని రక్షించేది ఆ గాయత్రియే కాబట్టి. ఈ విషయాన్ని తెలుసుకున్నవాడు
ఎంత ఎక్కువగా ప్రతిగ్రహీతం (దానం) తీసుకున్నా అతడికి ఎలాంటి దోషం,
పాపం కలగదు.

మం.శ్లో॥ స య ఇమాగ్ం స్త్రీన్లోకాన్పూర్ణాన్ ప్రతిగృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతత్
ప్రథమం పదమాష్టు యాదథ యావతీయం త్రయీ విద్యా యస్తావత్ ప్రతిగృహ్ణీ
యాత్సోఽస్యా ఏతద్వితీయం పదమాష్టు యాదథ యావదిదం ప్రాణి యస్తావత్
ప్రతిగృహ్ణీయాత్సోఽస్యా ఏతత్ తృతీయం పదమాష్టు యా దథాఽస్యా ఏత దేవ
తురీయం దర్శతం పదం పరోరజా య ఏష తపతి నైవ కేనచ నాప్యం కుత ఉ ఏతావత్
ప్రతి గృహీయాత్ (6)

గాయత్రీ మంత్రాన్ని ఉపాసించేవాడు, ఈ ముల్లోకాల్ని దానంగా
తీసుకున్నా, ఆదానం స్వీకరించటం వల్ల కలిగే దోషం, గాయత్రీ ప్రథమపాదం
జపిస్తే తొలగిపోతుంది. అలాగే త్రయీవిద్య అయిన మూడువేదాల్ని దానంగా
తీసుకుంటే కలిగే దోషం గాయత్రీ రెండోపాదాన్ని జపిస్తే తొలగిపోతుంది.
ఇహ లోకంలో ఎన్నిరకాల ప్రాణులున్నాయో ఆ ప్రాణులన్నిటినీ దానం
తీసుకుంటే కలిగే దోషం గాయత్రీ మూడో పాదాన్ని జపిస్తే తొలగిపోతుంది.
ఇలా దానం స్వీకరించటం ద్వారా కలిగే దోషాలు పొగొట్టుకోవటానికి
గాయత్రీ మంత్ర జపాన్ని నాటినుంచీ నేటి వరకూ ఎందరో చేస్తూనేవున్నారు.
ఇలా గాయత్రీమంత్రం మూడుపాదాల విజ్ఞానాన్ని పొందిన తరువాత ఆ మంత్రం
తురీయపాదానికి చెందిన జ్ఞానాన్ని పొందటం అందరికీ సాధ్యం కాదు.

ఎందుకంటే అన్ని లోకాలకన్నా పైన అధిపతిగా సూర్యమండలాంతర్గతంగా వున్న పురుషుణ్ణి తెలుసుకోవటం దుర్లభం. ఈవిధంగా గాయత్రీ గురించి తెలుసుకుని ఉపాసించేవాడు సకల దోషాల్నీ పోగొట్టుకోగలుగుతాడు.

మం.శ్లో॥ తస్యా ఉపస్థానం గాయత్ర్యస్యేకపదీ ద్విపదీ త్రిపదీ చతుష్పద్యపదసి నహి పద్యసే నమస్తే తురీయాయ దర్శతాయ పదాయ పరోరజసే॥ సావదో మా ప్రాపదితి యం ద్విష్యా దసావస్తై కామో మా సమృద్ధీతి వా స హైవాస్తై స కామఋధ్యతే యస్మా ఏవ ముపతిష్ఠతే॥ హ మదః ప్రాపమితి వా (7)

ఇక్కడ గాయత్రీ ఉపాసనామంత్రం ఇలా చెప్పబడుతోంది. “ఓ గాయత్రీ! త్రైలోక్యాత్మకమైన ఏకపాదం కలిగిన దానివి. త్రయీ విద్యా రూపాత్మకమైన రెండో పాదంతో ద్విపదవి. ప్రాణాది రూపాత్మకమైన మూడోపాదంతో త్రిపదవి. సూర్యమండలాంతర్గతుడైన పురుషుడి రూపమైన నాలుగోపాదం కూడా కలిగి చతుష్పదివిగా కీర్తించబడ్డావు. ఇలా నిన్ను నాలుగు పాదాలు కలిగిన దానివిగా ఉపాసకులు తెలుసుకుంటున్నారు. నిజం చెప్పాలంటే! నీవు నిరుపాధీశ్వరివి. నీకు రూపంలేదు కాబట్టి నిన్ను తెలుసుకోవటానికి పదాలు లేవు. ఎంతో గొప్పగా అన్నిలోకాలకన్నా పైన విరాజిల్లుతూ వుండే నీ తురీయ దర్శత పాదానికి నమస్కారం. నీ దివ్యపదాన్ని చేరుకోవాలని ప్రయత్నించేమాకు, విఘ్నాలు కలిగించే పాపాలు నశించిపోగాక! గాయత్రీ జ్ఞానాన్ని కలిగిన ఉపాసకుడు ఎవరిని శత్రువుగా ద్వేషిస్తాడో వాడి సంపదలన్నీ నశించిపోగాక! ఈవిధంగా గాయత్రీ దేవిని ప్రార్థిస్తే అలా ప్రార్థించినవాడి శత్రువుకి ఇష్టప్రాప్తి కలగదు. ఇక తనకు కావలసిన కోరికలన్నీ నెరవేరుగాక అని గాయత్రిని ప్రార్థిస్తే తనకోరికలన్నీ తీరుతాయి.

మం.శ్లో॥ ఏతద్ధ వై తజ్జనకో వైదేహో బుడిల మాశ్వతరాశ్వ మువాచ యన్న హో యద్గాయ త్రీవి దబ్రూథా అథ కథగ్ం హస్తీభూతో వహసీతి ముఖగ్ం హ్యస్యాస్సమ్రాణ్ విదాఞ్చకారేతి హోవాచ తస్యా అగ్ని రేవ ముఖంయదివా వా అపి బహ్వివాగ్నా వభ్యాద ధతి సర్వమేవ తత్సన్ద్వహత్యేవగ్ం హైవై వం విద్యద్యపి బహ్వివ పాపం కురుతే సర్వమేవ తత్సంస్సాయ శుద్ధః పూతో॥ జరో॥ మృత స్సమృద్ధవతి (8)

పూర్వం ఒకనాడు విదేహరాజ్య ప్రభువైన జనకమహారాజు అశ్వతరాశ్వ మహర్షి కుమారుడైన బుడిలుణ్ణి పిలిచి అతడితో ఇలా అన్నాడు” బుడిలా! నీవు నిజంగా గాయత్రీ తత్వాన్ని తెలుసుకున్నవాడినని చెప్పావుకదా! అలా నీవు తెలుసుకుని వుంటే నీ హస్తాలతో ఎలా ప్రతిగ్రహ (దానం స్వీకరించిన) దోషాన్ని సహిస్తున్నావు? అని ప్రశ్నించాడు. అందుకు బుడిలుడు “మహారాజా! నేను గాయత్రీ ముఖాన్ని చూడలేదు. అందుకే నేనీ పాపాన్ని మోస్తున్నాను” అన్నాడు. అప్పుడు జనకుడు అతడితో “బుడిలా! అగ్ని, గాయత్రీ దేవి ముఖం. అగ్నిలోకులు ఎలాంటి కట్టెలు వేసినా అదివాటిని దహించి భస్మంచేసినట్టు అగ్నిముఖం కలిగినగాయత్రీని ఉపాసిస్తే ఆ ఉపాసన చేసిన వాడి ప్రతిగ్రహాది పాపాలన్నిటినీ ఆ అగ్ని దహించి భస్మం చేసేస్తుంది. ఈవిధంగా గాయత్రీ జ్ఞానం పొందినవాడు గాయత్రీ స్వరూపుడై పవిత్రుడుగా మారి జరామరణాలు లేని అమృత స్థానాన్ని పొందుతాడు.

సప్తమాధ్యాయః - పంచదశం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ హిరణ్యయేన పాత్రేణ సత్యస్యాపిహితం ముఖం, తత్త్వం పూష
న్నపావృణు సత్య ధర్మాయ దృష్టయే, పూష న్నేకర్షేయమ సూర్య ప్రాజాపత్య వ్యూహరశ్మీన్
సమూహా, తేజోయత్తే రూపం కల్యాణతమం తత్తే పశ్యామి, యో॥ సావసౌ పురుషః
సో॥ హమస్మి వాయురనిలమమృతమథేదం భస్మాంతగ్ం శరీం ఓం 3 క్రతోస్థర కృతగ్ం
స్థర క్రతో స్థర కృతగ్ం స్థర, అగ్నే నయ సుపథా రాయే అస్మాన్విశ్వాని దేవవయునాని
విద్వాన్, యుయోధ్యస్త జ్ఞాహురాణమేనో భూయిష్టాం తే నమ ఉక్తిం విధేమ(1)

ఓ ఆదిత్యదేవా! నీ దివ్యతేజో మండలంలో కొలువైవున్న సత్యం అనే పరబ్రహ్మం ముఖం స్వర్ణ పాత్రతో కప్పబడివుంది. స్వామీ! నాకోసం, నేను సత్యపరబ్రహ్మని దర్శించటం కోసం ఆయనకి అడ్డుగావున్న ఆ స్వర్ణపాత్ర (తేజోరూపమైన) ని తొలగించు. ఓ జగత్పురుషా! ఏకఋషీ! సకల జగత్తునీ ప్రేరేపించేవాడా! హిరణ్యగర్భుడి పుత్రుడవైన సూర్యదేవా! నీ దివ్య స్వరూపాన్ని స్పష్టంగా దర్శించేందుకు అనువుగా నీ తీవ్రకిరణాల్ని ఉపసంహరించు. నేను ఆదిత్యమండలంలో వుండే పురుషుణ్ణి. నా శరీరం పతనం చెందాక నా శరీరంలో

వుండే ప్రాణవాయువు బాహ్యంలో వున్న వాయువులో లీనమైపోతుంది. ఆ తరువాత నా శరీరం భస్మమైపోగాక! ఓ నా మనసా! నేను స్మరించాల్సిన పవిత్రకర్మల్ని స్మరించు. ఓ శుభక్రతువు (యజ్ఞం)లారా! నేను చేసిన క్రతువుల్ని స్మరించండి. ఓ అగ్నిదేవా! నేను చేసిన పుణ్యాన్ని అనుసరించి మమ్మల్ని పవిత్రమైన మార్గం ద్వారా కర్మఫలాన్ని అనుభవించటానికి తీసుకుపో! స్వయం ప్రకాశకుడవైన ఓ అగ్ని! నీవు సకలజీవులకున్న జ్ఞానాన్ని వారుచేసే కర్మల్ని తెలిసిన వాడివి. కాబట్టి కుటిల కర్మల్ని మానుంచి దూరంచేయి. నీకు నమస్కారం.

అష్టమాధ్యాయః - ప్రథమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఓం యో హ వై జ్యేష్ఠం చ శ్రేష్ఠం చ వేద జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ స్వానాం భవతి ప్రాణో వై జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ జ్యేష్ఠశ్చ శ్రేష్ఠశ్చ స్వానాం భవ త్యపి చ యేషాం బుభూషతి య ఏవం వేద (1)

ఎవడు ప్రాణం గొప్పతనాన్ని, జ్యేష్ఠత్వాన్ని తెలుసుకున్నాడో వాడు తన జ్ఞాతులందరిలోకీ జ్యేష్ఠుడు, శ్రేష్ఠుడు అవుతున్నాడు. శరీరంలోని అన్ని ఇంద్రియాల కన్నా ముందుపుట్టింది ప్రాణమే. ఈవిధంగా ప్రాణం గురించి తెలుసుకున్నవాడు ఎవడికంటే తాను జ్యేష్ఠుడుగా శ్రేష్ఠుడుగా కావాలనుకుంటాడో అలాగే వారందరికన్నా జ్యేష్ఠుడు, శ్రేష్ఠుడు అవుతాడు.

మం.శ్లో॥ యో హ వై వసిష్ఠాం వేద వసిష్ఠాస్వానాం భవతి వార్ష్యే వసిష్ఠా వసిష్ఠాస్వానాం భవత్యపి చ యేషాం బుభూషతి య ఏవం వేద (2)

ఎవడైతే వసిష్ఠఅయినదాన్ని తెలుసుకుని ఉపాసిస్తాడో అతడు తనజాతి వారందరిలోకీ వసిష్ఠుడవుతాడు. వసిష్ఠ అంటే హక్కు. అధికంగా వసించేది (నివసించేది) నివాసాన్నిచ్చేది అని అర్థం. ఇలా వసిష్ఠ గుణ ప్రధానమైన వాక్కుని ఉపాసించేవాడు అందరికన్నా గొప్ప వాక్త అవుతాడు.

మం.శ్లో॥ యో హ వై ప్రతిష్ఠాం వేద ప్రతితిష్ఠతి సమే ప్రతితిష్ఠతి దుర్గే చక్షుర్యై ప్రతిష్ఠా చక్షుషా హి సమే చ దుర్గే చ ప్రతితిష్ఠతి ప్రతితిష్ఠతి సమే ప్రతితిష్ఠతి దుర్గే య ఏవం వేద (3)

ఎవడైతే ప్రతిష్ఠను గురించి తెలుసుకున్నాడో అతడు సమతల ప్రదేశంలోనే కాక, దుర్గమప్రదేశంలో, విషమ ప్రదేశంలో, దుర్భిక్షప్రదేశంలో కూడా ప్రతిష్ఠితుడవుతాడు. అనగా ఆశ్రయం పొందుతాడు. ఇక్కడ ప్రతిష్ఠఏది? అంటే! నేత్రమే ఇక్కడ ప్రతిష్ఠ అని చెప్పబడింది. ఈ నేత్రం వల్లనే మానవుడు అన్ని రకాల ప్రదేశాలలో ప్రతిష్ఠితుడవుతున్నాడు. ఈవిధంగా ప్రతిష్ఠా గుణం కలిగిన నేత్రాన్ని ఉపాసించేవాడు అన్నిలోకాల్లో అన్నిరకాల ప్రదేశాల్లో మంచి ఆశ్రయాన్ని పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ యో హ వై సంపదం వేద సగ్ం హస్తై పద్యతే యం కామం కామయతే శ్రోత్రం వై సమ్మత్ శ్రోత్రే హిమే సర్వే వేదా అభిసమ్మన్నాః సగ్ం హస్తై పద్యతే యం కామం కామయతే య ఏవం వేద (4)

ఎవడు సంపద గురించి తెలుసుకుంటాడో అతడు ఎలాంటి భోగాలు కావాలనుకుంటే అలాంటి భోగాలు పొందుతాడు. సంపద ఏది అంటే? శ్రోత్రమే (చెవి) సంపద. ఎందుకంటే ఈ శ్రోత్రం ద్వారానే సకల వేదాలూ చక్కగానిష్పన్న మౌతున్నాయి. ఈవిధంగా శ్రోత్రేంద్రియమే సంపద అని తెలుసుకుని ఉపాసించేవాడు కోరిన కోరికలు పొందుతాడు.

మం.శ్లో॥ యో హ వా ఆయతనం వేదాయతనగ్ం స్వానాం భవత్యాయతనం జనానాం మనో వా ఆయతనమాయతనగ్ం స్వానాం భవత్యాయతనం జనానాం య ఏవం వేద (5)

ఎవడు ఆశ్రయాన్ని అనగా ఆయతనాన్ని గురించి తెలుసుకుంటాడో అతడు సకల జనులకీ తానే ఆశ్రయమౌతున్నాడు. ఇక్కడ మనస్సే ఆయతనం. ఈ మనస్సు సంకల్పాన్ని అనుసరించే ఇంద్రియాలన్నీ ఆయాపనుల్ని చేస్తాయి. ఈవిషయం తెలుసుకుని సర్వాశ్రయమైన మనసుని ఉపాసించినవాడు స్వజనులకీ ఇతరులకీ ఆశ్రయుడవుతాడు.

మం.శ్లో॥ యో హ వై ప్రజాపతిం వేద ప్రజాయతే హ ప్రజాయా పశుభిరేతో వై ప్రజాపతిః ప్రజాయతే హ ప్రజయా పశుభిర్య ఏవంవేద (6)

ఎవడు ప్రజాపతిని గురించి తెలుసుకుంటాడో అతడు మంచి సంతానంతో, పశుసంపదతో తులతూగుతాడు. ఇక్కడ ప్రజాపతి ఎవరంటే రేతస్సు. ఈ రేతస్సు

(వీర్యం) వల్లనే ప్రజలు జన్మిస్తున్నారు. ఈవిధంగా ప్రజాపతిని గురించి తెలుసుకుని ఉపాసంచేవాడు సంతానం పశుసంపద కలవాడౌతాడు.

మం.శ్లో॥ తే హేమే ప్రాణా అహగ్ం శ్రేయసే వివదమానా బ్రహ్మ జగ్ను స్తద్ధో
చుః కోనో వసిష్ఠ ఇతి తగ్ం హోవాచ యస్మిన్ వ ఉత్కాంత ఇదగ్ం శరీరం పాపీ
యోమన్యతే స వో వసిష్ఠ ఇతి (7)

ఒకనాడు వాగాది ఇంద్రియాలన్నీ నేను గొప్పంటే కాదు నేనే గొప్పని పరస్పరం వాదించుకుని ప్రజాపతి దగ్గరకి వెళ్ళాయి. ఆయనతో ‘స్వామీ! మాలో ఎవరు గొప్పవారు’ ? అని అడిగాయి. అప్పుడు బ్రహ్మ వారితో “మీలో ఎవరు శరీరంలోంచి బైటికివెళ్ళిపోతే ఆ శరీరం పాపభూయిష్టమైందిగా లోకం భావిస్తుందో అతడే మీలో వున్న వసిష్ఠుడు. అని చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ వాగ్ధోచ్చక్రామ సా సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథ మశకత
మద్యతే జీవితు మితి తే హోచుర్యథా కలా అవదన్తో వాచా ప్రాణంతః ప్రాణేన పశ్యంత
శ్చక్షుషా శృణ్వంతః శ్రోత్రేణ విద్వాగ్ం సో మనసా ప్రజాయమానా రేతసైవ మజీవిష్యేతి
ప్రవివేశ హ వాక్ (8)

ప్రజాపతి మాటలు విని ముందు వాక్కు శరీరం నుంచి బైటికి వెళ్ళిపోయింది. ఒక సంవత్సరం తరువాత అది తిరిగి వచ్చి మిగిలిన ఇంద్రియాలతో ఇలా అంది. నేను లేకుండా మీరంతా ఇంతకాలం ఎలా జీవించివున్నారు? అని అడిగింది. అప్పుడా ఇంద్రియాలు వాక్కుతో తిరిగి ఇలా అన్నాయి. “లోకంలో మాటలురాని మూగవాడు ప్రాణంద్వారా జీవిస్తూ కళ్ళతో చూస్తూ, చెవులతో వింటూ, మనసుతో తన కార్యకలాపాలు చేస్తున్నాడు, తన వీర్యంతో సంతానాన్ని కంటున్నాడు. కనుక నీవు లేనప్పటికీ శరీరం తన పనులు తాను చేస్తూనే వున్నది” అని అనగానే మరేమీ మాట్లాడకుండా వాక్కు శరీరంలోకి ప్రవేశించింది.

మం.శ్లో॥ చక్షుర్ధోచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథ మశకత
మద్యతే జీవితు మితి తే హోచుర్యథా అన్ధా అపశ్యంత శ్చక్షుషా ప్రాణ న్తః ప్రాణేన వదన్తో
వాచా శృణ్వంతః శ్రోత్రేణ విద్వాగ్ంసో మనసా ప్రజాయమానా రేత సై వ మజీవిష్యేతి
ప్రవివేశ హ చక్షుః (9)

తరువాత శరీరం నుంచి చక్షురింద్రియం (కన్ను) బైటికి వెళ్ళిపోయి ఒక సంవత్సరం తరువాత తిరిగి వచ్చింది. మిగిలిన ఇంద్రియాలతో “నేను లేకుండా మీరంతా ఇంతకాలం ఎలా జీవించారు?” అని అడిగింది. అందుకా ఇంద్రియాలు చక్షువుతో” లోకంలో మనిషి కళ్ళు లేకపోయినప్పటికీ మిగిలిన అన్ని ఇంద్రియాలతో తన జీవితాన్ని కొనసాగిస్తూనే వున్నాడు. కనుక మేమంతా నీవు లేనప్పటికీ జీవించేవున్నాం” అని బదులిచ్చాయి. వాటి మాటలు విన్న చక్షురింద్రియం మరేమీ మాట్లాడకుండా శరీరంలోకి తిరిగి ప్రవేశించింది.

మం.శ్లో॥ శ్రోత్రగ్ం హోచ్ఛక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యేవాచ కథమశకత మద్యతే జీవతు మితి తేహోచు ర్యథా బధిరా అశృణ్వంతః శ్రోత్రేణ ప్రాణంతః ప్రాణేన వదంతో వాచా పశ్యంతశ్చక్షుషా విద్వాగ్ంసో మనసా ప్రజాయమానా రేతసైవ మజీవిష్యేతి ప్రవివేశ హ శ్రోత్రం (10)

కన్ను తరువాత శరీరం నుంచి శ్రోత్రేంద్రియం (చెవి ఒక సంవత్సరం బైటికి వెళ్ళిపోయింది. తిరిగి వచ్చి శరీరంలో వున్న ఇంద్రియాలతో “ నేను లేకుండా మీరంతా ఎలా జీవించివున్నారు? అని అడిగింది. ఇంద్రియాలన్నీ శ్రోత్రంతో” లోకంలో చెవిటివాడు వినలేకపోయినప్పటికీ మిగిలిన అన్నిరకాల కార్యకలాపాలూ కొనసాగిస్తూ జీవించేవున్నాడు. అందుకే మేమూ జీవించేవున్నాము” అని సమాధానమిచ్చాయి. ఈ మాటలు విని శ్రోత్రేంద్రియం మరేమీ అడగకుండా మౌనంగా తిరిగి శరీరంలోకి ప్రవేశించింది.

మం.శ్లో॥ మనో హోచ్ఛక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యేవాచ కథ మశకత మద్యతే జీవతుమితి తేహోచుర్యథా ముగ్ధా అవిద్వాగ్ంసో మనసా ప్రాణంతః ప్రాణేన వదంతో వాచా పశ్యంతశ్చక్షుషా శృణ్వంతః శ్రోత్రేణ ప్రజాయమానా రేత సైవ మజీవిష్యేతి ప్రవివేశ హ మనః (11)

తరువాత మనస్సు శరీరం లోంచి బైటికి వెళ్ళిపోయింది. అది తిరిగి ఒక సంవత్సరం తరువాత తిరిగి వచ్చి శరీరంలో వున్న ఇంద్రియాలతో ఇలా అన్నది “నేను లేకుండా మీరు ఎలా జీవించి ఉన్నారు?” అని. దానికా ఇంద్రియాలు మనసుతో “లోకంలో మూర్ఖుడైనవాడు మనసుతో సరైన సంకల్పాలు చేయలేక

పోయినప్పటికీ మిగిలిన అన్నిరకాల పనులూ చేస్తూ జీవిస్తున్నాడు. అలాగే మేమూ జీవించివున్నాం” అని బదులిచ్చాయి. ఆ మాటలు విన్న మనస్సు మరేమీ మాట్లాడకుండా తిరిగి శరీరంలోకి ప్రవేశించింది.

మం.శ్లో॥ రేతో హోఽచ్చక్రామ తత్సంవత్సరం ప్రోష్యాగత్యోవాచ కథ మశకత మద్యతే జీవితమితి తే హోఽచుర్యథా క్లీబా అ ప్రజాయమానా రేతసో ప్రాణంతః ప్రాణేన వదంతో వాచా పశ్యంతశ్చక్షుషా శృణ్వంతః శ్రోత్రేణ విద్వాగ్ంసో మనసైవ మజీవిష్యేతి ప్రవివేశ హ రేతః (12)

మనస్సు తరువాత రేతస్సు(వీర్యం) శరీరం నుంచి బైటికి వెళ్ళిపోయింది. తిరిగి ఒక సంవత్సరం తరువాత వెనక్కి వచ్చి శరీరంలోని ఇంద్రియాలతో “నేను లేకుండా మీరంతా ఎలా జీవించి ఉండగలిగారు” అని అడిగింది. అందుకా ఇంద్రియాలు రేతస్సుతో “ఒక నపుంసకుడు తనలో వీర్యలోపం వల్ల సంతానాన్ని కనలేకపోయినప్పటికీ అతడు అన్నిరకాల పనులూ చేస్తూ ఎలా జీవిస్తున్నాడో అలాగే మేమూ అతడితోనే జీవిస్తూ వున్నాం” అని సమాధానం చెప్పాయి. ఈ మాటలు విని రేతస్సు మారు మాట్లాడకుండా తిరిగి శరీరంలోకి ప్రవేశించింది.

మం.శ్లో॥ అథ హ ప్రాణ ఉత్తమిష్యన్యథా మహాసు హయః సైన్ధవః పద్వీశ శంకూ న్సంబృహే దేవగ్ం హైవేమాన్ ప్రాణా స్సంబబర్హతే హోఽచుర్క్వా భగవ ఉత్తమీర్ష వై శక్త్యామ స్త్వద్య తే జీవిత మితి తసోఽమే బలిం కురుతేతి తథేతి (13)

ఈ ఇంద్రియాలన్నీ తరువాత ప్రాణం శరీరం నుంచి బైటికి వెళ్ళటానికి సిద్ధమయ్యింది. వెంటనే ఆ శరీరంలో వున్న వాగాది ఇంద్రియాలన్నీ తమ తమ స్థానాల నుంచి కదలటం ప్రారంభించాయి. సింధుదేశానికి చెందిన ఉత్తమ అశ్వం తనని కట్టివేసిన కొయ్యని గట్టిగా పెకలించుకున్న విధంగా మిగిలిన ఇంద్రియాలన్నీ తమ తమ స్థానాలనుంచి చలించిపోయాయి. అప్పుడవన్నీ భయంతో “ఓ ప్రాణేంద్రియమా! నీవు ఈ శరీరం నుంచి బైటికి పోవద్దు. నీవు లేకపోతే మేమెవరం జీవించలేము” అని ప్రార్థించాయి. అప్పుడు ప్రాణం వారితో మీరంతానా గొప్పతనం తెలుసుకున్నారు కదా! ఇక నుంచీ నన్ను గౌరవించి పూజించండి” అని అన్నది. అందుకు అన్ని ఇంద్రియాలూ ఆనందంగా అంగీకరించాయి.

మం.శ్లో॥ సా హ వాగువాచ యద్వా అహం వసిష్ఠాస్మి త్వం తద్వసిష్ఠోఽ సీతి
యద్వా అహం ప్రతిష్ఠాస్మి త్వం తత్ ప్రతిష్ఠోఽ సీతి చక్షుర్వద్వా అహగ్ం సమ్పదస్మిత్వం
తత్సమ్పదసీతి శ్రోత్రం యద్వా అహమాయతనమస్మి త్వం తదాయతనమసీతి మనో
యద్వా అహం ప్రజాతి రస్మిత్వం తత్ ప్రజాతి రసీతి రేత స్తస్యో మే కిమన్నం కిం మే
వాస ఇతి యదిదం కించాశ్వభ్య ఆ క్రిమిభ్య ఆకీట పతంగేభ్య స్తత్తేఽ న్న మాపో వాస
ఇతి న హ వా అస్యానన్నం జగ్ధం భవతి నా నన్నం ప్రతిగృహీతం య ఏవమే తదన
స్యాన్నం వేద తద్విద్వాగ్ంసః శ్రోత్రియా అశిష్యంత ఆచామన్త్య శిత్వా చా మన్త్యేత మేవ
తదనమనగ్ం కుర్వంతో మన్యంతే (14)

ప్రాణంతో మిగిలిన ఇంద్రియాలన్నీ ఒకటి తరువాత ఒకటి ఇలా
అన్నాయి. ముందుగా వాగింద్రియం “ప్రాణమా! నాకున్న వసిష్ఠత్వగుణం నీదే!
నీవు లేకపోతే నాకీ గుణంలేదు ” అన్నది. తరువాత నేత్రేంద్రియం “ప్రాణదైవమా
నాకున్న ప్రతిష్ఠ అనే గుణం నీదే! నీవే గనుక లేకపోతే నాకీ ప్రతిష్ఠ గుణమే
వుండదు” అని అన్నది. తరువాత శ్రోత్రం, రేతస్సు కూడా తమ తమ గుణాలన్నీ
ప్రాణం ద్వారానే తమలో ప్రతిష్ఠితమై వున్నాయని ప్రాణానికి విన్నవించాయి.
వారందరి మాటలు విన్న ప్రాణం “ఇంద్రియాల్లారా! మీరు చెప్పిన అన్ని
గుణాలతో వున్ననాకు అన్నం ఏది? అని అడిగింది. అప్పుడా ఇంద్రియాలన్నీ
“ప్రాణమా! ఈ లోకంలో వున్న పశుపక్ష్యాది సమస్త ప్రాణులూ నీకు అన్నమే!
అలాగే లోకంలో వున్న నీరంతా నీకు వస్త్రమే” అని చెప్పాయి. ఈవిధంగా
ప్రాణానికి చెందిన అన్న వస్త్రాలగురించి తెలుసుకున్నవాడికి తినకూడనిది
తినాల్సిన అవసరం కలగదు. లోకంలో విప్రులు భోజనం చేసేడప్పుడు, భోజనం
చేసిన తరువాత ఆచమనం చేస్తారు. ఎందుకంటే! ఆ ఆచమన జలాన్ని ప్రాణానికి
వస్త్రంగా భావిస్తారు కనుక.

అష్టమాధ్యాయః - ద్వితీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ శ్వేత కేతుర్హవా ఆరుణేయః పంచాలానాం పరిషద మాజగామ స
ఆజగామ జై బలిం ప్రవాహణం పరిచారయమాణం త ముదీక్ష్యాభ్యువాద కుమారా 3
ఇతి స భో 3 ఇతి ప్రతి శుక్రావాను శిష్టోఽ న్వసి పిత్రేత్యోమితి హోవాచ (1)

ఒకనాడు అరుణి మహర్షి కుమారుడైన 'శ్వేతకేతుడు' పాంచాలుర సభకి వచ్చాడు. ఆ సభలో ఆసీనుడై వున్న ప్రవాహణుడనే 'రాజు దగ్గరకి వెళ్ళాడు. ఆరాజు జీవులడి పుత్రుడు. ఆసమయంలో ప్రవాహణుడు సేవకుల చేత సేవించబడుతూ వున్నాడు. ఆరాజుకి, శ్వేతకేతుడు పండితుడనే గర్వంతో వున్నవాడని తెలుసు. అందుకే తన దగ్గరకి వస్తున్న శ్వేతకేతుణ్ణి చూసి కుమారా! కుమారా! అని మూడు సార్లు పిలిచాడు. అప్పుడు శ్వేతకేతుడు కూడా ఓ రాజా! ఓరాజా! ఓరాజా! అనితిరిగి బదులిచ్చాడు. రాజు-“కుమారా! నీతండ్రి ఆజ్ఞాపిస్తే ఇలా వచ్చావా? అని అడిగాడు. శ్వేత 'అవును' అని సమాధానమిచ్చాడు.

మం.శ్లో॥ వేత్త యథేమాః ప్రజాః ప్రయత్యో విప్రతి పద్యంతా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్తో యథేమం లోకం పునరాపద్యంతా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్తోయతా ౨ సౌ లోక ఏవం బహుభిః పునః పునః ప్రయద్భిర్న సమ్సూర్యతా 3 ఇతి నేతి హోవాచ వేత్తో యతిథ్యా మాహుత్యాగ్ం హుతాయామాపః పురుషవాచో భూత్వా సముత్థాయ వదన్తి 3 ఇతి నేతి హైవోవాచ వేత్తో దేవయానస్య వా పథః ప్రతిపదం పితృయాణస్య వా యత్ కృత్వా దేవయానం వా పన్థానం ప్రతిపద్యన్తే పితృయాణం వాపి హిన ఋషేర్వచః శ్రుతం ద్వే సృతీ అశృణవం పితౄణామహం దేవానాముత మర్త్యానాంతాభ్యా మిదం విశ్వమేజత్స మేతి యదంతరా పితరం మాతరం చేతి నాహామత ఏకంచ న వేదేతి హోవాచ (2)

ప్రవాహణ మహారాజు శ్వేతకేతుణ్ణి అయిదు ప్రశ్నలు అడుగుతున్నాడు. శ్వేతకేతుడా! ఈ మానవులందరూ మరణించిన తరువాత ఏఏ మార్గాల్లో వెళుతున్నారో నీకు తెలుసా? 1. శ్వేత-నాకు తెలియదు 2. మరణించిన వారు తిరిగి ఈ లోకానికి ఎలా వస్తున్నారో తెలుసా? శ్వేత - తెలియదు 3. ఎంతోమంది మరణించి వెళుతున్నప్పటికీ ఆలోకం (మరణించినవారు వెళ్ళే లోకం) ఎందుకు పూర్తిగా నిండిపోవటం లేదో తెలుసా? శ్వేత - తెలియదు 4. ఎన్ని ఆహుతులతో హోమం చేస్తే జలాలు (నీళ్ళు) పురుషాకారాన్ని ధరించి మాట్లడగలుగుతాయో అదైనా తెలుసా? శ్వేత - తెలియదు 5. శ్వేత కేతూ! మానవులు పితృలోకానికి, దేవలోకానికి చేరటానికి ఏవిధమైన కర్మలు చేయాలో తెలుసా? శ్వేత - నాకు తెలియదు ప్రభూ! ప్రవాహణుడు-శ్వేతకేతూ దేవలోకానికి పితృలోకానికి వెళ్ళే

మార్గాలు రెండువున్నాయని, అవే ఉత్తరాయణ-దక్షిణాయన మార్గాలని, మనుషులు ఈ మార్గాల ద్వారానే పై తెలిపిన లోకాలకి వెళుతున్నారని, ఈ రెండు మార్గాలనీ తల్లి తండ్రులంటారని, అవి భూలోకానికీ ద్యులోకానికీ మధ్య వుంటాయని నీకు తెలుసా? శ్వేత - ప్రభూ మీరడిగినవి ఏవీ నాకు తెలియవు అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ అధైనం వసత్యోపమస్త్రయాఞ్చక్రే నాద్యత్య వసతిం కుమారః ప్రదుద్రావ స ఆజగామ పితరం తగ్ం హోవాచేతి వావ కిల నో భవాన్ పురానుశిష్టా నవో చ దితి కథగ్ం సుమేధ ఇతి పఞ్చమా ప్రశ్నా న్రాజన్యబన్ధు రప్రాక్షీ తతో నైకఞ్చన వేదేతి కతమేత ఇతీమ ఇతి హ ప్రతీకా న్యుదాజహార (3)

అప్పుడు ప్రవాహణుడు ఎంతో వినయంతో శ్వేతకేతుడికి అర్ఘ్య పాద్యాలు సమర్పించి తన దగ్గర వుండమని ఆహ్వానించాడు. అయితే అవమాన భారంతో అక్కడ వుండలేక శ్వేతకేతుడు తిరిగి తన తండ్రి దగ్గరకి వెళ్ళిపోయాడు. అక్కడ ఆయనతో “తండ్రి! నేను నేను అన్ని విద్యల్లో పరిపూర్ణత సాధించానని చెప్పారు కదా! ఇది నిజమేనా! ఎందుకంటే నేను ప్రవాహణమహారాజు దగ్గరకి వెళ్ళాను. ఆయన నన్ను అయిదు ప్రశ్నలు అడిగాడు, వాటిలో ఒక్కదానికి కూడా నేను సమాధానం చెప్పలేకపోయాను. నాకెంతో అవమానంగా వుంది” అన్నాడు. ఆరుణిమహర్షి అతన్ని అనునయించి “కుమారా! ప్రవాహణుడు అడిగిన ప్రశ్నలు ఏవోచెప్పు” అనగా, శ్వేతకేతుడు ఆయన అడిగిన ప్రశ్నల్ని తండ్రికి చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ తథా న స్త్వం తాత జానీథాః యథా యదహం కించన వేద సర్వమహం త త్తుభ్య మవోచం పైహి తు తత్ర ప్రతీత్య బ్రహ్మచర్యం వత్స్వావ ఇతి భవానేవగచ్ఛ త్వితి స ఆజగామ గౌతమో యత్ర ప్రవాహణస్య జైబలేరాసతస్యా ఆసనమాహృత్యోదక మాహారయాఞ్చకారాథ హస్తాఅర్ఘ్యం చకార తగ్ం హోవాచ వరం భగవతే గౌతమాయ దద్మఇతి (4)

శ్వేతకేతు చెప్పిన ప్రశ్నలు విని ఆరుణి ఎంతో ఆశ్చర్యపోయాడు. కుమారుడితో “నాయనా! నాకు తెలిసిందంతా నీకు బోధించాను. ఆ రాజు అడిగిన ప్రశ్నలకి సమాధానం నాకు కూడా తెలియదు పద ఇద్దరం కలిసి ఆయన దగ్గరికెళ్ళి సమాధానం తెలుసుకుందాం” అని అన్నాడు. అప్పుడు శ్వేతకేతుడు

తండ్రీ నాకాయన ముఖం చూడటానికి కూడా మనస్కరించటం లేదు నేను రాలేను మీరే వెళ్ళండి అని చెప్పాడు. పుత్రుణ్ణి రమ్మని బలవంతపెట్టక ఆరుణిముని తానొక్కడే ప్రవాహణుడి రాజ్యానికి వెళ్ళాడు. తన సభకు విచ్చేసిన ఆరుణి మునికి తగిన అతిథి సత్కారాలు జరిపి, మహర్షీ! మీరాక మాకుఎంతో సంతోషాన్ని కలిగించింది. మీకు బహుమానంగా మీరేదికోరితే అది సమర్పిస్తాను” అని అన్నాడు ప్రవాహణుడు.

**మం.శ్లో॥ స హోవాచ ప్రతిజ్ఞాతో మ ఏష వరో యాం తు
కుమార స్యాన్తేవాచమ భాషథాస్తామేవ బ్రూహీతి (5)**

“ఓ ప్రవాహణా! నీవు నాకు వరమిస్తానన్నావు సంతోషం. అయితే నాకుమారుడు శ్వేతకేతుణ్ణి నీవు అయిదు ప్రశ్నలు వేసావు కదా! వాటికి సమాధానం చెప్పు ఇదే నేను కోరే వరం” అని అన్నాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ దై వేషు వైగౌతమో తద్వరేషు మానుషాణాం బ్రూహీతి (6)

ప్రవాహణుడు-“ఆ రుణీమునీ! నీవు కోరిన వరం దేవతలకి సంబంధించింది. దయచేసి మానవులకి సంబంధించిన వరం కోరుకోండి” అని అన్నాడు.

**మం.శ్లో॥ స హోవాచ విజ్ఞాయతేహస్తి హిరణ్యస్యాపా త్తం గో అశ్వానాం
దాసీనాం ప్రవారాణాం పరిధానస్య మా నో భవాన్ బహో రన న్తస్యా పర్య న్తస్యా
భ్యవదాన్యోఽ భూదితి సవై గౌతమ తీర్థే నేచ్ఛా సా ఇత్యుపైమ్యహం భవంత మితి వాచా
హ స్త వై పూర్వ ఉపయన్తి సహోపాయన కీర్త్యవాస (7)**

ప్రవాహణుడి మాటలు విన్న ఆరుణి “మహారాజా! మానవులకి కావలసిన, బంగారం, గోవులు, అశ్వాలు, ధన, ధాన్యాలు, పరివారం, వస్త్రాలు ఇవన్నీ నా దగ్గర వున్నాయి. తమరు ఎంతో మందికి ఎన్నో రకాలుగా దాన ధర్మాలు చేస్తున్నారు. అలాగే నాకు కూడా దానం చేయండి. దయచేసి నేను కోరిన కోరికని సఫలం చేయండి” అని ప్రార్థించాడు. ప్రవాహణుడు. ఆరుణిమునీ! తమరు శాస్త్ర పద్ధతిలో ఆవిద్యను తెలుసుకోవాలని భావిస్తున్నారా? ఆరుణి - అవును మహారాజా అలాగే కావాలి. నేను మీకు శిష్యురికం చేస్తాను. ఇంతకు ముందు కూడా ఆపత్కాలంలో బ్రాహ్మణులు రాజుల దగ్గర శిష్యురికం చేసారు

కనుక నేను కూడా అదేమార్గంలో మీనుంచి విద్యని గ్రహిస్తాను” అని చెప్పి తన విధేయతని ప్రకటించాడు.

మం.శ్లో॥ స హోవాచ తథా న స్త్వం గౌతమ మాపరాధా స్తవ చ పితామహా
యథేయం విద్యేతః పూర్వం న కస్మిగ్ంశ్చన బ్రాహ్మణ ఉవాస తాం త్వహం తుభ్యం వక్ష్యామి
కో హిత్యైవం బ్రువ న్త మర్హతి ప్రత్యాఖ్యాతుమితి (8)

ఆరుణి ముని పడుతున్న ఆవేదన గ్రహించిన ప్రవాహణుడు ఆయనతో “మహామునీ! మీతండ్రి గారు, మాతండ్రిగారు అపరాధాల్ని గ్రహించకుండా ఉన్నట్టే తమరు కూడా నాలో వున్న ఎలాంటి అపరాధాన్ని లెక్కచేయకండి. నేనీ పంచాగ్ని విద్యని (అయిదు ప్రశ్నలు సమాధానాలు) ఇంతకుముందు ఏ బ్రాహ్మణుడికీ బోధించలేదు. ఇది ఇప్పటిదాకా కేవలం క్షత్రియ విద్యగానే పరంపరగా వచ్చింది. ఇప్పుడు నీవు శిష్యుడిగా వుండి ఈ విద్యని బోధించమని కోరుతున్నావు. నీ కోరికని తిరస్కరించటం భావ్యం కాదు కనుక నీకీ విద్యని బోధిస్తాను” అని హామీ ఇచ్చాడు.

మం.శ్లో॥ అసౌ వై లోకోగ్ని ర్గౌతమ తస్యాదిత్య ఏవ సమిద్రశ్యయో
ధూమో హరల్చిల్లిశో ఙ్గారా అవా న్తరదిశో విస్ఫులిఙ్గాస్తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నౌ దేవాత్మధ్ధాం
జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై సోమో రాజా సమ్భవతి (9)

ఓ మహామునీ! ఈ ద్యులోకమే అగ్ని, ఆ అగ్నికి సూర్యుడే ఇంద్రుడు. ఆ సూర్యుడి నుంచి వచ్చే కిరణాలే అగ్ని నుంచి వెలువడే ధూమం. పగటికాంతే ఆ అగ్నికి జ్వాలలు. చుట్టూవున్న దిక్కులే అగ్నిలోవున్న నిప్పులు నాలుగు మూలలా ఉన్న ఈశాన్యాది దిక్కులే నిప్పురవ్వలు. ఇలాంటి ద్యులోకమనే అగ్నిలో శ్రద్ధ అనే ఉదకం (జలం)తో దేవతలందరూ హోమం చేస్తున్నారు. అలా వారు హోమం చేస్తూ ఆహుతుల్ని సమర్పించటం వల్ల అందులోంచి రాజైన చంద్రుడు ఆవిర్భవిస్తున్నాడు.

మం.శ్లో॥ పర్జన్యోవా అగ్నిర్గౌతమ తస్య సంవత్సర ఏవ సమిద బ్రాణి ధూమో
విద్యదల్చిరశని రఙ్గారా ప్రోదునయో విస్ఫులిఙ్గా స్తస్మిన్నే తస్మిన్నగ్నౌ దేవాసోమగ్ం
రాజానం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై వృష్టి స్సమ్భవతి (10)

మహర్షీ! పర్జన్యదే అగ్ని. ఈ పర్జన్యాగ్నికి సంవత్సరం అనేది ఇంద్రుని. మేఘాలే ఆ అగ్నికి పొగ, మెరుపే, జ్వాల, ఇంద్రుని పిడుగులే ఆ అగ్నినుంచి వెలువడే నిప్పుకణాలు, మేఘాల గర్జనలే నిప్పురవ్వలు. ఇలాంటి పర్జన్యాగ్నిలో దేవతలు చంద్రుణ్ణి (సోమరాజుని) హోమం చేస్తారు. ఇలా వారు హోమం చేయటం వల్లనే వర్షాలు కురుస్తున్నాయి.

మం.శ్లో॥ అయం వై లోకోఽగ్నిర్గౌతమ తస్య పృథివ్యేవ సమిదగ్నిర్ధూమో రాత్రిరర్చి శ్చన్దమా అంగారా నక్షత్రాణి విస్ఫులింగా స్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవా వృష్టిం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యా అన్నగ్ం సమ్భవతి (11)

మహామునీ సముద్రాలలో పర్వతాలతో నిండిన ఈ లోకం మొత్తం అగ్ని స్వరూపమే. అలాంటి అగ్నికి భూమి ఇంద్రుని. భూమిలో వున్న అగ్ని దానికి ధూమం. రాత్రి అనేది ఆ అగ్నికి జ్వాల, చంద్రుడు అగ్నిలో వుండే నిప్పుకణం, నక్షత్రాలు నిప్పురవ్వలు. ఈవిధంగా వున్నలోకాగ్నిలో దేవతలు వర్షాన్ని హోమం చేస్తున్నారు. అలావారు వర్షాహుతుల్ని సమర్పించటం వల్ల అన్నం పుడుతోంది.

మం.శ్లో॥ పురుషోవా అగ్నిర్గౌతమ తస్య వ్యాత్రమేవ సమిత్రాణో ధూమో వాగర్చిశ్చక్షురంగారా శ్రోత్రం విస్ఫులింగా స్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవా అన్నం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై రేత స్సమ్భవతి (12)

మహర్షీ! పురుషుడే అగ్ని, ఆ పురుషుడు తెరిచి వుంచిన నోరే ఆ అగ్నికి ఇంద్రుని. పురుషుడిలో వున్న ప్రాణమే అగ్నికి ధూమం. అతడి వాక్కే జ్వాల, అతడి కళ్ళే అగ్నిలోని నిప్పుకణికలు, అతడిచెవులే నిప్పురవ్వలు. అలాంటి మానుషాగ్నిలో దేవతలు అన్నాన్ని హోమం చేస్తున్నారు. అలా చేయటం వల్ల ఆ అన్నం నుంచి రేతస్సు (వీర్యం) పుడుతోంది.

మం.శ్లో॥ యోసావా అగ్నిర్గౌతమ తస్యా ఉపస్థ ఏవ సమిలోమాని ధూమో యోనిరర్చి ర్యద న్తః కరోతి తే జ్ఞారా అభినన్దా విస్ఫులింగా స్తస్మిన్నేతస్మిన్నగ్నౌ దేవా రేతో జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై పురుష స్సమ్భవతి స జీవతి యావజ్జీవత్యథ యదా మ్రియతే(13)

మహామునీ! ఇక్కడ స్త్రీ కూడా అగ్ని స్వరూపమే. ఆమె మర్మాంగమే దానికి ఇంద్రుని. ఆమె శరీరం మీదున్న వెంట్రుకలే ఆ అగ్నికి ధూమం.

ఆమె యోని అగ్నిలోంచి వచ్చేజ్వాల, మైధున వ్యాపారం, అగ్నిలోని నిప్పుకణాలు, మైధునం ద్వారా కలిగే ఆనందలేశమే (కొంచెం ఆనందమే)నిప్పురవ్వలు. అలాంటి స్త్రీ రూప అగ్నిలో దేవతలు వీర్యాన్ని హోమం చేస్తున్నారు. ఇలా చేయటం వల్ల వీర్యం నుంచి పురుషుడు ఆవిర్భవిస్తున్నాడు.

మం.శ్లో॥ అథైవ మగ్నయే హరన్తి తస్యాగ్ని రేవాగ్నిర్భవతి సమిత్యమి ద్ధామో ధూమోఽర్చిరర్చి రంగారా అంగారా విస్ఫులింగా విస్ఫులింగా స్తస్మి న్నేతస్మి న్నగ్నో దేవాః పురుషం జుహ్వతి తస్యా ఆహుత్యై పురుషో భాస్వరవర్ణ స్సమ్భవతి (14)

మహర్షీ! ఈ పురుషుడు మరణించిన తరువాత ఋత్విక్కులు అతన్ని దహనం చేయటానికి అడవికి తీసుకుపోతారు. అతన్నిఆహుతి చేసేడప్పుడు వెలిగించే అగ్ని కల్పితాగ్ని కాదు. లౌకికాగ్ని ఇలాంటి అగ్నికి సాధారణంగా మనం ఉపయోగించే కట్టెలే ఇంధనం, మాములుగా అగ్ని నుంచి వచ్చే పొగే పొగ, జ్వాలలే జ్వాలలు, నిప్పు కణాలే నిప్పు కణాలు, అలాగే లౌకికాగ్ని నుంచి లేచే నిప్పురవ్వలే నిప్పురవ్వలు అలాంటి ఈ లౌకికాగ్నిలో దేవతలు పురుషుణ్ణి దహనం చేస్తున్నారు. ఇలా దహనం చేయటం వల్ల ఆ పురుషుడు మరింత తేజోవంతుడవుతాడు. ఎందుకంటే? అతడు గర్భాదానం నుంచి మరణం వరకూ అన్ని సంస్కారాలూ పొందివున్నాడు కనుక.

మం.శ్లో॥ తే య ఏవ మేతద్విదుః యే చామీ అరణ్యే శ్రద్ధాగ్ం సత్యముపాసతే తేఽర్చిరభి సమ్భవన్తి అర్చిషోహరహ్నా ఆపూర్వ మాణపక్ష మా పూర్వమాణ పక్షాద్యాన్ షణ్మాసానుదజ్జాదిత్య ఏతి మాసేభ్యో దేవలోకం దేవలోకా దాదిత్య మాదిత్యా ద్వైద్యుతం తాన్వైద్యుతా త్పురుషో మానస ఏత్య బ్రహ్మలోకాన్గమయతి తేషు బ్రహ్మలోకేషు పరాః పరావతో వసన్తి తేషాం న పునరావృత్తిః (15)

మహర్షీ! ఇప్పటిదాకా నేను చెప్పిన ఈ విషయాలే పంచాగ్ని విద్య (1.ద్యులోకాగ్ని, 2.పర్జన్యాగ్ని 3.లోకాగ్ని 4.పురుషాగ్ని 5.యోషాగ్ని) ఎంతో గొప్పదైన ఈ పంచాగ్ని విద్యని ఎవరైనా గృహస్థుడుగానీ, వానప్రస్థుడు గానీ, సన్న్యాసి గానీ, శ్రద్ధగా తెలుసుకునేవారు, అరణ్యంలో వుండి హిరణ్యగర్భుణ్ణి ఉపాసించేవారు. జ్యోతిరభిమానదేవతని పొందుతారు. ఈ జ్యోతిరభిమాన

దేవతవల్ల, అహ (పగటి) రభిమాన దేవతని, ఆ దేవత వల్ల శుక్ల పక్షదేవతని, ఆ శుక్ల పక్షదేవతనుంచి ఆరునెలల ఉత్తరాయణాభిమాన దేవతని, పొందుతారు. ఈ ఉత్తరాయణ దేవతనుంచే వారు దేవలోకాన్ని, దానిద్వారా సూర్యలోకాన్ని సూర్యలోకం ద్వారా విద్యుల్లోకాన్ని పొందుతారు. అలా విద్యుల్లోకాన్ని చేరిన వారిని బ్రహ్మమనస్సు నుంచి సృష్టించబడ్డ ఒక మహాపురుషుడు వచ్చి బ్రహ్మలోకానికి తీసుకుపోతాడు. అలా బ్రహ్మలోకాన్ని చేరిన వారు ఎన్నో సంవత్సరాలు అక్కడే స్థిరనివాసాన్ని పొందుతారు. అక్కడ చేరిన వారికి పునర్జన్మ వుండదు.

మం.శ్లో॥ అథ యే యజ్ఞేన దానేన తపసా లోకాఞ్జాయంతి తే ధూమ మభిసమ్భవంతి ధూమా ద్రాత్రిగ్ం రాత్రేరపక్షీయమాణ పక్ష మపక్షీయమాణ పక్షాధ్యాన్ షణ్తాసాన్ దక్షిణామాదిత్యపతి మాసేభ్యః పితృలోకం పితృలోకాచ్ఛన్తం తే చన్తం ప్రాప్యాన్నం భవంతి తాగ్ం స్తత్ర దేవా యథా సోమగ్ం రాజానమాప్యాయ స్వా పక్షీయస్వే త్యేవమేనాగ్ం స్తత్ర భక్షయంతి తేషాం యదాతత్పర్యవై త్యథేమ మేవా కాశమభి నిష్పద్యంతే ఆకాశాద్వాయుం వాయోర్వృష్టిం వృష్టేః పృథివీం తే పృథివీం ప్రాప్యాన్నం భవంతి తే పునః పురుషాగ్ం హూయంతే తతోయోషాగ్ం జాయంతే తే లోకాన్ ప్రత్యుత్థాయిన స్త ఏవ మేవానుపరివర్తంతే॥ థ య ఏతౌ పన్థానౌ న విదుస్తే కీటాః పతంగా యదిదం దన్తశూకమ్ (16)

మహర్షీ! ఇప్పుడు నేను చెప్పిన ఉపాసకులేకాక కేవలం నిత్యకర్మలు ఆచరిస్తూ అనగా యజ్ఞయాగాది క్రతువులు దానాలు, ధర్మాలు, తపస్సులు, స్వాధ్యాయాలు చేసేవారు కూడా లోకాల్ని జయిస్తారు (ఉత్తమలోకాల్ని పొందుతున్నారు) అలాంటివారు మరణించిన తరువాత ముందుగా ధూమదేవతని, దానితరువాత రాత్రి అభిమాన దేవతని, ఆ దేవతద్వారా కృష్ణపక్ష అభిమాన దేవతని పొందుతారు. ఈ కృష్ణపక్ష అభిమాన దేవతనుంచి, ఆరునెలలకాలం సూర్యుడు దక్షిణదిక్కుకు సాగే దక్షిణాయన కాలాన్ని పొందుతారు. ఈ దక్షిణాయన కాలం నుంచి వారు పితృలోకాన్ని దాన్నుంచి చంద్రలోకాన్ని చేరతారు. అక్కడ వారు 'అన్నం' రూపాన్ని పొందగా, ఋత్విక్కులు వారిని “ఆప్యాయస్వ - అపక్షీయస్వ” (నింపు-ఖాళీచేయి)అంటూ సోమరసాన్ని త్రాగినట్టుగా, ఆ అన్నాన్ని వారు భక్షిస్తారు. వారికర్మ క్షయమైపోగానే వారంతా ముందుగా ఆకాశాన్ని

దాని నుంచి వాయువుని, వాయువునుంచి వర్షాన్ని, ఆవర్షం నుంచి తిరిగి భూమిని చేరుకుంటారు. అలా భూమిని చేరుకున్న తరువాత ఆ కర్మలు చేసిన వాళ్ళు తిరిగి అన్నంగా మారుతున్నారు. ఆ తరువాత మళ్ళీ పురషాగ్నిలో (అన్నంగా) ఆహుతి చేయబడి యోషాగ్నిలో తిరిగి జన్మిస్తారు. ఇలా వారు మాటి మాటికీ జనన మరణ రూపంలో పరిభ్రమిస్తూ వుంటారు. ఇక పైన చెప్పిన జ్ఞాన - కర్మ మార్గాలు తెలియనివాళ్ళు కీటకాలుగా, దోమలుగా, పురుగులుగా నీచమైన జన్మలు పొందుతారు. (ఇది పునరావృత్తి గురించి ప్రహణుడు అడిగిన రెండో ప్రశ్నకి సమాధానం)

అష్టమాధ్యాయః - తృతీయం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ సయఃకామయేత మహాత్ ప్రాప్ను యా మిత్యుదగయన ఆపూర్వమాణ పక్షస్య పుణ్యా హేద్వాదశాహ ముపసద్వతీ భూత్వా ఔదుమ్బరే కగ్ంసే చమసే వా సర్వోషధం ఫలానీతి సంభృత్య పరిసమూహ్యా పరిలిప్యగ్ని ముపసమాధాయ పరిస్తీర్యావృతాజ్యగ్ం సగ్ంస్మత్య పుగ్ంసా నక్షత్రేణ మన్థగ్ం సన్నీయ జుహోతి, యావంతో దేవా స్వయిజాతవేద స్తిర్యఞ్ఛోఘ్నున్తి పురుషస్య కామాన్, తేభ్యోఽహం భాగధేయం జుహోమి తేమా తృప్తాస్సర్వైః కామై స్తర్పయన్తు స్వాహా, యా తిరశ్చీ నిపద్య తే హం విధరణీ ఇతి, తాం త్వాఘృతస్య ధారయా యజేసగ్ంరాధనీ మహగ్ం స్వాహా(1)

మహర్షీ! కర్మాధికారిగా వున్న గృహస్థుడు తాను గొప్ప వాడుకావాలను కుంటే ఉత్తరాయణం శుక్లపక్షంలో ఏదో ఒక పుణ్యతిథినాడు ప్రారంభించి పన్నెండురోజుల పాటు వరుసగా పయోవ్రతాన్ని (పాలు మాత్రమే ఆహారంగా తీసుకుని) ఆచరించాలి. మేడికర్ర లేక కంచుతో చేసిన పాత్రలో వివిధ రకాల ఓషధుల్ని వేసి పెరుగు, తేనె, వెన్నకూడా అందులో వేసి వాటిని బాగా నానబెట్టాలి. అలా నానిన ఆ ద్రవ్యాన్ని ఒక పుల్లతో కలిపి ముద్దలా చేయాలి. అలా తయారుచేసిన ముద్దనే 'మంథనం' అంటారు. ఇందులో చేర్చే ఓషధులు ఇవి వ్రీహి, యవలు, గోధుమలు వీటితో పాటు దొరికిన అన్ని రకాల పళ్ళనీ కలపాలి. ఇలా చేసిన మంథనాన్ని దగ్గర వుంచుకుని, అగ్ని వేదికని దర్భలతో ఊడ్చి, పేడనీళ్ళతో బాగా అలికి అగ్నిస్థాపన చెయ్యాలి. ఆ తరువాత అగ్నిచుట్టూ

దర్భల్ని పరచి గృహ్య సూత్రాలలో చెప్పిన ప్రకారం ఘృతాది సంస్కారాలు చేసి, హస్తలాంటి పురుషనక్షత్రాలతో వున్న మంచి రోజు, ముందుగా తయారుచేసుకున్న మంథనాన్ని ముందుంచుకుని ఆజ్యంతో ఈ విధంగా మంత్రాలు చెబుతూ హోమం చెయ్యాలి. ఓ అగ్నిదేవా! నీ అధీనంలో వుంటూ అక్రమ మార్గంలో ఆలోచించే పురుషుల కోరికలకి విఘ్నాలు కలిగించే దేవతల కోసం ఈ ఆజ్యభాగాన్ని హోమం చేస్తున్నాను. ఈ ఆజ్యాన్ని స్వీకరించిన ఆ దేవతలు తృప్తి పడి నా కోరికల్ని తీర్చుగాక! ఓ అగ్నిదేవా! నీ అధీనంలోనే వుంటూ కుటిల భావంతో, అంతా నా అధీనంలోనే వుంది అని భావిస్తూ వక్రబుద్ధి కలిగిన దేవత కోసం ఈ ఆజ్యాన్ని ఆహుతిగా సమర్పిస్తున్నాను. ఈ విధంగా మంత్రానికి చివర స్వాహా అని చెబుతూ ఆజ్యాహుతుల్ని సమర్పించాలి.

మం.శ్లో॥ జ్యేష్ఠాయ స్వాహా శ్రేష్ఠాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి ప్రాణాయ స్వాహా వసిష్ఠాయై సాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి వాచే స్వాహా ప్రతిష్ఠాయై స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి చుక్షుషే స్వాహా సమ్పదే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి శ్రోత్రాయ స్వాహా ఆయతనాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి మనసే స్వాహా ప్రజాత్యై స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి రేతసే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి (2)

మం.శ్లో॥ అగ్నయే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి సోమాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి భూ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి భువస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి సువాస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి భూర్భువస్సువ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి బ్రహ్మణే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి క్షత్రాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి భూతాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి భవిష్యతేస్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి విశ్వాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి సర్వాయ స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి ప్రజాపతయే స్వాహేత్యగ్నౌ హుత్వా మన్థే సగ్ం స్రవమవనయతి (3)

మం.శ్లో॥ అథైన మభిమృశతి భ్రమదసి జ్వలదసి పూర్ణమసి ప్రస్తబ్ధమస్యేక
సభమసి హిజ్జ్యత మసి హిజ్జీయమాణ మస్యుద్భీధమసి ఉద్భీయమానమసి శ్రావిత
మసి ప్రత్యాశ్రావిత మ స్యార్థే సన్ధీ ప్తమసి విభూరసి ప్రభూరస్యన్న మసి జ్యోతిరసి నిధన
మసి సంవర్గోఽసీతి (4)

తరువాత ఆజ్యం చల్లబడ్డ మంథనాన్ని 'భ్రమదసి' అనే మంత్రంతో
స్పృశించాలి. (ఇక్కడ ఈ మంథనం తన ప్రాణంతో ఏకీభావం చెందటం వల్ల
ఆ ద్రవ్యం సర్వాత్మకంగా అయ్యింది) ఈ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. ఓ మంథమా!
నీవు ప్రాణం రూపంలో సకల జీవుల శరీరాల్లో సంచరిస్తున్నావు. అలాగే అగ్ని
రూపాన్ని ధరించి అన్ని చోట్లా ప్రజ్వరిల్లుతున్నావు. బ్రహ్మ రూపంతో నీవు
పరిపూర్ణంగా కనిపిస్తున్నావు. ఆకాశంలో ఎలాంటి కదలికా లేకుండా స్థిరంగా
వున్నావు. 'హిం'కార స్వరూపానివి, ఉద్గీయమానానివి, (సామగానస్వరూపానివి)
శ్రావితానివి, ప్రత్యాశ్రావితానివి (అధ్వర్యుడు చదివేది), నీవే అలాగే మేఘాల్లో
ప్రకాశించే మెరుపువి, వివిధ రూపాల్ని ధరించే ఆ సర్వేశ్వరుడివీ నీవే. నీవే
అగ్నిరూపంలో వుండే జ్యోతివి. అలాగే కారణ రూపంలో అన్నిటినీ లయం
చేసేవాడివీ, సంవర్గస్వరూపుడివీ నీవే అవుతున్నావు.

మం.శ్లో॥ అథైన ముద్యచ్ఛ త్యామగ్ం స్యామగ్ం హి తే మహి స హి రాజే
శానేఽధిపతిః సమాగ్ం రాజేశానోఽధిపతిం కరోత్వితి (5)

ఈవిధంగా చదివి మంథనాన్ని తాకిన తరువాత 'అమంసి' 'అమంహి'
అనే మంత్రాలు చదువుతూ మంథన పాత్రనిపైకి ఎత్తాలి. ఈ మంత్రార్థం ఇలా
వుంటుంది. "ఓ మంథమా! నీకు అన్నీ తెలుసు. ఈ సమస్తం ప్రాణ స్వరూపమేనని
తెలుసు. నాకు కూడా నీ గొప్పతనం తెలుసు. ఒక మహారాజుగా ఈ సర్వాన్నీ
నియమిస్తూ అన్నిటికీ ప్రభువైన ఆ ప్రాణమే మేమవుతున్నాం. అలా అన్నిటికీ
ప్రభువైన ప్రాణం నన్ను కూడా అన్నిటికీ అధిపతిని చేయుగాక!

మం.శ్లో॥ అథైన మాచామతి తత్సవితుర్వరేణ్యం మధు వాతా ఋతాయతే
మధుక్షర ని సిన్ధవః మాధ్వీర్న సన్తోషథీ ర్భా స్వాహా భర్గో దేవస్య భీమహి
మధునక్తముతో షసో మధు మత్పార్థివగ్ం రజః మధు దౌర్యస్తునః పితా భువస్వాహా
భియో యోనః ప్రచోదయాత్ మధుమానో వనస్పతి ర్మధు మాగ్ం 3 అస్తు సూర్యః

మాభ్యీర్గావో భవన్తు న సువస్వాహేతి సర్వాం చ సావిత్రీ మన్వాహా సర్వాశ్చ
మధుమతీరహ మే వేదగ్ం సర్వం భూయాసం భూర్భువస్సువస్వా హేత్యంతత
ఆచమ్యపాణీ ప్రక్షాళ్య జఘనేనాగ్నిం ప్రాక్తిరా స్సంవిశతి ప్రాత రాదిత్య ముపతిష్ఠతే
దిశామేక పుణ్డరీకమస్య హం మనుష్యాణా మేకపుణ్డరీకం భూయా సమితి యథేత
మేత్య జఘనేనాగ్ని మాసి నో వగ్ంశం జపతి (6)

ఇలా చేసిన తరువాత 'తత్సవితుర్వరేణ్యం' అనే మంత్రాలు పఠించి
ఆ మంథాన్ని తినాలి. ఈ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. మధువులాగా
మాధుర్యగుణంతో నదులు ప్రవహిస్తున్నాయి. ఇందులో ఉన్న ఓషధులు,
ధాన్యాలు మాకోసం మధుర రస పరిపూర్ణాలై వుండుగాక! భూస్వాహా! అని
చెప్పి మంథనంలోని కొంత భాగాన్ని తీసుకుని తినాలి. తరువాత మేము
సవితృ దేవతని ధ్యానం చేస్తున్నాం. మాకు రాత్రి పగలూ సుఖప్రదంగా
వుండుగాక! భూమి మీదున్న దుమ్ము ధూళి మాకు ఇబ్బంది కలిగించుకుండు
గాక! భువస్వాహా! అని చెప్పి మంథనంలోని మరికొంత భాగాన్ని తినాలి.
తరువాత ఆదిత్యుడు, అతడి కిరణాలు, చెట్లు, లతలు, దిక్కులు మాకు సుఖాన్ని
కలిగించుగాక! స్వస్వాహా! అని చెప్పి ఇంకొంచెం మంథనాన్ని తినాలి. తరువాత
త్రిపద గాయత్రీమంత్రాన్నిపూర్తిగా చెబుతూ ("భూః భువః స్వః) మంథనంలో
మరికొంత భాగాన్ని తినాలి. ఇలా గాయత్రిని పఠించి మంథనాన్ని తినటం
పూర్తయ్యాక అగ్నికి పక్కన తూర్పుకి అభిముఖంగా కూర్చుని తరువాత అక్కడే
నిద్రపోవాలి. మర్నాడు ఉదయాన్నే లేచి "ఓ సూర్యభగవాన్! నీవు అన్నిదిక్కుల్లో
పద్మంలా ప్రకాశిస్తావు. నేను కూడా మానవుల్లో పద్మంలా ప్రకాశించాలి. అని
కోరుతూ ఆయనకి నమస్కరించాలి. ఇలా నమస్కరించి యథావిధిగా అగ్ని
వెనుక భాగంలో కూర్చుని తరువాత చెప్పబోయే అంశాన్ని గురించి ధ్యానించాలి.

**మం.శ్లో॥ తగ్ం హైతముద్దాలక ఆరుణిర్వాజసనేయాయ యాజ్ఞ వల్క్యా
యాన్తే వాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషించే జ్ఞాయేరఞ్చాఖాః ప్రరో
హేయుః పలాశానీతి (7)**

మహర్షీ! ఎంతోగొప్పదైన ఈ మంథన కర్మను గురించి అరుణుడి
పుత్రుడైన ఉద్దాలక మహర్షి, వాజసనేయ శాఖని అధ్యయనం చేసిన తన

ప్రియశిష్యుడు యాజ్ఞవల్క్యుడికి బోధించాడు. ఈ మంథన ద్రవ్యాన్ని ఎండిపోయిన చెట్టుమీద వేస్తే ఆ చెట్టుకి తిరిగి కొమ్మలు, ఆకులు పుడతాయి. అంతగొప్ప ప్రభావం కలిగింది ఈ మంథన ద్రవ్యం.

**మం.శ్లో॥ ఏతముహైవ వాజసనేయో యాజ్ఞవల్క్యో మధుకాయ పైఞ్శ్వా
యాన్తేవాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషించే జ్ఞాయేరన్ శాఖాః
ప్రరోహేయుః పలాశానీతి (8)**

ఈమంథన విద్యని యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షి తన శిష్యుడైన ‘మధుకఋషికి’ బోధిస్తూ “మధూకా! ఈ మంథన ద్రవ్యాన్ని ఎండిపోయిన చెట్టుమీద వేస్తే తిరిగి ఆ చెట్టు చిగురించి శోభిస్తుంది” అని చెప్పాడు.

**మం.శ్లో॥ ఏతముహైవ మధుకః పైఞ్శ్చూలాయ భాగవిత్తయే నైవాసి న
ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషించే జ్ఞాయేరం చ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః
పలాశానీతి (9)**

యాజ్ఞవల్క్యుడి ద్వారా తాను నేర్చుకున్న ఈ మంథన విద్యని తనశిష్యుడైన భాగవిత్తుడి పుత్రుడు చూలుడనే వాడికి ఉపదేశించాడు మధుకుడు. ఆయన తన శిష్యుడితో “చూలకా! ఈ మంథన ద్రవ్యాన్ని ఎండిపోయిన చెట్టు మీదవేస్తే అది తిరిగి చిగురించి కొమ్మలతో ఆకులతో శోభిస్తుంది.” అన్నాడు.

**మం.శ్లో॥ ఏతముహైవ చూలో భాగవి త్తి ర్జానకయే ఆయస్మాణాయా నై
వాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషించే జ్ఞాయేరం చ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః
పలాశానీతి (10)**

చూలుడు తానునేర్చుకున్న మంథన విద్యని తన శిష్యుడైన ఆయస్మాణుడనేవాడికి బోధించాడు. ఇతడు జనక మహర్షి పుత్రుడు. చూలుడు తన శిష్యుడితో “ఈ మంథనాన్ని ఎండిన చెట్టుమీద ఉంచితే అది వెంటనే చిగురిస్తుంది. కొమ్మలతో ఆకులతో ఆ చెట్టుశోభిస్తుంది” అని చెప్పాడు.

**మం.శ్లో॥ ఏతము హైవ జానకిరాయస్థాణః సత్యకామాయ జాబాలాయాన్తే
వాసిన ఉక్త్వోవాచాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషించే జ్ఞాయేరం చ్ఛాఖాః ప్రరోహేయుః
పలాశానీతి (11)**

చూలుడిద్వారా మంథన విద్య నేర్చుకున్న ఆయస్థాణుడు ఆవిద్యని తన శిష్యుడైన జాబాలముని కుమారుడు సత్యకాముడికి తిరిగి బోధించాడు. ఆయన తన శిష్యుడితో “ఈ మంథన ద్రవ్యాన్ని ఏ ఎండినచెట్టుమీద వేసినా అది కొమ్మలతో, ఆకులతో తిరిగి చిగురిస్తుంది.” అని చెప్పాడు.

మం.శ్లో॥ ఏతము హైవ సత్యకామో జాబాలో॥ నై వాసిభ్య ఉక్త్వోవా చాపి య ఏనగ్ం శుష్కే స్థాణౌ నిషించే జ్ఞాయేరం చ్చాఖాః ప్రరోహే యుః పలాశానీతి తమేతం నాపుత్రాయవా॥ నస్తే వాసినే వా బ్రూయాత్ (12)

సత్యకాముడు తాను నేర్చుకున్న మంథన విద్యని తిరిగి తనశిష్యులకి బోధిస్తూ “శిష్యులారా! ఎంతో మహిమాన్వితమైన ఈ మంథన ద్రవ్యాన్ని ఎండిన చెట్టుమీద వేస్తే అది మళ్ళీ చిగురించి, కొమ్మలతో, ఆకులతో కళకళలాడుతుంది’ అని చెప్పాడు. ఎంతో గొప్పదైన ఈ మంథన విద్యని శిష్యుడు పుత్రుడు కానివాడికి ఉపదేశించకూడదు.

మం.శ్లో॥ చతురౌదుష్టరో భవత్యాదుష్టరః స్రువ జేదుష్టర శ్చమస జే దుష్టర ఇద్భ జే దుష్ట ర్యావుపమన్థన్యౌ దశ గ్రామ్యాణి ధాన్యాని భవంతి వ్రీహి యవా స్తిలమాషా అణు ప్రియజ్ఞవో గోధూమాశ్చ మసూరాశ్చ ఖల్వాశ్చ ఖలకులాశ్చ తాన్ పిష్టాన్ దధిని మధుని ఘృత ఉపనిషిజ్ఞా త్యాజ్యస్య జుహోతి (13)

ఈ మంథన ద్రవ్యాన్ని తయారుచేయటానికి ఉపయోగించే నాలుగు సాధనాలనీ మేడి కర్రతోనే తయారు చేయాలి. అవి 1. స్రువం 2. చమసం 3. ఇద్భం 4. ఉపమన్థం అనే నాలుగు సాధనాలు. ఇలా ఇవన్నీ ఔదుంబర కర్రతో చేయబడినందువల్లే ఈ జ్ఞానాన్ని ‘చతురౌదుంబరం’ అని అంటారు. ఈ మంథనం తయారు చేయటంలో పదిరకాల ధాన్యాలు ఉపయోగిస్తారు. అవి 1. వడ్లు 2. యవలు (బార్లీ) 3. నువ్వులు 4. మినుములు 5. నల్లవడ్లు 6. కొఱ్ఱలు 7. గోధుమలు 8. చిన్నశనగలు 9. అనుములు 10. ఉలవలు ఈ పదిరకాల ధాన్యాల్ని పిండిచేసి ఆ పిండిలో తేనె, పెరుగు, నేయి వేసి ముద్దచేసి ఆ ముద్దతో హోమం చేస్తారు.

అష్టమాధ్యాయః - చతుర్థం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ ఏషాంవై భూతానాం పృథివీరసః పృథివ్యా ఆపోఽపామోషధయః
ఓషధీనాం పుష్పాణి పుష్పాణాం ఫలాని ఫలానాం పురుషఃపురుషస్య రేతః (1)

ఈ బ్రాహ్మణంలో పుత్రుడు జన్మించే విషయం గురించి చెబుతున్నారు. స్థావర జంగమాత్మకమైన సమస్త భూతాలలో సారవంతమైది, శ్రేష్ఠమైనది భూమి. ఈ భూమి సారమే ఉదకం (జలం) ఆ జలానికి సారభూతమైనవి ఓషధులు. ఆ ఓషధుల సారం పుష్పాలు ఆ పుష్పాల సారం ఫలాలు. ఆ ఫలాలకి సారమైనవాడు పురుషుడు. ఆ పురుషుడికి సారమైనది వీర్యం.

మం.శ్లో॥ సహ ప్రజాపతి రీక్షాఞ్శక్తే హంతాస్త్వి ప్రతిష్ఠాం కల్పయా నీతి స
స్త్రియగ్ం సస్యజేతాగ్ం సృష్త్వాఽథ ఉపాస్త తస్మాత్ స్త్రి య మథ ఉపాసీత స ఏతం
ప్రాఞ్శ్చ గ్రావాణ మాత్మన ఏవ సముదపారయ త్తేనైనా మభ్యసృజత్ (2)

ఒకనాడు ప్రజాపతి పురుషుడి సారమైన వీర్యాన్ని ఉంచేందుకు తగిన స్థానాన్ని ఏర్పాటుచేయాలని భావించి స్త్రీని సృష్టించాడు. ఇలా స్త్రీని సృష్టించిన ఆయన సంభోగ క్రియని ఉపాసించాడు. అనగా మైథున కర్మని ఆమెతో ఆచరించాడు. కనుక ప్రజాపతిపుత్రులైన ప్రజలందరూ సంతానం కావాలంటే స్త్రీలతో మైథున కర్మ చేయాలి. ఆ ప్రజాపతి ఎంతో గొప్పది శిలలాగా కఠినంగా వున్నది అయిన తన జననాంగాన్ని స్త్రీలో నిలిపాడు. ఇక్కడ స్త్రీతో ప్రజాపతి చేసిన సంభోగాన్ని వాజపేయ యాగంతో పోల్చి చెపుతున్నాడు.

మం.శ్లో॥ తస్యావేదిరుపస్థో లోమాని బర్హిశ్చర్మాభిషవణే సమిధో మధ్యత స్తౌ
ముష్కా స యావాన్ హ వై వాజపేయేన యాజమాన్యస్య లోకో భవతి తావానస్య
లోకో భవతి య ఏవం విద్వాసథోపహాసం చరత్యాసాగ్ం స స్త్రిణాగ్ం సుకృతం వృజ్ఞేఽథ
య ఇద మవిద్వా నథోపహాసం చరత్యస్య స్త్రియః సుకృతం వృజ్ఞతే (3)

స్త్రీ యోని యజ్ఞవేదిక. ఆ యోనిమీద వుండే వెంట్రుకలు దర్భలు, యోనిమధ్య భాగం అగ్ని, యోనికి ఇరుప్రక్కలా ఉండే మాంసపిండాలు చర్మంతో చేసిన సోమఫలకాలు. వాజపేయ యాగం చేస్తే కలిగే ఫలితం ఈ మైథున విజ్ఞానం గురించి తెలుసుకున్నవాడికి కూడా లభిస్తుంది. ఇలా మైథునం గురించి

తెలుసుకుని సంభోగం చేసేవాడు స్త్రీలు చేసిన పుణ్యఫలాన్ని పొందుతాడు. ఈవిధంగా తెలుసుకోకుండా సంభోగం చేస్తే అలాచేసిన వాడి పుణ్యఫలాన్ని ఆస్త్రీలు పొందుతారు.

మం.శ్లో॥ ఏతద్ధన్యవై తద్విద్వానుద్దాలక ఆరుణిరాహై తద్ధన్యవై తద్విద్వాన్నాకో మౌద్గల్య ఆహైతద్ధన్యవై తద్విద్వాన్ కుమార హారిత ఆహ బహవో మర్యాబ్రాహ్మణాయనా నిరింద్రియా విసుక్యతోఽస్మాల్లో కాత్మయన్తి య ఇద మ విద్వాగ్ం సోఽథోపహాసం చరన్తీతి బహు వా ఇదగ్ం సుప్తస్య వా జాగ్రతో వా రేతః స్మన్తీతి (4)

ఇలా మైథున కర్మని వాజపేయ యజ్ఞంగా తెలుసుకున్న అరుణుడి కుమారుడైన 'ఉద్దాలకుడు', ముద్గలుడి కుమారుడైన 'నాకుడు', కుమారహారితుడు అనే ముగ్గురూ ఇదే విధంగా బోధించారు. “ఎంతో పవిత్రమైన ఈ మైథున కార్యాన్ని పుణ్యకర్మగా భావించకుండా కేవలం కామంతో నిర్వహించేవారు నిజమైన విప్రులు కారు. బ్రాహ్మణులు మైథునకర్మ గురించి తెలుసుకోకుండా మైథునం చేసినా, ఇంద్రియ దౌర్బల్యం వల్ల నిద్రలో కానీ, మెలుకువలోకానీ వీర్యం పడిపోయినా ఈ విధంగా ప్రాయశ్చిత్తం ఆచరించాలి.

మం.శ్లో॥ తదభి మృ శేదను వా మన్తయేత యన్తేఽద్య రేతః పృథివీమస్మాన్తీఽద్య దోష భీ రప్య సరద్య దపః ఇదమహంత ద్రేత ఆదదే పునర్తామైత్విన్ద్రియం పున స్తేజః పునర్బలగః ॥ పునరగ్ని భిష్టియా యథాస్థానం కల్పంతా మిత్యనామి కాంగుష్ఠాభ్యా మాదాయాన్త రేణ స్తనౌవా భ్రువౌవా నిమృశ్జ్వాత్ (5)

బైటికి వచ్చిన రేతస్సు (వీర్యం) ని తాకి దాన్ని ఇలా అభిమంత్రించాలి. “ఈ నా వీర్యం స్కలనమై భూమి మీద పడింది. ఇదే వీర్యం అన్నంలో, జలంలో కూడా పడింది. అలాంటి ఈ రేతస్సుని నేను తాకుతున్నాను.” అని చెప్పి ఉంగరం వేలు బొటన వేలుతో ఆ వీర్యాన్ని తీసి తన స్తన భాగంలో, కనుబొమల మధ్యరాసి ఇలా మంత్రాన్ని పఠించాలి. స్కలనమైన ఈ వీర్యం తిరిగి నాలో ప్రవేశించాలి. తిరిగి నాకు నా వీర్యం తేజస్సుని సౌభాగ్యాన్ని పెంపొందించాలి. అగ్నిస్థానంగా కలిగిన దేవతలు బైటికొచ్చిన నా రేతస్సుని తిరిగి నా శరీరంలో యథాస్థానంలో ఉంచాలి.

మం.శ్లో॥ అథ యద్యుదక ఆత్మానం పరిపశ్యేత్త దభిమన్తయేత మయి తేజ ఇన్ద్రియం యశో ద్రవిణగ్ం సుకృతమితి శ్రీర్హవా ఏషా స్త్రీణాం యన్తలోద్వాసా స్తస్మాన్త్యలోద్వాసనం యశస్వినీమభి క్ర మ్యోపమన్తయేత (6)

ఒకవేళ ఎవరికైనా నీళ్ళలో వున్నప్పుడు వీర్యస్కలనమైతే, అలా స్కలనమైనవాడు నీళ్ళలో తన ప్రతిబింబాన్ని చూసుకుని “మయితేజ” అన్న మంత్రాన్ని పఠించి జలాన్ని ఇలా అభిమంత్రించాలి.” ఓ దేవతలారా! మీరంతా నాలో తేజస్సుని, వీర్యాన్ని, కీర్తిని, ధనాన్ని, పుణ్యకార్యక్రమాలని ప్రతిష్ఠించండి. తరువాత రజస్వల అయిన తన భార్యని లక్ష్మీస్వరూపంగా భావించి మూడు రోజులు ఆమెకి దూరంగా వుండి స్నానం అయిన తరువాత ఆమెదగ్గరకి భర్త వెళ్ళాలి. మనిద్దరం సంతానం కోసం ప్రయత్నించాలి అని చెప్పి ఆమె అంగీకారం కోరాలి.

మం.శ్లో॥ సా చేదస్త్వి న దద్యాత్కామ మేనామవ క్రీణీయాత్ సా చేదస్త్వి నైవదద్యాత్కామ మేనాం యష్ట్యా వా పాణినా వోపహ త్యాతి క్రామేదిన్ద్రియేణ తే యశసా యశ ఆదద ఇత్యయశా ఏవభవతి (7)

తన కోరికని భార్య అంగీకరిస్తే సరి ఒకవేళ ఏదైనా కారణంచేత ఆమె అంగీకరించకపోతే, ముందుగా ఆమె మీద ప్రేమని ప్రకటించి లాలించి అంగీకరింపజేయాలి. అప్పుడు కూడా అంగీకరించకపోతే కొంచెం కఠినమైన మాటలతో భయపెట్టాలి. అప్పటికీ ఒప్పుకోకపోతే ఒక దండంతోకానీ, చేతితో కానీ చిన్నగా దండించాలి. అప్పటికీ ఆమె తీవ్రంగా అకారణంగా వ్యతిరేకిస్తే “నా నా రజోరూపమైన వీర్యంతో నీ రజస్సుని గ్రహిస్తున్నాను” అనే మంత్రాన్ని చదివి బలవంతంగా ఆమెతో సంభోగించాలి. అలా చేసినందువల్ల ఆనాటినుంచీ ఆమెకి రజస్సు వుండదు.

మం.శ్లో॥ సా చేదస్త్వి దద్యా దిన్ద్రియేణ తే యశసా యశ ఆదధామీతి యశస్వినా వేవ భవతః

(8)

ఒకవేళ తన భార్య సమాగమానికి గనుక ఇష్టపూర్తిగా అంగీకరిస్తే ఆమెని ఆనందంగా ఆశీర్వదిస్తూ “దేవీ! నేను నా కీర్తికారమైన (ఇంద్రియం) వీర్యంతో నీలో యశస్సుని ఉంచుతున్నాను” అనే మంత్రాన్ని పఠించి ఆమెతో సంభోగించాలి అలా చేసినందువల్ల ఆ దంపతులకి సత్సంతానం కలుగుతుంది.

మం.శ్లో॥ స యామిచ్ఛేత్కామయేత మేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖగ్ం సన్ధాయో పస్థమస్యా అభిమత్య జపేత్ అజ్ఞాదజ్ఞా త్సంభవసి హృదయా దభిజాయసే॥ సత్వ మజ్ఞ కషాయోఽసి దిగ్ధ విద్ధామివ మాదయే మా మమూం మయీతి (9)

తన భార్య తనతో సంభోగించటానికి ఇష్టంతో వుందని తెలుసుకున్న భర్త వెంటనే ఆమె యోనిలో తన అంగాన్ని స్థాపించి, ఆమె ముఖానికి తన ముఖం ఆనించి, తన చేతితో ఆమె ఉపస్థని (మర్మాంగాన్ని) తాకి ఈ మంత్రాన్ని పఠించాలి. “ఓ వీర్యమా! నీవు నాలోని ప్రతి అవయవం నుంచీ పుట్టావు. ముఖ్యంగా నాహృదయంలో వుండే నాడి నుంచే నీవు ఆవిర్భవిస్తున్నావు. అలాంటి నీవు నాలోవున్న అవయవాల సారానివి. విషంతో నిండిన బాణం తగిలి మృగం ఎలా మూర్ఛపోయిందో అలాగే నా భార్య కూడా నే చేసే సంభోగం తాకిడికి మూర్ఛపోయి నావశమవుగాక!” అని

మం.శ్లో॥ అథయా మిచ్ఛేన్న గర్భం దధీతేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖగ్ం సన్ధాయాభి ప్రాణ్యాద పాన్యాదిన్ద్రియేణ తే రేతసా రేత ఆదద ఇత్యరేతా ఏవ భవతి (10)

ఒకవేళ భార్య గర్భదారణ చేయవద్దని కోరితే ఇంతకుముందు చెప్పిన విధంగానే భార్య యోనిలో తన అంగాన్ని ఉంచి, ఆమె ముఖానికి తన ముఖాన్ని చేర్చి ఈ మంత్రాన్ని పఠించాలి “దేవీ! ఇంద్రియ స్వరూపమైన నా వీర్యం ద్వారా నీలోవున్న రేతస్సుని గ్రహిస్తున్నాను” అని ఇలా మంత్రాన్ని పఠించి సంభోగం చేస్తే భార్య గర్భవతికాదు.

మం.శ్లో॥ అథ చ యా మిచ్ఛేద్దధీతేతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖగ్ం సన్ధాయా పాన్యాభి ప్రాణ్యా దిన్ద్రియేణ తే రేతసా రేత ఆదధామీతి గర్భిణ్యేవ భవతి (11)

మం.శ్లో॥ అథ యస్య జాయాయై జార స్వాత్తం చేద్విష్యా దామపాత్రై గ్ని ముపసమాథాయ ప్రతిలోమగ్ం శరబర్హి స్తీర్వా తస్మిన్నేతా శ్వరభృష్టేః ప్రతిలోమా స్సర్విషాక్తా జుహుయాన్తమ సమిద్ధే హోషీః ప్రాణాపానౌ త ఆదదే సావితి॥ మమ సమిద్ధేహోషీః పుత్రపశూగ్ం స్త ఆదదే సావితి॥ మమ సమిద్ధే హోషీరిష్టా సుకృతే త

ఆదదే॒ సావితి॑ మమ సమిద్ధే॒ హౌషీ॑ రాశా పరా కాశౌ త ఆదదే॒ సావితి॑ స వా ఏష
నిరిన్ద్రియో విసుకృతో॒ స్థాలో॑ కాత్వైతి య మేవం విద్వాన్ బ్రాహ్మణ శ్శపతి తస్మాదేవం
విచ్ఛోత్రి యస్య దారేణ నో పహాస మిచ్ఛేదుత హ్యేవం విత్పరో భవతి (12)

ఒకవేళ తన భార్యకి ఎవడైనా అక్రమప్రియుడు ఉంటే వాణ్ణి శిక్షించే పద్ధతి ఇక్కడ చెబుతున్నారు. పంచభూత సంస్కారంతో తయారుచేసిన పచ్చిమట్టి పాత్రలో అగ్నిని స్థాపించాలి. తరువాత విపరీతంగా అంటే దక్షిణ లేక పశ్చిమాగ్రంగా దర్భల్ని, బర్హిస్సుల్ని పరిచి వాటిమీద బాణం ఆకారంతో ఉండేలా కుశా (దర్భ) గ్రాలని నేతితో తడిపి, ఆ అగ్రభాగాల్ని వ్యతిరేక దిశలో వుంచి, అంతకుముందే మట్టిపాత్రలో సిద్ధంగా వెలిగించి ఉంచిన అగ్నిలో ఇలా మంత్రాల్ని పఠిస్తూ నాలుగు ఆహుతులివ్వాలి. 1. ఓరీదుష్టుడా! నీవు నాకు సంబంధించిన యోషాగ్ని (భార్యయోని)లో నీ వీర్యాన్ని ఉంచావు. కనుక నీవు నాకు శత్రువువి. అలాంటి నీ ప్రాణాపానాలని, పశుపుత్రాదుల్ని, శ్రౌతస్మార్త కర్మల్ని నేను గ్రహిస్తున్నాను అని చెప్పి నాలుగు మంత్రాలతో చివర శత్రువు పేరుని ప్రత్యేకంగా ఉచ్చరిస్తూ హోమం చేయాలి. ఈవిధంగా మంథన కర్మని తెలుసుకున్న విద్వాంసుడు తన భార్యతో సంభోగంచేసిన జారుణ్ణి శపిస్తే వాడి ఇంద్రియం, పుణ్యకర్మలు నశించి మరణిస్తాడు. ఈ విషయాన్ని గ్రహించి బుద్ధున్నవాడెవడూ శ్రోత్రియుడి భార్యతో పరిహాసంగానీ, సంభోగం కానీ చేయకూడదు. అలాచేసిన వాడు ఆ పండితుడికి శత్రువై నశిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ అథ యస్య జాయామార్తవం విన్దేత్తహం కగ్ం సేన పిబేదహతవాసా
నైనాం వృషలో న వృషల్యుపహన్యాత్త్రి రాత్రాంత ఆపుత్య వ్రీహీ నవ ఘాతయేత్ (13)

రజస్వల అయిన పండితుడి భార్య ఆ మూడు రోజులూ కంచు గిన్నెతో నీళ్ళని త్రాగాలి. ఆమె మూడు రోజులూ రజోదూషితంగా వుండే చీరని ధరించి వుంటుంది కాబట్టి ఆమెని శూద్ర స్త్రీగానీ పురుషుడు గానీ తాకకూడదు. మూడు రోజులు గడిచి నాలుగోరోజు స్నానం అయిన తరువాత నూతన వస్త్రాన్ని ఆమె ధరించాలి. అప్పుడు ఆస్త్రీని ధాన్యం దంచటానికి వినియోగించవచ్చు.

మం.శ్లో॥ స య ఇచ్ఛేత్సుతో మే శుక్లో జాయేత వేద మను బ్రువీత సర్వ మాయురి
యాదితి క్షీరౌదనం పాచయిత్వా సర్పిష్ఠంత మశ్నీ యాతా మీశ్వరౌ జనయిత వై (14)

ఆవిధంగా తన భార్య బియ్యాన్ని దంచుతున్నప్పుడు ఆమె భర్త నాకు తెల్లటి రంగుతో పుత్రుడు జన్మించుగాక! అతడు ఒక వేదాన్ని సంపూర్ణంగా అభ్యసించుగాక! ఆపుత్రుడు పూర్ణాయుర్ధాయాన్ని పొందుగాక! అని కోరుకోవాలి. అలా కోరుకున్న తరువాత భార్య తాను దంచిన బియ్యంతో క్షీరానాన్ని వండగా వారిద్దరూ ఆ అన్నాన్ని భుజించాలి. ఇలా చేస్తే వారిద్దరికీ సత్సంతానం కలుగుతుంది.

మం.శ్లో॥ అథ య ఇచ్ఛే త్పుత్రో మే కపిలః పిఙ్గళో జాయేత ద్వా వేదా వను బ్రువీత సర్వమాయు రియాదితి దధ్యోదనం పాచయిత్వా సర్విష్ణంత మశ్నీ యతా మీశ్వరౌ జనయిత వై (15)

మాకు కపిలవర్ణంతో (రాగిరంగు) వుండేవాడు రెండు వేదాలు చదివేవాడు, పూర్ణాయుర్ధాయం కలిగినవాడు అయిన పుత్రుడు కావాలి. అని కోరుకునే దంపతులు పెరుగన్నం (దధ్యోదనం) లో నెయ్యిని కలిపి భుజించాలి. ఆ విధంగా చేస్తే వారికి కోరిన సంతానం లభిస్తుంది.

మం.శ్లో॥ అథ య ఇచ్ఛే త్పుత్రో మే శ్యామో లోహితాక్షో జాయేత త్రీన్వేదా నను బ్రువీతా సర్వమాయు రియాదిత్యుదోదనం పాచయిత్వా సర్విష్ణంత మశ్నీ యతా మీశ్వరౌ జనయితవై (16)

మాకు నల్లటి రంగుతో, ఎర్రటికళ్ళతో, మూడువేదాలూ చదివేవాడూ, పూర్ణాయుర్ధాయం కలిగినవాడు అయిన కుమారుడు కావాలి. అని కోరుకునే దంపతులు నీళ్ళతో అన్నాన్ని వండి ఆ వండిన అన్నంలో నేయిని కలిపి భుజించాలి. ఆవిధంగా చేసినవాడికి తాము కోరిన పుత్రుడు జన్మిస్తాడు.

మం.శ్లో॥ అథ య ఇచ్ఛే ద్ద్వహితా మే పణ్డీతా జాయేత సర్వమాయు రియాదితి తిలౌదనం పాచయిత్వా సర్విష్ణంత మశ్నీ యతా మీశ్వరౌ జనయితవై (17)

దంపతులు తమకు పుట్టబోయే కుమార్తె పూర్ణాయుర్ధాయంతో, మంచి పాండిత్యం కలిగిందిగా వుండాలనుకుంటే ఆ దంపతులు నువ్వులు బియ్యం కలిపి వండి దానిలో నేతిని కలిపి భుజించాలి. అలా చేస్తే ఆ దంపతులకి తాము కోరిన పుత్రికని పొందగలరు.

మం.శ్లో॥ అథ య ఇచ్ఛే త్సు త్రో మే పణ్ణితో విగీత స్సమితింగమః శుశ్రూషితాం వాచం భాషితా జాయేత సర్వాన్వేదా నను బ్రువీత సర్వమాయురియా దితి మాగ్ంసోదనం పాచయిత్వా సర్విష్ణంత మశ్నీయాతా మీశ్వరౌ జనయితవా ఔక్షేణవాఽ ౨ ర్షభేష వా (18)

సుప్రసిద్ధుడు, గొప్పపండితుడు, సభలలో జనరంజకంగా ప్రసంగించేవాడు, పూర్ణాయుర్ధాయం కలిగినవాడు, నాలుగువేదాల్ని పఠించేవాడు అయిన కుమారుణ్ణి కనాలనుకునే దంపతులు నాగలిదున్నే ఎద్దుమాంసాన్ని బియ్యంతో కలిపి వండి అందులో ఆవునేయి కలిపి భక్షించాలి. అలా చేస్తే ఆ దంపతులు తాము కోరిన పుత్రుణ్ణి సంతానంగా పొందుతారు. (ఈ మంత్రం మాంసాహారం తినేవారి కోసం చెప్పబడింది)

మం.శ్లో॥ అ థా భిప్రాతరేవ స్థాలీపాకావృతాజ్యం చేష్టిత్వా స్థాలీపాకస్యోప ఘాతం జుహో త్యగ్నయే స్వాహా అనుమతయే స్వాహా దేవాయ సవిత్రే సత్యప్రసవాయ స్వాహేతి హుతోద్ధృత్య ప్రాశ్నాతి ప్రాశ్యేతరస్యాః ప్రయచ్ఛతి ప్రక్షాళ్య పాణీ ఉదపాత్రం పూరయిత్వా తేనైనాం త్రిరభ్యుక్షతి ఉత్తిష్ఠాతో విశ్వావసోఽ న్యామిచ్ఛ ప్రపూర్వాం సంజాయాం పత్యా సహేతి (19)

ఋతుమతి అయిన నాలుగోరాజు నిత్యకృత్యాలు తీర్చుకుని ఉదయాన్నే దంచిన బియ్యంతో స్థాలీపాకవిధానంతో ఘృత సంస్కారం చేయాలి. తరువాతి హోమకుండంలో గిన్నెలో ఉంచిన అన్నాన్ని కొద్ది కొద్దిగా తీసుకుని 'అగ్నయే స్వాహా' 'అనుమతయేస్వాహా' 'దేవాయ సవిత్రే సత్య ప్రసవాయ స్వాహా' అనే మంత్రాలు పఠించి మూడు ఆహుతులు సమర్పించాలి. తరువాత మిగిలిన అన్నాన్ని (చరువుని) ముందుగా నేయి కలిపి భర్త తినాలి. తరువాత భార్యతో తినిపించాలి. ఆ తరువాత కాళ్ళు చేతులు కడుక్కుని పవిత్రంగా ఆచమనం చేసిన భర్త ఒక పాత్రలో నీళ్ళని నింపి "ఉత్తిష్ఠాతో విశ్వావసో" అనే మంత్రం చదివి ఆ నీళ్ళతో తన భార్యని మూడు సార్లు అభిషేకించాలి.

మం.శ్లో॥ అథై నామభిపద్యతే అమోఽ హమస్మి సా త్వగ్ం సా త్వమస్యమోఽ హం సామాహ మస్మి ఋక్త్వం ద్యౌరహం పృథివీ త్వం తావేహి సగ్ం రభావహై సహ రేతో దధా వహై పుగ్ంసే పుత్రాయ విత్తయ ఇతి (20)

తరువాత భర్త తన ఇష్టానుసారం భార్యతో కలిసి క్షీరాన్ని భుజించి తరువాత శయనించాలి. అలా ఇద్దరూ కలిసిపడుకున్న తరువాత అమోఽహమస్మి అనే మంత్రాన్ని ఉచ్చరిస్తూ భార్యని కౌగిలించుకోవాలి. ఈ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. “ఓ ప్రియపతీ! నేను ప్రాణాన్ని నీవువాక్కువి. నీవు వాక్కువి నేను ప్రాణాన్ని. నేను సామాన్ని నీవు ఋక్కువి. నేను ఆకాశాన్ని నీవు భూమివి. అందుకని మనిద్దరం కలిసివుండాలి నా దగ్గరకి రా! మనిద్దరం ఆలింగనం చేసుకుని సంసారం చేసి మంచి శుభలక్షణాలున్న పుత్రుల్ని కందాం” అని.

మం.శ్లో॥ అథాస్యా ఊరూ విహాపయతి విజహీథాం ద్యావాప్యభివీ ఇతి తస్యామర్థం నిష్ఠాయ ముఖేన ముఖగ్ం సన్ధాయ త్రిరేనామనులోమా మనుమార్ష్టి విష్ణుర్యోనిం కల్పయతు త్వష్టా రూపాణి పిగ్ంశతు, ఆసిజ్ఞాతు ప్రజాపతిర్ధాతా గర్భం దధాతు తే, గర్భం దేహి సినీవాలి గర్భందేహి పృథుష్టుకే॥ గర్భం తే అశ్వినౌ దేవావాధత్తాం పుష్కరస్రజౌ (21)

అలా కౌగిలించుకున్న తరువాత ఆ పురుషుడు స్త్రీ రెండు ఊరువుల్నీ (తొడల్ని) విడదీసి “విజహీథాంద్యావా పృథివీ” అనే మంత్రాన్ని చదవాలి. ఆ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. “తొడల రూపంలో వుండే ఓ ఆకాశమా! ఓ భూమీ మీ ఇద్దరూ విడిపోండి.” అని తరువాత తన జననేంద్రియాన్ని స్త్రీ జననేంద్రియంలో ఉంచి ఆమె ముఖంతో తన ముఖాన్ని కలిపి, తన భార్య తల నుంచి పాదాల దాకా అన్ని అవయవాల్ని స్పర్శించాలి. తరువాత “విష్ణోర్యోనిం” అనే మంత్రాన్ని చదవాలి. ఆ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. “ఓ ప్రియపతీ సర్వత్రా వ్యాపించిన ఆ పరమాత్మ పుత్రజననం ద్వారా నీ జననేంద్రియాన్ని (యోనిని) సార్థకం చేయుగాక! సూర్యభగవానుడు నీకు పుట్టబోయే పుత్రుణ్ణి రూపవంతుడుగా చేయుగాక! ప్రజాపతి నీలో రేతస్సుని ఉంచుగాక! సూత్రాత్మ నీ గర్భాన్ని కాపాడుగాక! ఓ సినీవాలీ (అమారాస్యా) నీవు గర్భాన్ని ధరించు. అశ్వినీ దేవతలు నీకు గర్భాన్ని ధరించే శక్తి ఇచ్చుదురుగాక!

మం.శ్లో॥ హిరణ్మయీ అరణీ యాభ్యాం నిర్మన్తతామశ్వినౌ, తంతే గర్భం హవామహే దశమే మాసి సూతయే, యథా॥ గ్ని గర్భా పృథివీ యథా ద్యౌరిన్ద్రేణ గర్భణీ, వాయుర్దిశాం యథా గర్భ ఏవం గర్భం దధామి తే॥ సావితీ (22)

ఆరణులు ఎంతో తేజస్సుతో వుండేవి. అలాంటి ఆరణులచేత అశ్వినీదేవతలు మధించబడ్డారు. ఆమధనం నుంచి ప్రకటితమైన అమృతరూపమైన గర్భాన్ని నీలోస్థాపిస్తున్నాను. దీన్ని నీవు ధరించి పదినెలలదాకా పెంచి పోషించు. అగ్నిని భూమి ధరించినట్టుగా, ఇంద్రుణ్ణి స్వర్గం తన గర్భంలో ధరించినట్టుగా, దిక్కులన్నీ తమ గర్భంలో వాయువుని ధరించినట్టుగా, నీ గర్భంలో ఈ పుత్రుణ్ణి ఉంచుతున్నాను. (ఇలా మంత్రాన్ని తన భార్య పేరుతో సహా పఠించి ఆ భర్త తన వీర్యాన్ని ఆమె రేతస్సులో వుంచుతున్నాడు)

మ.శ్లో॥ సోష్యన్తీమద్భిరభ్యుక్షతి, యథా వాయుః పుష్కరిణీగ్ం సమింగయతి సర్వతః, ఏవా తే గర్భ ఏజతు సహవైతు జరాయుణా ఇన్ద్రస్యాయం వ్రజఃకృతః సార్గళ స్స పరిశ్రయః, తమిన్త నిర్జహి గర్భేణ సావరాగ్ం స హేతి (23)

తన వీర్యం ద్వారా గర్భాన్ని ధరించి ప్రసవించే భార్యని ‘యథావాయుః పుష్కరిణీం’ అనే మంత్రం పఠించి జలంతో ప్రోక్షిస్తాడు భర్త. ఈ మంత్రం అర్థం ఇలా వుంటుంది.” లోకంలో వాయువు (గాలి) ఎలాగైతే స్వరూపానికి హానీ కలుగకుండా చెరువులోని నీళ్ళని చలింపచేస్తుందో అదేవిధంగా నీ గర్భంకూడా చలించి తన స్థానం నుంచి బైటికి వచ్చుగాక! వాయురూపంలో ఇంద్రుడే ఈ గర్భంగా వున్నాడు. అలాంటి ఇంద్రుడి రాక కోసం ఈ యోని మార్గం సృష్టించబడింది. అలా గర్భరూపంలోవున్న ఇంద్రుణ్ణి బైటికి రమ్మని చెబుతూ నీళ్ళని ప్రోక్షించాలి.

మం.శ్లో॥ జా తేఽగ్ని ముప సమాధాయాఙ్క ఆధాయ కగ్ంసే పృష దాఙ్యగ్ం సన్నీయ పృషదాఙ్యసోశ్యప ఘాతం జుహోతి, అస్మిన్ సహస్రం పుష్యాసమేధమానః స్వేగృహే, అసోశ్యపసద్యాం మాఛేత్సీత్ వ్రజయా చ పశుభిశ్చ స్వాహా, మయి ప్రాణాగ్ం స్త్వయి మనసా జుహోమి స్వాహా, యత్కర్తృణా త్యలీరిచం య ద్వా న్యూన మిహాకరం, అగ్నిష్టత్విష్టకృద్విద్వాం త్విష్టగ్ం సుహుతం కరోతు నస్వా హేతి (24)

పుత్రుడు జన్మించిన తరువాత తండ్రి ఆ పిల్లవాణ్ణి తన ఒడిలోకి తీసుకుని అగ్నిస్థాపన చేసి, ఒక గిన్నెలో పెరుగు కలిపిన నేయిని ఉంచి, దానితో ‘అస్మిన్ సహస్రం’ అనే మంత్రాన్ని పఠిస్తూ ఆహుతులివ్వాలి. ఆ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది

“నేను ఈ గృహంలో పుత్రుడి రూపంలో వృద్ధిపొందాను. అలాంటి నేను వేలాది మనుషుల్ని పోషించేందుకు తగిన సమర్థుణ్ణి కావాలి. ఈ నా పుత్రుడి పరంపరలో పశువులు, సంతానం, సంపదలు ఎప్పటికీ తరగకుండా వుండుగాక! నాలో వున్న ప్రాణాల్ని నీలో హోమం చేస్తున్నాను. స్వాహా! ఈ హోమం విషయంలో నేనేదైనా ఎక్కువగా గానీ తక్కువగాకానీ చేసివుంటే అన్నీ తెలిసిన అగ్ని హోత్రుడు నా దోషాల్ని మన్నించి నా కోరికల్ని నెరవేర్చుగాక!

మం.శ్లో॥ అథాస్య దక్షిణం కర్ణ మభినిధాయ వాగ్వాగీతిత్రిః అథ దధి మధు ఘృతగ్ం సన్నీ యానన్తర్హితేన జాతరూపేణ ప్రాశయతి భూస్తే దధామి భువస్తే దధామి సువస్తే దధామి భూర్భువస్సువ స్సర్వం త్వయి దధామీతి (25)

ఇలా హోమం చేసిన తరువాత పురుషుడు తన కుమారుడి కుడి చెవిలో తన నోటిని ఉంచి “వాక్ వాక్ వాక్” అని మూడుసార్లు ఉచ్చరించాలి. తరువాత పెరుగు, తేనె, నెయి కలిపి ఒక బంగారు చెమ్పాతో ఆకుమారుడికి దాన్ని తినిపించాలి. ఇలా తినిపించేడప్పుడు మూడుసార్లు ‘భూస్తే’ అనే మంత్రాన్ని పఠించాలి. ఆ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. నేను నీలో భూలోకాన్నీ, భువర్లోకాన్నీ, సువర్లోకాన్నీ స్థాపిస్తున్నాను. అలాగే నీలో “భూర్భువస్వః” అన్ని లోకాల్నీ స్థాపిస్తున్నాను” అని

మం.శ్లో॥ అథాస్య నామ కరోతి వేదోఽసీతి తదస్య తద్గుహ్య మేవ నామ భవతి (26)

ఇలా చేసిన తరువాత ఆ శిశువుకి నామకరణ చేయాలి. ఎలాగంటే నీవు ‘వేదానివి’ అని ఈ ‘వేదం’ అనేపేరు ఆశిశువుకి రహస్యమైన పేరుగా వుంటుంది.

మం.శ్లో॥ అథైనం మాత్రే ప్రదాయ స్తనం ప్రయచ్ఛతి యస్తే స్తనశ్చ శయో యో మయో భూ ర్యోరత్నధా వసువిద్య స్సుదత్రః యేన విశ్వా పుష్యసి వార్యాణి సరస్వతి తమిహ ధాతవే కరితి (27)

భర్త ఆ పుత్రుణ్ణి తల్లి ఒడిలో వుండి ‘యత్తేస్తవః’ అనే మంత్రాన్ని పఠించి ఆ పిల్లవాడికి ఆమెతో స్తన్యం ఇప్పించాలి. ఈ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. “దేవీ! సరస్వతీ నీ దివ్యస్తనాలు క్షీరానికి అక్షయ భాండారాలు.

ఆ క్షీరమే జీవులకి ఆధారం. అవి రత్నాలతో నిండినగనులు లాంటివి. సమస్త సంపదల్నీ ప్రసాదించే దాతలాంటివి. అలాంటి నీ స్తనాలతోనే గొప్పవైన వాటినన్నీ పెంచి పోషిస్తావు. అమ్మా! అలాంటినీ పవిత్రమైన స్తనాల్ని నాపుత్రుడి జీవనం కోసం నా భార్య స్తనాలలో ప్రవేశపెట్టు” అని. ఇలా మంత్రం చెప్పిన తరువాత ఆమె తన కుమారుడికి స్తన్యం ఇవ్వాలి.

మం.శ్లో॥ అథాస్యమాతర మభిమన్త్రయతే । ఇలాసి మైత్రావరుణీ వీరే వీర మజీజనత్ । సౌత్వం వీరవతీ భవ యస్మాన్ వీరవతోఽ కరదితి । తం వా ఏత మాహురతి పితా బతా భూరతి । పితామహో బతా భూః పరమాం బత కాష్ఠాం ప్రాపచ్ఛియా యశసా బ్రహ్మవర్చసేన య ఏవం విదో బ్రాహ్మణస్యపుత్రో జాయత ఇతి (28)

ఆ తరువాత ‘ఇలాఽసి’ అనే మంత్రం చదువుతూ తన కుమారుణ్ణి - భార్యని అభిమంతరించాలి. ఈ మంత్రార్థం ఇలా వుంటుంది. ఓ దేవీ! ప్రశంసించతగ్గ అరుంధతిలాంటి మహాపతివ్రతవి. ఓ వీరనారీ! వీరుడు లాంటి మంచి పుత్రుణ్ణి కన్నావు. అందుకే నీవు వీరనారివి-వీరపుత్రుణ్ణి కని నన్ను కూడా మహావీరుణ్ణి చేశావు. ఈ నాకుమారుణ్ణి చూసి లోకమంతా ఓ పుత్రుడా! నీవు నీ తండ్రినీ, తాతనీ మించినవాడివయ్యావు అని ఆశ్చర్యపోతారు. విప్రుడికి జన్మించిన పుత్రుడు సంపదవల్ల, కీర్తివల్ల, బ్రహ్మతేజస్సు చేతా గొప్పస్థితిని పొంది అందరిచేతా గొప్పవాడుగా ప్రశంసించబడతాడు.

అష్టమాధ్యాయః - పంచమం బ్రాహ్మణమ్

మం.శ్లో॥ అథ వగ్గంశః పాతిమాషీ పుత్రః కాత్యాయనీ పుత్రాత్ కాత్యాయనీ పుత్రో గౌతమీ పుత్రా ద్గౌతమీ పుత్రో భారద్వాజీ పుత్రా ధ్ధారద్వాజీ పుత్రః పారాశరీపుత్రా త్పారా శరీపుత్ర జేపస్వస్తీపుత్రా దౌపసస్తీపుత్రః పారాశరీపుత్రా త్పారాశరీ పుత్రః కాత్యాయనీ పుత్రాత్కాత్యాయనీ పుత్రః కౌశికీపుత్రా త్కౌశికీ పుత్ర ఆలమ్బీ పుత్రాచ్ఛా లంబీపుత్రః వైయా ఘృపదీ పుత్రాచ్ఛ వై యా ఘృపదీపుత్రః కాణ్వీపుత్రాచ్ఛ కాణ్వీపుత్ర కాపీపుత్రాచ్ఛ కాపీ పుత్రః (1)

మం.శ్లో॥ ఆత్రేయీ పుత్రా దాత్రేయీపుత్రో గౌతమీపుత్రా ద్గౌతమీపుత్రో భారద్వాజీపుత్రా ధ్ధారద్వాజీ పుత్రః పారాశరీపు త్రాత్పారాశరీపుత్రో వాత్సీపుత్రా ద్వాత్సీపుత్రః పారాశరీపుత్రాత్పారాశరీపుత్రో వార్కారుణీ పుత్రాద్వార్కారుణీపుత్రో

వారూఢీ పుత్రాద్వారూఢీపుత్ర ఆర్తభాగీ పుత్రాదార్తభాగీ పుత్రః శౌంగీపుత్రాచ్ఛౌంగీ
పుత్రః సౌజ్ఞతీపుత్రా తాజ్ఞతీపుత్ర ఆలమ్బాయనీ పుత్రా దాలమ్బాయనీ పుత్ర
ఆలమ్బీపుత్రా దాలమ్బీపుత్రో జాయన్తీ పుత్రా జ్ఞాయన్తీపుత్రో మాణ్డాకాయనీ పుత్రాన్డాకాయనీ
కాయనీపుత్రో మాండూకీ పుత్రాన్డాకూకీ పుత్రః శాణ్డీలీ పుత్రా చ్ఛాణ్డీలీపుత్రో
రాథీతరీపుత్రా ద్రాథీతరీ పుత్రో భాలుకీ పుత్రా ధాలుకీ పుత్రః క్రౌశ్ఠీకీ పుత్రాభ్యాం క్రౌశ్ఠీకీ
పుత్రౌ వైద్యభతీ పుత్రాద్వైద్యభతీ పుత్రః కార్మకేయీ పుత్రా తార్మకేయీ పుత్రః ప్రాచీన
యోగీపుత్రాత్ ప్రాచీన యోగీపుత్రః సౌశ్ఠీవీ పుత్రాత్సౌశ్ఠీవీ పుత్రః ప్రాశీపూత్రాదాసురి
వాసినః ప్రాశీ పుత్ర అసురాయణా దాసురాయణ ఆసురే రాసురిః (2)

మం.శ్లో॥ యాజ్ఞవల్క్య ద్యాజ్ఞవల్క్య ఉద్దాలకా దుద్దాలకో^౨ రుణాదరుణ
ఉపవేశే రుపవేశిః కుశ్రేః కుశ్రీర్యాజత్రవసోవాజత్రవాజిహ్వవతో వాధ్యో గాజ్ఞిహ్వవాన్
వాధ్యోగో^౩ సితా ద్వార్ష గణాదసితో వార్షగణో హరి తాత్కశ్యపార్ధరితః కశ్యపః శిల్పాత్క
శ్య పార్ధిల్పః కశ్యపః కశ్యపాన్మైత్రువేః కశ్యపాన్మైత్రువిర్వాచో వాగమ్భిణ్యా అమ్భిణ్యా దిత్యా
దాదిత్యా త్తానీమాని శుక్లాని యజూగ్ంషి వాజసనేయేన యాజ్ఞవల్క్యే నాఖ్యాయ నై(3)

మం.శ్లో॥ సమానమా సౌశ్ఠీవీ పుత్రా తాశ్ఠీవీ మాణ్డాకాయనే ర్మాణ్డాకాయనిః
మాణ్డా వ్యాన్మాణ్డావ్యః కౌత్సా త్కౌత్సో మాహితేర్మాహిత్తిః వామకక్షాయణా ద్వామ
కక్షాయణః శాణ్డీల్యా చ్ఛాణ్డీలో^౪ వాత్స్వా ద్వాత్స్వః కుశ్రేః కుశ్రీః యజ్ఞ వచసో
రాజస్తమ్బాయనా ద్యజ్ఞవచా రాజస్తమ్బాయనస్తురాత్మావషేయాత్తురః కావషేయః
ప్రజాపతేః ప్రతాపతిః బ్రహ్మణో బ్రహ్మస్వయమ్బు బ్రహ్మణే నమః (4)

ఈ మంత్రాలతో ఆచార్య పరంపర గురించి చెబుతున్నాడు - పౌతిమాషీ
పుత్రుడు-కాత్యాయనీ పుత్రుడి నుంచి । కాత్యాయనీ పుత్రుడు - గౌతమీపుత్రుడి
నుంచి। గౌతమీ పుత్రుడు - భారద్వాజీ పుత్రుడు నుంచి। భారద్వాజీ పుత్రుడు
- పారాశరీపుత్రుడి నుంచి । పారాశరీపుత్రుడు - ఔపస్వస్తీపుత్రుడినుంచి।
ఔపస్వస్తీపుత్రుడు - పారాశరీపుత్రుడినుంచి। పారాశరీపుత్రుడు - కాత్యాయనీ
పుత్రుడు నుంచి। కాత్యాయనీ పుత్రుడు - కాశికీపుత్రుడు నుంచి। కాశికీ
పుత్రుడు-అలంబీ పుత్రుడు నుంచి। అలంబీపుత్రుడు - వ్యాఘ్రపదీపుత్రుడి నుంచి।
ఆ వ్యాఘ్రపదీ పుత్రుడు - కాణ్వీపుత్రుడు నుంచి । కాపీ అనే స్త్రీ పుత్రుడు

అలాగే ఆత్రేయీపుత్రుడినుంచి పరంపరగా గౌతమీపుత్రుడు, భారద్వాజీపుత్రుడు, పారాశరీపుత్రుడు, వాత్సీపుత్రుడు, పారాశరీపుత్రుడు, వార్కారుణీ పుత్రుడు, ఆర్తభాగీపుత్రుడు, శౌజ్ఞీపుత్రుడు, సాలకృతీపుత్రుడు, ఆలంబాయనీ పుత్రుడు ఆలంబీపుత్రుడు, జాయంతీపుత్రుడు, మాండూకాయనీ పుత్రుడు, మాండూకీ పుత్రుడు, శాండిలీ పుత్రుడు, రాధీతరీపుత్రుడు, బాలుకీపుత్రుడు, క్రౌంచీపుత్రుడు, వైదభృతీపుత్రుడు, కార్మకేయీపుత్రుడు, ప్రాచీన యోగీపుత్రుడు, సాంజీవీ పుత్రుడు, ప్రశ్నీ పుత్రుడు అసురాయణీపుత్రుడు, అసురీ పుత్రుడు.

అదేవిధంగా యాజ్ఞవల్క్యుడి నుంచి పరంపరగా, ఉద్దాలకుడు, ఆరుణి, ఉపవేశుడు, కుశ్రి, వాజశ్రవసుడు, జిహ్వవంతుడు, వాధ్యోగ్యుడు, అసితుడు, వార్షగణుడు, హరితుడు, కశ్యపుడు, వైద్రువుడు, వాక్కు, అంభిణి, సూర్యుడు ఇలా వీరందరి వల్లా బోధించబడ్డ శుక్ల యజుర్వేద వాజసనేయ సంహిత లోకంలో యాజ్ఞవల్క్యుమహర్షి ద్వారా సుప్రసిద్ధమయ్యింది.

తరువాత సవమానుడు, సాంజీవినీ పుత్రుడు, మాండూకాయనుడు, మాండవ్యుడు, కౌత్సుడు, మహిత్థి, వామకక్షాయనుడు, శాండిల్యుడు, వాత్స్యుడు, కుశ్రి, యజ్ఞవచనుడు రాజస్తంభాయనుడు, యజ్ఞవచనుడు, తుర, కాపషేయుడు, హిరణ్యగర్భుడు, ప్రజాపతి, ఆప్రజాపతి బ్రహ్మనుంచి పరంపరగా ఈ బ్రహ్మవిద్యవృద్ధి పొందింది. బ్రహ్మస్వయం భువుడు. అలాంటి పరబ్రహ్మాకి నమస్కారం. (బ్రహ్మవిద్య ఈవిధంగా ఆ బ్రహ్మ నుంచి క్రమంగా ఋషులు మునుల పరంపరతో ఈ లోకంలో ప్రవర్తిల్లింది అలాంటి పరబ్రహ్మ విద్యకి అభివందనం)

